

249158

Т. LXXVII.

1907 кн. III.

Рік XVI.

ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,
ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕДОВСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛІОЛІЇ Й ЕТНОГРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN
DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.
WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE
DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE.

BEDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

В. LXXVII.

1907, III В.

XVI Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під надзором К. Беднарського.

—••••• Найшла 1620/071 —•••••

Т. LXXVII.

Р. 1907 кн. III.

Рік XVI.

ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕДОВСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬЗОЛІОІ Й ЕТНОГРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE

DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE.

BEDIGERT VON

MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

В. LXXVII.

1907, III В.

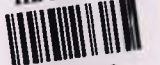
XVI Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під надзором К. Беднарського.

—♦— Вийшло 16(29)/VI —♦—

НБ ПНУС

249158

Зміст LXXVII тому.

1. Зміст тому с. 3—4
2. До старо-руської діалектології (Ще до питання про галицько-волинське наріччє), написав Володимир Розов. I. Огляд літератури питання . . . с. 5—34
3. »Архаггелови вѣщання Маріи« і благовіщенська містерія (Проба історії літературної теми), написав Др. Іляріон Свенціцький (докінченне) . . . с. 35—76
4. Львівська Русь в першій половині XVI віку, написав Іван Крип'якевич, I—III с. 77—106
5. Фальшованне метрик для польських повстанців з 1830—31 рр. (Причинок для характеристики галицько-руського духовенства першої половини XIX ст.), подав Іван Креведький с. 107—113
6. Село Мшанець Старосамбірського повіта. Матеріяли до історії галицького села, зібрав Михайло Зубрицький, Акти, ч. СXLIII—ССXXI. (Докінченне) . . . с. 114—170
7. Miscellanea: а) Рожне поле, под. М. Грушевський; б) Записки про книгокрадів у старих книгах і рукописах, под. І. Франко; в) Львівський тижневник з 1749 р., под. В. Щурат с. 171—182
8. Наукова хроніка: Антропологічні й археологічні часописи за 1905 р. (реєстр на с. 240), подав Др. Зеєнон Кузеля с. 183—202
9. Бібліографія (рецензії й справоздання, реєстр на с. 241) . . . с. 203—242
10. Оголошення с. 243—248

Inhalt des LXXVII Bandes.

1. Inhalt des Bandes S. 3—4
2. Zur altruthenischen Dialektologie (Zur Frage über den Dialekt von Halyč-Vladimir), von Vladimir Rosov. I. Litteratur der Frage S. 5—34

3. „Erzengels Marienverkündigung“ und das Annuntiationsmysterium (Versuch einer Geschichte des literarischen Themas), von Dr. Hilarion Svěncizkyj (Schluss) S. 35—76
4. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyč, I—III S. 77—106
5. Fälschungen der Matrikelbücher für polnische Aufständische, ein Beitrag zur Charakteristik der ruthenischen Geistlichkeit in Galizien, mitgetheilt von Ivan Krevečkyj S. 107—113
6. Das Dorf Msaneč im Alt-Samborer Bezirke. Beiträge zur Geschichte eines galizischen Dorfes, mitgetheilt von Michael Zubryčkyj, Aktensammlung, N. CXLIII—CCXXI. (Schluss) S. 114—170
7. Miscellanea, von M. Hruševskýj, I. Franko, B. Ščurat S. 171—182
8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela (Register siehe S. 240) S. 183—202
9. Bibliographie (Bücherregister siehe S. 241) S. 203—242
10. Annonce S. 243—248

Inhalt vorliger Bände siehe den ersten Band jedes Jahrganges.

До старо-руської діалектології.

(Ще до питання про галицько-волинське наріче.)

Написав Володимир Розов.

I.

Багато вже написано по сьому питанню, одначе я надію ся, що й моя статя не буде зайвою. Тепер, здасть ся, прийшла пора зісумувати sine ira et studio широку й цінну літературу, зроджену гіпотезою проф. Соболевського, й зазначити очевидні результати, які принесла для руської фільології ся горяча полеміка, що кинула світло на багато прикмет української мови й на її минулу долю. Вкінці я бажав би показати в своїй праці найближні задачі української ліпвістики, зазначені тою полемікою, й по змозі причинити ся до розвязки деяких із них.

20 надоліста 1883 р. проф. Соболевський виступив в „Обществі Нестора Літописця“ у Києві з замітним рефератом: „Какъ говорили въ Кіевѣ въ XIV и XV вв.?“¹⁾. Автор подав у ньому дві сьмілі гіпотези: 1) про діалектологічне значінне й походженне отвертого або т. зв. „нового Ъ“, 2) про великоруське походженне старинних Киян.

Тому що проф. Соболевський першої з них в основі не змінив, то я позволю собі подати її по „Лекціям“, а не по неповному переповідженню її в „Чтеніях“. „Русскій языкъ древнѣйшей эпохи былъ одинъ языкъ въ полномъ смыслѣ этого слова“. „Говоры южной, западной и сѣверо-восточной части Руси были почти тождественны“. Тільки „исчезновение глухихъ

¹⁾ Чтенія Общества Нестора Лѣтоп. т. II, ст. 215—216.

ъ и ь повело къ раздѣленію русскихъ говорѣвъ на двѣ группы — юго-западную и сѣверо-восточную¹⁾. Звісно, що одною з найголовнішихъ прикмет української мови була поява в ній в позиції перед упущеним глухим замість старинних **е** і **о** мягкого **і**, що звучить так само, як **й** і, розвинене зі старинного **ѣ**. В північно-українських говорах замість того **і** появляється **у**, **ю** і діфтонги **уо**, **уе**, **уи**, **юо**, **юе**, **юи**. Студіюючи старинні галицько-волинські пам'ятки, Соболевский помітив, що нове українське **і** — пізнійша поява. Давнійше ми в аналогічних випадках зустрічаємо рідко подвійне **о** й діфтонги, частійше **у** і **ю**. Але особливо впадає в очи систематичне вживання на місці перед упущеним глухим **ѣ** замість старинного **е**. Отже й є нове **ѣ**. Для пояснення всіх тихъ появ Соболевский подає таку блискучу гіпотезу: „Въ говорѣ галицько-волинському исчезновеніе глухихъ и и повело къ образованію долгихъ звуковъ. Когда въ слогахъ, предыдущихъ тѣмъ, гдѣ были глухіе или и, находились звуки е или о, эти послѣдніе, вслѣдствіе исчезновенія глухихъ и и, подверглись замѣстительному удлиненію, и е стало произноситься долго, близко къ древнему ѣ; а о стало звучать какъ долгое о“²⁾. „Въ древнѣйшихъ памятникахъ галицько-волинскаго письма ...(се) долгое е изображается буквою ѣ“³⁾. А замість довгого **о** зрідка зустрічаємо подвійне **о**⁴⁾. Перед твердими самозвуками й йотою таке довге **е** з часом перейшло також в довге **о**⁵⁾ й розділило його долю. „Долгое о... мало-помалу стало произноситься закрыто и приближаться къ у; наконецъ оно перешло въ дифтонги **уо**, **юо** и т. и.“⁶⁾. Таким чином пояснюють ся північно-українські діфтонги **уо**, **уе**, **уи**. З подібних діфтонгів дорогою стягнення розвинули ся **у**, **и**, **ы** північних і і південних українських говорів⁷⁾. „Новый ѣ... въ тыхъ словахъ, гдѣ онъ сохранился, скоро совпалъ съ древнимъ ѣ и потому имѣлъ одну съ нимъ судьбу“⁸⁾. „Въ одной части малорусскихъ говорѣвъ на мѣстѣ ѣ... слышится звукъ і ... Въ другой части ... ѣ ... рефлектируется или мягкимъ е, болѣе или менѣе отличнымъ отъ обычнаго е, или дифтонгами **іе**, **іо**“⁹⁾.

Другу гіпотезу опер проф. Соболевский на першій. „Тѣ

¹⁾ А. И. Соболевский, Лекціи по исторіи русскаго языка. Изданіе 3., М. 1903, ст. 274; Чтенія Общ. Нестора Лѣтоп. т. II, ст. 215. ²⁾ Лекціи, ст. 50—51.

³⁾ *ibid.* ст. 51; Чтенія, II, ст. 215. ⁴⁾ Лекціи, ст. 51.

⁵⁾ *ibid.* ст. 66. ⁶⁾ Лекціи, ст. 67. ⁷⁾ *ibid.* ст. 68.

⁸⁾ *ibid.* ст. 73. ⁹⁾ *ibid.* ст. 74.

рукописи, имѣющія **ѣ = і**, каже він, въ которыхъ есть даты, написаны въ Галиціи или на Волыни, и ни одна изъ нихъ не имѣетъ никакого отношенія къ Киеву и Киевской области. Уже одно это обстоятельство наводитъ на мысль, что въ Киевѣ до конца XV в. говорили не такъ, какъ въ галицько-волинской землѣ“¹⁾. Сю думку проф. Соболевский підпирає також розбором київськихъ рукописів XIV—XV вв.: псалтири 1397 р., евангелія 1411, вкладної 1427 й тестаменту 1446 р.²⁾. По вказівкам проф. Голубева Соболевский тоді також додав до них і Лаврський помяник кінця XV в.³⁾. Ні в одному з них нема нового **ѣ**. „Это заставляеть думать, каже Соболевский, что въ кievскомъ говорѣ XIV—XV вв. не было галицько-волинской или — что тоже — малорусской черты, и что такимъ образомъ этотъ говоръ былъ великорусскимъ“⁴⁾. А Українці тут „населеніе пришлое, пришедшее приблизительно въ XV в. сюда съ запада, изъ Подолія, Волыни и Галиціи и ассимилировавшее собою остатки стараго кievскаго населенія“⁵⁾.

З початку противники Соболевского сконцентрували свою увагу майже виключно на другій із наведених гіпотез. Проф. Голубев вказав справедливо на те, що такий важний вивід не можна робити на підставі всього кількох пам'яток. В. Науменко вважав його взагалі неможливим при сучасному стані діалектології⁶⁾. Проф. Соболевский відчув, очевидно, значінне тих відповідей й постарав ся потім оперти свої виводи на більшій скількості матеріалу. Проф. Дашкевич в рефераті п. в. „Нѣсколько данныхъ изъ исторіи Киева, кievской земли и кievскихъ историческихъ памятниковъ XIV—XV вв.“ доказував, що літературна мова Київська тої епохи повинна була відрізняватися від живої. Він проаналізував рукописи, на яких опирав ся проф. Соболевский. Він звернув увагу, що тестамент 1446 р. — пам'ятка сумнівна й зазначив у ній українськи. Вкладна з 1427 р. не великоруська, а хіба білоруська. Псалтиря з 1397 р. й евангеліє з 1411 р. відбивають „вплив болгарського правопису“, заведеного на Русі митр. Кипріяном⁷⁾. Ні в одному з тих трьох пам'ятників ми не зустрічаємо живого місцевого говору. Всюди панування літературної традиції. Се пояснюють ся постійними зв'язами київськихъ монастирів з Вели-

¹⁾ Чтенія Общ. Нест. Лѣт., т. II, ст. 215.

²⁾ *ibid.* ст. 215—216. ³⁾ *ibid.* ст. 218—219.

⁴⁾ *ibid.* ст. 215—216. ⁵⁾ *ibid.* ст. 216.

⁶⁾ *ibid.* ст. 216. ⁷⁾ *ibid.* ст. 223—224.

коросією. „Лавра постійно зберігала загально-руське значіння: є звістки про декількох осіб з півночі, що прийняли в ній постриження. Ся Лавра, як видно з її помянника, тягнула очевидно до східної митрополії. Взагалі Київ — одинокий південно-руський город, в якому церковний люд і монастирська братія доповнювала ся постійно приходнями з півночі“. Дуже інтересні записи на деяких київських рукописах другої половини XV в. Вони показують, що в другій половині XV в. в київській Лаврі й Пустинно-Микольському монастирі продовжувало ся переписування книг для півночі на замовлення великоруських земляків. Те переписування стало постійним заняття спеціальних переписувачів“. Таким чином „київські грамоти були в інших умовах, як галицько-волинські і в київському письменстві не могли виступити різко прикмети місцевого говору“¹⁾.

Реферат проф. Дашкевича пояснює дуже докладно прикмети пам'яток, на яких опер свою думку про старо-київське наріччє проф. Соболевський. В сього останнього ми не зустрічаємо відповіді що до самої річи. В 3-тньому виданню „Лекцій“ він признає, що „псалтир 1397 р. написана зайшлим Великорусом“, „тестамент 1446 р. „не має ніяких певних малорусизмів...“, „євангеліє 1411... копія з середно-болгарського оригіналу, з малим числом русизмів“, а кладна з 1427 р. написана офіційною західно-руською мовою“²⁾. Таким чином також на підставі пізнійшої думки Соболевського ні одна з тих пам'яток не може служити для характеристики живого київського говору.

В. Антонович відповідав Соболевському з історичної точки погляду в рефераті п. з. „Нѣсколько данных о населении Киевской земли въ XVI в.“. Він доказував, що гіпотеза Погодіна й Соболевського про повне спустошення Києва Татарами „не більше, як історична фікція, незгідна з фактами“³⁾ і що нова колонізація йшла не з заходу, з Галичини й Волини, а з півночі⁴⁾. Слідом за Антоновичом пішло багато інших учених: Владимирский-Буданов⁵⁾, Леонтович⁶⁾, М.

¹⁾ *ibid.* ст. 224.

²⁾ А. М. Соболевський, Лекція... 3-ье изд. ст. 278.

³⁾ Чтенія Общ. Нест. Лѣт., II, ст. 225.

⁴⁾ *ibid.* ст. 225—226, також ст. 217.

⁵⁾ Населеніє Югозападной Россіи отъ половины XIII до половины XV вѣка (Архивъ Юго-Западной Россіи, т. VII, ч. 1. Київъ 1886, I—II, 1—185, особливо ст. 4—7); Населеніє Югозападной Россіи отъ половины XV вѣка до Люблинской уніи (*ibid.* т. VII, ч. II).

⁶⁾ Очерки исторіи литовско-русского права. Образованіє території литовско-русского государства. Спб., 1894.

Грушевський¹⁾. Соболевський відповідав також з історичної точки погляду²⁾. Одначе я аналіз і розважування доказів історичного характеру лишаю історикам по спеціальности.

Найгорячішим опонентом проф. Соболевського виступив відомий уже тоді знавець української мови д. Житецький. Він почав від критики метода Соболевського. На його думку не можна було рішати „такого важного питання виключно на історії переміни звуків, що становлять найбільш змінчиву стихію в мові“. „Для сього треба взяти під увагу й морфологію й сінтаксис“³⁾. Одначе не можна не згодити ся з Соболевським, що „в згаданому питанню має рішуче значіння тільки одна фонетика“, бо „морфологія в старині була однакова і в великоруському і в українському наріччю“, а народньої складні не знайти в церковних книгах⁴⁾. Дальше Житецький звертав увагу, що „при студіюванню даних старинної мови треба виходити з сучасних живих нарічч“⁵⁾. Ту саму думку він повтарає і в рефераті п. з. „По поводу вопроса о томъ, какъ говорили въ Киевѣ въ XIV—XV вв.“⁶⁾. Одначе ся відповідь розбивала ся на замітці Соболевського, що старинний київський говір „лишив ся без потомків“⁷⁾.

Житецький був першим ученим, що змагав підорвати діалектологічне значіння нового Ъ. Покликуючи ся на Галицьке євангеліє з 1144 р., він вказував, що сеі прикмети може й не бути в українській пам'ятці⁸⁾. Він намагав ся доказати неможливість відділювання київського письменства від галицько-волинського. Найперше, по тонови й стилеві літопись сеі землі служить продовженням київської літописи⁹⁾. Далі, Святославові збірники представляють один тип з галицьким євангелієм 1144 р., так що „до половини XII в. в Києві й Галичи панував звуковий тип одного й того самого наріччя“¹⁰⁾. Одначе ще не все. Пам'ятки, що були написані в найблизших околицях Києва:

¹⁾ Очеркъ исторіи Киевской земли отъ смерти Ярослава до конца XIV столѣтія. Київъ, 1891, ст. 427—443; рецензія на статю Шахматова „Къ вопросу объ образованіи русскихъ нарѣчій“ (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, т. VIII. „Бібліографія“, ст. 9—11); Історія України-Руси, т. III.

²⁾ Къ вопросу объ историческихъ судьбахъ Кіева (Кіевскія Университетскія Извѣстія, 1885, № VIII).

³⁾ Чтенія Общ. Нест. Лѣт. т. II, ст. 217.

⁴⁾ *ibid.* ст. 217.

⁵⁾ *ibid.* ст. 216—217.

⁶⁾ *ibid.* ст. 221.

⁷⁾ *ibid.* ст. 223.

⁸⁾ *ibid.* ст. 219.

⁹⁾ *ibid.* ст. 220.

¹⁰⁾ *ibid.*

ст. 220, також 219.

Слово Георгія інока Зарубського монастиря, грамота з 1459 р., дана в „Придубцѣ“, написані українською мовою¹⁾. Таким чином Київ зі всіх боків оточує українська мова. „Коли-б допустити істнування тут (у Києві) великоруського говору, то йому прийшло-б ся відступити дуже незначну територію — в одному тільки Києві. Се був би фантастичний образок“²⁾.

Соболевський заперечував українізм Святославових зборників і виказував у них великорусизми. Галицьке євангеліє з 1144 р. він зачисляв до иншого наріча, як київські пам'ятники, бо в останніх нема українського жч замість жд. Появу в сусідніх із Києвом околицях грамот з українізмами Соболевський пояснював тим, що „в XV століттю істнувала офіційна мова, в якій був і галицько-волинський елемент. От чому знаходимо його в грамотах, що вийшли з княжих канцелярій“³⁾.

Можливість різних точок погляду на Святославові зборники пояснюють ся тим, що вони належать іще до XI віка, коли й церковна традиція тримала ся сильнійше й українська мова не розвинула ще багатьох своїх прикмет. Думку однак Соболевського, що тикаєть ся грамот, можна прийняти або відкинути тільки по їх близькому перестудіюванню, чого досі не зроблено.

В 1889 р. проф. Дашкевич видрукував свій відчит п. з. Къ вопросу о происхождении русских былинъ — Былины объ Алешѣ Поповичѣ и о томъ, какъ перевелись богатыри на святой Руси. Автор підходить до інтересуючого нас питання на ґрунті народнього епоса. Він доказує широку популярність на півдні аж до XVII віка героїв київського циклу⁴⁾, пояснює процес переходу билин у думи⁵⁾, виказує відгуки старого київського епоса в нинішній українській народній поезії. Дуже гарним прикладом служить йому історія билин про Олексу Поповича⁶⁾. Кінчить характеристичним висновком: „Південь був рідним краєм нашого старого билинного епосу. Тепер уже не можна оспорювати того, що до київської й галицько-волинської Руси належить слава витворення більшої частини змісту билин того періоду, коли осередком Руси був „славний город Київ“⁷⁾. І так народній епос показує, що Українці в Києві не цівнійші

¹⁾ *ibid.* ст. 220—221. ²⁾ *ibid.* ст. 221. ³⁾ *ibid.* ст. 222.

⁴⁾ Чтенія Общ. Нест. Лѣт. III, ст. 54—56.

⁵⁾ *ibid.* ст. 57—59. ⁶⁾ *ibid.* ст. 60—62. ⁷⁾ *ibid.* ст. 62.

зайди, а учасники його історії й билинної поезії, що виросла на її підставі.

Однак всі ті відповіді не переконали проф. Соболевського. Вони тільки зневолили його підкріпити свою гіпотезу новими даними. В 1883—84 р. друкують ся його „Очерки по історії русскаго языка“¹⁾. Ся праця незвичайно цінна, бо дає дуже повну й зовсім основну уарґументовану характеристику старої української мови. Автор простудіював ряд українських пам'ятників: Добролюбів євангеліє № 6, XII—XIII, Ірмодой В. Григоровича XII—XIII в., Віденський октоїх XII—XIII в., Галицьке євангеліє 1266—1301 р., Холмське євангеліє XIII—XIV в., Хутинський служебник XIII—XIV в., Показчик євангелієських чтеній XIII—XIV в., Полікарпове євангеліє 1307 р., Луцьке євангеліє XIV в., Часослов XIV в., Градецький фрагмент XIV—XV в., Дописку до Віденського октоїха XIV—XV в., Поучення Єфрема Сиріна 1492 р., грамоти й іпатську копію літописи. На підставі сього багатого матеріалу проф. Соболевський прийшов до таких висновків:

„Галицько-волинське наріче в старинному періоді своєї історії, в періоді, коли ѣ і ѥ ще не зникали в виговорі, могло мати такі фонетичні прикмети:

Ѣ нахияло ся в ньому до и;

ѣе в закінченню іменників сер. р. стягало ся в ѓ або ѣ (дуже рідко);

замість жж або жд появляло ся в ньому жч (деколи);

ц і ч, ж і з, ш і с в ньому обоїдно перемінювали ся (дуже рідко).

Першу з тих прикмет галицько-волинське наріче мало спільно з говорами новгородським, псковським і київським, третю (бути може) з деякими західно- й північно-руськими говорами, четверту з псковським й по часті з новгородським і подоцьким говорами.

Таким способом в старі часи (на скільки можна судити по пам'ятникам) галицько-волинське наріче відрізнявало ся від инших руських говорів (принайменше від більшої їх часті) тільки самими невзначними рисами.

В історичну епоху своєї істнування, в періоді від кінця XI до XV в. наступив в галицько-волинському нарічу цілий ряд звукових перемін, спільних усім або багатьом його говорам, а то:

¹⁾ Университетскія Извѣстія, Київ, 1884, кн. I—II, VI, XII; також окрема відбитка.

здовження **е й о**,
 перехід **ѣ** або нового **ѣ** на **і, ѓ, у**, діфтонги,
 перехід **ѣ** на **у**, діфтонги, **і**,
 перехід старинного **ѣ** на **і**,
 злите **ы й и** в один звук **и**,
 ствердження **е й** попередніх його співзвуків,
 перехід **в** на **у й** навпаки.
 перехід **г = g** на **г = h**.

Ті фонетичні переміни, яких більша частина зовсім або майже зовсім чужа великоруським або білоруським говорам, мали такий наслідок, що галицько-волинське наріччє при кінці XV в. вже різко вирізнило ся з поміж иньших руських говорів і стало супроти них зовсім окремо¹⁾.

І тут автор зачислює говори київської землі й Сіверщини до великоруських²⁾.

Разом з Соболевским питанням про діалектологічні прикмети української мови займали ся Шахматов і Ягіч. У 1883 р. появилася стаття Шахматова: Beiträge zur russischen Grammatik³⁾. Автор уважає такими прикметами 1) перехід кінцевих глухих **ѣ і ѣ** перед формами заіменника **и** відповідно в **ы й и**⁴⁾; 2) заміну **ы й и**⁵⁾. На підставі тих критеріїв він зачислює до українських пам'яток Ізборник Св'ятослава 1073 р., Юрієвське еван.; Архангельське еван. 1092 р.; Добрилове еван., першу частину Успенського зборника XII в., Галицьке євангеліє XIII в., Сінаксар XIII в., що був додатком до євангелія з 1144 р.⁶⁾, Мстиславове еван., Євангеліє з 1307 р., Волинське еван. XIV в.⁷⁾, Поучення Єфрема Сиріна⁸⁾. Виводи Шахматова зроблені обережно, й їх прийняв, хоч з застереженнями, також Соболевский⁹⁾.

Незабаром видрукував результати своїх студій також Ягіч в „Отчет-і о присужденіи Ломоносовской преміи за 1883 годъ съ приложеніем“¹⁰⁾. В 3-тій статі, присвяченій виданому архимандритом Амфілохієм Галицькому еван. з 1144 р., він пробує

¹⁾ А. И. Соболевский, Очерки, ст. 116—117.

²⁾ ibid. ст. 68—69.

³⁾ Archiv für slavische Philologie, т. VII.

⁴⁾ ibid. т. VII, ст. 73—76. ⁵⁾ ibid. т. VII, ст. 77.

⁶⁾ ibid. т. VII, ст. 76—77. ⁷⁾ ibid. т. VII, ст. 76.

⁸⁾ ibid. т. VII, ст. 77. ⁹⁾ Лекції. Изд. 3-ье, ст. 38.

¹⁰⁾ Сборникъ Отд. русскаго языка и слов. Имп. Академіи Наукъ, т. XXXIII, № 2. Спб., 1884.

на підставі сеї пам'ятки подати характеристику прикмет старої української мови. До них він зачисляє „жч зам. жд, де воно вийшло з **зж, жж**“¹⁾, помішання початкового **оу** з **в**²⁾, „помішання **ѣ** з **и**“³⁾, „рішуча перевага сполук і закінчень **ьє, ьи, ью, ьи** перед повними **иє, ии, ию, ии й т. д.**“⁴⁾, „брак помішання **ч** з **ц**“⁵⁾, „хр (зам. кр) в словах хрестъ, хрестити й т. д.“⁶⁾, м'яккість шипячих і свистячих⁷⁾, нахил до закінчень **шета, шете**⁸⁾ й **шетъ, хоуть**⁹⁾, брак сполучень **ѣрь, ѣръ, ѣль**¹⁰⁾, перехід **ь** на **и** в дієсловному закінченню **ть** перед заіменником **и**¹¹⁾, перехід **ѣ й ы** в дієсловному закінченню **мъ** перед заіменником **и**¹²⁾. Розуміть ся, що характеристика мови, подана переважно на підставі одної пам'ятки, не може бути зовсім правдивою й уаргументованою. Справді Ягіч вводить до неї ряд рисів, яких діалектичне значіння дуже проблематичне, як форми на **шета, шете, шетъ, хоуть**, перевага форм на **ьє, ьи, ью, ьи**; а деякі, вказані нам прикмети, треба вважати просто невдалими, як **хр зам. кр** (прикмета загально-руська) і брак **ѣрь, ѣръ, ѣль** (що розширені широко також в українських пам'ятках),

Між иньшим вступає Ягіч в полеміку з Соболевским що до київського говору. „Я не вважаю одначе дозволеним зробити такий вивід, що в XI—XII століттю в Києві говорили великоруським наріччєм“¹³⁾. Він допускає вже для XI ст. „повний розвій головних руських наріччєв“, бо „вже різні їх дрібниці

¹⁾ ibid. ст. 85—88. ²⁾ ibid. ст. 88. ³⁾ ibid. ст. 88—90.

⁴⁾ ibid. ст. 90—91. ⁵⁾ ibid. ст. 97. ⁶⁾ ibid. ст. 97—98.

⁷⁾ ibid. ст. 91—93. „Я мав змогу перекопати ся, каже він, що по шипячих і м'яких свистячих йотований звук приходить частійше в українських пам'ятках, або „новгородських“, як у новгородських, хоч він й їм не чужий“ (ibid. ст. 91).

⁸⁾ ibid. ст. 92—94. „Закінчення **-шета, -шете**, що панує в галицькому євангелію, пише він, взяте, розуміть ся, з південно-слов'янського оригіналу, й для означення місця походження пам'ятника не значить нічого, коли не можна буде в часом доказати, що ці форми зберігали ся передовсім в пам'ятках, написаних на півдні Росії“ (ibid. ст. 93—94).

⁹⁾ ibid. ст. 94—96. „Я не вважаю його, каже він, по походженню народньою рисою старо-руської мови (ibid. ст. 94). „Я маю надію, що буде можна доказати, що... (він) розріс ся на руському ґрунті, пересаджений туди при посередництві південно-слав'янських церковних книг, в початку головно в українських пам'ятках, одначе скоро був занесений також на північ“ (ibid. ст. 96).

¹⁰⁾ ibid. ст. 97. „Ся орфографічна манера, пише Ягіч, розвинула ся ширше в північно-руському, як в українському письменстві“.

¹¹⁾ ibid. ст. 95—96. ¹²⁾ ibid. ст. 96—97. ¹³⁾ ibid. ст. 89.

виразно пробивають ся з пам'яток¹. „Все істотне“ для української мови в них уже „прозирає“²). Ягіч не видить історичних доказів на користь гіпотези про пізнійше заселення Києва Українцями³). Слідом за Максимовичом він зазначає, що „нинішню українську мову не можна признати безпосередньою нарістю й пересадком карпаторуської“⁴). Брак різких українізмів в старих київських пам'ятках пояснюєть ся тим, що „київські трудівники, передові що до знання літературної мови, які дорожили захованнем церковної мови в незіпсованому виді, бути може більш за всіх уникали всіх різких відступів також і в письменному вживанню, хоч би вони й існували в їх оточенню, в житю простонароднього говору“⁵). Крім сього Ягіч стараєть ся ослабити також діалектичне значіння нового **ѣ**, вказуючи на його брак в Галицькому еван. з 1144 р. і навпаки на його існування в Рязанській Кормчій, переписаній з примірника, що прийшов із Києва⁶). Другою київською пам'яткою він уважає Типографське еван. № 6⁷). Зрештою Ягіч не заперечує зовсім значіння нового **ѣ**. „І так — одно з двох, каже він: або звісне вживання **ѣ** зам. **е**, про яке він (Соболевский) говорить, не має значіння прикмети говора (або говорів), або треба буде туди вмістити й Київ. Ледви чи можна сумнівати ся в тому, котра з тих двох думок заслугує на першєнство“⁸). Сам Ягіч схиляєть ся до другої.

Соболевский відчув потребу відповісти Ягічови й зміцнити свою гіпотезу новими аргументами. Незабаром появилася його рецензія на сю статю Ягіча: Істочники для знаомства съ древне-кіевскимъ говоромъ⁹). Покликуючи ся на новгородські літописи, він не хоче бачити спеціально українських прикмет у м'якості шипячих і **ц**, **у** формах на **шетъ**, **хоуть**, **хрьсть**, **хрьстити** й т. д.¹⁰). Рязанську кормчу Соболевский уважає копією з галицько-волинського оригіналу¹¹). Типограф. еван. № 6 також галицька пам'ятка, бо в ньому зустрічають ся галицькі прикмети: **ѣ** зам. **я** й **у** зам. **о**¹¹). Він не знаходить у київських переписувачів особливої вірності церковній традиції. „Київські намятки що до своєї мови такі далекі від своїх церковно-словянських оригіналів, що ніяк не можна сказати, щоб їх писці

¹) *ibid.* ст. 89. ²) *ibid.* ст. 99. ³) *ibid.* ст. 102.

⁴) *ibid.* ст. 89, 98—99. ⁵) *ibid.* ст. 100—101.

⁶) *ibid.* ст. 100. ⁷) *ibid.* ст. 101—102.

⁸) Журналъ Мил. Нар. Просв., 1885 р. кн. II.

⁹) *ibid.* ст. 349. ¹⁰) *ibid.* ст. 350. ¹¹) *ibid.* ст. 350—351.

особливо дорожили захованнем церковної мови в непопсованому виді“¹). Тому брак у них українізмів Соболевский уважає можливим пояснити тільки браком їх в мові писців²). На потвердження своїх слів Соболевский протиставить Рязанській Кормчій ряд пам'яток, які признає київськими: Мстиславову або Юревіську грамоту, Святославові Зборники 1073 і 1076 рр., першу половину Успенського збірника XII в., Мойсееву тріодь з кінця XII до початку XIII в.³). Надто він уважає можливим зачислити до них „ті рукописи XII—XIII в., які не мають в своєму правопису ні новгородських, ні галицько-волинських прикмет, такі між ин. евангелія Архангельське, Мстиславове, Юревіське, Церковно-археологі. музея при київській духовній академії, Румянцівська Лѣствица, Оповідання св. Іполіта про Антихриста“⁴). Як не дивний такий спосіб означування пам'яток спірного говору, то, по перше, в сій полеміці зустрічаємо його не раз⁵), по друге, більшість тих самих рукописів причислив до київського говору також Шахматов. Поглядам Соболевського, висказаним у тій статі, трудно перечити, поки не буде доказано дорогою старанної аналізи вказаних ним пам'яток, що вони не київського походження. Але сю роботу виконав по часті вже Кримський, як се буде видно низше.

Далі против Соболевського виступив д. Шимановський в праці п. з. Къ исторіи древнерусскихъ говоромъ (Варш. 1887 р.). Він відкидає звукове значіння нового **ѣ** і бачить в його вживанню штучну ортографію. Причиною, що викликала нове **ѣ**, було змішання суфіксів. В староруській мові були суфікси, що звучали однаково, при тім одні з них мали **ѣ**, другі **е**. Писці часто плутали ся в їх правопису. Вкінці галицько-волинські писці „систематизували те, що в иньших рукописах мало випадковий характер“⁶). Однак Шимановський не дає доказів на свою гіпотезу й не поясняє причин, чому як раз галицькі писці взяли ся до такої систематизації. Вкінці як раз в галицьких рукописах помітно найменше нахилу до помішання **ѣ** й **е**, за те звичайно мішають ся **ѣ** й **и**.

Свої погляди на київський говір Соболевский повторив також у „Лекціях по исторіи русскаго языка“⁷). В них він уже

¹) *ibid.* ст. 351. ²) *ibid.* ст. 351.

³) *ibid.* ст. 351—356. ⁴) *ibid.* ст. 356.

⁵) див. В. Ягичъ, Отчетъ... у нас ст. 23, замітка 1.

⁶) Шимановский, Къ исторіи древнерусскихъ говоромъ, ст. 40, і 30—46. ⁷) 1-ше вид. 1888 р.; 2-ге вид. 1891 р.; 3-тє вид. 1903 р.

не признає типовими для Київа ті рукописи, на підставі яких зложив характеристику київського говору в рефераті, читаному в Обществі-і Нестора Літописця, одначе і в луцькій грамоті з 1459 р. він не хоче бачити типічного київського пам'ятника¹⁾. За те він старається опертись на нові дані. В старих київських пам'ятках нема здрібнених імен на **сь, ся**, а повно чужих українській мові здрібнених на **ша**²⁾. В галицьких пам'ятках навпаки (див. Вольдрієсь, Блюсь, Митуса). Етнографічні назви гуцали й буци, вживані на Україні, се поповані назви гуцули й бойци. Термін Мала Русь найперше належить до Галичини й тільки потім розширяється на Київ з появою в ньому галицьких переселенців³⁾. Більшість тих мірковань розібрав основно Кримський, що змусив Соболевського значно їх змінити.

„Лекції“ Соболевського викликали „Критическія замѣтки по исторіи русскаго языка“ Ягіча⁴⁾. Бажаючи підорвати гіпотезу Соболевського про великоруське походження старинних Киян, він змагає ослабити діалектологічне значіння нового **ѣ**, на якому той опер ті. Він підкреслює брак того **ѣ** в Галицькому еван. 1144 р.; докажує, що скупість матеріалу не дає сильних підстав говорити, наче-б його не було в Київі. Отже нове **ѣ** не така непогрішима прикмета, що відрізняє галицьке наріче від усіх інших, як представляє Соболевський. **Жч** зам. **жд**, заміна **у** і **в**, перехід закінчення **ть** перед **и** в **ти** мають не менше значіння. Тільки при всіх тих прикметах пам'ятку можна вважати галицько-волинською⁵⁾. „Одначе де нема всіх наведених вище прикмет, а є тільки одно особливе вживання **ѣ** зам. **е** (як напр. в Добриловому еванг., або в Хутинському служебнику), там приналежність пам'ятки до галицько-волинської території підпадає ще... великому сумніву“⁷⁾. З рукописів, що знають нове **ѣ**, треба тому „деякі пам'ятки виділити й установити для них окрему групу“⁸⁾. До неї увійдуть Ізборник Святослава 1073 р., Збірник Успенського собору, Житіє св. Сави, Хутинський служебник, Типографське еван. № 7, Погодинський прольот № 60, Погодинський ірмолой № 55, дальше Добрилове

¹⁾ Лекції, 1-ше вид. ст. 199; 2-ге вид. ст. 254—255; 3-тє вид. ст. 278. ²⁾ *ibid.* 3-тє вид. ст. 279.

³⁾ *ibid.* 1-ше вид. ст. 200; 2-ге вид. ст. 255—256.

⁴⁾ Сборникъ отд. русс. языка и словесности Имп. Академіи Наукъ, т. XLVI, № 4. Спб. 1889.

⁵⁾ *ibid.* ст. 14—15. ⁶⁾ *ibid.* ст. 11.

⁷⁾ *ibid.* ст. 11. ⁸⁾ *ibid.* ст. 12.

евангеліє, Ірмолой В. Григоровича, Часослов XIV в.¹⁾. Сі пам'ятки знають заміну **ѣ** і **и**, нове **ѣ**, **ти** зам. **ть**, „рідко навіть **жч** зам. **жд**“ і таким чином підходять ближше до галицько-волинських, як до новгородських²⁾. Тому Ягіч не від того, щоб бачити в них київський тип“. Показується таким чином, що київські рукописи відрізняються від галицько-волинських тільки браком заміни **в** і **у**. Сій прикметі Ягіч признає величезне значіння: „пам'ятки, що розпоряджають зрештою всіми рисами „галицько-волинського типу“... й не мішають **в** з **у**, — повинні бути викинені з поміж галицько-волинських і перенесені на иньший ґрунт, сусідній, ближше до того типу руської мови, який не знав і не знає тої зміни, отже дальше на схід — в київську й чернігівську землю старої Росії. Чим більше я студію пам'ятки, тим більше переконуюся в тому, що воно так“³⁾. Як на типову київську пам'ятку Ягіч вказує на Житіє св. Сави⁴⁾.

Мірковання Ягіча не можуть нас переконати. Найперше заміна **в** й **у** в нинішньому київському говорі розвинена не менш як в галицькому, й нема ніяких підстав думати, що давніше було инакше. По друге й сусідні з ним білоруські й південно-великоруські говори знають сю рису⁵⁾. По третє, сю заміну подибуємо навіть в Житії св. Сави. Тому нема ніяких серйозних підстав бачити в ній критерій для відділення київських пам'яток від галицьких. Отже й виділення Ягічем із рукописів, які зачислив Соболевський до галицько-волинських, київської групи, має самовільний характер.

Крім того Ягіч не годить ся признати Мстиславове й Юрське евангелія південними „на підставі тільки браку... помішання **ц** з **ч**“ й показує декілька дрібних українізмів. „Скербь“, „сесьць“, „свѣдительство“, й „сесь“, зустрічаються, по його словам, переважно в південно-руських пам'ятках“. Але всі ті діалектичні тонкості далеко не мають під собою певного ґрунту.

Разом з тим появил ся „Очеркъ литературной исторіи малорусскаго нарѣчія въ XVII—XIII вѣкѣ“ (Київ, 1889) Житецького. Автор, вказуючи на багатородність функцій букви **ѣ** й надто зложеною природою звука **ѣ**, які відкриває Соболевський,

¹⁾ *ibid.* ст. 13—14. ²⁾ *ibid.* ст. 13.

³⁾ *ibid.* ст. 16. ⁴⁾ *ibid.* ст. 16—17.

⁵⁾ А. И. Соболевскій, Лекції... вид. 3-тє, ст. 119—121.

⁶⁾ В. Ягічъ, Критическія замѣтки... ст. 12.

признає його **ѣ** „фіктивним, зложеним з ріжнородних і по частини неможливих до злучення елементів“¹⁾. Одначе після „Исслѣдованій въ области русскої фонетики“ Шахматова ледви чи можна виступати против зложеного звукового складу **ѣ** й ріжнородного вживання сеї букви.

Може бути, що ся невдала полеміка з Соболевским спонукала Шахматова стати на його сторону. В своїх „Исслѣдованіях“ він говорить дотично нового **ѣ**: „Се відкрите Соболевского, — одно з найбільш блискучих в історичному досліді нашої мови, — поклато сильні підстави для студіювання історії української мови“²⁾. Галицько-волинське й українське наріччя для нього рівнозначні поняття³⁾. „Мені здасть ся, каже дальше він, що північні Українці по своєму походженню по більшій частині великоруське плем'я, яке визнало на собі вплив українського племені, що більшість північно-українських говорів — се говори білоруські або в частині південно-великоруські, що підпали під сильний український вплив; українські племена, що оселили ся між і поруч зі східно-руськими й зробили на них вплив, з свого боку змінили свою мову, наблизивши її до того мішаного говору, який витворив ся при зіткненні східно- й західно-руських племен“⁴⁾. Отже й київський говір в основі не український. Такі самі погляди висловляє Шахматов і в статі п. з. Къ вопросу объ образовании русских нарѣчій⁵⁾. Тому одначе, що автор пізнійше сам відрік ся їх, я лишаю їх без розгляду.

Одначе на інших учених вплинув авторитет Ягіча й спонукав їх виступити в обороні його теорії. І так Мочульський в статі „Къ исторіи малорусскаго нарѣчія. Житіє св. Савы Освященнаго по пергаменній рукописи XIII в.“ (Одеса, 1894) намагаєть ся доказати, що се київська пам'ятка. З його аналізу Житія видко, що його мова має такі прикмети: 1) жч зам. жд, 2) заміна **ѣ** й **и**, 3) **ѣ** зам. **е**, 4) **ѣ** і т. д. зам. **и** і т. д., 5) **ж, ч, ш, щ, ц** з йотованим звуком, 6) **тми**, 7) заміна **у** і **в**, 8) **л** склонне до твердого, 9) **з** ос. теп. ч. без **ть**. Перші сім прикмет признає галицькими також Ягіч. **З**-тя ос. без **ть** властива так само Галичині, як і іншим українським зем-

¹⁾ П. И. Житецкій, Очеркъ литературной исторіи малорусскаго нарѣчія въ XVII—XVIII ввѣх. Ст. 120—122.

²⁾ А. А. Шахматовъ, Исслѣдованія... ст. 114.

³⁾ *ibid.* ст. 114—115, 117, 132—133. ⁴⁾ *ibid.* ст. 120.

⁵⁾ Русскій Филологическій Вѣстникъ, 1894, № 3.

лм. Тверде **л** звісне й північним галицьким говорам. Таким чином усі ті риси не говорять нічого на користь київського походження пам'ятки. Тому мусить Мочульський звернути ся до негативних прикмет. В Житті нема 1) стягнення **ѣ** на **е** й **ѣ**, 2) заміна **ж** і **з, ц** і **ч, ш** і **с**, 3) **хр** зам. **кр**. В сьому падаєть Мочульський також київську особливість. Не кажучи вже про незручність будувати що небудь виключно на негативних прикметах, згадані риси не того рода, щоби на них можна було оперти ся. Про **хр** зам. **кр** ми говорили вже вище. Останні-ж дві прикмети зустрічають ся в галицьких пам'ятках повичайно рідко. Їх нема навіть в Галицькому еван. 1144 р., яке на підставі критеріїв Мочульського треба би зачислити до Кліва. Тому й вивід сього ученого, що тикаєть ся Житія св. Сави, не можна вважати доказаним.

Докладнійше трактує те саме питання Ол. Колесса в статі п. з. Dialektologische Merkmale des südrussischen Denkmals „Žitiје sv. Savy“¹⁾. Автор дає цінну характеристику мови пам'ятника й викладає історію питання. Далі оцінює діалектологічне значіння прикмет київського й галицько-волинського говору, які піднесли обидві сторони, доповнює їх прикметами, які відкрив сам і на їх підставі констатує київське походження пам'ятника. Сі прикмети такі: 1) **ти** и зам. **ть** и²⁾, 2) **жч** зам. **жд**³⁾, 3) **ѣ** зам. **е**⁴⁾, 4) заміна **в** і **у**⁵⁾, 5) заміна **ы** й **и**⁶⁾, 6) **ги, ки, хи** зам. **гы, кы, хы**⁷⁾, 7) **о** зам. **е** по **ж, ч, ш, щ**⁸⁾, 8) форми **тобѣ, собѣ**⁹⁾, 9) вживання йотованих звуків по **ж, ч, ш, щ**¹⁰⁾, 10) заміна **ч** і **ц, ж** і **з**¹¹⁾, 11) **ы** зам. **ѣ** по плавних¹²⁾, 12) **скербѣ**¹³⁾, 13) вставка **о** перед плавними, як **волоба**¹⁴⁾, 14) **о** зам. **ч** перед дальшим **о**¹⁵⁾, 15) **кде, сде**, **кдѣ, здѣ**¹⁶⁾, 16) заміна **и** на **ѣ** перед йотованими звуками¹⁷⁾, 17) **nom. pl. на ове**¹⁸⁾, 18) **3-тя ос. один. ч. без ть**¹⁹⁾, 19) **imperat. на ѣмъ, ѣте** зам. **имъ, ите**²⁰⁾, 20) **impf. на шеть, хоуть**²¹⁾, 21) **1-ша ос. мн. ч. на мо**²²⁾. Житіє св. Сави має з них 1—4, 6—9, 11—12, 14—20. „Обі групи різнять ся

¹⁾ Archiv für Slavische Philologie, т. XVIII, кн. 1—2, ст. 203—228, 473—523. Ся праця була написана в 1894 р.

²⁾ *ibid.* ст. 479—480. ³⁾ *ibid.* ст. 480—482. ⁴⁾ *ibid.* ст. 482—496.

⁵⁾ *ibid.* ст. 496—499. ⁶⁾ *ibid.* ст. 499—501. ⁷⁾ *ibid.* ст. 501—503.

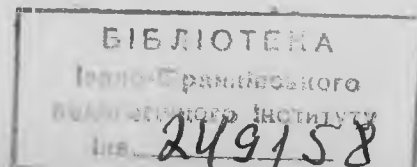
⁸⁾ *ibid.* ст. 503—504. ⁹⁾ *ibid.* ст. 504. ¹⁰⁾ *ibid.* ст. 504—505.

¹¹⁾ *ibid.* ст. 505. ¹²⁾ *ibid.* ст. 505—506. ¹³⁾ *ibid.* ст. 506—507.

¹⁴⁾ *ibid.* ст. 507—508. ¹⁵⁾ *ibid.* ст. 508. ¹⁶⁾ *ibid.* ст. 508. ¹⁷⁾ *ibid.*

ст. 508—509. ¹⁸⁾ *ibid.* ст. 509—510. ¹⁹⁾ *ibid.* ст. 510—511. ²⁰⁾ *ibid.*

ст. 511—512. ²¹⁾ *ibid.* ст. 512—513. ²²⁾ *ibid.* ст. 513.

між собою тільки небагатома діалектичними прикметами: 1) в галицько-волинських пам'ятках **жч** зам. **жд** зустрічається часто, — в київських пам'ятках рідко, 2) заміна **в** з **у** приходить у галицько-волинських пам'ятках часто — в київських пам'ятках вона (особливо **у** зам. **в**) рідка. 3) В багатьох галицько-волинських пам'ятках буває зрідка заміна **ж** з **з**, **ч** з **ц**. 4) Для київських пам'яток властиве вставлене **о** перед **л і р** зам. **ъ**. 5) В київських пам'ятках з'являється **о** зам. **ъ** перед **о**¹⁾. Інші прикмети спільні обом говорам.

Великою похибкою Колесси треба признати се, що він, означуючи прикмети київського говору, не вдоволяєть ся безсумнівними київськими пам'ятками, а широко втягає спірні пам'ятки. А се робить спірними й самі його виводи що до діалектологічного значіння витягнених із них прикмет (особливо див. що до прикмет 3, 4, 6, 9, 15, 16, 19). Житіє сьв. Сави Колесса вважає київським, бо в ньому „**у** зам. **в** і **в** зам. **у** стрічається тільки по разу“, „помішання **ж** з **з** і **ч** з **ц** нема зовсім“ і „вживається **о** зам. **ъ** перед **о**“²⁾. Отже аргументи Колесси майже ті самі, що й Мочульського. Тільки виразно невідповідну прикмету (**хр** зам. **кр**) він замінює иншою (**о** зам. **ъ** перед **о**), що так само мало уаргументована. Ще менше доказане його угруповання по говорам инших українських пам'яток. Робить він його на підставі мірковань осіб, що ними займали ся, не зважаючи на їх принципіальні противоріччя³⁾.

Проф. Лобода в своїй вступній лекції „Рускій языкъ и его южная вѣтвь“ на підставі даних Житія сьв. Сави по виводу Мочульського й Колесси бачив також у сьому Житію пам'ятку київського говора й признав „для галицько-волинської й київської області одно спільне наріччє з дуже невзначними, хоч і замінними, діалектичними ріжницями на деяких точках їх широкої території“⁴⁾.

Захитав ся й сам Соболевский. В маю 1897 р. він містить в Журнал-і Министерства Народнаго Просвѣщенія статю п. з. Изъ истории русскаго языка. Декілька сторін у ній присвячено київському наріччю. На підставі Начальной Літописи, Тестаменту 1446 р., Помянника кийво-печерської Лаври XVI в. й Опису київського замку 1552 р. Соболевский устанавляє нову прикмету

¹⁾ *ibid.* ст. 520. ²⁾ *ibid.* ст. 522—523. ³⁾ *ibid.* ст. 520—522.

⁴⁾ А. М. Лобода, Рускій языкъ и его южная вѣтвь. Київъ, 1898, ст. 14.

київського говору „перехід м'яких **к і г** на **т і д**“¹⁾. А се прикмета чисто великоруська²⁾. Далше затримуєть ся автор детально коло згаданого Помянника, вибираючи з нього цілий ряд імен, що мають великоруську форму й показують південно-великоруські фонетичні прояви³⁾. Сюди належить а зам. ненаголошуваного **о**, тверде **л** зам. **в**, **ф** зам. **х**, **хв**, й навпаки **х** зам. **ф**. Судячи по тим прикметам, старий київський говор був з иншиних говорів особливо близький до говорів Орловської й Курської губернії, які, по всій правдоподібности до часу мандрівки Українців у Сіверщину, займали цілу її територію⁴⁾. Не дивлячи ся на таке зміцнення своєї гіпотези, Соболевский одначе робить уступку противникам і безпосередно за тими словами додає: „одначе ледви чи він був чистим великоруським говором. Тяжко сказати, чи він був перехідним говором від великоруського наріччя до українського (в роді тих білоруських говорів, які тепер займають південну й західну окраїну білоруської території), чи (для XV—XVI віків) говором змішаним. На всякий випадок низнійші пам'ятники київського говору мають примішку українських прикмет“⁵⁾.

Сі докази розібрав до ладу Кримський в своїй статі п. з. „Древне-Кіевскій говоръ“, яку обговоримо детально на иньшій місці.

З противників Соболевського тільки згаданий Кримський показав ся досить смілим, щоби увільнити ся від авторитету Ягіча й вступити на одну дорогу, на якій можлива правильна наукова розв'язка питання. Він визнає „потребу піддати староруські пам'ятники новій достовірній аналізі“⁶⁾ з широким втягненням до сього живих українських говорів. Ся статя, поки вийшла окремим виданням, друкувала ся в „Кіевск-ій Старин-і“ 1898—1899 рр. Кримський збиває додаткові докази київської гіпотези, які подав Соболевский в своїх „Лекці-ях“. Він доказує основно, що імена на ша властиві Українцям старих і нових часів⁷⁾, збиває пояснення, які подав Соболевский іменам галицької літописи Вольдрись, Блюсь, Мигуса⁸⁾ і провищам буців і гуцалів⁹⁾. Менше вдала ся йому проба дока-

¹⁾ А. И. Соболевский, Изъ истории русскаго языка (Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія, 1897, кн. V, ст. 49.

²⁾ *ibid.* ст. 48. ³⁾ *ibid.* ст. 49. ⁴⁾ *ibid.* ст. 50. ⁵⁾ *ibid.* ст. 50.

⁶⁾ А. Крымскій, Филологія и Погодинская гипотеза. Київъ, 1904, ст. 110.

⁷⁾ *ibid.* ст. 21—40. ⁸⁾ *ibid.* ст. 42—46. ⁹⁾ *ibid.* ст. 46—49.

зати, що здрибнілі ймення на „ся“ властиві й Великорусам. Крім слів: мурьсь, милуся, дуся й пестливих назв членів родини, йому не вдалося підняти інших прикладів. На Соболевського ся критика зробила вражіння. З 3ого видання „Лекції“ він викинув мірковання про Вольтриса, Блюса, Митусу, гуцалів і буців. Замість сього він вказує на брак у київських пам'ятниках імен на цю, які є в галицьких грамотах XIV—XV вв.¹⁾

Далі приступає Кримський до аналізу пам'ятників, признаних Соболевським київськими. Не буду дотикати ся його розбору Псалтири 1397 р.²⁾ й Євангелія 1411 р.³⁾, бо Соболевський вже давніше відрік ся бачити в них образок київського говору. Кримський хоче доказати, що Вкладна 1427 р.⁴⁾, Тестамент 1446 р.⁵⁾, Прилуцька грамота 1459 р.⁶⁾, Грамота стародубського князя 1400 р.⁷⁾ написані українською мовою. Однак він усюди опираєть ся на друкованих виданнях грамот. А їх недокладність така велика, що не дозволяє робити певних фільольогічних виводів. Зрештою українізм прилуцької грамоти признає також Соболевський, однак приписує їх „волинському землякови“⁸⁾. Важніші замітки Кримського, що тикають ся Ізборників Святослава. Соболевський вважав у них різкими великоросизмами dat. **тобѣ** (= тобе) і я зам. **е**. Кримський основно доказує властивість тих рисів також українській мові, першої — на підставі даних сучасного говору⁹⁾, а другої, крім того ще й на підставі Галицького Євангелія 1144 р.¹⁰⁾. Крім сього він відкриває в Ізборниках ряд українізмів: заміну **ѣ** з **и**, **и** з **ы**, **у** з **в**¹¹⁾. Що до Тріоди Мойсея Киянина, Соболевський уважає, що прозвище Киянин значить Клівлянин і тому зачисляє Тріодь до київських пам'ятників. Однак тому, що в другій половині вона має різкі новгородські прикмети, то Соболевський ділить рукопис на дві часті: перша й запис — київського походження, друга — новгородського. Однак Кримський вказує, що запис стоїть при кінці рукопису й говорить виразно, що Мойсей її докінчив. Отже Мойсеєви приналежать

¹⁾ А. И. Соболевский, Лекції. Изд. 3-е, ст. 279.

²⁾ А. Крымский, Филология и Погодинская гипотеза. Ст. 77—78.

³⁾ *ibid.* ст. 78—79. ⁴⁾ *ibid.* ст. 79—80. ⁵⁾ *ibid.* ст. 80—82.

⁶⁾ *ibid.* ст. 82. ⁷⁾ *ibid.* ст. 83—84.

⁸⁾ А. И. Соболевский, Лекції... Изд. 2-ое, ст. 255; изд. 3-ое, ст. 278.

⁹⁾ А. Крымский, Филология и Погодинская гипотеза, ст. 52—53.

¹⁰⁾ *ibid.* ст. 53—58. ¹¹⁾ *ibid.* ст. 58—62.

також новгородські прикмети другої її половини. Так упадають здогади Соболевського про київське походження Мойсея й його Тріоди¹⁾. Юревську грамоту зачисляє Соболевський до київських головно на тій підставі, що в ній зустрічаєть ся **о** зам. **ѣ** перед дальшим **о**, Успенський збірник — тому, що в ньому замічаєть ся вставлене **о** перед плавними. Кримський наводить ряд прикладів, які переконують, що обі риси не становлять спеціально київської прикмети, а звисні багатьом пам'яткам й иншого походження²⁾. Далше він зазначає, що Мстиславове Євангеліє³⁾, Румянцівська Лѣтвица⁴⁾, Оповідання Іполіта про Антихриста⁵⁾ не дають ніяких ні зверхніх ні внутрішніх підстав зачисляти їх до київських пам'яток. Пандекти Антіоха, Юревське й Оршанське єванг. треба признати просто неукраїнськими. В Пандектах перемішуєть ся **ц** з **ч**, **ш** з **с**, **ѣ** з **и**, подібують ся форми **сѣдѣ**. Мабуєть, що вони повстали в Новгороді⁶⁾. Юревське єванг. також новгородське: в ньому є заміна **ц** і **ч**, **ѣ** й **и**, **въ** й **оу** й форми **оумъж**⁷⁾. Оршанське євангеліє (Церк. археолог. музея в Києві) також не українське: в його календарі нема популярніших південних святих, а додані доки північні. В мові є акання й заміна **ц** і **ч**⁸⁾. Вістки про сі пам'ятники Кримський черпає в Амфілохія (Пандекты) й Крижановського (Оршанское єванг.). Що тикаєть ся другої часті Архангельського євангелія, яку Соболевський признає київською, Кримський вказує, що головна її прикмета — заміна **ѣ** з **и** — звисна не тільки в Києві, але також у Новгороді й Галичині. Він думає, що се євангеліє можна вважати галицьким⁹⁾. Статя Кримського мала б рішуче значіння, коли б наводжені ним дані про мову пам'яток він брав усе з них самих, а не з других рук, не все досить певних. Однак на всякий випадок йому вдало ся показати наочно, на якій хиткій підставі збудована гіпотеза Соболевського, які непевні ті критерії, на яких підставі сі чи инші пам'ятники зачислявали ся до виступу Кримського до київських. Він показав також дорогу до наукового порішення питання — достовірний перегляд єпірних пам'яток.

Майже в тому самому часі появилася також стаття Шах-

¹⁾ *ibid.* ст. 73—77. ²⁾ *ibid.* ст. 64—9.

³⁾ *ibid.* ст. 63. ⁴⁾ *ibid.* ст. 70. ⁵⁾ *ibid.* ст. 71.

⁶⁾ *ibid.* ст. 62—63. ⁷⁾ *ibid.* ст. 63. ⁸⁾ *ibid.* ст. 71—73.

⁹⁾ *ibid.* ст. 69—70.

матова п. з. Къ вопросу объ образованіи русских нарѣчій и народностей¹⁾, в якій він відкрік ся від своїх давнійших поглядів на дане питання. „Ми не маємо підстави, пише він, думати, щоби нинішні Українці прийшли тільки в історичних часах“²⁾. „Правий беріг Дніпра — споконвічна оселя Українців“³⁾. „На всякий випадок ми не маємо підстави не признати київської людности українською“⁴⁾. Вона належить до північної галузи українського племені. Одначе й тепер застає ся для Шахматова загадкою брак у памятках, признаних київськими, різких українізмів⁵⁾. Для пояснення він наводить такі міркування: Поляни були „племенем нечисленним“⁶⁾. Київ мав „загально-руське значіння“⁷⁾. Його „вибороти не одні тільки Поляни... а... політичний союз, що завязав ся на півночі при помочи Варягів“⁸⁾. Тому Київ мусів прийняти для свого письменства загально-руську мову, відкрікшись рідного наріча, так як пізнійше зробила Москва⁹⁾. Се могло стати ся тим легше, що населення Києва було споконвіку мішане. „Воно було в самому городі значно розріджене иньшими руськими племенами й найправдоподібнійше Сіверянами“¹⁰⁾. А Сіверяни становлять „східну галузь середньо-руського племені“¹¹⁾, що лягла в основу сучасного південно-великоруського говору¹²⁾. І так, людність Києва становила здавна мішанину східної галузи Середньо-русів з північною галузею українського племені. Чернігівську й полтавську губернію Українці займають тільки в XVI ст. Правда, „київське князівство вже в XV в. змогло розширити свої границі до Чорного моря й Донця“, одначе „широкі границі, які визначив для Київщини Витовт... зникли за пів столітя по його смерті під напором кримської орди. Тривалий колонізаційний рух Українців у Полтавщину й Чернігівщину відновлюєть ся не скорше, як у XVI ст.“¹³⁾.

Статі не можна заперечити ерудиції, зручності, бистроумности. Головним доказом у ній служать дані сучасних народніх говорів. Аргументація збудована часто на гіпотезі, що, коли сї чи иньші говори мають спільні прикмети, се вказує, наче б

¹⁾ Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія, 1899 р., кн. IV, ст. 324—284.

²⁾ *ibid.* ст. 339.

³⁾ *ibid.* ст. 327.

⁴⁾ *ibid.* ст. 346.

⁵⁾ *ibid.* ст. 345.

⁶⁾ *ibid.* ст. 344.

⁷⁾ *ibid.* ст. 345.

⁸⁾ *ibid.* ст. 345.

⁹⁾ *ibid.* ст. 345.

¹⁰⁾ *ibid.* ст. 346.

¹¹⁾ *ibid.* ст. 332.

¹²⁾ *ibid.* ст. 325—327, 329—330 й ин.

¹³⁾ *ibid.* ст. 367.

сі говори в епоху вироблювання тих прикмет жили в географічному сусідстві. Виводи, здобуті такою дорогою, підтримувє автор історичними даними, деколи також гіпотетичного характеру. Памяткам письменства присвячено пропорціонально мало уваги. Між тим, мені здаєть ся, що виводи треба будувати не стільки на гіпотезах, як на твердо поставлених фактах, яких ролю в даному випадку грають памяткі. Ризиковність такого кроку виявила ся зараз в тому становищу, яке заняв Шахматов в питанню про національність мешканців Чернігівщини. Бо грамоти того краю з XIV—XV вв. так ясно відбивають український елемент, що треба, очевидно, припустити, що вже в тому часі Сіверщина була українською й нема підстав думати, наче б давнійше стояла справа инакше.

Вкінці в останні вже часи се питання викликали появу трьох праць: Соболевского п. з. Древне-киевскій говоръ¹⁾, Кримського п. з. Древне-киевскій говоръ²⁾ й його ж п. з. Деякі непевні критерії для діалектологічної класифікації старо-руських рукописів³⁾. Дві перші з них треба брати вкупі, бо друга служить рецензією на першу.

Соболевскій у згаданій статі вийшов з своїх хитань і зміцнив свою гіпотезу новими аргументами. Найперше, він вказує на се, що тільки галицьке й українське наріча мають і замість о. Се і могло повстати тільки дорогою дуже складного процесу. Такий процес не міг зародити ся самостійно на двох кінцях Південної Русі⁴⁾. „Не міг (він) виникнути також серед широко розкиненого населення, на значному просторі землі; він мусів розвинути ся серед збитої, більше чи менше густої людности, на розмірно невеликій території“⁵⁾. Отже „українська людність, що говорила і, прийшла до Києва... з Поділя, Галичини, Волині“⁶⁾. Думка, яку вложив Соболевскій в основу доказу, вістаєть ся сама гіпотезою, що потребує підпор. Кримський, нав-

¹⁾ Извѣстія Отд. русс. яз. и слов. Имп. Академіи Наукъ, 1905 р., в. I, ст. 308—323; я користую ся окремою відбиткою. Спб., 1905.

²⁾ Извѣстія Отд. русс. яз. и слов. Имп. Академіи Наукъ, 1906 р., в. III, ст. 368—411.

³⁾ Науковий Збірник, присвячений проф. М. Грушевському учениками й прихильниками з нагоди його десятилітньої наукової праці в Галичині. У Львові, 1906, ст. 91—153; я користую ся окремою відбиткою. Львів, 1906.

⁴⁾ А. И. Соболевскій, Древне-киевскій говоръ, ст. 5—6.

⁵⁾ *ibid.* ст. 6.

⁶⁾ *ibid.* ст. 6.

паки, думає, що „кождий, хто знає українську діалектольоґію й історію української мови, повинен признати, що звук і вироблював ся в західному й східному українському наріччі (у Львові й Києві) самостійно, незалежно в одному від другого (на скільки можна говорити про повну взаємну незалежність при постійних зносинах Львова з Києвом) і в ріжну пору в ріжних говорах“¹⁾. При цьому він опирається на авторитет акад. О. Е. Корша й Потєбні й покликається на „Топографическое описаніе Черниговскаго намѣстничества“ Шафонского (1786 р., видано у Києві в 1857 р.), з якого видко, „що навіть при кінці XVIII ст. Переяславці не встигли ще виробити звука і, а виговорювали продовжне о близько до у“. А західні Українці виробили і ще в XVI в.

Зрештою тепер трудно заперечувати колонізацію на Подніпров'ю з Галичини й Волини. Можливий тому й асиміляційний вплив мови приходнів на мову туземців. Важніше питання, кого переселенці тут застали. У Соболевского „мова київської Русі домонгольської епохи була близька до мови Дреговицької й Сіверської землі“²⁾, предків сучасного білоруського й південно-великоруського наріччя³⁾. „Нема ніяких підстав уважати старо-київський говір ідентичним або близько-рідним зі старим галицько-волинським говором. Навпаки, ми мусимо бачити в старо-київському говорі один із говорів, близьких до сусідніх говорів білорусько-великоруського типу (без здовження самозвуків під впливом зникнення глухих), хоч — може бути — в деякими власними дрібними рисами“⁴⁾.

Перший доказ Соболевского збудований на гіпотезі, яку використав широко, як згадано вище, Шахматов у своїй статі з 1899 р.: сусідні географічні говори повинні мати й спільні прикмети. Старий київський говір зник, однак сліди його прикмет „повинні зберігатися в сучасних руських говорах, що колись були сусідами між собою“⁵⁾. Коли б київський говір був український, в них повинно б зберігтися дуже важна українська прикмета — помітне здовження самозвуків. До тих говорів Соболевский зачисляє білоруські говори Чернигівської губ., гомельського повіту Могилівської губ. з сусідною частию Річицького повіту Минської губ. Однак в них помітний перехід „не

¹⁾ А. Крымскій, Древне-киевскій говоръ (Извѣстія... 1906 р., кн. III, ст. 380, заміт.).

²⁾ А. И. Соболевскій, Древне-киевскій говоръ, ст. 8.

³⁾ *ibid.* ст. 8—9. ⁴⁾ *ibid.* ст. 13—14. ⁵⁾ *ibid.* ст. 9.

до українського наріччя, а до великоруського“¹⁾. З великоруських євди належать говори західної полоси Орловської й Курської губерній, однак „вони мають переходові риси тільки до білоруського наріччя“²⁾. І так в сусідстві тих нарічч в пору їх рошню не було українських говорів. Отже й сусідній з ним північний говор не був український.

Кримський не відповідає нічого на той аргумент, але ніби по в тих, що переконують. Найперше в основі доказу лежить недоказана гіпотеза. Далше бачити в говорах Орловської, Курської, Могилівської й північної часті Чернигівської губернії сусідів старо-київському говору не можна вже тому, що вони відділені від Києва цілою областю сівєрських нарічч. Коли б справді показало ся, що між південно-великоруськими й східно-білоруськими діалектами нема переходових до українського, то се, розуміється, було б дуже помітним фактом. Однак ледви чи можна заперечувати існування таких переходових нарічч від українського до білоруського й великоруського. Коли б однак й признати ці слова за факт, то його легко пояснити, не сходячи навіть з ґрунту, на якому стоїть Соболевский. На широкій площі Чернигівсько-Сіверської області було досить місця для існування таких переходових говорів. Вкінці їх могла змести філія колонізаційного руху Українців і Білорусів на схід.

Далі приступає Соболевский до пам'яток старо-київського писемства. Так, як перше, зачисляє він до нього без важних доказів Мстиславу грамоту³⁾. Як перше, він вважає Мойсея Киянином⁴⁾. Однак він не виносить уже його Тріоди на перший плян. Тепер він, крім згаданих пам'яток, до безсумнівно київських зачисляє тільки Ізборники Св'ятослава⁵⁾, а Мстиславова й Юревське Євангелія він вважає тільки „правдоподібно переписаними в старому Києві“⁶⁾. На підставі обсервацій над тим матеріалом Соболевский приходиться до висновку, „що старо-київський говір кінця XI в. — першої половини XII в. не мав хоч трохи різкої закраски й зближав ся з цього погляду найбільше до середно-великоруських говорів“⁷⁾. Від галицьких грамот XIV—XV в. його відріжняє „брак форми 1-шої ос. ч. мн. на мо“⁸⁾.

Кримський, відкинувши, як перше, київське походження

¹⁾ *ibid.* ст. 9. ²⁾ *ibid.* ст. 9. ³⁾ *ibid.* ст. 10.

⁴⁾ *ibid.* ст. 10—11. ⁵⁾ *ibid.* ст. 10. ⁶⁾ *ibid.* ст. 10.

⁷⁾ *ibid.* ст. 11. ⁸⁾ *ibid.* ст. 11.

всіх спірних пам'яток, подає прегарну характеристику мови безсумнівно київських Ізборників Святослава. Він виказує в них ряд рисів, що належать до української мови й по часті до сучасних київських говорів. Сі риси — „помішанне **ѣ** з **і**, паралельне з помішаннем давнішого **и** з **ы**“¹⁾, „помішанне **в** з **у**“²⁾, „розтягненне звука **е** на **я** перед м'якими складами“³⁾, перехід **е** в **о** по шипячих і йоті перед твердими складами“, приподобленне ненаголошеного **у** до дальшого **у**, перехід ненагolosного суфікса **ов** (йов) перед **у** на **ув** (юв), пропуск **г** у дієсловах розгн'вати, изгнати, съгр'шити, чергованне **мн** і **вн**, східно-українське отвердінне звука **р** в одних випадках й м'ячненне в других⁴⁾. Сі виводи опирає Кримський на відповідні матеріали. Однак в Ізборнику нема головної риси нинішньої української мови — заміни здовженнем. Та вона розвинула тільки півнійше, як в XI в.⁵⁾

Що тикаєть ся форм на **мо**, можна також зазначити, що порівнювати київські пам'ятники XI—XII вв. з галицькими грамотами XIV—XV вв. — поступованне з методологічного боку несправильне.

По тих увагах Соболевский переходить до київських пам'яток, що зберігли ся в копіях і були зроблені в інших областях. Се Початкова літопись, Київська літопись (Лаврентієвської й Іпатської копії), Житіє св. Теодосія Печерського й т. и.⁶⁾. Однак „в них ми можемо робити спостереження тільки над словарним матеріалом“⁷⁾. От його дані: в київській літописі нема здрібнених імен на **ць**, **цько**, звичайних у галицьких грамотах XIV—XV вв. Вони чужі польській мові й їх появу не можна приписувати польському впливові⁸⁾.

Кримський, навпаки, виказує, що закінчення на **цько** з'явили ся як раз під польським впливом через додаток українського закінчення **мо** до здрібнених на **ць**, сконструованих на взір відповідних польських форм. Тому до XIV в. їх не могло бути в українських пам'ятниках і, дійсно, нема ні в київській, ні в галицько-волинській літописі⁹⁾.

Соболевский вказує дальше, що в Київській літописі в імені

1) А. Крымский, Древне-киевский говоръ. Ст. 370 і 372—373.

2) *ibid.* ст. 370—372. 3) *ibid.* ст. 373, приміт.

4) *ibid.* ст. 373 приміт. 5) *ibid.* ст. 373—374.

6) А. И. Соболевский, Древне-киевский говоръ. Ст. 11.

7) *ibid.* ст. 11. 8) *ibid.* ст. 12.

9) А. Крымский, Древне-киевский говоръ. Ст. 375—376.

Георгія **г** м'ячить ся на **д**, чого нема в галицьких пам'ятниках і в сучасній українській мові¹⁾.

Кримський доказує основно, що переміна **г** на **д** в даному слові се дрібний випадок „загального фонетичного українського закону, по якому м'які **т** і **д**... мішають ся з **к** і **г**“²⁾. Він наводить багато прикладів і з галицьких грамот і з даних сучасних говорів, між ин. й київського, що вповні потверджують його слова³⁾.

Потім Соболевский затримуєть ся на формі **Ольто** зам. **Льто**, що приходить у Початковій літописі. Ся форма, по його думці, виключно великоруська або білоруська. По українськи були би **І**⁴⁾. Однак Кримський наводить ряд прикладів, що доказують істотність такого неорганічного **о** й українській мові⁵⁾.

Вкінці Соболевский вказує, що Початкова й Київська літописи вживають слова „стар'їшина“ й „зоря“ не в тому значінню, як сучасна українська мова. Вони знають слово „лошадь“, не знане Українцям, не вживають слів „кохати“, „гай“, „квѣтъ“, хоч слово „Кохань“ зустрічаєть ся в записі Житія св. Сави XIII в., а „гай“ є в волинській літописі⁶⁾. Взагалі той, хто читає Початкову й Київську літописі, дивуєть ся близькості їх синтаксису й словаря до великоруського матеріалу⁷⁾.

Кримський доказує, що слова „старшина“ (= старинному „стар'їшина“) і „зоря“ знані в теперішній українській мові у всіх значіннях, в яких вони вживають ся в літописі⁸⁾; що слово „лошадь“, так як воно ужите у Київській літописі, підбиває власне український відтінок уживання сеї основи⁹⁾. А слова „кохати“, „гай“, „квѣтъ“ не попали до літописі принакрово, як і багато інших слів. До того бачити в двох останніх діалектологічну ціху української мови ніяк не можна, бо вони приходять також у великоруських говорах¹⁰⁾. А синтаксис й словарь Початкової й Київської літописі робить на Крим-

1) А. Соболевский, Древне-киевский говоръ. Ст. 12.

2) А. Крымский, Древне-киевский говоръ. Ст. 378.

3) *ibid.* ст. 376—383.

4) А. Соболевский, Древне-киевский говоръ. Ст. 12—13.

5) А. Крымский, Древне-киевский говоръ. Ст. 383—386.

6) А. Соболевский, Древне-киевский говоръ. Ст. 13.

7) *ibid.* ст. 13.

8) А. Крымский, Древне-киевский говоръ. Ст. 387—389.

9) *ibid.* ст. 389—391. 10) *ibid.* ст. 398—400.

ського вражіння „замітної близькості до сучасної мови північної й середньої Київщини“¹⁾.

Не зважаючи на слабкість своїх аргументів, Соболевский не тільки відкликав зроблені давніше уступки, але признав можливим розширити свою гіпотезу. Він думає, що в Києві й „у XV—XVI вв. зберігався ще старо-київський говір, бути може, зі значним числом запозичених слів, однак зі всіма своїми головними прикметами“²⁾. Головною підпорою тої думки служить Києво-Печерський Помяник з першої половини XVI в. й Помяник Михайлівського монастиря, якого перша частина належить до другої половини XVI в. Перший, виданий проф. Толубєвим, відзначається аканнем, **д і т в г і к, л з в, ф з х**³⁾. Другий дає помішання великоруських форм імен з українськими⁴⁾.

Кримський, як колись Дашкевич, вказує, що поява в помяниках великоруських імен й особливостей найправильніше пояснювати тим, що Київ був загально руською сьвятицею⁵⁾. Тому Помяників не можна зачисляти до зовсім певних пам'яток київського говору⁶⁾. До того багато імен, які Соболевский вважає великоруськими, знані й на Україні. Такі імена, як Алексей, Макей, Елтухъ, Елхимъ, Елфимія, Малафей, Саламонъ, Саламія, Сафонъ, Радионъ, Фатіанъ й імена, що зачинаються на **а** зам. **о**, знані й на українській території й пояснюються самою українською мовою⁷⁾. Таким чином і нові докази Соболевского не мають, так само як попередні, відповідної сили. Тому можна би вважати його гіпотезу погребаною. Та з причини, що се питання розбудило пристрасти й викликало широку літературу, в його розв'язанню треба зберігати незвичайну осторожність. Треба би для того простудіювати детально всі пам'ятки, що можуть кинути на нього світло, втягаючи до студій й сучасні говори київської й сусідніх з нею губерній.

Мені лишається розглянути ще одну працю Кримського з того обсягу: „Деякі непевні критерії для діалектологічної класифікації старо-русських рукописів“. Вона значно менше вдатна, як розібрані його статі. Правда, в ній треба розрізнявати дві сторони. Офіційною її задачею була провірка придат-

1) *ibid.* ст. 392; див. взагалі ст. 391—397.

2) А. Соболевский, Древне-київський говір. Ст. 14.

3) *ibid.* ст. 14. 4) *ibid.* ст. 15—16.

5) А. Крымский, Древне-київський говір. Ст. 400—401.

6) *ibid.* ст. 401—402. 7) *ibid.* ст. 402—410.

ности критеріїв, якими звичайно користуються для сконстатовання українського походження рукописи. Сі критерії — заміна **ы й и, ѣ й е, оу й ю** зам. **о й е**. Авторами, справді, вдається доказати, що в тих прикметах треба поступати обережно, тому, що також в інших говорах зустрічаються появи, які легко помішати з українськими, або навіть просто до них аналогічні. Однак неофіційна задача автора — підірвати діалектологічне значіння нового **ѣ**, щоби позбавити Соболевского головної опори для його київської гіпотези. Кримський не виступає просто з аргументами против значіння сього **ѣ**, так як він поступав з іншими сумнівними прикметами. Він вибирає обхідну дорогу. Він хоче доказати, що пам'ятки, які Соболевский зачисляє задля нового **ѣ** до галицько-волинських, в самій річї іншого походження. Тоді виявилось б само собою, що се нове **ѣ** не має діалектологічного значіння.

Зачинає Кримський від Полікарпового євангелія в 1307 р. Він доказує, що здвоєне **о** форм „у вооца“, „о вооці“, взначене в тому пам'ятнику, могло з'явити й не в українському рукопису¹⁾. Писця треба, по його думці, вважати північним великорусом, докладніше Псковичом²⁾. На потвердження К. наводиться такі риси пам'ятника: заміну **ч і ц, ж і з, оу і в, ѣ й е**, тверде **л**, пропущення в формах „зооуца“, „идѣвши“, неоріганічне **в** перед початковим **о**, форми воскьснетъ, оуставльше, жидовьськи, припоясавса, обѣманадѣцать, никѣдѣ³⁾. При сьому розборі Кримський робить великі методологічні промахи. Він лишає без уваги ще багато інших прикмет пам'ятника, на які звернув увагу Соболевский й які надають йому виразно український характер. Такі прикмети — заміна **ы** на **и** з паралельною заміною **ѣ** на **и** (що сам Кримський признає характеристичною прикметою українських пам'ятників⁴⁾), **ы й и** зам. **ѣ і ъ** перед дальшим заіменником „и“, спеціально галицька заміна в певних випадках **а** через **ѣ, ъ** зам. **и** перед йотованими самозвуками, форма „мамъ“ зам. „имамъ“⁵⁾. Пропущення всіх тих українізмів у пам'ятнику, розуміється, причинилося багато до надання йому великоруського виду. Однак все таки в євангелію

1) А. Крымский, Деякі непевні критерії для діалектологічної класифікації старо-русських рукописів. Ст. 1—3, 6—11.

2) *ibid.* ст. 3, 1. 3) *ibid.* ст. 3—5.

4) А. Крымский, Древне-київський говір. Ст. 370 текст і зам. 1.

5) А. Соболевский, Очерки изъ історії руссаго язика. Київ, 1884. Ст. 34—39 і 94.

нема важніших прикмет псковського говору: псковського акання, заміни **а** по **і** і м'яких співзвуків через **е**, **жг** зам. **жа**, форм **і** ос. мн. ч. на **ме й ин**. До того й ті наче б псковські прикмети пам'ятника легко можна пояснити на українському, почасти на галицькому ґрунті. Заміна шипячих і свистячих, видно, справді існувала, хоч і в обмеженому числі випадків, також у галицькому говорі, як думає Соболевский. Розбираючи низше мову галицьких грамот XIV—XV ст., я наведу ряд прикладів такої заміни, які знаходять ся в тих грамотах. Заміна **оу** і **в**, приставне **в**, тверде **л**, **оу** зам. **о**, форми на дьцять зовсім не чужі й українській мові. Форма приіменника **вътъ** (= **отъ**) відповідає зовсім нинішньому українському **від**; **ь** по **с в** жидовськь сь сь ки пояснюють ся свобідно з українського. Сам Кримський пише своє назвисько в українській транскрипції в формі **Кримський**. Форми на **са** легко зустрінути в діалектах, перехідних до білоруських. Заміна **ѣ** й **е** в Полікарповому євангелію приходить рідко. В невеликому числі випадки такої заміни зв'язні всім українським пам'яткам церковного й богослужбового характеру й вимагали від Ягіча й Шахматова окремого пояснення. Діалектологічне значіння форм, як **зоуца**, **идѣвши**, **воскъснетъ** нічим не потверджуєть ся. Їх неможливість в українській пам'ятці нічим не доказана. А форма „**никѣдѣ**“ не доказує нічого, коли пам'ятник знає заміну **ѣ** й **е**. Взагалі дві-три незвичайні форми ледви чи можуть зрушити вивід, збудований на цілому ряді прикмет пам'ятки.

Таким самим способом розбирає Кримський також інші „галицько-волинські“ пам'ятки. Розумієть ся, що такий розбір не може відкинути їх українського походження. По більшій часті Кримському не вдаєть ся подати незбитих антиукраїнізмів. Він може тільки, як звичайно, показати в пам'ятці ряд особливостей, які можна пояснити й на ґрунті якого небудь иньшого говору. Одначе се ще не все. Між „можна“ й „треба“ ціла пропасть. Треба конче ще доказати, що їх треба так пояснювати. Між тим Кримський все ігнорує нове **ѣ**. Він не вміє дати ніякого пояснення безсумнівної систематичности його вживання в студіюваних рукописах. Значить, що за Соболевским, навіть при иньших рівних шансах, лишаєть ся все перевага — він пояснює зручно на ґрунті одного й того самого наріччя не тільки ті появи, які вияснені у Кримського, але й такі, на які в нього нема ніякої відповіді.

Можна додати, що коли б проба Кримського доказати не-

українське походження „галицько-волинських“ пам'яток була навіть більше вдатна, то се приспорило б фільольогічній науці тільки нових трудностей. Намість їх він не подає ніяких иньших¹⁾. Таким чином стара українська мова була б майже пошквнена пам'яток письменства. Думати, що письменство цілої України згинило без сліду, не можливе. Прийшлось би признати, що в XII—XIV вв. українська мова ще нічим більшим не вирізняла ся з загально-руської мови і тому її пам'ятки загинули незамітними серед маси білоруських і великоруських рукописів, та се противить ся цілому нашому знанню розвою руських нарічч.

Головна заслуга Кримського що до питання, яке нас інтересує, містять ся в сій статі в тому, що він подав нарис програми, по якій треба дальше його розроблювати. „Про те ніби-то „галицько-волинське“ **ѣ**, видумане д. Соболевским, я колись писати-му ширше, в інакшому місці. Що воно не може являти ся „галицько-волинським“ і не є жадна малоруська особливість, се видно от із чого:

а) єсть чимало рукописів, що їх і д. Соболевский не зважив ся признати за галицькі або волинські, а тимчасом у них писано букву **ѣ** замість **е** таким самим способом, який д. Соболевский охрестив „галицько-волинським“. Ті рукописи — сербські (в тім числі — грамоти), новгородські, білоруські і иньші, в тім числі московські (прим. Євангеліє 1339 року, ще й з типовим московським аканням).

б) пригнітаюча більшина тих ніби-то „галицько-волинських“ рукописів, в яких д. Соболевский познаходив отє своє **ѣ**, не є ані галицька, ані волинська, ані малоруська взагалі. Се рукописи переважно білоруські та новгородські або псковські, і на них здебільша написано точні місцеві дати.

в) в старо-малоруських грамотах XIII—XV віку (чи будуть вони галицькі, чи волинські, чи які) зовсім не має того мнимого „галицько-волинського“ **ѣ** замість **е**. А вже ж грамоти найкраще віддають собою тодішню справжню, народню мову.

г) буква **ѣ**, писана замість **е** способом д. Соболевского в його ніби то „галицько-волинських“ пам'ятках, не має для себе відповідних рефлексів у сучасній живій малоруській мові,

¹⁾ Зрештою, сказати правду, трудно знайти в старинному письменстві рукописи, які відбивали б різкіше українські прикмети.

за дуже нечисленними виїмками¹⁾.

Точку б попробував обробити сам Кримський в обговорюваній статі. Моя теперішня робота первісно мала цілю показати, чи правильне покликування Кримського на українські грамоти. Виповнити її було тим зручніше, що випущене недавно ювілейне видання С.-Петербурзького Археологічного Інститута п. в. Палеографіческіє снимки съ русскихъ грамотъ преимущественно XIV вѣка. Спб. 1903, маючи в собі кількадесять грамот в Україні й Білоруси, подає багатий матеріал для студіювання білоруської й української живої мови в згаданій епосі. Одначе поданий ними матеріал показав ся таким інтересним й одностайним, що первісні рамки праці значно поширились. Показало ся можливим провирити на найбільш авторитетному матеріалі — грамотах — й иньші діалектологічні прикмети старої української мови. Се й буде задачею дальших частин моєї праці.

З російського рукопису, призначеного для «Записок», переклав

Ів. Кривецький.

¹⁾ А. Кримський, Деякі непевні критерії для діалектологічної класифікації старо-руських рукописів, ст. 17, замітка 1.

Поправки: на с. 5 р. 9 в н. справити зам. „отвертого або“ треба: „відкритого ним“; на с. 8 р. 4 в н. зам. 185 треба 85; на с. 11 р. 9 в г. додати: Типограф. Св. № 7, XII, Типограф. Св. № 6, XII—XIII в.

«АРХАГГЕЛОВИ ВЪЩАНИИ МІРІИ» і благовіщенська містерія.

(Проба історії літературної теми.)

Написав Др. Іляріон Свенціцький.

III. Благовіщенська містерія.

В попередніх розділах було вказано на се, що грецько-славянська гимнологія і слова-діалогі, присвячені благовіщенню, обняли досить широкий простір. Гимнологія заняла ся головню представленням історії події, а слова-діалогі догматично-аполютетичним представленням самої події і осіб, що взяли в ній участь. І так: в пісні «Съвѣтъ древнии хотѣи исполнити Господь...» довідуємо ся про те, що зараз по першим грісі райських людей Господь рішив спосіб їх спасіння. З другої сторони піснопівці не залишили представити гріха Еви та провести невелику паралелю між провинною праматірню людського роду, і чистою праматірню відновленого людства. Не полишили вони без уваги і людського походження матері Бога-Слова, представивши його чи то в її чисто-людських думках і почуваннях, чи в буденній обстанові її життя. Одначе найбільше уваги присвятили вони поясненню події виреченнями старозавітних пророків. Тут вони злучили давню тугу вибранців Ізраїля, що тільки мріяли про свободу і вірили в побіду Месієвої правди на світі, зі своїм радісним «Радѣйсѣ», яким стрітали памятку здійснених надій.

Ся часть благовіщенської літератури, оперта влючно на канонічних текстах, розширених піснопівцями, на взір апокрифічної літератури — відповідно до пляну і вимогів творця, вичерпала дажко не всі теми, звязані з памяткою. Доповнили її з того погляду слова-діалогі. Доповнюване відбувало ся в двох напрямах — чи то через розширення тексту канонічних оповідань про подію, чи через плянове злучення його зі старим завітом. До першого напряму належить слово «Паки радости благовѣштѣніе», яке дало нам додати живу картину приготування ангела до благовіста, та його скептичне відношене до порученої задачі. Звернувши головню увагу на розмову Господа з небесним послом, автор діалогі присвятив

благовіщенню незначну частку свого твору. За те другий твір присвячений тому самому сюжетові — „И царских тини празднество празднествем днесь“ представив нам переважно саму хвилю й спосіб благовіщення. Третій, поданий і найширше розібраний нами вище твір злучив у собі не тільки оба згадані моменти благовіщення, але звернув увагу також на події після нього.

З тими поглядами на грецько-славянські слова-діалогої можемо вже приступити і до огляду середньовічної західно-європейської містерії, що обробила благовіщенський сюжет. На просторі XII—XVI вв. знаходимо цілий ряд оброблень сеї теми. Побіжне познайомлене з ними дозволяє нам, без огляду на готові теорії по історії церковних дійств-містерій, розділити їх на групи, що допоможуть нам зорієнтувати ся в розвою благовіщенського сюжета — як що-до форми, так і що до змісту.

Найстарші твори будуть найпростіші що до форми, а найближші змістом до канонічних оповідань про подію. Типовим образком того рода оброблень можна вважати поданий Кусмакром¹⁾ з чівідальського процесіонала XIV в.²⁾ текст Євангелія Луки, положений на ноти на два голоси, тенор і сопран. Композиція григоріанської школи уложена антифонно, себ то по словах ангела йдуть слова Марії. Її співали підчас процесії навколо церкви — отже на дворі.

Зі свідощв старих західно-європейських памяток, що дійшли до нас, маємо право вносити, що співаки сього діалогога були одягнені в костюми, які відповідали костюмам ангела і Марії. Так в однім церковнім інвентарі 1489 р. знаходимо згадку про „благовіщенську одіж з червоного шовку“³⁾; а вже в 1261 р. знаходимо згадку про тревіжську „Compagnia de' Battuti“ (товариство людей, що бичували ся), що мала в своїм статуті осібний артикул, по якому се товариство було обовязане щорічно давати „двох клериків, що були-б відповідні бути Марією і ангелом і добре

¹⁾ E. de Coussemaker — *Drames liturgiques du moyen âge*. Rennes 1860 p. 280—284. *l'Annonciation*. Ангел — Марія, Єлисавета — Марія співали свої партії підчас процесії на площі перед церквою. Процесія і дійство описані так (р. 284): Процесія виходила в пісню „Gaude Maria Virgo“. На середині площі хор співав: „Gloria Patri“, почім — на даний знак — діякон читав Євангеліє разом з дійством. Значало представлене Ангела — Марії. По представленю духовенство вертало з народом до церкви, співаючи „Te Deum laudamus“.

²⁾ Кусмакр означив його XV в., однак М. Serep в своїй монографії „*Les prophètes du Christ*“ (*Bibliothèque de l'École des chartes* 1877 р. с. 398 в примітці 3) кладе його на XIV в. з застереженням, що літургічні тексти можуть бути значно старші.

³⁾ d'Ancona — *Origini del teatro italiano*, Torino 1891, I c. 29, nota 3).

випшколених у співі підчас сьвята Благовіщення, яке обходить ся після прийнятого звичаю“. За се діставали клерики по 10 сольдів кождий¹⁾. Школярі, що виступали в ролі Марії і ангела в церкві св. Марка в Венеції — по закону 1328 р. — не потребували поставати зі своїх місць навіть при появі дожді²⁾. Ще цікавіші дані про літургічне дійство на Благовіщення знаходимо у Боляндистів в *Acta Sanctorum*³⁾, де описана т. зв. золота літургія (*missa aurea*). З опису довідуємо ся, що благовіщенське представлене в торнаській церкві було заведене ще 1230 р., а відбувало ся воно так: діякон і піддіякон читають євангелія „*Missus est angelus Gabriel a Deo*“; за той час на хори піднімав ся один аколїт; ті, що читали євангеліє і гомілію (себ то слово на нього), сїдали на стільцях в престольній часті, по обох сторонах стїяли аколїти з запаленими свьічками і зачиняло ся містичне вияснене євангелія — себ то той, що вийшов на хори, співав партії ангела, а другий партії Марії. В багатьох церквах Бельгії піддіякон читав євангеліє, а два співаки, одіті за ангела і Марію, повтаряли відповідні слова. При висказі „се раба господня, нехай станеть ся по твоему слову“ спускали — для лучшего представлення події — білого голуба над голову Марії⁴⁾. Дуже цікавий опис такої літургічної благовіщенської драми знаходимо в рукописі нр. 62 Лільської бібліотеки⁵⁾. В рукописі описано дійство „*Missus est Gabriel angelus*“ виставлюване „*feria X ante festum nativitatatis Domini*“ в турнеській церкві ще в XVI в. Дійство се відбувало ся так: (167 сл.) коло єпископського престола ставили будку для Марії, а коло деканського місця — для ангела. Два молодці з „солодкими і високими голосами“, одіті на Марію і ангела, під проводом своїх учителів, займали свої місця ще перед літургією. В відповідній хвилі завеса, що заслонювала будку Марії, відкривала ся, і вірні оглядали Марію, що молнла ся з книги. При словах „*Gloria in excelsis Deo*“ падала заслона в будки ангела, який стояв зі срібним жезлом в руці, поки не прийшов час співати євангеліє. Колиж приходив на се час, діякон з піддіяконом і хлопцями виходили на означене місце в церкві і зачиняли співати євангеліє, „*Missus est Gabriel*“, при чім відпо-

¹⁾ *ibidem* 114—115 ст. ²⁾ d'Anc. op. cit. I. 93 ст.

³⁾ *Acta Sanctorum*, Antwerpiae 1668 — martius t. III. p. 539.

⁴⁾ E. K. Chambers — *The mediaeval stage*, Oxford 1903, II ст. 67, в нотці 3) згадує про старинний церковний інвентар, в якій осібною статкою вийшов „голуб з дерева в білім а дамашку“.

⁵⁾ Див. *Annales archeologiques* 1857, XVII p. 164—169 (*Drame liturgique — missa aurea*).

відні партії сповняли згадані молодці-співаки „після приписів і вказівок призначеної на се книжки“. Рукопис як раз подає після сеї книжки всі приписи чисто режисерської натури: які рухи і міни робити особам-акторам, коли спускати з хорів голуба, коли його на знак магістрів-учителів забирати назад, що робити ангелови і Марії по євангелію до кінця служби.

Звістки про літургічне благовіщенське дійство зібрані зрештою дуже докладно у д'Анкона¹⁾, тому не будемо їх повторяти.

Сі звичайні діалогої, що не мають нічого спільного з драмою, крім зверхньої форми активних осіб, по свідощтву Манена були вже в XII в.²⁾ Маючи на цілі поучити наглядно зібраний народ про сьвятковану пам'ятку, сі діалогої осіб — хоча і латинські — поясняли масі незрозумілий латинський текст євангелія, тим самим притягали народ до церкви — отже й причиняли ся до звеличення пам'ятки. В сім чисто літургічним дійстві латинський текст міг спокійно задержати ся неторкненням довший час — бо око і попередне коротке поученє помагали ухови розуміти незрозумілі йому слова. Не всюди одначе можна було представити дійством сю пам'ятку. Тому на поміч — для роз'ясненя події з'явила ся церковна пісня в народній мові, яку стрічаємо на заході рядом з латинським оригіналом від давніх часів. Вкажемо тут для прикладу на старофранцузькі благовіщенські гимни XIII в.³⁾ перерібки латинської „прози“ — *Missus Gabriel*⁴⁾. Французький перекладчик лишив два перші латинські слова, і деякі інші в самім тексті без перекладу, а 4-у стрічку останньої строфи закінчив латинським „in die novissimo“. На 373-ій ст. знаходимо ще цікавішу латино-французьку стихову мішанину в пісні: „Ave gloriosa | duce creature — Mater Salvatoris | Virgine Marie...“. В рукописі 8336 бібліотеки Філіпса з кінця XIV в.⁵⁾ в чисто французьким поздоровленю Дівниці, зустрічаємо під koniecь такий дивоглядний чотиростих: „Sothe, Emanuel, Jesus, Principium | Pater, alpha et ω, athanathos, Verbum | Jhesu, ne lessez ma alme aver destrucciun | E ta mere me defende de enferral prison | Amen“. О скільки така пісня сповняла свою задачу, можна

¹⁾ d'Ancona — Origini, I ст. 90—91, 92 нотка 3).

²⁾ Див. Journal génér. de l'instruction publ. 1835 sem. 2 статя М. Magnin, р. 478 і Migne — Nouvelle Encyclopédie theologique, s. II, t. 43 (Duhet — Dictionnaire des Mystères, Par. 1854), col. 379.

³⁾ Гл. в видавництві Romania 1875 р. IV, 370.

⁴⁾ Латинський текст див. у Mone — Lateinische Hymnen des Mittelalters, Freiburg in Br. 1853—5, II, ст. 55—6. Діалог Ангела і Марії в інших гимнах (ст. 37, 45, 47, 49) дословно з євангелія.

⁵⁾ Див. Romania, XIII, статю Р. Meyer — Le ms. 8336, ст. 510.

судити хоч би з наших духовних віршів з примішкою незрозумілих, тому до непізнання переключених традицію старославянських слів.

На сю часть благовіщенської літератури звернули ми увагу тому, щоби знайти зв'язь між латинським літургічним дійством і церковною містерією, що була зложена народною мовою, а тільки в головній части задержала латинський текст євангелія. Вкажемо на італіянську „Rappresentazio della Annunziazione“ di Feo Belcari (1410—1484)¹⁾, у якого латинський благовіст ангела Марії взятий дословно з Луки, являв ся незначною частиною цілого італіянського дійства (169—178 ст.).

В третій групі благовіщенської містерії, Благовіщенє було злученє з подіями, що попередили його — а зглядно мали його пояснити. Мавмо тут на думці злуку дійства пророків з дійством благовіщеня і вступ до обох дійств — т. з. райський процес. В цих розмірах благовіщенська містерія появила ся досить пізно, коли про час появи будемо вносити зі звісних нам двох містерій італіянського поета Фео Белькарі (XV в.) та зі звісток про такі містерії в „Исхоженію акраамиа соудалскаго на осмии соборъ съ митрополитомъ исидоромъ в' лѣто 7236“ (1437 р.)²⁾ і в „Ordinarium ecclesiae Parmensis“ XV в.³⁾

Містерії Белькарі і описанє Авраамієм Суздальським представленє „къ фряжскои зѣмлѣ къ градѣ флоринзѣк“ в монастирській церкві не мають ніяких спільних рисів, крім сюжету і появи пророків. Судячи по опису північноруського подорожника, флоренська містерія складала ся з живого образу, що представляв „Найвисшу Раду“ Бога-отця в окруженю ангелів — се німа сцена; пророкованя чотирох пророків по готовим текстам в супроводі живих рухів і тестикуляції — ся сцена тривала „яко пол'часа“ (403—4); вкінці трета чинлива часть — поява ангела і його розмови з Марією. Розмова ця цікава тим, що — в передачі Авраамія — годить ся з євангелієм, з виїмком фрази Марії (405): „и того ради ѿиди ѿ юноше. да не азритѣ тѣ иисифѣ въ хижи моеи со мною в'кряюцѣ. и гласъ твою тѣслию ѿскъчетѣ. и молю ти ся ѿиди. зане и мене игонитѣ изъ домъ своего“. Фраза ся дуже пагадує нам поданий лице грекославянський діалог. Чи вона дійсно була в оригіналі —

¹⁾ Див. А. d'Ancona — Sacre rappresentazioni dei secoli XIV—XVI. Firenze 1872, I. 178 сл.

²⁾ Користуємо ся виданєм А. Попова — Историко-литературный сборъ древнерусскихъ полемическихъ сочиненій противъ латинянъ, ст. 400—406.

³⁾ Див. d'Ancona — Orig. I, 29—30.

можна сумнівати ся, бо ані в одній зі звісних нам західноєвропейських містерій нема сього мотива. Треба — здаєть ся — припустити, що Авраамій вніс сю фразу в памяти під вражінєм якогось славянського діяльота¹⁾. Дальше цікава ще одна подробиця режисерії. Марія — на кінцеві слова ангела, що зачне від сьвятого Духа (406) — „возрѣкъ к'верхъ и кидѣ ѡца на прѣлѣ сѣдѣца съ силою и славою многою и благѣвненіе к' неи ниспосылающа. и яко видѣ се и пригнѣкъ рѣцѣкъ скон к' перемѣ... рече... се рава гдѣна... и аггѣлъ вдасть си принесенію нмѣ прекраснѣю кѣтка. и самѣ к' вер'хъ идише. она же прѣимѣ ѡ аггѣла (вѣтка) и стояше к' верхъ идища аггѣла зраше“. Тут є й інтерпретація, длячого Марія повірила кінцевим запевненням благовістника, і тонка вказівка на цілковиту перемену її відносно до нього в часі його відходу. — Сей момент знов пригадує нам ту часть византійського діяльота, в якій Марія тужить за ангелом. — Поява пророків на італіянській сцені, як самостійних активних осіб, являє ся вже значним розширенням мотива, який в греко-славянських діяльотах був тільки побіжно зазначений в розмові Марії з Йосифом.

Коротка звістка „Ordinarii ecclesiae Parmensis“ нагадує нам дуже опис флоренської містерії у Авраамія. Щоб притягнути народ і укріпити його в почитаню Діви Марії, парменська катедра виставляла щорічно містерію благовіщення, в якій через вікно на хмарах спускав ся ангел аж перед столець, на яким співали євангелів. Тут як раз з пошаною і достоїнством зачинало ся представлєне благовіщення разом з пророками і иншими відповідними торжествами.

Що говорили пророки — згадав вже почасти Авраамій; у Белькарі находимо повний текст. На призив ангела являють ся чергою пророки і сибілі і віщуть про рідво Христа і про його Матір-Діву. Всіх пророків разом з патріархами у Белькарі 21, крім того дві сибілі дістали прозвище від пророчів Міхеї і Озії — отже 23. Сибіль 9, згладно 7 — коли не числити пророцьких. Що два пророки — одна Сибіля, у кожної особи по 3 стрічок вірша. Аж по тім довгім вступі автор приступив до самого благовіщення. Марія молить Господа, щоби зберіг її в чистоті і позволив побачити Богородицю, говорити з нею і послужити їй. В тім відкриваєть ся небо, Господь призиває Гавриїла і велить йому удати ся з благовістю до

¹⁾ Догадки пок. А. Н. Веселовского (Russische Revue, X, 425), наче-б Авраамій видів містерію Фео Белькарі — д'Анкони (в Orig. I, 251) не приймає.

Марію. Ангели співають „Слава у вишніх Богу“, Гавриїл повтарає коротко дане йому порученє і являєть ся в домі Марії. Діяльот обох латинський з євангелія Луки; після слів Марії „Величить душа моя Господа“, ангели на небі співають в честь Богородиці.

В другій містерії Белькарі хоче подати віршом те, що співають в церкві¹⁾. З того належало би вносити, що попередня містерія рижнила ся дечим від церковного дійства — напевно занадто розширившим дійством пророків. Рижнить ся та містерія від попередньої багатьома деталями. І так — в ній тільки 3 пророки, Ісаія, Давид і Данило і 8 Сибіль; всі вони говорять підсакаючи — щось як в флоренській містерії, коли Авраамій писав про них (Попов 403): „и начнѣтъ скоро ходити по мостѣ томѣ сѣмо и окамо... и десною рѣкою оуказала дръгѣ дръгѣ к' верхъ... и начнѣтъ межи собою которатиса... и по сѣмѣ тако скачючи скоро инши писмена возмоутъ... восклоникнѣса... (404) и по писмени кѣждо ихъ рѣкою инахоу оуказючи сѣмо и окамо прѣрѣса...“. По дійстві пророків починав ся райський процес, в яким брали участь ангели, Милосерде, Мир, Бог-Отць, Справедливість, Правда, Бог-Син, Гавриїл, Адам²⁾. По тім процесі Гавриїл явив ся з благовістю Марії, на той раз вже італіянським. Коли Марія по короткім ваганю і наликано сказала: „Ecco l'ancilla del Signor Dio: sio fatto a me secondo il tuo dir prio“ — св. Дух зійшов над неї, а в небі повсталала величезна (grandissima) радість, і ангел вернув від неї.

Судячи по зібраним звіткам про благовіщенську містерію вона була найчастійше і найвиставнійше ставлена в Італії. Звернемо тут увагу тільки на дати, які знаходимо у д'Анкони³⁾: 1471 р. в великий піст поставлено в Флоренції „Благовіщенє Діви“, при чім від множества штучних огнів запалила ся церква і згоріла до тла, тому представлєне 25 серпня відбуло ся вже на площі. 1473 р. в честь Елеонори Арагонської, що виходила

¹⁾ Див. d'Ancona — Rappresent. I, 181 ст. присьвята Петру ді Косімо де'Медіци; сама містерія поміщена на 181—189 ст.

²⁾ Текст райського процесу і плачу старозавітних пророків і патріархів в аді дійшов до нас і в англійській перерібці 1468 р. в копії коventрийського циклю. В тім випадку Contemplacio заступає людий в аді, по ній виступають Правда, Милосерде, Справедливість і Мир. Господь висказує тільки своє рішенє. Див. A. W. Pollard — English morale plays, Oxford 1904, ст. 44—48, п. в. The Salutation and Conception, на 46 ст. є дереворит райського процесу 1506 р.

³⁾ d'Ancona — Origini I: 272—3, 277, 333—4, 335, 337—9, 356, 408, 506—7; II 186—7, 214.

за муж за феррарського князя — дано ряд представлень, між ними і Благовіщеня; при чім належить згадати, що представлення (Господь дає завіт Мойсею, Благовіщеня, Різдво, Хрещеня, Воскресіння і Сошествіє в ад, Сошествіє св. Духа, Успеня) становили свого рода звязану цілість. 1525 р. виставили містерію Благовіщеня на площі св. Фелічи; вид неба і співи хорів ангельських „були дійсно чимсь незвичайним“; містерію повторено 1533 р. на тім самім місці. В 1547 р. в честь Маргарити, дочки Карла V виставлено містерію в особах про „Воплоченя єдинородного Сина“. Площу св. Фелічи замінено на небо. Для Сибіль був призначений особний вхід. — Ще виставнійше було представлення 1566 р. в честь Іванни Австрійської, жінки Франческа Медічі з Флоренції; представлення се обнімало пророків і Сибіль, показувало рай, небо і небесних мешканців, ангел Гавриїл спускав ся з небесних висот в дімок Марії, щоби їй благовістити. В тім році — зглядно 25 марта 1565 — можна було видіти дійство благовіщеня в церкві св. Духа. Виставність благовіщенської гри, особливо її символіка, зробили з неї, очевидно — складову часть княжих заручин. Бо в 1585 р. в день весіля Віржинії з князем Чезаре д'Есте Флоренція мала нагоду видіти ще раз сию містерію з новою небесною машиною, в якій находив ся знаменитий музик Джюліо Романо, що співав головнійші партії небесних хорів.

Ся група благовіщенської містерії різниться від чистої літургічної не тільки розширенням змістом, але й богатшою сценерією, що була призначена для викликаня внішнього ефекту. Небесні круги, безліч ангелів з запаленими сьвічками, штучне злітаня Гавриїла з небесних висот на землю, горішні співи, штучні огні — все то замінило примітивні виступи школярів зі сьвічками, що товаришили звичайно діякону і піддіякону підчас співаня благовіщенського євангелія.

Про таку виставність говорить нам тільки історія італіянської містерії. Німецька містерія була, здасть ся, простійшою. Згадаймо тут збірки шкільних дійств учителя Венедикта Дебса з Боцен († 1515) „ain sundern liebhaber der Spill, auch wellicher ain bergüembter notist und bassist gewesst“¹⁾. В другій половині першого тома стоїть на першім місці благовіщенське дійство. На Піхлера зробило воно дуже слабе вражіння, як змістом так і зверхньою формою, тому він передав нам тільки короткий огляд дійства (стор. 5—6). Ним

¹⁾ Див. А. Pichler — Ueber das Drama des Mittelalters in Tirol, Innsbruck 1850, ст. 2—3.

і покористуємо ся. — На сцену виступають ангел, Марія й Ісус і наймають призначені для них місця. Praecursor (вістник-герольд) оповіщає, що надійшов час стати Божому Синови чоловіком. Виходять три Жиди і три молодці, що ще раз подають зміст гри. Після свого Жид Талмуд говорить про заборону їсти свинину, але вістник приказує йому замовчати, бо мають бути оповіщені чуда. Надходить пророк Ісаїя, співаючи — „се діва зачне...“; жиди гнівають ся дуже, спорять з ним про неможливість такої події, Ісаїя вказує на око, яке не змінюєть ся, хоча через нього проходить сьвітло. Поляється ся Езекиїл і віщує своє видіння про небесну браму, якою одному Богови можна перейти. Жиди відійшли — Ісаїя оповідає про огненний терновий корч, в яким „птиця“ саламандра ніяк не горить. Аж тепер співають „Послано ангела, Гавриїла“, чим одначе й кінчило ся представлення — бо вістник виступав з похвалою Марії, в якій почасті рекапітулював ціле представлення:

Nu als ir habt vernumen,
dass der heilig Geist zu Maria ist chemen
und sy sol Jesum geperen
des gewalt gros birt im Himel und auf ernen.
Si birt auch mueter und pelebt juchfrau
als uns lerent der christenleich gelauben
dar umb das bir all got den herren
das er durch unser erledigung bil mensch beren
und loben Maria dy hochgeperen maid...

Не місце тут входити в історичний розвій райського процесу і дійства пророків, злучених творцями західноєвропейської містерії в одну цілість з благовіщенським сюжетом¹⁾. Для нас важно сконстатувати факт предметної звязи між византійсько-славянським діяльотом і західноєвропейською містерією. Зв'язь та лежить в ширшій обробленю містерією деяких тільки зазначених в діяльоту мотивів. Тут належать в першій ряді — згадка про „Древній сюжет“ і вплетене в діяльот висказів пророків. — Творець діяльота припускав очевидно якоесь знаня основних наук христіанства

¹⁾ Огляд райського процесу находимо в цікавій студії дра П. Вебера про духовну драму; про дійство пророків дав обширну працю М. Сепе. Dr. P. Weber, Geistliches Schauspiel u. kirchliche Kunst in ihrem Verhältnis erläutert an einer Ikonographie der Kirche u. Synagoge. Stuttgart 1894, ст. 97—101. Bibliothèque de l'École des chartes, Paris 1867, 1868 і 1877 ст. M. Sèpet, Les prophètes du Christ. Étude sur les origines du théâtre au moyen âge. Див. ще того самого автора: Le drame chrétien au moyen âge. Paris 1878.

у своїх читачів чи там слухачів, тож і не зупиняв ся довше на сій події. Не так подивили ся на неї автори містерій. „Вірховини сакт“ виріс в їх фантазії до суцільного образу наради Божих Осіб як з ангелами так і з уособленими представничками честнот. З другої сторони ся картина звязала ся дуже скоро з дійством пророків, які своїми віщованнями дуже наближали ся до слів згаданих учасників райського процесу. Ціль так розширеної містерії була — зробити масі як найприступнішим зрозуміне пам'ятки. Ту саму задачу мали й діалогі: вони й сповняли її значно простійшою дорогою розмови 2-х осіб, з яких одна більше сумнівала ся й перечила, а друга твердила і доказувала. Вкажемо тут тільки на ролі Господа й ангела в першій слові, ангела й Марії, Марії й Йосифа в другім і третім: кожного разу перша особа твердить і доказує, а друга сумніваєть ся і перечить.

Коли одначе приглянути ся ближше містерії, легко переконатися, що вона — хоч і розширила рамки сюжету — його далеко ще не вичерпала. Возьмім хоч би сцену Марії з Йосифом, — в містерії з неї нема й сліду. Сей мотив наших діалогів знайшов собі вираз аж в циклічній драмі. Перехід самостійного благовіщенського дійства на підрядне становище складової частини чи то різдвяної містерії, чи величавих дорічних процесій на Боже Тіло, чи то вкінці нудних кількандневних шкільних циклів відбув ся вже на границі XV—XVI вв. Перехід сей був неминучим наслідком як причинного звязку благовіщенського сюжету з рядом подій, що зложили ся на злуку нового і старого завітів в один довгий ланцюг, так й історичним розвитком поглядів на містерію. Уже злука благовіщення з дійством пророків і райським процесом була наслідком тісного причинного звязку сих сюжетів; вона то, розвиваючи ся дальше, мусіла поставити само благовіщення на задній план. Се можна було видіти вже на містеріях нашої третьої групи, в яких само благовіщення обіймає заледви дуже незначну часть твору, або й цілком його нема, як се ми виділи в тирольській благовіщенській грі, записаній боценським учителем Дебсом. З другої сторони знов вплив середньовічної схоластики, з її стремлінням пізнати і представити фази розвитку даної появи, був занадто сильний, щоб не створити і для церковного дійства — шкільної драми — нового доскональшого шаблону. Се могло стати ся тим легше, що головні представники схоластики були як раз також учителями суспільности й інспіраторами письменної творчости. Наслідком сих змагань стало ся те, що мусіло стати ся: благовіщенський сюжет зіляв ся з иньшими дійствами в одну безформну цілість шкільної драми —

циклі. Зі стратою характеру самостійности була звязана і страта величавої виставности, з якою звичайно ставили благовіщенську містерію багатші італіянські церкви, але за те зміст самого благовіщення в деяких випадках розширив ся. Се ясне: штука сценерії була ще за слабо розвинена і як така не давала вказівок, як перемінити сцену — тому виставність обіймала кождий раз тільки кульмінаційну часть зложеної драми. Живе слово не було звязане такими правами, для того воно й обняло ширший простір.

Найстарший образок злуки благовіщення з різдвяним дійством знаходимо в грі „Ludus scenicus de nativitate Domini“, захований в бенедиктбаверським рукописі XIII в.¹⁾ Се одно з найстарших церковних дійств, яке ставлено в церкві, мабуть перед т. зв. пастирською літургією. Міркуючи з дівчих осіб і їх діалогів, гра мала на цілі не тільки представити саму подію, якій присвячено більшу часть цілого дійства (86—95), але також поучити набожну масу про льотічний розвій події. Тому то в першій частині виступають Августин, пророки Ісаїя, Даниїл й ин. та архієпіскоп, представник невірющого жидівства. Благовіщення звязано безпосередно в актом різдва, взято дословно з Луки. Ся частина гри була наче вступом до різдвяного дійства, що буде тим більше правдоподібним, коли зважити брак звичайного прольога, яким зачинали ся того рода дійства. А в прологі автор літургічної різдвяної гри мусів би висказати і пророцтва пророків, і висказати алегоричних Сибіль, і згадати коротко про невіру старозаконних, і вкінці навести подію благовіщення. В данім випадку автор дав нам пролог в лицах, закінчивши його режисерською увагою: „тепер сходить (зі сцени) Єлисей, бо більше нема місця для тої особи. А Марія, що вже почала від св. Духа і має родити сина, кладеть ся до свого ліжка. Біля неї сидить Йосиф...; по народженю дитяти показуєть ся зізда, а хор зачинає антифону — „днесь Христос народив ся“...“.

Французька пам'ятка „La nativité N. S. Jhésucrist“ XV в.²⁾ має вже цілком инший характер. Найперше вона широка, як самою великістю, так і обробленим матеріалом. Займемо ся тим останнім. Гра зачинаєть ся прологом, в яким оповідаєть ся історію свята, першого чоловіка і його гріха. Пролог кінчить ся вказів-

¹⁾ Див. Bibliothek des literarischen Vereines in Stuttgart 1847, XVI — Carmina Burana 85 ст., або у I. Kürschner — Deutsche Nationalliteratur, Stuttgart, 1891 р., в роботі Dr. K. Froning — Das Drama der Mittelalters, ч. 3.

²⁾ Див. A. Jubinal — Mystères inédits du XV siècle, Paris 1837, II, 1—78.

кою на близьке відкуплене¹⁾. Дальше йдуть важливіші події, що передили початок відкуплення. Адам і Ева на землі, їх діти; хвили перед смертю Адама — галузка з раю, спір з дияволом; молитви перших людей і пророків, що мучать ся в аді — про скоре сповнене відкуплення, діалог про се Бельзевула з Белієм, приготовлене акту обручення Марії Йосифови, Господь не в силі довше слухати благальних криків з аду (*Je ne puis plus leur cru souffrir, 47*)²⁾ й каже Гавриїлу удати ся з благовістю до Назарету. — Дальше йде більший епізод благовіщення і подій по нїм (48—59 ст.).

Благовіщення сеї містерії, се дуже свобідне переповіджене евангельського тексту з домішкою схолястичного богословія. В нїм можна вказати тільки на один випадок апокрифічного елемента, а то коли ангел вказує Марії, що він вже давно пробував коло неї, бо ще в храмі невидимо подавав їй хлїб (49 ст.). По благовісті „спускаєть ся (над Марію) голуб, якого треба вдатно представити“, ангел відходить і появляєть ся Йосиф. По звичайнім привитаню й розмові про здоровле-побут, Йосиф завважує материнський стан обручницї. В монологу-молитві він побиваєть ся, що впав жертвою обмана, тому хотїв би вмерти. Марія видить його пригноблене й занепокоєна питає про причину, чи не дала приводу до смутку яким словом. Йосиф зачинає з далека, від Мойсейових приписів про блудників, — відповідно до них йому невинно з ганьбою прийдець ся вмерти під ударами каміня. Тут тільки звертає він її увагу на близьке материнство й злучені з ним наслідки. Марія не одвічає на закиди обручника, тільки звертаєть ся з молитвою до Отця і Сина, з просьбою покріпити її й научити правди Йосифа. Господь вислухує молитву і дає наказ Гавриїлу сповістити Йосифа про цілу подію. Підчас молитви, в якій Йосиф просить у Господа вказівки, як йому поступити з обручницею, являєть ся Гавриїл і розбиває його сумніви. Йосиф просить у Марії прощення за мимовільну обиду — почім йде представлене подій Різдва.

Друга памятка того самого змісту, о скільки вірно передав нам його опис весіля феррарського вельможі Альфонса Еркорле з Люкрецією Борджією, маємо з 1503 р.³⁾ Вистава містерії, як і годило ся, була дуже пишна. Про зміст треба догадувати ся, що

¹⁾ Такий самий пролог знаходимо в містерії „La Résurrection de notre Seigneur“, *ibid.* 317—325.

²⁾ Порівнай А. W. Pollard — *Englisch miracle plays*, в коventрійського циклю, ст. 44—5 зі значеними словами пророка: „Propter miseriam inopum et gemitum pauperum nunc exurgam“.

³⁾ Див. d'Ancona — *Orig.* I, 337—8.

був широкий, бо обіймав і такі епізоди, як: Господь говорить в Гавриїлом, сей злітає на землю, благовістить, Марія навіщає Єлисавету, почім небо відкриваєть ся вдруге і з него спускаєть ся ангел, що повідомляє Йосифа про воплощене Ісуса. Містерія ся тривала більше півтретя годвини, кінчила ся оповіданєм заспокоєного в своїх сумнівах Йосифа про те, що хотїв віддалити Марію. В дальших днях були виставлені гри про Волхвів і про Різню дітей. В найблизшій році сї представлення повторено.

Для повноти сього огляду західноєвропейської благовіщенської містерії, що вийшла осібною сценою в різдвяну гру, вкажемо ще на деякі французькі і англійські циклі. І так в циклю, що обіймає події від сотвореня чоловіка до Воскресеня Ісуса Христа (Ркп. Національної Франц. 6—ки N. 904, ок. 1488 р.)¹⁾, знаходимо між иншими й благовіщенські сцени — пророків, Сибіль, зарученя Марії, благовісти й гостини у Єлисавети. Той сам цикл знаходимо ще в двох инших рукописах XV в. і в однім рукописі 1547 р. Історія англійських циклів XV—XVI в., йоркського, тонлейського, честерського і коventрського, виставлюваних звичайно в дні Божого Тїла²⁾, виказує нам в кождім циклю сцени пророків, благовіщення, гостини у Єлисавети і сумнівів Йосифа, по яких наступало представлене Різдва. З таблиць Чемберса довідуємо ся, що сї сцени ввійшли в йоркський цикл XII і XIII статями; в тонлейський VII, X і XI, честерський VI-ю, в коventрський XI—XIII статями. При тім цікаве те, що в тонлейським і коventрійським циклю сцена сумнівів Йосифа уміщена зараз по благовіщеню, перед гостинною у Єлисавети, що відріжняє сї циклі від инших.

Найбільше типовим образком циклічної містерії можна вважати Пассійну містерію французького писателя Арнуля Гребана, що була вже 1452 р. виставлена в Парижі. Містерія ся³⁾, що складаєть ся з 34.574 стихів, розложених всього на 4 дні і пролог межі безліч осіб, мала дати звязлий образ акту відкуплення людського рода, особ то страстей Христа. Вона то й обняла собою всі головніші події від мольб праведників з аду і верховної ради о способі спасіня до смерти Ісуса. — Благовіщене представлено в ній віршами 3443—3704 (ст. 44—47) і обіймає благовіст ангела, опікунські відносини Йо-

¹⁾ Див. Petit de Julleville — *Les Mystères*, Paris 1880, II, 415 ст.

²⁾ Див. E. K. Chambers — *The mediaeval stage*, Oxford 1903, II, ст. 322, 362—3, 368, 377, 407, 409, 410, 412, 413, 416—421.

³⁾ A. Greban — *Le mystère de la Passion*, publié par Gaston Paris et G. Raynaud. Paris 1878, LI+451 (471) ст. вел. 8-ки.

сифа до Марії, небесну радість з приводу розпочатого відкуплення, сумнівні Іосифа, відвідини Єлисавети і покірність волі Божій Йосифа (3979–4350). По сім сліднують вже події, що попередили Різдва.

Славяне-католики, крім Хорватів, не мали самостійної благовіщенської містерії. Замість неї вони розвинули досить багату благовіщенську пісню, переважно на підставі латинської гимнології. До найстарших пам'яток сеї поезії належать — Zdrávas Maria, що містить ся в нерґаменовім Hradecký-м Rukopis-ї пол. XIV в.¹⁾ і Sedmerá radost' panny Marie в Svatovitský-м Rukopis-ї другої пол. XIV в.²⁾. Обі пісні — свобідна перерібка канонічного тексту з незначними слідами апокрифічної традиції: „Tot uczyny svatým duchem | zet wtiem wstąpi prawym uchem“ співали в „Zdrávas Maria (356 ст. — 121 а), або „Duch swaty przystupu k tobye | poczne sye synaczek w tobye | skrzye tweho ucha slyssyenye | bozstwy bude swrchowanye“ (Sedm. rad. 61 ст. 21 а). З Sedmerych radosti довідуємо ся ще про приказ Господа, що дав ангелови.

Польська гимнологія без порівняня багатша постичними обробленнями благовіщенського сюжета. Найстарша благовіщенська пісня читає ся в Лисогірськім рукописі XV в. В ній з епічним спокоєм оповіджено про пророка Ісаїю, та про посольство ангела в Назарет від вірного божества, що обіцяло спасти людський рід, та про поведене ангела перед Марією, і про його довше переконуване соромливої діви³⁾. — В тім самім рукописі знаходимо ще повнійший що до змісту текст. З нього довідуємо ся, що „Spoczathku szwyata proroczy | pyszaly wednye u w poczy | kako by tho moglo byczy | by tha panna myala myeczy | szbawyczyela szwyatha. | Mystrzovye v pyszmye badaly | czo proroczy povyadaly... Od vyeku v radzye posznana | bogiem oczczem przeszegnana.. | Panna badacz vyelmy mloda | yusz proszyla o tho boga | by thego szyna mathka byla | czoby chrysta porodzyła u panna została“ (Bob. — Pies. 55—56 ст.). Остання строфа дає нам цілком новий мотив. До тепер ми стрічали, що Марія хоче стати рабинєю рабинь Богома-

¹⁾ Див виданє А Патери, Památky staré literatury české, VIII ст. 356 і 368 (ркп. л. 121 а).

²⁾ Див. виданє того-ж ученого т. IX, ст. 60—61.

³⁾ Див. М. Bobowski — Polskie pieśni katolickie... do końca XVI w., Kraków 1893, ст. 50—52; і його-ж Die polnische Dichtung d. XV Jahrhunderts, I. Mariengedichte, Breslau 1883, ст. 72 сл. паралелі в латино-німецької гимнології.

гери-Діви, а тут говорить ся, що вона сама молила Господа про ту ласку для себе. Сей мотив звертає нашу увагу тим більше, що в дальших строфах представлені страх і засоромленє Марії („sztala, jak goza szycwona“) на привіт ангела, чого не повинно бути, коли вона вірила в чистоту Матери-Діви. Крім нового мотива ся пісня можна ще кінцевим поетичним образом воплоченя: „Z obloku pronyon vystapyl | sz szyebye szloncze vypuszczyl | szloncze szvyatle przez zachodu | gwaszda yaszna bez upadu | nyebeszykyey szvyatloaczy. | Szloncze ku wieczney szvyatloaczy | szklonylo szya yey czudnowy“. Ся картина так і нагадує нам наведене на самім початку староіндійське оповіданє про почате Деванаки. Що їх ніяк ставити в пряму генетичну залежність, се ясно, бо для середніх віків польського письменства вона ледви чи можлива; зате правдвійшим буде припущенє однакової поетичної ідеології і творчої льогіки, які породили двох поетів ріжних часів, місць і відносин, що задумали оповістити чудну подію.

Коли найстарші польські благовіщенські пісні виказували нові мотиви, то пізнійші, які вийшли в Курніцьку рукопись 1521 р.¹⁾, були досить докладним відбитем звисних нам вже з огляду містерії західноєвропейських мотивів. І так в пісні „O zywastovanu yelmy bozego“ представлена Марія при читаню Ісаїного пророцтва про Діву-Матір Месії. Марія хотіла би стати рабинєю вибранки. Тимчасом Господь покликав Гавриїла і поручив йому удаги ся в посольством в Назарет до Діви, дочки святої Анни і наказав: „Posdrowy yą lagodnye z wyelką pocztwosczyą, | rzecz, ysh yą mylvu nyevimovną mylosczyą, | boską mą sherdeczną gorączosczyą. | Prziwyazze yą ktemi, chczely moyę mylę bicz | dam yey shina mego, ona go ma narodzycz | dzyeczyatkyem na rączkach swoych nossycz“. Після того ангел „V postaczy panycza barzo vyelmy shlycznego | Vkazal szye pannye oblycza yashnyvchnego | thisyacz kroc nad shlonczo shwyathleyssego“. Марію застав він ще за книжкою, як плакала. Коли вона стала думати над привітом молодця, то „Zawolaly shwyeczy, czo w otchlanyach tesknyly | nye myeskaу, maria, odpwyecz angolowy... | v rączkach twoych nashe zbawyenye polozono | yozly nye prziswolysh luczkye plemye skazono | zalobnye na vyeky poteryono“. Марія, на колінах, з плачем годить ся сповнити волю Господа і подрібно описує своє заховане в найближші хвилі народження Христа, Іродової ріані, та підчас мук. А все те стало ся „yly yusz shloncze prawye ko zachodv schodzylo | tho poshelstvo

²⁾ Bobowski — Polskie pieśni... 298–303, 323–5 ст.

shwyete tego czashv yest bilo | a pravye v polnoczi shye spelnylo. | Complettna godzyna pravye yush v ten czash bila | gdi ssye myla panna v shvey komorcze modyla... | v tę godzynie prawye vzyastowane to bilo | v polnocz i shyę bostwo s czlowyeczestwem słaczilo | vshistkyemu shvyatu to skritno bilo". — Знов деякі нові подробиці благовіщенської теми, як — плач Марії, молитви святих з пекла і злука благовіщення з будучими подіями різні дітей і мук Ісуса, означеня часу самої події, чого до тепер ми нігде не стрічали. — В пісні „O svyastovanu panni mariey“ (Bob. 323—5) находимо ще одну цікаву подробицю, як „dvch shwyeti s nyeba s vishokosczy | ustapyl yus w sercze panyenskyey czistosczy“.

З інших польських пісень згадаємо ще про Officium (mariale) Carmelitarum discalceatorum conventus Lublinensis (ркп. поч. XVIII в. Имп. Публ. Б—ки, польсь. I. O. 85), в яким знаходимо опис краси Марії і Pozdrowienie ss. członkow, та нарешті пробу поетичного представлення життя Марії і марійської догми в ркп. після 1720 р. (Публ. Б—ка, ркп. польсь. XIV. Q. 40). Остання поетична обробка благовіщенської теми (ст. 56—57), се наче розважаня поодиноких моментів, які зложилися на цілу подію. Автор, очевидно, монах, битий у богословію не хотів вкладати в думки Марії сумнівів і представив нам, як Марія сама переходить думками прояви божої всемогучости і на їх підставі радо приймає ангельську благовість. Але все таки автор подав окрему статю як „Stworzenia wszystkie winszują Maryi Pannie honoru offiarowanego z nieba, a o Konsens Panienski na wcielenie Syna Bozego pokornie y z płaczem supplikuję“ (ст. 62), а відтак „Dziękując stworzenia wszystkie za przyjęcie Syna Bozego w żywot Panienski iednym się w oczach przedziwney Panni oraz y Matky Boskiey sławiając nizezemności prochem“ (ст. 64), почім ангел „Honor większy Pannie niz przedtym oddawa | Pada na twarz Anielską, pokłon Pannie daie“ як ангельській королеві і вертає на небо (66 ст.).

Рівнобіжно з гимнольоґією розвивала ся в Польщі й духовна література. Обі стояли під значним впливом чи то апокріфа, чи то поетичної свободи. Огляд сеї часті польського письменства ограничимо тільки до важніших і дійсно більше розповсюджених творів — Валтазара Опеця: *Żywot Pana y Boga naszego Jezusa Chrystusa*¹⁾ і *Яна Жабчица: Traktat nowy o zwiastowaniu anyelskim*²⁾. Про ка-

¹⁾ Користуємо ся краківським видаєм 1701 р.; перше видане 1522 р.

²⁾ Користуємо ся краківським видаєм 1617 р. — За виписки в сеї рідкої книжки сердечно дякуємо п. Ігн. Хржановському в Варшаві.

ння в честь Марії Яна з Шамотул Патерка¹⁾, який попередив обох, тільки хіба згадаємо, що в них говорить ся про Сибіль, і про Октавіана, і про небесну нараду — цілком як в сучасній містерії; вони одначе не були розповсюднені, тому ніяк говорити про їх значіне в розвою нашого сюжета.

Опець взяв за основу свого твору *Vitam Christi* Бонавентури XIII в., одначе вніс в нього стільки нового елемента, що може уважатися зовсім самостійним письменником; розумієть ся, о стільки, о скільки самостійний кожний компілятор. Про благовіщення оповідає Опець широко, як Господь виправляє в Назарет Гавріїла (11 ст.), що застає Марію за пророцтвами Ісаїї і псалтирею. Явивши він її „wziawszy persone młodziana slicznego“. Самий текст благовіщення розібрав Опець слово за словом, пояснюючи і розбираючи його. По благовістї ангел відлетів на небо з радісною вісткою „іже dzisia stało się wielkie wesele na niebie y na ziemi“. Все то звичайні, звісні нам з інших місць мотиви. Найцікавіша часть — се конаєць, коли Йосиф задумав опустити Обручницю „dlatego іже z Jey oblicza błogosławionego promienie iasne iako z słońca wychodziły... skunіając się niedostojnym iey towarzystwa“ (21 ст.). А Марія, хоч инала причину Йосифового заклопотаня, „dar Boży pokrywala, gadniej woląc widziana bydz podeyrzana“. — Останній мотив, як Богородиця ипслонює одіжю своє материнство, звісний нам до тепер тільки в грецько-славянських текстах, стрічаємо на заході в одного Опеця.

На творі Опеця затримали ся ми задля самого змісту, зате про твір Жабчица приходиться ся говорити більше задля форми. *Traktat o zwyastowaniu anyelskim* — се діяльот в особах. Виступають в нїм: Марія, Гавріїл, Рафаїл і Михаїл; в другій відселоні Ірод, Матус, Ігнато і Вістник, а в третій — три царі, Ірод, челядь. Вже в свого огляду виходить, що автор злучив події Благовіщення, неиставленого Різдва, заміри Ірода стати незалежним від Риму володарем, його страх перед оповіщенням Месією і подорож трьох царів в одну нерозривну цілість. До такої злуки дійшов він певне через різдвяну містерію, яка не була чужа Польщі. Що тою дорогою, а не вишою, дійшов Жабчиц до діяльотично-драматичної форми, свідчить про те зміст 1-го „акту“. Марія молить Господа, щоби заховав її чистою й гідною вічної щасливости; перед смертю хотіла би видіти Богоматір і послужити їй. Являєть ся ангел з при-

¹⁾ Див. видане Л. Маліновського 1880 р. „Kazania o Maryi Pannie czysteј“.

вітом і благовістю¹⁾. Коли Марія згодила ся стати Богоматір'ю, ангел заповідає, що йде оповістити про сю веселу новину праведників в пеклі. До них і звертаєть ся він з довшою мовою, по якій всі три архангели вказують Марії на чортів, яким вона зігре голови.

В повній містерії, в якій події представлені в їх степеновім розвитку, такий уступ був би цілком ясний, одначе тут — без сцени благальних криків з пекла до Господа — він може бути зрозумілий тільки для тих, що знали цілість. Жабчиц, очевидно, знав її, і — пропустивши початок — лашив тільки кінець. В кождім випадку, одначе, його твір — се одинока памятка самостійного польського благовіщенського дійства.

В інших памятках польської містерії знаходимо хіба одні тільки відгуки благовіщенської теми. Сюди належить кінець 3-ього акту „Dialogi pro Nativitate Jesu Christi“, що находить ся в рукописі кін. XVII в. Імпер. Публичної Б ки (польс. О. XIV, N. 12, кн. 10—11). Діалог сей цікавий тим, що переніс деякі події, злучені в інших текстах з Благовіщенням, безпосередно перед саме Різдо. Се — виступ алегоричних сибіль, з їх пророцтвами зараз по звіщеню ангелом пастирів про близьке народженє Ісуса і сумнівн Йосифа, змученого даремним пошукованєм безпечного приюта — в слоту й вітреницю — для родильниці. Коли Sybilla idolatra про рокує словами пророків про дитину, Йосиф „iakoby spracowany drogę usiedzie u na nędzę swoię narzeka. (к. 11). O czemuż mie ty Boże tak długo staremu | Cierpisz zywot a niedas umrzec strapionemu | Ledwięm puł mile uciekł iuzen ci stały | Siły moie ach Starcze nędzny u zgrzybiały | ...a za tym wsparszy sie usnie“. Приходить ангел і будить його: „wstan wracay sie do domu bos iest oszukany | Opuszczasz dla brzemienia małzonkę marię | A ize to cie frasunki krótka oratią | Upewniam ze czokolwiek wniew jest poczętego | Toc nie z ludzi ale iest z ducha nayszystszego | Mocą boską a tedyc zrodzi Panna

¹⁾ Кінцева часть благовіста у Жабчица (A₂ verso): „Pan to mocny będzie | Który potężnie na krolewstwie siedzie: | Tego się lękać muszą narodowie | Przedtym i świetni zadrzą Anyołowie. | Tego żadna rzecz nie obeymowała | Tu go w żywocie będziesz piastowała“ нагадує нам дуже стихівру: „Посланийъ бысть съ небесе гавриилъ... номымаиаше въ себе чюдесноу дивлаиша. како оубо въ кышнихъ непостижимъ си отъ дѣвы ражається. имѣи и прѣстолаъ небо и подъножие земаю. въ оутробоу вѣмѣиается женскоу. иегоже шестокрильнии и мѣногоочитни зрѣти не могуѣтъ. словѣмъ единымъ отъ нея вѣпѣтитиса изволи“.

Syna | którego nazwiesz Jesus szczeniwa nowina | Josephus: Zgrzeżyłem niewiadomy boskiey tajemnicze | Nie—kany odbiec chcąc oblu—bloniczę | Ale iz tak iest zaraz wracam sie a z chęci | Będę służył słowo tve hoc trzymając w pamięci“.

Той самий мотив знаходимо ще в фрагменті різдяного діалогоу тої самої рукописі (к. 28 об. — 29 об.). Близьке материнство Марії дає в сїм діалогоу багато клопоту як ангелу, так і Йосифу. Ангел, мисланий на землю (пощо? — неказано) — журить ся долею Діви, що має стати Матір'ю. З дальших уривків виходить, що се говорить Йосиф: „Dana mi za małzonkę abym iey czystosci | Przestrzegał u pilnował w mey starosci | Temu by nie zdołaly członki utrapione | Gdyz tez nie były od prac uwolnione | Ktore mnie dla tey panny u teraz strapiely | Tak mi sieł tak mi serca mego nawał... | Az iuz głowy nie czuie z frasunku wielkiego | Pannie mi przydzie uciec do kraiu inszego“. Являєть ся ангел і переконує старця, щоб не робив сього, бо дитя від святаго Духа. Йосиф, по короткім спорі, дає переконатися й обіццю Марії — яка як раз надійшла — опіку й догляд. А тому, що приближаєть ся час спису людности, він хотів би віставити її в опіці приятелів дома, щоб не мучила ся. Але Марія гадає йти з обручником „choc naydaley ochotnie pouide rada z toba. (Josephus) Panno to nie moze byc oco mnie ty przyszysz | Bo mnie to bardzo trapi co w zuwocie noszysz | A tam las gory przykre niebezpieczna droga | U—czyn ze to prosze cie nie choc ze dla Boga“ — на тим і кінець фрагменту.

Порівнанє сього фрагменту з попереднім діалогом переконує нас, що 2-ий різдяний діалог був ширше заложений, як перший. В недокінченого монольога ангела належить вносити, що се як раз Гавриїл, якого можна часто стрітати з сумнівами перед благовістом. Благовіст, себ то діалог ангела з Марією, затратив ся, а з решти благовіщенської части різдяної містерії лишив ся тільки кінець з сумнівами Йосифа, появою йому ангела і зі згадкою про спис людности — як перехід від подій благовіщення до різдва.

Жабчиців Traktat і польські різдяні Dialogos попередили майже на ціле столітє, зглядно на півтора хорватські благовіщенські твори: Маруліча — Pisan bogoljubna na slavu i poštenje božje i pričiste dive Marije od začetja Isusova¹⁾ і містерія Младиніча — Navisćeńe²⁾. Хоч як тісно був злучений розвій хорватського пись-

¹⁾ Stari pisci hrvatski, Zagreb 1869, I: Marulića Marka — Pjovme, ст. 165—168.

²⁾ Stari pisci hrvatski, Zagreb 1893, t. XX, Crkvena pri—kazana starohrvatska XVI i XVII vijeka 138—152: Navisćeńe, zloženo po Don Sabiću Mladinića.

менства XVI в. з італіянською культурою, однак на творах обох згаданих письменників цього не видно. Ставили, що правда, Navišćeđe Младініча в зв'яз з благовіщенськими містеріями Фео Белькарі¹⁾, однак докладніше порівняне обох творів переконує нас, що тут хіба може бути мова про два ріжні твори на ту саму тему. Зв'яз не велика. Се порівняне дає нам підставу до виділення обох хорватських благовіщенських творів у самостійну групу і до злучення їх через посередництво якогось незвісного нам пам'ятника літургічного дійства з польськими анальоґічними творами.

Дотикає се передовсім твору Маруліча, який представив Благовіщенє таким способом: Марія читає пророків і молить Господа, щоби позволив їй побачити Богоматір і послужити їй. Являєть ся ангел з євангельським благовістом, якому Марія — зовсім як у євангелію — не вірить. Ангел поясняє спосіб і значіне вчоловічення Бога-Сина, при чім вказує Марії на велику радість праведних у пеклі, коли довідають ся про цілу подію. Марія переконана, склонивши голову, годить ся з небесною волею. — Розвій теми такий самий, як в пісні „O zvyastovanju shina bozega“ (Kórnicki kpr. k. 76 сл., Bobowski — 298) і у Жабчица. І тут і там Марія просить тої самої ласки „побачити Богоматір і послужити їй“; в обох разях діяльог ангела і Марії розвиваєть ся по євангелію Луки; крім того — у Маруліча і Жабчица майже дословно, однозвучно. Ріжницї досить незначні, як вставка Жабчица, що новонароджений „Masla u miodu wybornie dobrego | Będzie pożywał dla uznania zlego“ (A₂ ver.), або розвинене згадки Маруліча „ki će odvezati človika grišnoga. | Noće ga slobodit od d'javolske uze | ...da pojdu u veselje u velikost stati“ в яркійшу картину, як Богоматір зітре голову діявольському племені (A₃), про що ангел збираєть ся звістити мешканців пекла і сповняє се в особнім уступі (A₃ ver.). Італіянську містерію Фео Белькарі Маруліч пригадує нам тільки одною подробицею, коли каже, що Марія заявила згоду з волею божою „prignuw se“; але тут можна говорити і про злучений вплив церковної гри і західньої іконографії.

Navišćeđe Младініча своєю формою самостійної благовіщенської містерії нагадує нам першу містерію Фео Белькарі. Обробленєм однак значно ріжнить ся від неї. У Белькарі головним мотором дійства пророків і сибіл був ангел, у Младініча Адам і Ева. Се вже

¹⁾ Leskien — Altkroatische Schauspiele, Leipzig 1885, 15 ст. невеличка паралеля між твором Младініча і Белькарі, та згадка про зв'яз хорватської містерії через „райський процес“ з одною французькою пассійною грою.

значний крок наперед: бо ангел викликав пророків і сибіл цілком механічно „що ти думаєш — а що ти скажеш про спасіне?“ Не так Адам і Ева. Вони звертають ся — Адам до пророків, Ева до сибіл — в питанєм, чи — коли — як сповнить ся освободженє їх з некольних мук? — А тому, що всі вони одинаково заінтересовані в тій події, не дивно, що їх розмова не робить на слухача-читача вражіня механічної вставки в містерію, тільки вяже ся причинно-наслідково в дальшими подіями. Цікаве тут і те, що Младініч вкладає Еві в уста характеристичну фразу: „як її колись спокусив і обманув муж, так тепер Дух сьвятий зійде на чисту діву, щоби загладити наслідки першого гріху“. Порівняне се, звісне з духовної пісні в проповіді, з'являєть ся в містерії перший раз. Не менше влучним випало у Младініча перенесене на Еву молитви до будучої Богоматери: „O čestita divo i slavna | evo Eva jest pripravna | vik ti služiti gršnica | naše uzdahe ti utoli | i želinje ispuni“, яка в устах виновницї людського горя звучить сердечно і природно, тим часом як у чистої Марії була вона зовсім неясною і непотрібною вставкою. — Дальше йде „Kor otac iz limba“ („po dva klečće“):

Jure pošali, koga poslati imaš,
oče nebeski, veće nas ne mori,
tvoje milosti jezera otvori
ter slobodi nas.

Mučno je čekati u tamnosti ovoj,
da bi iztekla svitla taj danica
od div divica, od kraljic kralica
krsmati ne moj.

— — — — —
— — — — —

Zvizde i misec i sučena zraka
podajte misto suncu pravednemu,
ki će proffitit u istoku sfemu
zemlju i puka.

Jure pošali — (я. в.).

Дальший розвій містерії наближаєть ся більше до французької „La Nativité N. S. Jhésu Crist“, з якою лучить її зміст короткого райського процесу цілком механічно, не річево. — Младініч оброблює тему досить ориґінально. Не Господь сам помітив молитви пророків, як се представлено в французській різдвяній грі, а звертає його увагу на них один з Серафимів. Не з пророками і своїми дочасними

невольниками заводять спір діаволи про спасіне, а з небесним посланцем Михаїлом, який прийшов звістити праведних в пеклі про близьке відкуплене. Одно й друге виходить у Младініча не тільки оригінально, але й більше реально: Господу — цареві неба, діаволу — цареві пекла надав автор ціхи земних володарів, яким ніколи займати ся всіми справами підданих, а тим менше зачинати спір такому гордому панови — як сам Цар тьми — з підневольними невольниками. Аналогічно прийшло ся ужити авторови посередництва ангелів, найблизших Господу істот, з якими колись товаришували і слуги тьми. Таку ідеологію могло піддати авторови тільки буденне житє, що й зробило містерію яснійшою і приступнійшою для загалу. — Не всюди одначе вдалось Младінічу витримати реалістичний тон двох перших відслон. В 3-ій відслоні каже він Марії читати Ісаїю і повторити за іншими містеріями звісну молитву — побачити Богоматір і послужити їй. В короткій розмові Марії з ангелом — зложеній по євангелію — звертає нашу увагу хиба сумнів Марії, що такий царський привіт не годить ся для бідної жінки; зрештою сцена така сама як у Італіянців та Французів, з голубом, колінним поклоном ангела Богоматери і співом ангельського хору в честь Марії. — Четверта відслона вирізняє Младінічеву гру від всіх нам звісних. Вона, очевидно, мала на цілі заокруглити благовіщенську тему, завершити її безпосередно звязаним з нею мотивом відносини Йосифа до зачатої обручницї. Тому автор злучив третю і четверту відслону режисерською заміткою перед кінцевим хором ангелів: „Ovdí se gospa vroća u crkvi a Gabriel na nebo, gdi se čini vesele“. Четверте дійство починає ся тим, що „Maria diva izasad iz crkve zove Osiba“ і оповідає йому про цілу подію благовіщення, при чім — без яких небудь замітів зі сторони Йосифа — вказує на Єлисавету і голуба, що і переконуює обручника про правду. Він величає її на колінах світлою царицею, божим престолом, і прирікає їй:

od sada ću služiti tebi,
er ti nosiš krala od nebi,
dosela lih tvoj zaručnik,
od sada ću bit rob i uznik.

Марія з Йосифом ідуть до Єрусалиму, по дорозі стрічають Єлисавету, старця Симеона і пророчицю Анну.

Перехід від третьої до четвертої відслони каже нам думати про сяку таку сценерію, на взір італіянської, і в хорватській грі. Спускали голуба, Марія йшла до церкви, ангел вертав на небо, де

поставала радість — grandissima festa (Белькарі), при звуках повільної пісні хора ангелів. — Зміст четвертої відслони переносить нас далеко на північний схід у Польщу, яка під кінець XVII в. дістає подібну сцену в різдвянім діяльогу, коли Йосиф — переконаний ангелом, а не Марією — з глибокою пошаною до Богоматери-Діви обіцює їй опіку й вірну службу. Ся аналогія змісту, при цілім ряді анахронізмів в обох грах, хорватській — благовіщенській і польській — різдвяній, каже нам ще раз повторити здогад про якусь західноєвропейську незвісну нам підставу, спільну для обох слов'янських країн.

IV. Східнославянські пам'ятки.

(„Казаніє в дванадцятіх Євнвалах“, „Жалостная комедія оъ Ядамѣ и Битѣ“, віршоване угорське „Сказаніє благовіщенія престѣла Бѣи“, „Казаніє в предіаном і шімоком реждствѣ Хѣом“ і угорські духовні благовіщенські вірші.)

Східне Славянство ввійшло в безпосередну звязь з західноєвропейським благовіщенським письменством головно через свою найбільш на захід висунену карпаторуську частину. Злука ся одначе не залишила нам благовіщенської містерії. Можливо, що до нас не дійшли відповідні пам'ятки, бо сама містерія була звісна — і Львівським брацьким школам: Успенській 1631 р. (Розмишляне о муках Христа — Волковича) і Благовіщенській¹⁾, і Київській Могилянській Академії і Єлино-латинській Московській школі. Карпаторуське письменство виказує нам до тепер тільки духовно-моралістичні і побожні обробленя згаданої теми. Порівнянє карпаторуських пам'яток з західноєвропейськими містеріями і польськими благовіщенськими піснями переконуює нас, що духовна угорська вірша появилася під виключним впливом польської пісні, ширеної уніятськими монахами і більше освіченою частиною євцького духовенства в доповідних русько-славянських перекладах²⁾. Ся часть нашого благовіщенського письменства звязала нас з латинською гимнологією, від якої пішла польська, чи не найсильніше, а то тому — що була чисто вживана в церкві, як побожна пісня. Діяльотично-драматич-

¹⁾ Див. Реєстри Благовіщ. брацтва у Львові за 1721 і 1723 р. (Ркп. Церковного Музея у Львові ч. 143 F), де в видатках значить ся: „Лидаскалови подчас диалогъ злот (47 об.); „Подчас диалогъ для студентов за пять горціи пива грош 27“ (50 об.).

²⁾ В. Гнатюк — Угорські духовні вірші, Львів 1902, чч. 36, 158 і 159 і паралелі у д-ра Франка: Карпато-русське письменство XVII—XVIII в., Львів, 1900 (в описі угорських рукописів).

ного елементу в ній не багато, та й той вже очищений від неканонічних мотивів.

Духовно-моралістична література, хоч менше розповсюджена, але значно цікава для нас — як багатством мотивів, так і розширеним текстом. Найстарший текст тої групи „Сказаніє в дванадцятихъ Сивилахъ, сирѣчь пророцтвахъ, иже пророцествоваху в прѣтѣй Дѣѣ Маріи и в воплощеніи Сѣна Бжїа“, що знаходить ся в рукописі XVII в. (Hofbibliothek ч. 88, стор. 44—8)¹⁾ в північній редакції з українсько-польського перекладу, можна б уважати тільки за рівноважніє західноєвропейського дійства пророків-сибіл. Східноєвропейське письменство, що-правда, не виказує нам навіть сліду самостійної благовіщенської містерії, тому дійство пророків-сибіл йому чуже, і супроти того й випадало би повище „Сказаніє“ поминути, як від'осібненний пам'ятник польського впливу. Коли однак ми уявляємо тісну ідейну зв'язь пророцтв, вплетених в византійсько-славянські „Вѣщаннн аггелови Маріи“ і благовіщенську богослужебну пісню з сибілієвими пророцтвами, та зважимо, що Москва виділа в себе, при Алексію Михайловичу, 1673 р. „Жалостнню комедію оубъ Ядамъ и Свѣтѣ“²⁾ пастора Грегорі з „райським процесом“ та уявляємо невеликі школьні дійства, присвячені райському процесу, які знаходимо в рукописах ніжинського Інститута кн. Безбородка³⁾, з цілим рядом алегоричних осіб, то переконуємо ся, що „Сказаніє в Сивилах“ не було так чужим східному славянству, як би се здавало ся. Вказує нам на се також північно-руська копія сказанія.

¹⁾ Див. Дра І. Франка, Памятки (Апокрифи новозав.) II, ст. 19—22.

²⁾ Див. Н. Тихомировъ, Русскія драматическія произведенія, I ст. 243—269.

³⁾ М. Сперанскій — Рукописное собраніе Библиотеки Историко-филологическаго Института князя Безбородко въ г. Нѣжинѣ. Приобрѣтенія 1901—1903 г. Нѣжинъ 1903, ст. 17. „Царство натѣри людской, прелестню, еуже смерть царствовай надъ непогрѣшннми, разоренное, благодатию же Христа Цара слави, терновимъ вѣнцемъ оубаженнаго, пакн составленое и вѣнчанное — смѣтннимъ же дѣйствомъ въ Киевскихъ Ядинахъ подъ властню пресвѣтлаго трикѣнчаннаго, свшнхъ отъ влгороднихъ Россійскихъ младенцовъ изкѣшннне. Рокъ въ онже Христосъ Царъ слави разоривши адоко царство 1698“. — Надруковано в новій праці В. И. Рѣзанова — Памятники русской драматической литературы. Школьные дѣйства XVII—XVIII в. Нѣжинъ 1907, ст. 121 сл. В сѣм виданю находимо ще кілька іншихъ прібок райського процесу на славяно-українськїм ґрунті з плачем праведників у неклї — ст. 5, 43.

„Жалостнаѣ комедіѣ оубъ Ядамъ и Свѣтѣ“ дійшла до нас тільки в невеликїм фрагменті, що обняв прольоґ, момент упадку природчів, їх вигнане з раю і суд над ними, та початок райського процесу. Судячи по тим сценам, належить вносити, що комедія могла кінчати ся або рішенем „Найвищої Ради“ про воплочене Пога-Сина в Матір-діву, або сценою самого благовіста, яка — природно — завершує історію Адама й Еви. Дохований до нас пам'ятник, що кінчить ся словами „Сѣна Бжїа“: „По Башемъ (себ то Истинны, Милосердіѣ, Правды, Мира) согласномъ прошенію хоцѣ вѣмъ и совѣтъ преподати; но никакое иное средство изобрѣтено быти можетъ, развѣ единый за то да терпитъ; тѣмъ же възмите такого мѣжа, иже смертію за нихъ долгъ свой воздасть: та кимъ ко образомъ безвредны преждете, и вѣдннй человекъ оскводитса. Любви ради къ человекомъ скорблю о сѣмъ и хотѣлъ вухъ оусердно, дабы въ живыхъ сохранены были...“¹⁾ свідчать належито про правдивість нашого припущеня. —

Угороруське віршоване „Сказаніє в зачатїи и рождѣствн прѣтѣѣ Бжїи“ з Керестурського ркп. XVIII в. з просторим „Сказаніємъ благовѣщеннѣ“ (ор. cit. 91—98) — розмірно до повищихъ фрагментів — вістає ся найповнїйшимъ обробленемъ нашої теми у цілому східноєвропейськїм славянстві. Ся вірша ще тим цікавіша, що лучить в собі відгуки византійсько-славянськїхъ первозорів і західноєвропейськїхъ пам'ятників. Начиваєть ся „Сказаніє“ як і Богородичний акафіст від згадки про „превични совѣтъ“ („совѣтъ древннй“). Господь прикликує Гавріїла і поручає йому в довшїмъ приказї удати ся з благовістю в Назарет. Ангел „поклони са Ксевишнемъ... слѣтъ ѿ вѣговъ неписныхъ... во недѣлю єдинастого часѣ | прѣдста ангелъ Прѣстѣой на двѣри | оубъ влстаню и великой славы | (93)... были цвѣтъ во рѣцѣ донесе, | знакъ радости ѿ нека принесе | нача дѣвѣ дивно цловати | архангелскимъ гласомъ поздравлати“. З подібного рода плястикою, повною життя і рухів нам не приходило ся ще стрічати на цілім просторі розслїдженого матеріалу. Співак не залишає тої живої плястичнї і в дальшїмъ представленю подій. Марія боїть ся обману, „тѣмъ же она лицемъ возмѣрннмъ | позри его и шкомъ гвѣванкимъ“ і відповіла йому: „Иди, иди ѿ прѣд[в]ѣрей моихъ! | лѣкани сѣ рѣчи оустнѣ твоихъ. | ты ма мыслишь преварити дѣвѣ, | иже змѣя праматерьъ Свѣ. | Исна скѣтлостъ, зракъ твоего лица повидити не могъ моего срѣца. | иль есъ человекъ или котри стѣ?“ Попри плястику сей уступ відзначають ся ще близькимъ

¹⁾ Тут текст уриваєть ся.

порідненем зі звисними нам „Царських таин праздъиство“ і Архангеловим віщанем. В першій випадку знаходимо фразу „Ѡиди, Ѡиди члче Ѡ преддверіа домѠ моего“, в другій решту слів аж до фрази „или человекъ или стѣи сын“, яка в інших місцях звучить „или ангелъ и человекъ сын со истинною“. Зрозуміло, що в „вѣщанию“ сі фрази були розбиті на кілька речень богородичних одвітів, а тут у вірші злучені в одну цілість. На підставі сього паралелізму „Сказаніа“ з „Вѣщаним“ можна би відконструувати зміст дальших (717—721) стихів Керестурської рукописі, які в ній — очевидно — зіпсовані. З них ях раз виносимо, що Марія могла говорити, що вона „дѣтѠ кроткоѠ“ Йоакима і Анни, що у неї законний обручник, з яким живе в чистоті, та що материнство причинило би їй горя. Але ангел не слухав її наказу і дальше переконує її про своє небесне післанництво та про його благі наслідки, при чім запевняє її, що „оуже слыхомъ вѣшелъ во чрево твоѠ | чѣдно твооритъ зачатіа ское“. Хід думок в їх розмові й дальше такий самий, як в „Вѣщанию“. По відході ангела Богородиця застановляється над його словами й цілою подією. Сумніви вертають назад і вона роздумує, чи звірити ся кому з тою тайною, чи ні. „А са стидимъ ш томъ говорити. | кто ми вѣде сіе вѣробати? | посвидочити чѣдо не могѠ... ІосифѠ какъ вѣдемъ казати? | свѣдѣства не имамъ доказати. | хошетъ ли то еше и истина быти, | или хоцнетъ слычати мимонти? | лимъ са вѣдемъ ш томѠ скоркити | что не могѠ старца оувирити. | вѣдетъ лѣпше, да ш то примолчимъ | покла са лѣпше еше не шведочимъ“ (848—859 ст.). — І знов звязь з византийсько-славянським „Царских таин“, що до відносин Марії до Йосифа, з другої сторони цілком новий мотив дівочої соромливости говорити — хочби з близькими — про початок материнства. Єдиною особою, якій вона вквіці поставовила звірити ся, була старенька тітка Єлисавета. Тим, на жаль і вривається ся наша вірша, не представивши дальших подій, особливо відносин Йосифа до Марії.

Кінець вірші може нам одначе заступити різдвяне казанє з рукописі о. Федора Тухлянського XVIII в.¹⁾, якого початок як раз представляє сі відносини. Йосиф видить, що обручниця має незвичайний вигляд, одначе таїть се. Коли одначе прийшло удати ся до Єрусалиму на черепись, він починає побивати ся, що йому ніяк іти разом з Марією, щоб не зрадити її материнства та не наразити ся на ганьбу. Вже думав лишити її дома, тільки налякав ся цісар-

¹⁾ Др. І. Франко — Апокріфи II, 117—118.

ської погрози і, посадивши Марію на осла, вибрав ся в дорогу. По дорозі одначе „барзо был Ѡ великомъ фрасѣнкѠ, и до такогѠ Ѡчашенія был пришол, иж хотѣл Марию на дорозѣ позоставити и пойти потаємне в' инѠ сторонѠ чѣжѠю, далекѠю, гдѠ егѠ нѣгди не знают“. Змучений тими думками Йосиф заснув і видів звисний сон, по яким вже з охотою служив обручниці. — І мова і зміст наведеного уступа свідчать про польське жерело, спільне як для сього казаня, так і для польських, згаданих вище, різдвяних діалогів XVII в., які переносять Йосифови сумніви на останні хвилі перед Різдово.

У. Загальний огляд благовіщенської теми в духовнім письменстві.

Благовіщенський сюжет вийшов з канонічних євангелій, що так багаті діалогічно-драматичними епізодами. Євангельське оброблене теми було одначе за вузке для буйної фантазії вірних. Нічого дивного, що вони вже в самих початках нової науки стали доповняти подію подробицями, незаними євангелистам Луці і Матвію. Означене квітлі, місця, обставин благовіщення — сеї найважнійшої події в життю правдивого людства, та в чудній злучі Бога з чоловіком — заняли перше місце. Апокріфи — Первовангеліє Якова, Євангеліє псевдо-Матвія, Житє Богородиці, затвердили їх і передали потомству разом з канонічними текстами. Скепсіс єретиків з одної сторони, та звичайна еволюція кожної віри з другої дали привід отцям церкви вияснити поясненем і Благовіщення, та обняти його в рами одноцільного непохитного канона-догми. Ся робота закінчується під кінець 4-ого віка. Її результат — се зведене в одну цілість історичних аналогій і пророцтв про події зі старого завіта, та майстерна діалектика.

Прийшла нора використати сі результати святаотцівських мисль в церковній пісні. Показало ся одначе, що для поета-піснопівця канонічні тексти і святаотцівські писаня — за вузкий протір, а апокріф заказане місце — і поет підніс ся в сферу порівнянь, мелічань і риторичних повторень. При всім тім піснопівці все таки не вепіли оберегти ся від мимовільного або і свідомого впливу апокріфа. Свідомо творили вони образи, які по докладнім розсліді вияляють ся новими причинками до неканонічної літератури, а не свідомо дечим таки запозичували ся від самого апокріфа. — Завершенем сеї творчости на византийським ґрунті явило ся в VII—IX вв. слово-діалог. В ній було і славословіє, і історія події, і догматичне роз'ясненє, і зведене в одну цілість канонічних і апокріфічних текстів. Приглядаючись ближше благовіщенському діалогови переконуємо ся, що він містив у собі крім усього згаданого,

ще розвинене драматичних зародків євангелія, які і так яркіше виступили в антифоннім дво-кліроснім церковнім співі, та в деяких обрядах православної богослужби.

Чи в православної службі було особне благовіщенське дійство, на се у нас нема доказів, крім дійств в інші дні, як підчас цвітної неділі, мита ніг в страстній четвер, Страстей з прототипом пасії *Χριστός πάσων*, та воскресної утрені. Можна би покликати ся ще на „Печне дійство“, тільки воно стоїть зовсім осторонь від Христового циклу. На підставі аналогії і на підставі особливо багатого діяльотичного елемента, що націхував всю службу Благовіщенню, починаючи від євангелія, і переходячи канон утрені з синаксарями і словами по 6-й пісні, ми мали би право вносити, що сї діяльотичні виконувано в лицах. На се вказують нам надписи в піснях грецького канона: *Ἀγγελος — Θεοτόκος*, та звичай старинних антифонних хорів співати сольово, при чім вірні, чи то цілий хор, тільки вторували. Коли би було можливе прослідити історію появи в православної службі короткого читання євангелійського діяльотича в Благовіщенне двома хлопцями в білих одежах, про що доносить нам російський етнограф п. Н. Н. Віноградов, споминаючи свій побут в Костромській духовній семінарії около 1890 р., то ми мали би безпосередний доказ благовіщенського літургічного дійства на византійсько-славянським ґрунті. Се одначе нині для браку даних не можливе. Зарезуємо хіба другу подібну звістку про церковне дійство в грецькій службі новітніх часів. Професор И. А. Шляпкин оповідав нам, що видів підчас великосуботної вечерні в грецькій церкві св. Юрія в Венеції справдішне воскресне дійство зі сходження Ісуса до аду і його Воскресенем. Відбувало ся се так: діякон читав перед Гробом стихирн воскресної суботи. Коли дійшов до місця, що при появі Ісуса в аді „*Αἰδης ἐπιράνθη*“ (ад ужає ся), в церкві счинив ся крик, шум і стук: присутні повтаряли трічі оклик „*ἐπιράνθη*“ і стукали своїми лавочками; рівночасно з діаконських дверей вибігло сїм хлопців в білих сорочках, що вхопили плащеницю і бігцем понесли її в вітарну часть, інші люди виставили за той час образ сходження Ісуса до аду; ще інші потягнули шиурочки чорних заслон на вікнах і образах, заслони з шумом злетіли, а очам вірних показали ся червоні заслони з золотими хрестами. — Згадати ще звістку Данила Паломника о „*σκήτην νεκιστήμω како сходитъ ко гробъ Господню*“ — все то хіба одні фрагменти колишнього церковного дійства в православної церкві.

Всі згадані части благовіщенської літератури перейшли від Византії на Захід. Сей використав їх дуже совісно. Короткий єван-

гельський діяльотича полюбив ся там вже досить вчасно бо в XII в. в літургічній дійстві, розділений межі двох хлопців, що представляли Гавріїла і Марію. До них прилучив ся скоро і Дух святий у виді голуба. В міру того, одначе, як західна церква стала все частіше послуговувати ся церковним дійством для яснійшого представлення святкованих подій, та їх звеличання, розвивало ся і благовіщенське дійство, як зовнішно-сценічно, так і внутрішньо-річєво. В парі з літургічним дійством ідуть процесії около церкви з участю осіб, що представляли старо- і новозавітні події. Розумієть ся, що особи процесій могли свобіднійше порушати ся і нагляднійше показати звязь подій, як учасники невеличкого літургічного дійства. В тім і належить шукати початку самостійної благовіщенської містерії про яку в звістки вже з кінця XIII в. особливо з Італії. Головні складові части містерії — сценерія і текст розростають ся і удосконалюють ся до тої степені, що протягом XV—XVI вв. благовіщенська гра належить до найвиставнійших складників містерійного репертоару, по нинішньому сказавши — вона переходить у видовище-феєрію. Важне тут іще й те, що сценерія доповняла текст. Верховний совіт, хори ангелів були в самостійній містерії визначені тільки виставленем в горішній части сцени особи Бога-Отця, архангелів і дітий-ангелів зі свічками; замість слів послуговала ся та німа сцена мімікою і живими рухами. За те на долішній сцені появились Пророки, а там і Сивіли, що приготувляли найважнійшу часть гри своїми пророцтвами і розмовами. Само благовіщенне годило ся з євангелійським текстом, задержуючи в багатьох маскріях народних грах навіть свою зовнішню форму — латану.

Як би там не було, благовіщенська тема без сценерії і злуки в інших дійствами була за мала для самостійного твору. Вона-ж сама була тільки невеличким кільцем в ряді подій, з яких складо си відкуплена увалого чоловіка. Се вже зазначили грецькі прототипи благовіщенської літератури — проповіді, гимни і діяльотичні; сї останні, як було вказане, найобширнійше. Нічо дивного тому, що західна схоляствка розвинула всі елементи теми і позіставила нам цілий ряд звязаних з собою дійств, які попередили саме Благовіщенне, або по нїм наступили. Завершене сї еволюції бачимо в шкільній драмі XVI в., а ранійше в різдвяній грі. Різдвяна гра, оперта на євангелію, була би тільки німою сценою без слів, вона не сповнила би тої дидактичної ролі, яку на неї вложила церква. Розвиваючись з літургічного вертепа в самостійну гру, вона вилела в одну цілість чи то ближші, чи дальші події, що її попередили. В ряді тих подій — гріховного упадку прародичів, верховного со-

віту, з участю алегоричних осіб Правди, Справедливості, Любови, Мира, появи пророків і Сивіл, — знайшло ся і Благовіщення. Це останнє вязало ся з Різдом не тільки хронологічно-генетично, але і деякими подробицями, як відносини Йосифа до Марії чи то ще дома, чи вже в дорозі у Вифлєм. Сього епізода повнійші різдвяні гри старали ся не пропустити.

Але не тільки одно Різдо злучило з своєю темою Благовіщення. Те саме зробила з нею і Воскресна драма, а почасти і гра про Адама і Еву. В першій разі Благовіщення, як початок втілення Бога-Сина, було початком властивого відкуплення; в другій знов завітним кінцем кари. На тім одначе не скінчила ся мандрівка благовіщенської теми по великим грам, що представляли три головні моменти людського життя: упадку, початку спасіння і акту відкуплення. Воно появило ся ще раз в цілім морі картин великанської колективної гри, яка завершила й на все закінчила містерію.

Паралельне зіставленє розвою форми і змісту благовіщенської гри на Заході не приводить нас до якихсь певних висновків. Зміст її тільки в початках був більше-менше одноманітний, по євангелію. В міру того, одначе, як поодинокі форми перехрещують ся, та виходять з різних культурних центрів, міняєть ся і зміст, а з ним і мотиви, які ввійшли в тему і націховали різні твори. Сі моменти можна розділити на плястичні, епічні, ліричні і драматичні. В розглянутих одначе грах всі вони сплетені в один клубок, з якого тільки деякі виступають яркійше. Грецький діяльог, утворений в періоді завмираня, чи то усталєня драматично-плястичного елементу в православній церкві, злучив вичислені вище елементи в одну цілість епічного оповіданя. Він згадує, правда, про злітання ангела на землю, про хвилиний страх Марії на вид незвісного молодця, та про її охоту заслонити одіжею своє материнство, одначе поза те в нім нема ані сліду живішого відношеня до теми. Нема його і в грецькій плястиці. Византійці передали нам тільки один, живо, бо короткими реченнями написаний діяльог „Царських тлум праздньство“.

Західноєвропейська містерія, хоч мертва в схолястичній діалектиці, якою думала сповнити ролю учительки, старала ся оживити сі догматичні діяльоги чи то живими рухами говорячих осіб, чи то пишною сценерією, чи то вставленєм посторонніх — вже на перший погляд досить комічних — сцен. В благовіщенській, чи то благовіщенсько-різдвяній грі животворними елементами були — то спори праведників в аду з дияволами, то удавані спори про-

років з живою гестикауляцією, то виступленє невірного жидівства, то вкінці підозріня Йосифа, та його падьканя.

Оживленє благовіщенської гри відбувало ся ще через дифференціацію сюжета на дрібні мотиви, які легко можна розділити на дві головні групи — віри і сумніву. В грецько-славянських плястках особами з сумнівами виступають: ангел супротив порученої йому Господом благовісти; Марія супротив слів Ангела — прекрасного молодця, який легко може бути давнім обманцем Еви; Йосиф супротив Марії, що виправдує своє материнство словами пророків. — В західних грах до тих мотивів прилучили ся ще інші: Марія читає про вибраніцю Богоматери, хотіла би її побачити та її послужити; зрозумілим тому буде, що по таких думках їй завадло тяжко повірити словам Ангела, навіть в тім випадку, коли вона перед тим і молила у Господа ласки, щоб сама стала Богоматерію. Вагана Марії обставлено чисто раціоналістичними причинами: як можна вмістити необнятне? як зійти цареві до бідних вїрїбників? як се можливе, стати матірю і задержати дівочтво? Поясненя ангела, у Греків — через аналогію з подій старого заїтї, на Заході — схолястичні, в роді вказівки на прозорість скла для сьвітла, порівнаня Ave з відвернєним Eva.

Славяне католики задержали не багато памяток благовіщенської містерії; Хорвати і Поляки тільки по одній, а врештою виказують тільки благовіщенські діяльоги чи то в побожних піснях, чи в віршованих житїях Марії — Христа. Головного жерела тих творів треба шукати в західноєвропейській духовній літературі, — не без участі одначе і власної творчости, яка значно виріжняє славянські благовіщенські перерібки від західноєвропейських. Цікаве тут і те, що порівнанє хорватської і польської містерій виказує в них багато спільного, чого ніяк дошукати ся в звісних нам західних благовіщенських обробленях: з того належить вносити про незвісну нам ще західноєвропейську основу. З другої сторони дуже цікавою поємою став угороруське віршованє житє Марії, яке в части нагадує нам Марулічевє віршованє житє Христа, та виказує багато спорідненїя з византійсько-славянськими „Вїщанїями аггела Марїи“.

У східного славянства благовіщенського діяства не було, крім невеликого фрагменту в „Жалостной комєдїи ок Ядамъ и Евѣ“ автора Грегорї ок. 1675 р. Одначе й тут се діяство було продуктом українця, який чисто принагідно злучив двір Алексїя Михайловича з західноєвропейською духовною грою. В полудневій часті східного славянства, на Україні і в Галичині містерія взагалі була звісна; чи була благовіщенська — на те в нас нема иншого доказу, як

апокрифів. Сей паралелізм дозволяє нам через аналогію з творів штуки — ще раз повторити нашу гадку про самостійний характер розібраних вище діялогів, що були такими самими творами поета, як твори штуки, а ніяк творами проповіді — поученя. Що вони могли служити цілям поученя і до того надавали ся, се вже загальна ціха християнської творчости до часу гуманізма. — Другу характеристичну ціху византійської благовіщенської плястики видимо в розуміню благовіщення як події вклучно з життя Марії, тільки з невеличкою звязю з попередніми й пізнішими по ній подіями. Колективні образи подій були радше представленням найближших і найтісніше звязаних з собою хвиль, що дуже ярко виступає ще в мініатюрах XIII в. слів Якова Кокиноваського¹⁾ (Покр. 15), які — в Ватиканській і Парижській рукописах представили 7 моментів благовіщення: св. Тройця посилає Гавріїла, його перша благовість на лету при киринці, Марія вертає до дому зі абанками води, друга благовість в домі, радість ангелів з приводу згоди Марії стати Богоматірю, поворот Гавріїла на небо — Марія глядить слідом за ним, Марія і Йосиф (Vent. 227—228). В старших пам'ятках ми стрічали ще Різдва і Втечу в Єгипет. Цікаве тут ще й те, що в мозаїках великого купола ц. св. Марка в Венеції Богородиця представлена в оточеню апостолів і ангелів, а в долішнім ряді алегоричних осіб Правди, Мира, Справедливости і других честностей з частю яких ми вже стрічали ся в огляді містерій.

Зовсім инший напрям бачимо в західноєвропейським малярстві зараз таки з початків його самостійного розвитку. Найважливіші прикмети його декоративний розвій гла події і алегорія, які заступають многоскладність византійських мініатюр. Про рисунок і артистичний помисл вже й не згадуємо, бо їх незвичайний розвій се самозрозуміла прикмета всеї західної штуки, опертої на життєвий реалізм. Перечисляти поодинокі твори західноєвропейських художників, що зображали благовіщення, лишне; з ними легко познайомити ся по Detzel-ю (159—179), або Venturi (164—225). Постараємо ся витягнути з них те, що як раз важне для ближшого пізнання благовіщенської грп. Перше загальне вражінє від західноєвропейських зображень Благовіщення — се мягкий кольорит, ніжний рисунок осіб, багато світла і цвїтів. Все то так і нагадує нам велику тайну події, переносить нас в країну краси, гармонії і вічної молодости та немов віє на нас животворним леготом весни. І дійсно коли поглянути на благовіщенські твори Фра Анджеліка (Vent. 182

¹⁾ Migne — Patr. gr. t. 127.

183), Филипа Ліппі, Ботичеллі (Vent. 188, 189), а особливо Лоренца ді Креді (Vent. 193), Франція, Перуджіно, Санті, Панетті, Сарто, та Леонардо да Вінчі (Vent. 151) — ми так і віримо словам грецького пієнопівця, що настала красна весна, яка горячими лучами золотого сонця прожене люту зиму і виаве нове буйне житє на землі. Місце всяких алегорій заняло в данім випадку вірне представлєнє краси відродженої природи, що відразу розділяло східну византійсько-славянську іконопись і західну романо-германську штуку глибокою пропастью.

Друга характеристична ціха західноєвропейського благовіщенського малярства, се деталічний рисунок місця благовіста та руху осіб. Се або внутрішність святині, або портик, або дві — уставлені на протнв себе — катедри з бальдахинами. У Джіотто (Vent. 164, 165) єї катедри представлені з піднятими заслонами, з чим ми вже стрічали ся в релєфах веронської хрестильниці. — Ангел, звичайно з галузкою яєлії, або з самою тільки припіднятою рукою, або зі схрещеними на грудях руками — стоїть з пошаною перед Марією, нахиливши голову; частійше прикляк на одно коліно, рідше на лету — як у Тиціана в Тревізо (Vent. 205), Тинторетто (ib. 209), Чіголі-Кавальєрі (Ермітаж ч. 13), та Павла Веронезе (Vent. 211). Марія, легко адивована, або вже покїрна волі Господа, стоїть або сидить, або на колїнах¹⁾. В горішній часті благовіщенських образів стрічаємо Господа в облаках з промінєм, що падає від господніх уст до уха Марії, або за клубом блєску, що зазначив дорогу ангела. У деяких малярів представлені ангельські хори, що вють ся мало що не до землі²⁾. Вчоловіченє Бога-Слова сїмболїзовано звичайно голубом, тільки у Аретіно (Vent. 173), Санті (ib. 202), та Фіріха (Detz. I, 167) представлений Христос-хлопець, що в напрямі проміня — без крил — сходить як би до уха Марії. У инших в хвилю благовіщення в облаках виднієть ся Бог-Сня, а не Господь, як напр. у Гадді (Vent. 171), Бартольо (172), в фресках флоренської церкви Марії мової XIV в. (Vent. 174), Аретіно (175), Анджеліко (182), та Чіголі-Кавальєрі (Ермітаж). — В мініатюрах, та в ряді творів ріжних малярів Киріичніков, Покровський та Децель вказують на ті самі або й инші менше важні для нас подробиці благовіщенської штуки. Не зазначають хїба деяких рисів життєвого реалїзма, який подибуємо у іта-

¹⁾ Перед стоячим ангелом у Фра Анджеліко — Vent. 184, перед надлітаючим у Тиціана; обоє навколїшках у Роббії — Vent. 191, Перуджіно — ib. 196, та Гаджіні — ib. 204.

²⁾ Альбертінеллі — Vent. 203, Тинторетто — Vent. 209.

ліянських малярів, що представили благовістника в виді сильно розвиненого молодця (Ботічеллі, Тінторетто, Веронезе — Vent. 189, 209, 211), а декотрі надали йому вираз демона-спокусника (Фра Анджелико, Ботічеллі, Гірляндайо і Франція — Vent. 183, 189, 195, 198), а ще інші представили цілу подію як пастирську ідилію (напр. ді-Креді, скульптор Гаджині, Тіціан та дель-Сарто — Vent. 193, 204, 205, 210).

В найстарших пам'ятках благовіщенської штуки ми не стрічаємо інших сцен, крім тісно зв'язаних одна з одною подій. — В середовіччій італійській малярстві подибуємо ряд подробиць, які нагадують нам дуже сценерію благовіщенської гри. Передовсім звертає нашу увагу поява заслон на образах Пізанелльо (Vent. 180—1) і Джіотто, та розділені місця благовіщення кафедрами Марії і ангела. Коли порівняти се з описами літургічних благовіщенських обрядів, то переконаємося, що малярі могли дуже легко перенести ці подробиці з церковної богослужби. — Коли ж знова порівнаємо тло і топографію творів благовіщенської штуки з пізнішими описами містерії гри, то добачуємо тут вплив штуки на сценерію і режисерію гри. Се треба сказати головню про поділ італійської церковної сцени на два поверхи, з небесними силами в горішнім, та штучним злетом ангела в долішню часть. Поява голуба здасться нам так простою, що не потребувала жадного первообразу для себе, крім звісток св. письма про св. Духа-голуба. Вкінці немало-важним лучником церковної гри з малярською штукою стає представлення місця події. У західноєвропейських малярів се склепіння християнської базиліки або церковний портик. Подробиці, що ясно вказують на вплив містерії на штуку, яка — під вражінем церковної гри — забула про євангельське місце благовіста в домі Йосифа і перенесла його в сучасну церкву. Ці впливи церковної гри на малярство легко пояснити хронологією розвитку благовіщенської містерії, яка в Італії випередила національне малярство.

Благовіщення руського малярства, як ми вже вище вказали, стояло переважно під впливом найстарших византійських переводів — „з рукоділем“ і „у квірниці“. Інші пам'ятки належать до групи благовіщення в кімнаті (храміні). Коли порівняти наше благовіщенське малярство з західноєвропейським, легко переконатися про їх велику різницю. Західне малярство розвивало і досконало свій сюжет, руське копіювало старі образці. Західна штука старалася наглядно представити сю таємничу подію, щоб з часом заступити образом церковну містерію — руські іконописці, взагалі східно-славянські, переходили чим раз більше до шаблону, якому ніяк

ниже було пояснити подію, бо він все більше і більше ставав ся одиоманітним зображенем одної хвилі. Живіші зображення виходили тільки під впливом чужої штуки. Вкажемо тут на хрест новгородського архієпископа Алексія XIV в.¹⁾, що носить на собі виразні сліди традиції византійської штуки, та на мартівські мініатюри Сійського євангелія XVII в. (Шокр. табл. А). Благовіщення представлене в обох випадках як часть подій відкуплення: в хресті, як його початок, в мініатюрі — як лучник між гріховним упадком а відкупленням. Представлення самого вчоловічення, яке західним малярям дало привід до цілого ряду композицій-інтерпретацій, вийшло у східно-славянських народів дуже шаблонним копіюванем готових образців а промінями до уха Марії, а тільки пізнійше появили ся досить подалі образи Діви Марії з дитятком на грудях або навіть на лоні. — Тільки образ Богоматери з Дитятком на руці, в оточенню старозавітних пророків — в рамі, явив ся свого рода пробкою колективного представлення Богоматеринства. Коли одначе узглядняти мислю пророків і Богоматери в одну іконописну цілість, нам легко зрозуміти, що славянські іконописці інтересувались більше сюжетом сновненого Богоматеринства, як його початком. Тому то дійшла до нас велика скількість ікон Богоматери з Дитятком, а так мало образів Благовіщення.

VII. Благовіщення в народній словесности.

Хоч ми у вступі вилучили з нашої студії розгляд генетичної зв'язи благовіщення з дохристиянськими мітологією і звичаєм, то все таки мусимо звернути на них деяку увагу. Змушує нас до того уступ про весну, який ми стрічали і в благовіщенській церковній пісні і в проповіді-діалогоу. Правда, ся зв'язь може бути чисто зовнішньою, колиб нас інтересувало тільки константоване факту рівнолежності. У нас одначе є ще деякі об'яви внутрішньої зв'язи християнської пам'ятки з дохристиянським життям, чого вже ніяк не узглядняти.

З благовіщенням, першим весняним святом, зв'язав народ цілий ряд повір'їй і звичаїв, які злучили се християнське свято з давніми стрічами весни. Богомати і Гавріїл дістали в народнім представленю прикмети божеств плодородности, до яких належить звертати ся

¹⁾ И. А. Шляпкинь — Древніє русскіє кресты, Спб. 1906, табл. XIII.

про поміч з молитвою: „Мать Божья, Гавриил архангел! Благо-вѣстите — благоволите! Нас урожаєм благословите: Овсом да рожью; Ячменем, пшецецей; И всякаго жита сторицей...“¹⁾ Молитву сю говорять, поставивши ікону Благовіщення в засік зерна. Те саме роблять і на Україні, де вірять, що Богородиця і Гаврііл — се небесні орач і сіячка. Архангел оре білим конем, а Мати пресвята Богородиця сіє з золотої кішничі всяке зерно пригорщами та молить „устама безмолвными, сердцем глаголющим“ свого Сина о благословенє будучого врожаю.

Коли зважити, що найстарші християнські зображеня Гаврііла нагадують нам дуже Геркула²⁾, а Богородиця деякими прикметами Деметеру, то нам легко буде вияснити собі сю тісну звязь — як благовіщенської богослужби, так і народного світогляду — з давнім святаом стрічи весни. Нинішній звичай у Білорусів печи хліб на Благовіщенє, чого в інші свята не роблять, особливо-ж признавати чудодійну силу малим пшеничним булкам, які тримають для того через цілий рік та з якими йдуть в поле сіяти³⁾, а у Велико-русів печи мірську себ то громадську просфору і приносити її у церкву — се тільки ще оден доказ живучости давньої традиції. Се звичай коліридіанської ересі шанувати весняний день Богородиці паланичками, печеними на блясі, від чого і пішла назва „*κολληριδιανοί*“ = сковрадощік, иж къ има тоиж маріи къ днь нѣкїи лѣта на сковрадѣ испеченоє нѣчто приносят⁴⁾.

З шануванєм благовіщенського дня, як початку відродженя землі — се-ж перше свято весни — звязані деякі народні повіря, що тільки вказують на його значінє для плодородности. І північна, і західна, і полуднева Східнославянщина — вірять в ті самі приміти: на благовіщенє не належить дотикати ся яєць, зерна — бо з такого яйця вилупить ся замість куряти — гуся, а замість гусяти — бузя⁵⁾, або й впрід вилізе — з двома головами, або чотирма ногами⁶⁾; з діткненєм зерном діть ся таке саме: воно не зійде (Хлівч.), або

¹⁾ Н. П. Степановъ — Народные праздники на святой Руси. Спб. 1900, с. 57—8.

²⁾ Див. у Каброля в *Dictionnaire* барелефи архангелів.

³⁾ Н. Я. Никифоровскій, Простонародныя примѣты и повѣрья... въ Витебской Бѣлоруссїи, Витебскъ 1897 ч. 1896—7 і примітка 314.

⁴⁾ Див. статі Єпіфана Кипр. і Івана Дамаскина о ересях, Укр.-рус. Арх. I ст. 41—2.

⁵⁾ Наші записи з Хлівчан і Камінки Стар. Села.

⁶⁾ Наші записи з Любелі; Никифоровскій *op. cit.* ч. 1898; А. Ермоловъ — Народная сельскохозяйственная мудрость... I. Все-народный мѣсяцесловъ, Спб. 1902, с. 178.

и скільчить ся стеблом в землю (Кам.-Ст. с.). — Крім того свято се взагалі велике, в яке не належить брати ся ні за яку роботу, мінить косу заплести гріх — бо й ворон гнізда не ставить в той день, зазуля забула ся раз — та цілий вік лишила ся без гнізда (Ермол. 176); а коли розчісувати голови, хоч-би й дітям — кури роздрапають росаду (Никиф. ч. 1894). Одначе й лінувати ся не належить: хто хоче мати красну капусту, сей має раненько пошукати в вишні капустяних зерен, тільки аби на час прийти — то найде, (Никиф. 1899). Для злодія се також щасливий день — вдасть ся йому вкрасти дещо, то весь рік буде вести ся (Ерм. 175); баби чарівничі звикли того дня робити таки початок — тому не пускати ся на подвіре (Люб.), а тим менше до хліва (Викоти — самб. пов.).

Велике значінє має се свято для урожаю і вдатного року, але не менше і для парубоцтва і дівоцтва. В смоленськїм молодіж „гуканє весну“ після всіх приписів обряду: станувши півкругом до свіду або полудня, вона з ненакритими головами мовить коротку молитву „Поможи, Боже, весну гукати“ і починає хороводну пісню „Ай лели гукати! Весна красная, теплоє лѣтечко...“¹⁾ Пісня йде як пісню, кожда з призивом і привітом весні, а там і про любов опінують: „Што в тебѣ, Иванушка, жены нѣт?... Была-б голова, будет и жена... Как у нашей Машечки вышит рукавок. | А Ваньчка влюбил, свое личко украсил, | взял душу игрушу...“²⁾, при останніх словах парубок вибирає дівчину й цілуєт ся з нею. Се повтаряєт ся так довго, поки всі пари не перелучать ся та не перецілуют ся. В сербській пісні „О благовіјести и о мученицама на ранилу“ співають вже про сватанє: „Рани коѣа, Радивоје, | девојке те претепице, | ведром воду замутише. | — А што ѣе им рано вода? | — Да оперу брата руо, | да га пошљу у сватове“³⁾.

Зваживши, що християнська церква поставила Різдво на зимовий зворот сонця, себ то на початок нового соняшного року (*dies natalis invicti solis*), щоби тим робом виперти нехристиянську стрічу зимонародженого сонця, ми маємо право добачати деяку звязь Благовіщення зі стрічею весни. Перенесенє благовіщення з передпразника Різдва на 9 місяців взад, було викликане не лише оглядом на закони людського материнства, але й загальним світоглядом античного

¹⁾ А. Коринфскій — Народная Русь, Москва 1901, с. 194—5.

²⁾ В. С. Караѣиѣ — Српске народне пјесме. Беч 1841, I с. 120, с. 200. — У Білорусів весну гукать дівчата з Благовіщення; в піснях одначе нема любовного елемента — П. В. Шейнъ: Матеріали для вивчення быта и языка русскаго населенія сѣверо-западнаго края. I¹. (Формикъ Ак. Наукъ, Русск. Отд. 41.) Спб. 125—132.

світа, який тісно злучив річний круговорот сонця з життям чоловіка. І як Різдва переняло і зберігло до наших днів не мало відгуків античного світогляду, так і Благовіщенє явило ся його найважливішим продовжником. Пора року, величавість церковних служб і процесій, радісний тон благовіщенських пісень і слів, аллегоричне протипоставленє „благовіста душевного відродженя“ і народних весни — все те тільки говорить нам про свято свят, про побіду весни-життя над зимою-смертю: так зрозумів се свято народ, тому й злучив з ним свої чисто реалістичні приміти, повіря і обряди — про весну, урожай, любовну злуку.

УІІІ. Благовіщенє в краснім письменстві.

Nahent sua fata... themata. Предмет христіанської догми, піднеслий в своїй основі, давний — дуже давний в своїй генезі — натхнув багатьох христіанських поетів до живої творчости; вложив багатьом артистам долотце та пензель у руки; появив ся на церковній сцені а там і на площі як величаве видовище; підніс творців церковної музики в сферу чудних тужливих мелодій ораторій — по то тільки, щоби вернути назад на те місце, звідки вийшов, себ то в церковну богослужбу. Мало того — вернув він туди тільки зломками колишньої виставности, а хто знає чи не з меншим значінєм, з яким на самім початку з'явив ся він у церкві. Рівночасно з тим побідним походом благовіщенської теми по христіанських письменствах і культурах можна доглянути тут і там свого роду реакцію йому, чи деградованє. Се випало на долю деяких письменників новочасної літератури.

Творці нової літератури звертались до благовіщенської теми рідко і не все з однаковим наміром: одні як еспанець Лопе де Вега (XVI в.) та Міцкевич — з гимнами в честь події; другі, як Шевченко в поемі „Марія“, з представленєм події на підставі апокрифічного тексту з реалістичною закраскою; інші знова, як Бокачіо, де Парра (XVIII в.) та Пушкін — з реалістичною сатирою на подію, чи та з приводу події.

Реалістично-сатирична група — найстарша і найвизначніша, що до своєї великості. У Бокачіо, в 2-ій новелі 4-го дня Декамерона сатира дотикає гіпокрито-святотатського монашества, представитель якого брат Альберто додумав ся використати церковне оповіданє про благовіст ангела Марії для своїх любовних цілей. На сповіді він вмовив в дурненьку венеціанську красавицю Лізету, що небесний ангел, зворушений її красою, прийде до неї вечером

в темі розмову. Лізета повірила — і брат Альберт став в виді ангела навіщати улюбленицю. — Се оповіданє, знова, прийшло в Індії. (*Benfeuy, Panchatantra*).

Парні (*Parry*) вертав ся до благовіщенської теми кілька разів в поемі „Війна богів“ (*La guerre des dieux*). Поставивши христіанське богословє на рівні з античним, він надав Марії ціхи Афродити (І пісня), зглядно молодій жінки старечого Йосифа, що почала від іерусалимського богача Пантера (IV пісня). Сон Йосифа травестований тут оповіданєм Пантера, як він заявив Йосифу, що його жінка мочила — і силою свого значіння (*Ton dieu te parle, écoute, misérable*) наказав йому дбати про неї.

Пушкін підійшов до благовіщенської теми з реалістично-сатиричного боку. Їй посвячена поема „Гавриліада“. Різнять ся оба поети способом представлення події. Коли Парні видів в ній свого рідного мита, то Пушкін взяв за основу своєї поеми протівенства: молодий жінка — старий муж; поява спокусника лукавого вужа в паномовою на гріх — та архангела Гавріїла з тілесною любовю, їх сближеня і побіда архангела.

Українська поема „Марія“, хоч і оперта — з одної сторони на скептичний погляді поета що до благовіщенського текста евангелія, а з другої на Первевангелію Якова та на його реалістичній інтерпретації, належить в дійсности до ряду гимнів. Шевченко побризав реалістично поняте материнство Марії зі щирою любовю до Богоматери та її материнських надій і мук, злучених з розвитком науки, хлопцят — учителя — мученика.

Дві романи Лопе де Вега, посвячені благовіщенській темі — „Благовіщенє“ і „Відкрита тайна“ оперті переважно на середньовічних благовіщенських літературі і малярстві. Короткий огляд обох романц переконає нас про те доволі. „Благовіщенє“ представляє Марію, як вона вчитала ся в пророків і повна побожного водину для Діви-Богоматери стала її величати. В сій хвилі Бог-Отець поглянув на Сина, той уклонив ся йому — і ангел полетів туди в Назарет, де на колінах благовістив Марії. Діва повірила словам вістника і Господь знайшов ся вже в її утробі, бо сила святаго Духа війшла в неї через відкрите вірою ухо. Конець романци — звеличенє Марії, взяте з церковних пісень. — „Відкрита тайна“ зобразила сумніви Йосифа, що підозрівав Обручницю в гріху. Тайна йому не говорила нічого, одначе він замітив в її материнській ласці, і внутрішнє щастє, яким вона ціла сіяла. Здивований всім тим, він думає потайки віддалити від себе невірну. Коли одначе ангел у сні заспокоїв його, Йосиф зрадів і зі сльезами обняв Марію,

а вона його. Пісня ангелів в честь Йосифа кінчить романцу. — Благовіщенський гимн Міцкевича — в нашій групі одинокий поетичний твір опертий тільки на канонічним тексті, має в основі церковну пісню. — Оба поети зісталися найвиднішими сполучниками середньовічного християнського письменства з новочасною літературою.

Коли полишити на боці пам'флетичний напрям картини Пушкіна, в яких змальоване фізичне змагання вужа-спокусника з ангелом-благовістником про чисту діву — „Єврейку“, а звернути увагу тільки на алегорію внутрішньої боротьби яка відбувається в кождім молодім серці між добром а злом, то нам так і напрошується поглянути на чудову картину тої боротьби в „Демоні“ Лермонтова. Думаєш тут про появу Духа зла кавказській княжні Тамарі, який він — в хвилину розпуки на вид трупа жениха — навів гіркий сумнів, чи в чого попадати в розпуку, коли тим ніяк не помочи умерлому тим більше, що він ледви чи захотів би вернути з раю на землю. Жаль за загубленим щастям молодого життя тільки збільшає сумні і надію, чи не прийде воно ще — те горяче кохане — і жене мелоду монахиню Тамару в обійми Демона, вирвавши її з під опіки крил Ангела. Останній покидає її не без протесту против появи Демона в кімнаті чистої дівни, одначе мусить уступити, бо без волі не опікуватись йому нею. Дальша часть поеми, особливо закінчене, розвиває ідею спасіння, набутого ціною житєвих страждан. Сю ідею знаходимо в Шевченковій поемі, коли він звеличує Марію головню за її страждання на вид замученого сина-учителя. — Згадаймо про поему Лермонтова тільки тому, що вона ідейно лучить її з творами новочасних реалістичних поетів. Можна би вказати на її зовнішню форму опису стрічи Демона з Тамарою та на її розмову — діалогої, які мимо волі могли вийти з новочасного поетів такі самі, які сотворили поети перших віків християнства. Одначе це вже цілком природні паралелі, основані на однаковости обставин і форм людського життя.

Львівська Русь в першій половині XVI віку.

Написав Іван Крип'якевич¹⁾.

I.

(Вступ. Галичина на переломі XV і XVI вв. — Жерела і праці до історії львівського міщанства).

В середині XV в. доживала руська суспільність в Галичині, віддавалося, останні хвилини свого національного життя. Унадок руського елементу зачався вже від введення перших чужих колоністів за останніх галицьких князів, йшов через часи воєн Казимира, через господарку Владислава Опольського, через пановання Ягайла — але за першого Ягайловича доходив до кінця.

Насамперед впали руські городи. Засаджені коло них німецькі колонії стали швидко розвиватися; знайшовши собі землю добре підмоцнену військовими правами і привілеями, розрослися розкішно, пустили глибоко коріння, а пажирливе вітє стали розтягати широко навкруги, обхапуючи чимраз більше

¹⁾ Зазначую з гори, що розвідка не вичерпала усього історичного матеріалу: крім приступних друкованих жерел використано до неї з рукописних лиш чотири книги львівських консулярних актів; інші міські акти, акти Гродські і земські та інші поки що не могли вийти в розслід. — Праця була читана літом 1906 р. на історичнім семінарі проф. М. Грушевського на львівськім університеті — Вп. проф. складаю в сім місци подяку за ради і вказівки. Рівнож дякую дру А. Чоловському, директору міського архива у Львові, за поміч в відчитанню актів і ріжні пояснення.

простору і відпираючи все далі і далі туземну руську рослинність — аж її зовсім приглушили. Руській людности відмовлено права до міських урядів, обмежено приступ до цехів і ремісел, звязано її в торгівлі; вона не могла свобідно дідичити спадщиня, мусіла платити незвичайні оплати в присягах в суді, в магістраті зовсім не признавано важним її свідочтва; релігійні обряди були піддані обмеженням і зневагам — в цілім міським життю відсунено її на другий плян, зроблено з неї якби якусь низшу, ледви толеровану верству. І руська людність знесилена замовкла; старий город, в котрім колись збиралося і кипіло жите цілої землі, втратив руський характер; нове місто замкнулося зимними іотицькими мурами, відчужене від всього сусідного.

Так вирвано з живого тіла староруської землі її серце; але й сама земля не лишила ся такою, якою була в часах незалежности. Новий устрій, принесений польським пануванням, став різко відмежовувати суспільні класи, котрі ледви були означені в давній Русі; на місце ріжноманітних, а все таки майже рівних собі ґруп людности прийшов оден шаблон: привілейованих і безправних, шляхти і хлопів. Селянство швидко втратило землю і волю, було примушене до панщини і піддане паському судови; чим далі, тим гірше ставало його положення, так, що вкінці воно стало приковане до землі, позбавлене права виходу з свого села, всякої особистої свободи. Тим самим очевидно втратило голос в усяких загально народніх справах. — Друга частина людности — потомки руських бояр, правда, утримали ся при давніх правах — навіть сі права зросли, коли їх обмежено на одну класу. Але за те мусіла та нова руська шляхта зложити свій національний характер, приступити до польських гербів, входити в родинні звязи з польською шляхтою й тонути все більше в морі чужинців, що грізно сунуло на руські землі. Руська шляхта, сі дивовижні *gente Rutheni* задля своєї національної нерішучости і ізза ненависти хлопа до них, не могли зазначити своєї сили в життю народа.

Підупало й духовенство, хоч було найліпше зорганізоване — бо найблизше стояло при одинокій ще національній інституції, церкві, й хоч затримало принайменше в частині свої права і єрархію. Але супротив прав державної латинської церкви руська церква була безправна, руське духовенство спутане болючими обмеженнями, позбавлене політичного значіння, легковажене.

Тяжкі рани задало галицькій суспільности польське правління. Нарід був розбитий у всіх своїх частинах...

Та хочби нарід був розшматований на тисячні частини, хочби насильства і знаруги стояли вище його голови — коли в народа лишила ся ще іскра духа, дрібка національної свідомости й енергії — він не загине. Але у тодішньої галицької Русі було найсумніше се, що народній дух не переніс на собі всіх катастроф, які на нього звалили ся, став подавати ся, в народню душу війшла гірка зневіра, а за нею бездушна апатія. Коли 1412 р. Ягайло викидав з перемиської катедри кістки і порохи руських небіщників — нарід знав лиш плакати-ридати; коли православних крилошан „у поворові із Крилоса воджено і через Дністер павлено“ — духовенство не здобуло ся на ніяку відповідь; коли 1442 р. польські заходні стали викидати руську шляхту із її прадідних маєтностей — шляхта шукала помочи у Татар, не в собі, в своїх силах. Найбільші насильства лишають ся без реакції... Таксамо безслідно переходять над Галичом історичні події найбільшої ваги. Фльорентійська унія, що вжо як сам факт повинна була зробити фермент — не зробила ніякого вражіння, ніякого руху ні за, ні против. Упадок Царгорода, з котрим вязали й Галичину давні традиції, не збудив ніяких спочувань, навіть згадок... Знесилення народньої думки видно й в літературі, а радше цілковитій відсутности літератури: навіть церковні книги менше переписують ся в Галичині, вступає їх значний імпорт з Волощини¹⁾.

Взагалі всюди неміч і апатія, апатія і неміч. Упадок здався такий страшний, якого ще не бувало на руській землі...

Нараз на переломі XV і XVI вв. на ново підносить ся національне жите. Чи то чаша народнього горя перейшла вже вору і утиски правом реакції достукали ся душі в знеможенім тілі, чи може повіяв з заходу вільнійший дух ренесансу — відродження — будять ся поневолі й ті, що спали сном середніх віків. Рух зачинає панцизняне селянство, на котрому чужий лад ляг найтящим ярмом: не хоче служити панови, підносить десятки малих повстань, освічує Покуте подумям бунту Мухи, а коли все показує ся безуспішним, тікає по одному, десятками, сотками в вольні ще степи Наддніпрянщини, готувати матеріял до козацьких повстань: ті щасливі одиниці з поміж

¹⁾ Про останній факт див. Іл. Сьвенцідкого Опис рукописів Нар. Дому част. I (Укр.-рус. архив I) стор. IX.

селян, що хоч не мали землі, зуміли ще заховати волю, тікаючи перед закріпощенням, йдуть як „гультаї“ в міста й сьвіжими силами підкріпляють тут підупадалу руську людність. Будить ся й міщанство. В Перемишлі посилає Русь депутацію за депутацією до королів, домагає ся привілеїв, жадає зрівнання з католиками в магістраті і суді, не хоче сьвяткувати латинських сьвят¹⁾. В Камінці на Поділю підіймають руські міщане такий рух, що збентежений латинський архієпископ львівський, розуміючи в тім „велику шкоду міста“, біжить до короля жадати помочи; й король, бажаючи лишити латинників „при їх праві“ — збороняє будувати в Камінці руську церкву²⁾. Не довго зачнуть боронити своїх прав Красностав³⁾ і Буськ⁴⁾. Навіть в менших місточках приходять Русь до голосу: коли 1497 р. Ян Ольбрахт стрібував зборонити Русинам з львівського передмістя торгувати разом з Вірменами і Жидами⁵⁾ — против сього указу протестує тринацять галицьких місточок і заявляє, що у них можна торгувати „також й православним“⁶⁾. За міщанством не лишає ся по заду духовенство; спершу обезпечує свої станові права⁷⁾, потім стає по містах в ряди борців против насильств правительства. Особливу енергію показує перемиський єпископ Антоній Онікій. Він збирає духовенство, шляхту а навіть підданих „не без зневаги королівської влади“ на з'їзди чи собори; не вважаючи на ніякі заборони, каже бити в дзвони підчас служб божих, йде з запаленими сьвічками і з піднесеними хоругвами до слабих, часто устроює урочисті процесії по церквах, а підчас деяких богослужень каже кидати собі під ноги білого вірла — „почесну відзнаку короля й королівства“... А вже не говорити про се, щоби допустив своїх попів до юрисдикції латинських єпископів, а своїх вірних до сьвяткування католицьких сьвят⁸⁾. За прикладом владики йде „не без небезпеки королівства“ й низше духовенство; що більше, воно їздить сьвятити ся в Волощину і є підозрінне, що вони там „багато

1) Архивъ Ю. З. Р. I т. X ч. 4 — pp. 1497, 1502, 1519.

2) Acta Tomisiana I с. 98.

3) ibid. ч. 165.

4) Архивъ Ю. З. Р. I т. X ч. 9.

5) Akta grodz. i ziem. IX с. 161.

6) ibid. IX с. 162—3.

7) ibid. VII стор. 117 (затвердження прав перемиського духовенства 1469 р.).

8) Acta Tomisiana II с. 105—6 — 1512 рік.

про відносини і стан королівства перед ворогами говорять і зраджують положенне держави“...¹⁾. На кінець приступає до діла й руська шляхта — не може спокійно сидіти, коли рух обняв уже всі верстви народа; підчас війни з Волощиною 1509 р. переходить отверто на сторону ворогів Польщі²⁾. А цілому руському рухови Галичини дає підмогу могучий протекторсього руського Константин Іванович Острожський, котрий по словам польських панів навіть фізично має підозрілу, а в душі певно носить чорні думи — певно піде дорогою Михайла Глинського і „силами Руси“ захоче здобути дідицтво польських королів. Поки що тільки ховає ся Русь з своїми намірами: *habent modum Rutheni, quo decipiant homines!*³⁾. На сьвіжий рух звертає увагу навіть краківський міщанин Фіоль і вважає небезкорисним для своєї кешені друкувати для Галичини церковні книги, хочби на перекір заборонам своїх духовних властей. Вудить ся в народі і своя творчість: згадаймо, що в тої самої Галичини і з того самого часу походить наша перша записана історична пісня про Штефана воєводу⁴⁾.

Взагалі се переломовий час. В цілій Галичині видно невичайний рух, новий, небувалий підєм духа; давна апатія десь щезає, родить ся сьвіжа енергія й охота до діла. З веселіщими горосконами вступала Галицька Русь в дальшу історію...

В нашій розвідці розглянемо, як виглядало в сю пору львівське міщанство — міщанство столиці Галичини — як воно дійшло в нове жите і скільки свого вложило в галицьке відродженне XVI в.

Історія львівської Руси не оброблена дотепер навіть в головних рисах, не маємо й одної, хочби популярної книжки, котра б представила нам в цілості долю руської людности у Львові. Причини сьому є дві: з одного боку недостача опублікованого матеріалу, з другого невідповідне трактування самого предмету. Дотеперішні дослідники, що студіювали історію львівських Русинів, передовсім займали ся історію львівського брат-

1) Acta Tomisiana I с. 154—5 — 1511 р.

2) М. Грушевський, Матеріали до історії сусп.-політ. і економ. відносин З. України (відбитка в Записок) ч. 65, 66.

3) Acta Tomisiana VII стор. 260, 262, 268—9.

4) Записки Наук. Тов. ім. Шевч. т. LXXV. — Ів. Франко, Студії над народніми піснями с. 19—32.

ства, Ставропітії; против сього очевидно можна-б не мати нічого — бо братство дійсно мало у Львові величезне значіння — якби не се, що при таким поставленню справи за братством зникають зовсім самі творці сього братства, львівські міщане. Розсліджувано відносини Ставропітії й до патріархів й до князів, до міського уряду й до польської держави, до Москви й до Волощини, тільки — не до самих львівських Русинів. Скільки було тих Русинів у Львові, як вони стояли економічно, яку участь мали й яку силу представляли в міських житю — взагалі яким життям жили і як виглядали у будень, се чомусь не цікавило нікого; нині можемо вже подати імена багатьох сеніорів і старших братів Ставропітії, але які були родинні, сусідські й взагалі суспільні відносини тих братчиків про се не знаємо нічого. Братство стоїть перед нами як великий, масстатичний будинок і кидає таку тінь на ціле оточення, що поза ним ми не годні побачити нічого більше.

Таксамо стоїть справа з виданням жерел: маємо багаті і цінні колекції актів до історії самого братства¹⁾, а до історії львівських Русинів матеріалів нема майже ніяких. Притім й видані акти зачинають ся аж з останньою четвертиною XVI в., коли братство стає ставропітією і зачинає ширшу діяльність, з попередних часів не згадуючи вже про княжі часи, в котрих про руське міщанство у Львові не маємо ніяких звісток, видані лиш скромненькі актові записки до 1382—1426 рр.²⁾ Між початком XV в., а кінцем XVI йде велика прогалина в жерельнім матеріалі.

Заповнити сю прогалину й притім дати пробу образу життя руського міщанства з першої половини XVI в. — се ціль нашої роботи. Часи, якими займаємо ся, означені з одного боку 1460 р., від котрого зачинають ся заховані радецькі записки, котрі були підставою праці, з другого боку половиною XVI в.; разом обіймають мало не ціле століття. Але що записки до кінця XV в. дуже скупі, то помічення зроблені далі будуть мали значіння переважно лиш для першої половини XVI в.

Згадати треба, що історія Львова сих часів обговорена і в загальних літописях та історіях Львова; але звісток про Ру-

¹⁾ Юбилейное издание; Diplomata statuaria; Monum. confraternitatis Stauropigianae; Архивъ Ю. З. Россіи ч. I том X—XII.

²⁾ Pomniki dziejowe Lwowa том I—III; звістки до Русинів зібрані в моїй рецензії в Записках Н. Т. ім. Шевч. том LXXII ст. 197—201.

синів в історії Зіморовича¹⁾ і Ходинецького²⁾ нема до наших часів майже зовсім, у Зубрицького є не більш як 30, у Лозинського³⁾ п'ять-шість — цифри супротив близько тисячки записок, якими могли ми користуватись, дуже невеликі. При тім загальні погляди тих двох істориків, що займали ся історією львівської Русі, дуже-дуже дивні. Перша половина XVI в. була по думці Зубрицького (Kronika Lwowa) часом великого упадку Русі. Минув ся золотий вік німецького правління і під новими панамі зачало ся для Русі горе: стали Русинів не допускати до урядів, замирати перед ними цехи, торгівлю; сусідську згоду заступила ненависть, на місце давнішого розцвіту Русі прийшов великий упадок. Загальний сей погляд старав ся Зубрицький поперти конкретними фактами: в 1520 рр. зустрів в актах вперше протести против обмеження Русинів, отже з сього зробив висновок, що перед тим тих обмежень не було; з факту що під Симон ваймав ся кравецтвом виходило, що руське духовенство жило в нужді; се що 1545 р. знайшлась в актах лиш одна руська крамниця, було доказом, що Русь вже зовсім підупала економічно⁴⁾. Взагалі тодішня Русь представляла ся Зубрицькому як щось дуже бідне, безсильне, кривджене й топтане всіми, щось що через се майже варте було мученицької авреолі.

Лозинський (Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie) годить ся в Зубрицьким на факт, що Русь се була велика мізерія, але причини слабости у зміні зверхних обставин він бачити не хоче: противно він навіть думає, що від часу, як Поляки прийшли у Львові до власти, відносини Русинів значно поліпшали. Жерела упадку Русі треба шукати в самій Русі. Дивний був нарід сі львівські Русини. Се не був нарід, а нащадок народа, що давно втратив свою культуру і свою національну фізіогномію, нащадок,

¹⁾ Zimorowicz, Pisma do dziejów Lwowa odnoszące się, Львів 1899, стор. 102, 115, 122.

²⁾ Chodyniecki, Historia stoł. m. Lwowa 2 вид. Льв. 1865. стор. 64.

³⁾ Zubrzycki, Kronika m. Lwowa, стор. 113, 114, 123, 124, 126, 127, 130, 132, 138, 144, 146, 147, 148, 155, 159—164, 168, 181.

⁴⁾ Łoziński, Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie XVI i XVII w., вид. 2. с. 297, 313, 315, 337—8, 340, 344.

⁵⁾ Пор. Зубрицький, Kronika m. Lwowa, с. 142, 144, 148, 168. Погляди Зубрицького, що до Русинів-урядників спростував проф. Грушевський, Історія України-Русі т. V, с. 241; руські священники мали у Львові приваїжні по однім домі, часом і більше; крамниць в ринку мали Русини найменше 10. Про се див. нижче.

що уперто жив на сьвітї, хоч не мав ніяких сил до життя, хоч був у внутрі розбитий, хоч без чужої помочи не міг зробити ані кроку — а проте дивився в ненавистю на все чуже, і був як той скорпіон, що вже нікого не може вкусити і своєю їдою саме себе затроєє. Правда, сю свою характеристику прикладає Лозінський до руського життя аж двох довгих століть XVI і XVII; можливо, що вона покажеться влучною для XVII віка, але що до першої половини XVI віка — то вся характеристика основана на дуже нечисленних фактах: маємо кілька згадок про Давидка, в котрих нічого не можна вивести, маємо денунціанта Курила, як знак, що між Русинами була вічна незгода і що Русини нічого отверто не робили, маємо Сенька поповича на доказ, що львівська Русь трималася панської клямки, ну, маємо й королівські вправи в процесі Русинів в містечку на сьвідоцтво, що всі справи того роду полагоджувалися у Львові дорогою братолюбства¹⁾. Се й все...

Здасться що оба дослідники пішли за далеко, оден в своїм спочуванню, другий в презирстві для львівської Руси. Тодішні Русини не були ані дуже сьвяті ані дуже підлі: вони своїм загальним виглядом не далеко втікли від решти міщанства, чи те міщанство не далеко втікло від Руси. Коли будемо вважати всіх міщан звичайними „колтунами“, то й Русини будуть такими самими „колтунами“; коли будемо шукати вищих прикмет в цілім міщанстві, то й у Русинів їх знайдемо. Але не випереджаймо поки що детального розсліду загальниками і звернімся до матеріялу.

Матеріал, на котрім розслід передовсім опираєся, се, як було вже згадано, радецькі книги²⁾; вони містять в собі головновитяги з актів продажі-купна і з довжних скриптів, далі запоруки, пленіпстенції, угоди при розділі майна, тестаменти і т. и.; карні справи стрічаються лиш о стільки, о скільки вони попались припадково радї в руки, а вона їх відіслала до лавни-

¹⁾ Łoziński, Patrycyat i mieszczanstwo, 2 вид. стор. 313, 315, 318; справи тут згадані будуть порушені далі.

²⁾ Радецькі книги Acta consularia Leopoliensia переходять в міських архівах у Львові; до розвідки використані том I (1460—1506 рр.), II (1507—30 рр.), III (1531—42 рр.) і частина IV (1543—50 рр.). Ексерпти з актів, що дотикають Русинів, будуть пізніше опубліковані; збірка вже в частині приготовлена, так що цитую її в мову нумерацію. Щоби не подавати в розвідці при кождім цитаті, котрий нумер до якого року належить, роблю се тут для цілої збірки:

чого суду; справи політичної натури приходять рідко: нема нір. важних актів до процесу Русинів з містечком в 1521 і 1524—5 р. Матеріал отже хоч і різнородний, то не воістем повний, так що до статистичних міркувань уживати його без застережень не можна; притім він трохи, так сказати, буржуазийний, бо займаєся найбільше справами, що дотикають властителей землі чи домів, а звісток про безземельних або чиншників находимо дуже небагато; в тих знов, що мають землю, акти займають більше міщанами як передміщанами.

Що до руських справ, то їх є в радецьких актах — в відомостях до всіх інших справ — не так дуже багато. З початку навіть руські акти виглядають дуже бідно: на кожде десятилітє приходять їх ледви 15, 30, 50 і то майже виключно акти купна-продажі; таке тягнеся аж десь до 1510—20 рр. Але коло цього часу акти нараз зростають чисельно, буває їх на десяти-

Число	Рік	Число	Рік	Число	Рік
1	1460	102—103	1495	270—281	1525
2	1461	104—106	1496	282—290	1526
3—6	1462	107—112	1498	291—306	1527
7—8	1464	113—115	1499	307—326	1528
9—10	1465	116—122	1500	327—349	1529
11—12	1466	123—127	1501	350—361	1530
13—14	1468	128—130	1502	362—380	1531
15—17	1471	131	1503	381—399	1532
18—21	1472	132—139	1504	400—429	1533
22—24	1471	140—146	1505	430—464	1534
25	1472	147—149	1508	465—489	1535
26—27	1476	150—153	1509	490—517	1536
28—32	1477	154—160	1510	518—542	1537
33—36	1478	161—163	1511	543—582	1538
37—40	1479	164—165	1512	583—617	1539
41—43	1480	166—174	1513	618—650	1540
44—49	1481	175—181	1514	655—689	1541
50—51	1482	182—184	1515	690—719	1542
52—58	1483	185—191	1516	720—751	1543
59—61	1484	192—194	1517	752—796	1544
62—65	1488	195—202	1518	797—830	1545
66—70	1489	203—211	1519	831—857	1546
71—76	1490	212—216	1520	858—875	1547
77—80	1491	217—222	1521	876—900	1548
81—85	1492	223—242	1522	901—942	1549
86—91	1493	243—253	1523	943—972	1550
92—101	1494	254—269	1524		

літе 150 до 300¹⁾, й разом стають чимраз різнородніші. Коли в початку ми мали про кожду особу ледви згадку, а що найбільше дві-три звістки, то від 1520 рр. маємо тих актів десятками, так що без трудности можемо представити маєткові й генеалогічні відносини кожного міщанина, а жите декотрих значніших одиниць можемо описати з найрізнороднішими подробицями. Сей зріст числа звісток сам кидає ся в очи, але толкувати його самим зростом міського жита взагалі — не можна, він був передовсім впливом піднесення пульсу жита серед самих Русинів; на се показують ясно процентові відносини руських справ до всіх інших: коли до 1500 рр. руські справи займають лиш 4% усіх міських справ, то пізнійше зростають в двічі до 8%. Здасть ся, що не виставлю себе на закид апріорности, коли скажу, що тут стоїмо на роздорожу двох епох в життю руського міщанства у Львові: одна, що доходить до перших десятиліт XVI в., се епоха занепаду й обезсилення львівської Русі, друга, що йде по тій — епоха відродження — того-ж відродження, котре ми бачили в цілій Галичині.

II.

(Імена і назвиска руського міщанства. — Територіяльний зріст львівської Русі; його обмеження. — Приплив людности.)

Коли розгорнемо карти радецької книги й станемо переглядати записки, що належать до руських справ, перша річ, котра зверне увагу, се — імена міщан Русинів. Здавало б ся, що руські міщане в місті, котре в великій частині має чужу людність — німецьку, вірменську, польську, де не бракує Жидів і Татар, куди часто заходять і на довше осідають Волохи, Греки, Турки, Італіянци — коли не підпадуть зовсім космополітичному впливу, і не позбудуть ся вповні своїх прикмет в ономастиці,

¹⁾ По рокам записки представляють ся чисельно ось як:

1461—1470 рр.	13	1511—1520 рр.	56
1471—1480 "	29	1521—1530 "	145
1481—1490 "	33	1531—1540 "	293
1491—1500 "	47	1541—1550 "	318
1501—1510 "	38		

Коли брати сі цифри процентово то нпр. в 1461—1500 рр. на всіх 2726 записок до руських справ належить 122 с. в. 4·5%, 1531—1540 рр. на всіх 1715 записок в руських 293 с. в. 8·4%.

то хоч в частині приберуть чужі імена. Тимчасом імена наших міщан такі чисто, свіжо й типово руські, так прегарно збережені від всяких чужих примішок, що аж приходить ся дивуватись. Так якби се було якесь консервативне село, куди не доходить ніякий посторонний вплив, а не середовічне на пів німецьке місто з великою торгівлею, з розвиненим цеховим устроєм, з маїдебурським правом, з безнастанним приливом людей з усіх народів!

Руські міщане не мають здебільша ще в сім часі назвиск. Звичайно звуть ся просто хресними іменами, зате сі імена виступають в різнородних степенях і відтінках. З мужеських імен найбільше популярне Іван (Іванко, Івасько), Гриць (Грицько, Гринько) й Михайло (Михно, Мисько); побіч тих уживають ся часто ще Андрій (Андрійко), Василь (Василько, Васько), Сенько, Стецько, далі Гарасим, Данило, Демко, Захарія, Ілько, Йосько, Карпо, Кузьма, Матвій, Олекса, Олександр, Павло, Панас, Прокіп, Сидір, Степан, Хома, Яцько, а рідше згадують ся Борис, Глібко, Волос, Богдан і Тарас. Між жіночими іменами такої різнорідности нема: тут всевладно царствує Маруся (Марухна, Маргарета) — можна сказати, що половина львівських міщанок се не лише Русинки — носила се імя; побіч сього також Гануся (Гануська, Анна) й Анастасія (Настка), Зофія, Катерина (Каська), Олена (Олюхна), Оришка, Параня, Палажка, Уляна й нині зовсім неживане в Галичині імя Вівдя¹⁾.

Рідше уживають ся з мужеських такі популярні нині імена, як Дмитро, Микола, з жіночих Марія.

Сі нечисленні імена, хочби навіть і в різнородних відтінках, очевидно не виставали до означення всіх міщан. До

¹⁾ Се імя представляло для міського писаря якісь фонетичні трудности: в наших актах находимо 8 способів його вимови й аж 17 способів написання:

I. Hvida (ч. 626)	II. Vyda (ч. 449)	III. Vida (ч. 191)	IV. Vda (ч. 191)
Huida (ч. 521)			
Hvyda (ч. 590)			
Huyda (ч. 511)			
V. Hvda (ч. 697)	VI. Vfda (ч. 772)	VII. Vffdia (ч. 959)	VIII. Vffa (ч. 715)
Hufda (ч. 709)	Vffda (ч. 819)		
Hvffda (ч. 699)	Wfda (ч. 794)		
Huffda (ч. 703)			
Hvwda (ч. 567).			

Побіч згадує ся друге подібне імя Huidekymia (ч. 284, 312, 537), Huidekimia (ч. 306), Wdykimia (ч. 294) (Евдокімія, прим. Ред.).

імени треба додавати ближші означення. Отже додає ся при імені ремесло: нпр. Андрій кравець, Іван кушнір і т. и.; далі розказує ся родинні колітації: Васько син Федора, Яцько зять Білинського, Маруся вдова по Степані, Настка донька Сенька і п.; як се не вистарчає то треба причепити якесь прозвище. З тих додатків до імени творять ся з часом назвиска в нинішнім розумінню.

Назвиска руських міщан тих часів можна розділити на такі групи:

1) Назвиска від ремесла. Ті означення ремесел які в актах спершу писали ся по латині і малою буквою з початку, зачинають писати ся руським виговором (часом, правда, дещо спольщеним) й великою буквою. Так маємо при іменах назвиска: Гарасим Крамар (ч. 707), Васько Крамар (ч. 729), Андрій Токар (ч. 503), Іван Токар (ч. 239), Конрад Прасол (ч. 946), Грицько Щитник (ч. 92, 98), Андрій Решітник (ч. 814) і ин. Деякі з цих міщан, що мають такі назвиска, дійсно, ще займають ся ремеслом яке є в їх назвиску нпр. Богдан Стрільник ще дійсно стрільником (ч. 225—6, 252); але вже нпр. Іван Колодій не колодій лиш піп (ч. 6). Назвиска отже зачинають дідичитись, бо можливо, що батько Колодія ще займав ся колодійством. Назвиска сього роду в наших актах досить рідкі, може для того, що їх легко було перекласти на латину.

2) Назвиска родові. Назвиска творились у мушчин від імени батька, у жінщин від імени батька або чоловіка.

а) Імена жінок від імени чоловіка мають наросток -ова: Анастасія Данилова, Анна Іванова, Федя Тимкова, Настя Ониськова і ин., або (рідше) наросток -ина: Гаська Микулчина, Настка Каршина і ин. Сі назвиска уживають ся часто без імен, нпр. Василева (ч. 941), Костева (ч. 649), Макарова (ibid.), Захарчина (ч. 52), Кузьмина (ч. 175).

б) Прозвища доньок від імени батька кінчать ся наростком -івна: Маруся Павликівна, Луця Іванківна, Полонка Паньківна і ин. або (раз лиш згадане) на -анка: Уляна Захарчанка.

в) Назвиска синів від імени або назвиска батька мають наростки -ович або -ич нпр. Андрій Ількович, Васько Сидорович, Іван Андрійкович, Сенько Бідонович, Дашко Неділич, Яцько Микулчич, Сенько Гірчич і ин.¹⁾ Сі останні прозвища

¹⁾ Раз стрічаємо прозвище уроблене приставленням наростка -ич від імени жінщини (матери?): Яцько Химчич (ч. 905).

переходять цікавий процес в своїм розвою. Жив міщанин з хресним іменем Микулка (Микола) (в актах він не згадує ся, є лиш його вдова Гаська Микулчина — ч. 211, 237), син його зве ся спершу по батькові Микулчич (ч. 768, 783, 801, 810, 811, 815, 824, 872, 902), але пізніше затрачує ся пам'ять про се, що він був сном Микулки і що в прозвищу зазначене його походження й замість Яцько Микулчич він стає звати ся Яцько Микулка (ч. 787, 890, 935, 942); хресне імя батька робить ся назвиском сина. Таксамо син Гірки (ч. 313), Сенько Гірчич (ч. 452, 561, 796, 877), стає Сеньком Гіркою (ч. 345, 393а, 549, 562, 568, 718, 780), Андрій Половкович (ч. 589) стає Половком (ч. 715), Сенько Бідонович (ч. 259) Бідоном (ч. 601, 845, 853), Васько Кибалчич (ч. 411) Кибалкою (ч. 393, 486, 518, 548, 567, 571, 781, 783, 829, 900, 938) і т. и. Се лишче у Львові типове й небезітересне для української ономастики взагалі.

3) Назвиска від місцевостей. Міщане беруть назвиска від тих сіл чи міст, з котрих зайшли до Львова за доданням наростка -ський: нпр. Федько Луцький з Луцька (там має навіть зять ч. 671—2), Сенько Добромильський — з Добромиля, Мисько Городоцький — з Городка, Яцько Засковський — з Заскова, мабуть також Демян Красовський — в Красова і ин. З початку сі назвиска є лиш атрибутами доданими до імени: се не іменники лиш приіменники. Назвиско Сенько Добромильський вивчало з початку „Сенько попович добромильський“ (ч. 768), потім зачалось уживати без сього „попович“. Таксамо Федько Луцький значило з початку Федько міщанин луцький, але вже син Федька Стецько Луцький уживав сього прозвища як правдивого назвиска. Від місцевостей мабуть пішли також такі назвиска як Мороховський, Мишовський, Білинський і инші.

4) Прозвиска. В сю групу входять назвиска, що не повстали в такий природно-еволюційний спосіб, як всі прозвища, вичислені в горі, але котрі насильно причепили до імен їх властителів сусіди або вулиця. Всі вони більш-менш мають характер інтернаціональний польсько-німецько-цеховий і лиш деякі повстали між самою Руссю. Зацитую їх як причинки до характеристики міського життя: Білий, Чорний, Великий, Лисий; Сорока, Сокіл, Муха, Баран, Жучок; Шляхта, Козик, Клапіт, Пиріг, Шпунт, Кабат, Підмовний, Гордоступ, Частопад, Луковерх, Рідкийгорох і т. п. вицьвіти міщанського гумору.

Всі сі різнородні назвиска, як я зазначив вище, виступа-

ють ще рідко; в більшій частині обходять ся руські міщане самими іменами. Але назвиска, які є, не держать ся ще сильно осіб: нпр. оден із значнійших міщан руської вулиці Матвій в Дрогобича раз зве ся лиш Матвієм (ч. 412, 599, 756), другий раз Матвієм Романовичом (ч. 329 б, 630, 631, 810, 816) то знов Матвієм Мороховським (ч. 452, 447, 622 і ин.). Подібно замужні жінки про те, що мають чоловіків, рівночасно носять назвиска по батьку, нпр. жінка Лучки зве ся Мотрона Кабатівна (ч. 121, 124); жінка Єремка знова зве ся заразом Єремкова і Долинчина мабуть по першій чоловіці (ч. 808, 852). Знаходять ся теж назвиска що були властиво хресними іменами як Юрий Проць (ч. 788), Петро Левко (ч. 247), Грицько Богданець (ч. 900). Є й такий випадок, що міщанин женить ся зі шляхтянкою-вдовою і зачинає прозиватись назвиском її першого чоловіка: се Федорик син Павлика, чоловік Марґарети Шамницької і по ній Шамницький (ч. 348, 730).

Та взагалі хоч ономастика руського міщанства пробуває ще в стадії хаосу, то вже слідна тенденція, щоб сини задержували батьківські імена (навіть хоч би се було нельогічно, як показує приклад в Яцьком Микудичом-Микулкою), а жінки брали назвиска своїх чоловіків. В сім напрямі ономастика піде й далі.

При руських іменах треба згадати також про руські імена Вірмен, бо звісна річ, що Вірмени переймали імена від Русинів. Замітити треба наперед, що в першій половині XVI в. Вірмени мабуть частіше уживають вірменських імен, таких як Никош, Киркош, Огас, Вартник, Торос — як руських. Руські знов імена Вірмен значно відбігають від імен руського міщанства в двох напрямках: 1) імена Вірмен уживають звичайно лиш в церковній формі, отже Василій, Григорій, не Василь, а тим більше Василько, Васько, Грицько як у Русинів; 2) у Вірмен постійно уживають ся patronymica в закінченем на -ович, -евич: Андрій Стечкович, Григорій Манкович, Николай Атабівич, Симон Аведикович — підчас коли у Русинів сї patronymica уживають ся, правда, але не часто. Руські імена Вірмен більш, що так скажу, сухі й схематичні, не розбивають ся далі і лишили ся далеко по заду від живої Руси.

А руські імена і назвиска тимчасом такі сьвіжі, різнородні, живі. Люде, що їх носять повні горячої крови, елементарної сили — якби лиш сотворені до необмеженого буйного житя. Але міське жите ставить їм перед ноги тяжкі перепони.

Сам Львів розрваний тоді на дві частини, поділений на два міста: одно „місто“ в тіснішій значінню, друге — город; перше має маґдебурське право, свою власну юрисдикцію, друге стоїть під присудом старости. Старостинський Львів лежав на нинішнім жовківським передмістю, півкругом довкола високого замку, мабуть на місци старого руського Львова¹); центром міського Львова був ринок, той сам що й нині. Городська територія лежала отже на північ від міської і була відділена від неї більш-менш нинішніми площами краківською й стрілецькою та сусідніми вулицями від полудня, а від заходу річкою Понтовою²).

Се не тільки адміністраційний поділ, є тут і дійсний, життєвий розріз; ми бачили вже його приклад в забороні Яна Ольбрахта, щоби передміщане з під замку не торгували по інших містах — до сеї заборони присилювали короля своїми просьбами міщане з „міста“. Чи сей поділ давав себе відчувати також в відносинах руських міщан до руських передміщан, на се вказівок нема; але такі локальні патріотизми і суперництво города в містом скорше могли ділити як лучити. Зрештою замковою територією не багато будемо могли займатися, бо до неї в радцьких актах стрічають ся хіба лиш випадкові звістки; обмежимо ся головню властивим „містом“.

І тут знов маємо поділи. Міська територія складалась з трох концентричних кругів, а) з „міста“, що було замкнене мурами, валами й ровами, б) з передмість краківського й галицького, в) з міських сіл. Про останній круг, міські села, передовсім про Білогорщу й Голосько, маємо в наших актах досить звісток, так що можна собі виробити якийсь погляд на ці села; але їх злучено лиш політично з Львовом, в дійсности вони живуть окремим сільським житем і з містом мають дуже небагато спільного. Тому вважаю відповідним вилучити села з огляду житя львівської Руси.

¹) Пор. А. Czolowski, Lwów za czasów ruskich (Kwartalnik historyczny, 1890).

²) Про границі замкової території найновійше дає М. Балабан, *Historja Żydów lwowskich*, с. 199—202. Інші топографічні подробиці дає *Skorowidz król. stoł. m. Lwowa* (Львів, 1899 р.); М. Дзедушицького *Żywot W. H. Sierakowskiego* (гл. V, Краків 1868); Л. І. Дзюбицького *Okolice i dobra m. Lwowa* в публікації *Miasto Lwów w okresie samorządu* (Львів 1896 р.) тут і карта Львова з пол. XVIII віку; Петрушевича: *Лингвистическо-ист. исследование о начатках г. Львова*.

Таким способом лишають ся до розслів передмістя і саме місто серед мурів.

Хоч наші акти зовсім не можна вважати певним статистичним матеріалом, все таки на підставі поодиноких звісток можна обчислити в приближенню, скільки було тоді у Львові землі в руських руках¹⁾. На передмістях число Русинів-власителів, що мали ґрунти чи доми доходять до 250. Русини не мешкали тут відокремлені в однім місці, але навпаки були розсіяні по цілих просторі, почавши від Замарстинова, а скінчивши на глинянській дорозі (нині личаківська вулиця). Бачимо їх і на Болонія і коло церкви св. Юра, на широкій і сокольницькій вулиці (нині вул. Коперника), на калічій і жебрацькій горі — над Повтвою і по горбах, долом і на горі. В декотрих місцях як на шпитальній улиці або коло неозначеного близше „королівського жерела“ сидять навіть значними ґрупами, по 20 доми. Число тих 250 Русинів-власителів не обнижає ся, а протини постійно зростає: Русь тримає ся солідарно, не лише не продає ґрунтів чужим, але навіть здобуває дещо на Поляках та Німцях²⁾.

Територіяльний розріст Русинів найбільше знати в місті — серед мурів. Тут не мала Русь такої свободи як на передмістях і мабуть вже від часів заложення нового, німецького Львова була обмежена до своєї вулиці, котра ще й нині називає ся руською. Не була се властиво одна вулиця лиш кілька вуличок: від сходу доходив руський квартал до міських мурів, що йшли більш менш нинішнім „підвалем“, від півночі граничив з костелом Домініканів, від заходу замикав ся нинішньою бляхарською вулицею (котра лиш по східнім боці належала до Русинів), займали руську вулицю (але мабуть не цілу, лиш від її перехрестя з бляхарською до мурів), а від полудня клином входив в жидівську дільницю. Колись сей квартал був ще менший: з 1405—8 рр. маємо записки, що на руській вулиці було лиш 13 Русинів³⁾, решту займали чужі; ще й в наших актах стрічаємо на руській Німців або Поляків, але Русини вже з початком XVI в. відку-

¹⁾ Див. мою розвідку: Русини-власителі у Львові в першій половині XVI в. (Науковий збірник присвячений проф. М. Грушевському стор. 219—236 й відбитка); розвідка обіймає лиш 1500—1542 рр.

²⁾ На 89 ґрунтів, продаючих Русинами в роках 1505—42, лиш одне дістало ся в неруські руки; за те купили Русини 30 ґрунтів від не-Русинів (Русини-власителі с. 14 відбитка).

³⁾ Pomniki dziejowe m. Lwowa t. II ч. 58, 134, 178.

пують від них ґрунти й доми¹⁾. Найтрудніша справа була з Вірменами, що заходили аж тут із свого кварталу. Від декотрих, правда, Русини також відкупили ґрунти²⁾, але деякі як Юхновичі, Аведик, Шостек, Огас тримали ся уперто на руській вулиці й вступитись не хотіли. Ті зайти були очевидно Русинам дуже немили й находимо випадки, що Русини не можуть їх прогнати старали ся принайменше своїм сусідам навкучити: так нпр. стали присікати ся до Огаса сусіди-Русини Павлик і Волос і або не давали йому будувати се, що він хотів, або на злість йому ставили свої прибудівки (ч. 232, 458). Що се не були лиш звичайні сусідські спори, але причина лежала глубше, бачимо з сього, що той сам Павлик, котрий робить неприємности Огасови, сам так стиснений між сусідами, що навіть не має де помістити вікон: аж церковне братство по протекції дозволяє йому вимурувати вікна в стіні від церковного подвіря, але сі вікна мають лишитись тільки до кінця життя Павлика, потім можуть бути знесені (ч. 357).

Всіх руських домів на руській вулиці було всього 30. Нічого й дивного, що за ті доми всі міщане страшно побивають ся, жадно виглядають, чи хто не продає своєї камениці й заздалегідь нотують в актах своє бажане купити сей чи инший дім (ч. 672). А як вже хто продає дім, то коло нього робить ся незвичайна метушня. Передовсім найблизші кривняки, що своїм „правом близькості“ мали забезпечене першенство при продажі, старають ся дім набути (ч. 553, 670) й проганяють чужих (ч. 666); але чужі тоді збирають готівку і готовим грошем переборюють права кривняцтва або, як кажуть акти, „відбивають“ тамтих (ч. 670, 896). Але хто вже раз заняв якийсь дім, то не легко було його виперти, бо він і иншими способами намагав ся обезпечити дім для своєї родини (ч. 915, 916); яких скомплікованих сітей уживали ті, що хотіли собі зловити якийсь дім, то ще побачимо пізніше.

Коли Русь стала так розростати ся вширш і здовж, тоді аж почула на собі всі ті обмеження, які на неї наклав міський уряд. В початку, як лиш ті обмеження явились у Львові, то хочби навіть вони були упряновані на ослаблення руської людности, то

¹⁾ 1471 р. Мартин Кухта продає Данилови (ч. 16); 1510 р. продає дім Станіслав Малджик (ч. 154).

²⁾ 1522 Вірменка Даничева продає ґрунт Матвієви (ч. 228); зникає в актах також згаданий на руській улиці 1510 р. Вірменин Івашко (ч. 154).

боліли вони, можна сказати, більш морально як фізично: Русь і що до числа й що до економічного стану була така слабенька, що й сі обмеження не могли її вже більше пригнобити. Але в початках XVI в., як руське міщанство стало підноситись в давнього занепаду й передовсім стало перти до розширення свого територіального стану посідання і з усіх сторін стрінуло вузькі границі — аж тоді усвідомило собі всі обмеження з боку міста і стало против них виступати. Перший раз післали Русини таку скаргу на своє упослідження в набуванні землі до короля 1524 р. й запротестували проти сього, що місто не дає їм купувати домів поза їх вулицями¹⁾. Але скарга не мала успіху і обмеження лишилися. Є навіть свідощтва, що права Русинів стали обмежуватись і на передмістях: так нпр. 1540 р. був на продаж якийсь залуцаний міський ґрунт на краківським передмістю; ніхто не трапляв ся до купна й місто продає його Русинови Андрієви маляреви — „а як сам Андрій або його спадкоємці й наступники схотять сей ґрунт кому иншому продати, не можуть його продавати нікому, як тільки чоловікови римської віри“ (ч. 641).

Але Русь і далі не покинула своїх змагань до знесення обмежень і, здасть ся, дець в 1540 рр. стала знов домагати ся рівноправности, а навіть жадати домів в ринку; на се вказує, видана містом 1544 р., ось-яка заява:

„Подаємо до відомости всіх разом і кожного з окрема, кого се обходить, що в давнього звичаю й практики в місті Львові Русини й люде всіх инших обрядів, в виїмком міщан римської віри, в ринку згаданого міста Львова домів не держать ані не посідають, бо відповідно до прав і вільностей міста не вільно їм сих місць купувати і замешкувати, й сього ми, як з давнини водилось, боронимо й (до сього їх) не допускаємо, а самі Русини або міщане инших обрядів мають вдоволити ся вулицями й місцями, в котрих їх з давна уміщено“ (ч. 776).

Характеристичний маніфест! Гарні „вольности“, серед котрих міщанинови Русину вільно мешкати лиш в одній частині міста... *Beati possidentes* не хотіли зрозуміти, що сьвіжий вієт Руси вимагає нових просторів для народа; зволили толерувати Русинів лиш в тім куточку, котрі їм назначено „з давнини“... (*Nota bene* давнина дещо призабулась: навіть в часі найбіль-

¹⁾ Monumenta confraternitatis Stauropigianae том I ч. V — Supplementum ad hist. Russiae monumenta ч. 160.

шого ослаблення Руси в початках XV в. Русини мали домів в ринку¹⁾.

Які були причини зросту руської людности у Львові? На першім місці треба поставити приплив руського елементу з поза Львова. Сей приплив був слідний вже й давнішими часами²⁾, бо центр торгівлі й промислу притягав все нових приходнів, але з кінцем XV в. були до сього особливі приводи: остаточне наведення панщини і розрив шляхотської господарки.

Хто з селянства не хотів згодити ся на нові порядки чи котів заховати решту волі, мусів емігрувати або далі на схід або — до міста. Найбільший континент приходнів до міста мусіли становити, як було згадано вже на вступі, „гультаї“ — безземельні але свободні селяне; за ними могли тікати в вільне повітря міста й закріпощені хлопи. Які були розміри селянської іміграції до Львова, поки що означити не можна; але що була така іміграція, се річ певна і селяне з різних сторін приїжджають дуже часто до Львова в масткових і родинних справах до своїх свояків, котрі давніше осіли в місті. Приплив людности з сіл скінчив ся вже на початку XVI віку: пізніші звістки про селян, котрі купують землю у Львові, дуже рідкі³⁾; се був очевидно наслідок острих соймових ухвал на селян втікачів⁴⁾. Пізніше підтримують руську людність Львова з одного боку прихожі поповичі і взагалі сьвященничі родини⁵⁾, з другого міщане з инших українських міст. Ся остання група дуже виразно визначає ся в львівських актах першої половини XVI віку: на наших очах осідають у Львові міщане з Добромиля і Дрогобича, з Щирця й Городка, з Вишні й Перемишля, з Бібрки, Малехова, Нового Міста, Красноставу, Луцька і ин.; крім сього є багато таких, що прийшли до Львова давніше і вже лиш в назвиску заховала ся памятка, що вони зайшли з иншого міста — як родини Луцьких з Луцька й Красовських з Красова⁶⁾.

¹⁾ Нпр. Іван Кушнір, Омелян, Насіка, Нелюба і ин. (*Pomniki dziejowe Lwowa* т. III 28, 34 і ин.).

²⁾ Звістки до 1400—10 рр. вібрані в моїй рецензії на *Pomniki dziejowe Lwowa* — Н. Т. ім. Ш. том LXXII стор. 200—201.

³⁾ Селяне в Ставичан (ч. 27), Ляшок (ч. 62), Жухориць (ч. 194).

⁴⁾ Пор. М. Грушевського *Історія Укр.-Руси* т. V с. 168.

⁵⁾ Пін в Заскова (ч. 10); про поповича Сенька з Добромиля говорю далі ширше.

⁶⁾ Бібрка ч. 251, Городок ч. 304, Вишня ч. 359, Дрогобич ч. 873,

Приплив руської людности з міст і сіл дуже підпер сили львівського руського міщанства й дав йому можливість зачати боротьбу за землю; але й при чисельній прирості сил ніколи не було би дійшло до сеї борби, якби ціла львівська Русь разом не піднесла ся економічно. Територіяльний зріст пішов в парі з економічним. Про се говоримо далі.

III.

(Ремісла й цехи. — Торговля. — Обмеження руської людности. — Корпорація дідів.)

Чужий лад відбив ся не лиш на самім зверхнім територіяльно-адміністраційнім поділі міста; він війшов глибоко в жите міщанства, стрібував взяти в свої рамці всі прояви сього жита. У Львові, як і у всіх містах, завели ся цехи привідствіовані товариства, до котрих мусів належати кождий, хто хотів льояльно займатися своєю професією. Цехи й посвоячені з ними братства взяли в один шаблон всі сфери культури: ремісництво, торговлю, артистичний промисл, штуку, релігійне жите.

Кождий майже міщанин має зазначене в акті, чим він був; завдяки тому можемо хоч загально знати яким ремеслам, промислови й торговлі віддавали ся руські Львовяне.

З ремісників (по тодішній термінології) є між Русинами оттакі: бондарі, воскобійники, гарбарі, гребінники, золотники, кітлярі, колодії, кравці, кушнірі, лучники, малярі, мельники, олійники, пекарі, пивоварі, рибалки, різники, сідельники, столлярі, стрільники, теслі, ткачі, токарі, чашники, шапкарі, шевці щитники¹⁾. Разом всіх вчислених ремісел, коли ще додати

Красностав ч. 642, Луцьк ч. 672, Малехів ч. 855, Нове Місто ч. 769, Перемишль ч. 720, 831, Рогатин ч. 58, Щирець ч. 571.

¹⁾ Місця в актах подаю лиш до рідших ремесел: воскобійники (secrepressores) Петро (ч. 85), Іван (ч. 247), Волос (Akta gr. XIV ч. 1383); гребінники (pectinnistae): Гринь (ч. 81—2), Сенько (ч. 102, 104), Шавько (ч. 141), Микита (ч. 183), Баран (ч. 199, 259, 676, 795), Мисько (ч. 729), Стецько (ч. 766), більше число пор. ч. 567; кітляр Богдан (Akta gr. XV ч. 1829); лучники Дмитро (ч. 624), Сенько (ч. 643), Ігнат (Akta gr. XIV ч. 1383, 1457), олійники Іванко (ч. 601, 817); Мухно (ч. 729); пивовар (braхator) Федір (ч. 817); рибалка

і антикарське ремісло¹⁾, є 28, але число неповне, бо нема нпр. такого звичайного ремісла як мулярі.

Не всі ремісла були між Русею в рівнім розцьвіті. Найбільш уживане Русинами було кушнірство і кравецтво; кожде з них має в наших актах до 20 і більше adeptів. Що ці цифри не випадкові, а відповідають дійсному стану річей, се найліпше видно в розділі домів на руській улиці; тут панують оба ремісла разом з купцями так необмежено, що крім двох попів і двох дяків, котрі живуть при церкві, зрештою всі доми приналежать до кушнірів, кравців і купців. Ці ремісла й купецтво розділили навіть територіяльно панування між собою: чотирикутник між зацерковною вулицею й Домініканським костелом належав до кравців, кушнірі розмістилися головно на полудневій боці зацерковної вулиці, а купці на властивій руській вулиці. Очевидно сей порядок дізнавався від часу до часу заміщення з різних причин, але пануючі ремісники і купці тримали ся за руки й людей з інших ремісел до руського кварталу не пускали: пекарі, котрі значно розвели ся на передмістях, здобули в особі пекаря Ониська перший дім на руській вул. аж по 1530 р. (ч. 405, 649, 918, 948).

Зріст і розцьвіт ремісел між Русинами був залежний передовсім від сього, чи руські ремісники знаходили толеранцію і підмогу у католицької людности — иншими словами, чи могли вступати до офіційних ремісничих товариств, до цехів. Але цехове жите у Львові дотепер розсліджене дуже небагато, так що маємо лиш випадкові звістки про участь Русинів в цехах. Напевно знаємо се про кушнірів; устав кушнірського цеху з 1470 р. виразно зазначає, що до цеху належать і Русини, тільки вони не можуть бути старшими²⁾. В шевськیم цеху ще на початку XV в. були Русини й старшими: в акті з 1425 р. виступає як цехмайстер побіч Німця Петро Русин³⁾. З наших актів видно що руські ремісники були і в цехах гарбарськیم

Денис (ч. 181); сідельники Федько (ч. 896), Тишко (897); стрільник Богдан (ч. 225—6, 252); токар Матвій (ч. 825); чашник (корчачник, bechermacher) Гринь (ч. 24), Костук (ч. 7, 36), Нестор (ч. 26), Іванко (ч. 87), Матвій (ч. 160); шапкар Вовчина (Akta gr. XIV ч. 1457); щитник (scutifex) Грицько (ч. 16, 92, 98). Про золотників і малярів буде далі.

¹⁾ Василь Русин — 1446 р. (Зубрицький Kronika Lwowa с. 106).

²⁾ Akta grodz. i ziem. VI с. 139.

³⁾ ibid. IV с. 133.

і пекарським: 1546 р. гарбар Проць позичив „з цехової скринки“ 10 золотих (ч. 857), 1550 р. має рахунки з гарбарським цехом Палажка, вдова по Івані Потулаю (ч. 970); 1544 р. ручить цехови старшина пекарського цеху, що буде плачений чинш з дому помершого пекаря Гриця Шпунта (ч. 792). Мабуть належали Русини й до кравецького цеху, принайменше могли їздити свobodно по інших містах виконувати своє ремесло. Так поїхав раз оден з руських кравців Демян Красовський на ярмарок до Галича; але тут стріла його немила пригода, бо цехові старші тамошнього цеху напали на нього, пограбували його річі і, що найгірше, відібрали йому головний майстерський прилад, а заравом символ кравецького ремесла — ножиці. Красовський відкликався аж до короля, й Галичанам наказано нагородити залодіяну кривду (ч. 931).

Се всі наші звістки про Русинів у цехах. Можлива річ, що руські ремісники знаходилися і в інших цехах, але як вище сказано, матеріал до львівських цехів ще не зібраний і нічого більше до сього питання не можна сказати. Але і в тих скупеньких звісток можна замітити оден факт: права Русинів в цехах, принайменше в декотрих (як в кушнірським) були обмежені, Русини не могли бути цехмайстрами. Були й інші обмеження: в часі воєнної небезпеки мусіли руські ремісники ставати на мури в рівнім числі з католиками, хоч Русинів в цехах було менше; мусіли брати участь в католицьких богослуженнях разом з іншими ремісниками, хоч не були католиками; мусіли складати гроші на світло до костелів і утримання образів¹⁾. В декотрих цехах справа стояло ще гірше, бо (як довідуємося із скарг руських міщан 1524 р.) до них зовсім не допускали руських ремісників²⁾.

При таких обставинах більшість ремісел у Русинів мусіла розвиватися слабо. Але й у привілейованих націй ремісла, здається, були не в дуже великім розцвітті.

Деся на початку XVI в. роблять зі Львова сецесію кравецькі челядники³⁾; 1527 р. жадаються кушнірі, римарі, сідельники, мечники, шлюсарі, столярі й шевці, що їх цехи дуже підупали: „многі ремісники не можуть знайти способів до життя

¹⁾ Зубрицький *Kronika Lwowa* с. 148 (1525 р.); тут виїмково Зубрицький не подає жерела, звідки бере ці факти, так що не знаємо автентичного вигляду тих заборон.

²⁾ *Supplementum ad hist. Russiae monum.* с. 457—8.

³⁾ Зубрицький, *Kronika Lwowa* с. 134.

і виходять з міста, а місто пустіє все більше й більше“¹⁾. Коли були в такім упадку ці найпопулярніші ремісла котрі залагоджували найбудденійші потреби, то що думати про інші промисли, що могли розвиватися лиш при дуже корисних умовах? А що говорити про руські ремісла, котрі ще мали на собі виїмкові обмеження! Легко отже зрозуміти інтересний факт, що ремісники часто кидають свої ремісла, а натомість віддаються — торговлі, купецтву.

Яка була організація львівського купецтва, про се знаємо, ще менше як про цехову організацію ремісників. Відомо лиш, що був і купецький цех, але чи до нього належали лиш самі малі крамарі, чи й великі купці, не знати. Русини мали приступ до сього цеху, але з обмеженнями і секатурами; про них буде далі.

Та хоч *de facto* купці мають свій окремий цех, то купецтво не обмежене на самих купців, але розтягаєся і на ремісників. Лишаєся тільки нерозв'язаним питання, яке правне становище мали ремісники-купці до цехових купців і який був між ними поділ торгівлі. Найважнішим атрибутом купців було здається посідання крамниць, від сього й звалися купці крамарями²⁾. Що до Русинів, то звістки почавши з 1520 рр. згадують поважне число т. в. богатих крамниць в ринку, бо аж 10; але з тих крамниць купці мали лиш 6, а з решти 3 мали кушнірі, одну кравець³⁾ — і так само як купець Павло мав дві крамниці, мав їх дві й кушнір Кость. Немає різниці між ремісниками і купцями також що до товарів, якими торгували.

¹⁾ *Acta consularia Leop.* т. II стор. 767—9.

²⁾ На означення купця уживаються в актах 3 терміни: *negociator*, *mercator* і *institor*; перший термін уживається переважно в відношенні до краківських і взагалі чужих купців, два інші, особливо *institor* = крамар до своїх. Але ці терміни уживаються й ідентично: нпр. купець Гутетер в Кракова раз називається *negociator* (ч. 486) раз *mercator* (ч. 382), знов Русин Павлик раз названий *mercator* (ч. 590), раз *institor* (ч. 591), таксамо Яцько Кутний *mercator* (ч. 915), *institor* (ч. 916).

³⁾ Крамниці купців: дві Павлика (ч. 242, 426), по одній Волоса (ч. 283, 286), Яцька Малецького (ч. 397), Іллі (ч. 414), Федька Луцького (ч. 671, 733); крамниці ремісників: дві кушніра Костя (ч. 283, 392), по одній кушніра Павла (ч. 381), кравця Ігната (ч. 397). У Зубрицького (*Kronika* с. 168) згадана ще крамниця Матвія Романовича

Бо хоч можна пояснити чому кравці купують і держать у себе в більших скількостях сукно (ч. 422, 451, 467, 660) — се було їм потрібне в реміслі —, то як зрозуміти факти, що кравець Сенько купує 20 бочок селедців (ч. 330), а кушнір Кость цілий став з рибою (ч. 178)?

Є отже докази, що між Русинами таксамо професіональні купці, як і від 20 рр. XVI в. й ляїки в купецтві ведуть торгівлю; можна отже цілу руську торгівлю обговорити разом.

Дуже популним предметом торгівлі було сукно, головню потрібне для кравців. Андрій Клопіт кравець купує його 5 поставів, Гаська Микулчина 3 постави (ч. 237), Павло кушнір за 33 зол. (ч. 254); купують сукно й купці як Яцько Микулчич за 90 зол. (ч. 872). Сукно було різних родів: трицьке, цвікавське, вроцлавське, лембурське, лунське. Але Русинам не було дозволене продавати сукно, бодай на лікті¹⁾, тому Русини можуть лише давати в замін за що инше, не за гроші: отже купують за сукно доми (451, 527; пор. 372), платять мулярам за роботу (ч. 467), сплачують довги (ч. 378), купують від селян за сукно кабани (ч. 730) і т. и.

Другим дуже уживаним товаром — може навіть більш популним як сукно, була риба. Вже найстарша в наших актах записка про руську торгівлю з 1472 р. каже про рибу: міщанин Головка з жінкою Улькою купують від Вірменина Ковша з Волощини 2 вози визини за 90 зол. (ч. 19). Пізнійше 1534 р. купує Филип кравець під Красним Торгом 10 бочок соленої риби до спілки з рогатинськими міщанами (ч. 428). Давид 1550 р. купує від Михайла попа Микулинського з Городка 10 бочок соленої риби (ч. 945). Сю рибу купують очевидно на продаж: так Яцько Муха продає міщанці Єлисаветі солені лини за 30 зол. (бочка була по 4 грв. 12 гр., отже було 7 бочок — ч. 744, 273). Рибу довозять також селяне або міщане з менших міст як з Коломиї 2¹/₂ бочки визини (ч. 211), з Дрогобича (ч. 355), в Куликова й Однова (ч. 906). Інтереси на рибі мусіли добре виплачуватись, бо львівські міщане зачинають і самі купувати або брати в державу стави по селах і класти в се поважні

Мороховського. — В сім місци згадаю також пекарські „лавки“ пекарів-Русинів: дві Опіська (ч. 251, 488, 853, 900), дві чи три Гриця Шпунта (ч. 565, 651, 687, 792), по одній Сенька (ч. 488), Зарічного (ч. 565, Олекса Грека (ч. 567), Гірки (ч. 568), Івана Варана (ч. 741), Селька Бідова (ч. 853), Михна (ч. 867), Василевої (ч. 942).

¹⁾ Monum. confr. Staur. том I, ч. 5.

купи. Гринько купує став в Букачівцях за 80 гривен (ч. 126, 128), Матвій в Ходороставі за 180 зол.¹⁾, Матвій Підсадко коло Корезовець за 80 грв.²⁾ Кость кушнір в якимсь Уривані за 89 грв. з чого 54 гривен платить 9 бочками риби — бочка по 6 гривен (ч. 178, пор. 385), инший Кость в Борщові й на ріці Липі за 50 гривен, Евфемія Ігнатова в Борчу над Верешницею за 256 зол. і різні товари (ч. 372), Яцько Микулчич має підгородовський ставок (ч. 815), а стави також мають Іван Бабич і Хома дяк (ч. 679).

З кінцем 20 рр. XVI в. збільшає ся руська торгівля рибою ще торгівлею селедцями. 1529 р. купує Сенько кравець під краківського купця Мих. Мідала 20 бочок селедців, бочка по 5 зол. 12 грв., разом за 108 зол. (ч. 330). 1531 р. купує Васько Кибалка 10 бочок селедців і продає їх угорським купцям (ч. 337, 3936). В Красноставі також купує селедці Остафій (ч. 886, 888).

Дуже точні звістки можна подати до торгівлі волами; правда в радецьких актах згадані лиш менші трансакції (ч. 211, 415) і лиш оден більший транспорт Макара Тучапського, 100 волів (ч. 401), але сю недостачу можна доповнити ширшими звістками із справозданя городецького староства, що побирало оплату з волів на дорозі³⁾. Звістки маємо з двох років четвертого десятиліття XVI в. В 1534/5 р. перегнали через Городок: Баран 485 волів, Бабич зять Костя 600, Васько Кибалка разом з Давидом 305, Макар 50 — всі на перемиський ярмарок, що відбував ся на сьв. Петра й Павла; Яцько Засковський з Давидом 90 волів, Мисько пекар 21, Іванко Бабич, зять Костя 700, Филип 86, Іван 56, Сенько кравець і Матвій 740, Васько Кибалка 210 — на ярмарок в Ярославі в день Успеня; Васько Кибалка 210 волів на ярмарок в Радимні на Воздвиження Ч. Хреста. В другім році, з котрого маємо справозданне, 1539/40 р. рух був значно менший: на перемиський ярмарок гнав лиш Яцько 105 волів, а Федько 80 волів; до Ярославашов Филип раз в 250, другий раз в 87 волами й Яцько Зас-

¹⁾ Akta grodz. XVII ч. 3622.

²⁾ ibid. ч. 3850, 4027.

³⁾ Се справозданне уділене мені проф. М. Грушевським, за що окрема складаю тут подяку. (Витяг з нього в цілости поданий в VI т. Історії України-Руси, що тепер друкується. — Ред.).

ковський з 180 волами¹⁾. Також передміщане в під замку були звісні з своєї торгівлі волами (ч. 107).

Коні купує в більшім числі лиш Сенько Гірка до спілки з Станіславом Бергером (ч. 549). Кабанами торгує Федорик Павликович: раз купує від селян в Пеняковець за 20 кіп литовських, другий раз від селян з Мякута (ч. 645, 730). Мідь, котрого постачали до Львова селяне (ч. 37, 208, 529), в руські руки не йшов, принаймні в наших актах нема про се звісток; віск знаходимо у Яцька Микулчича в скількості 17 каменів (ч. 815). Шкірами торгував Андрійко Бонаркович і післяв їх за 300 зол. до Луцька (ч. 182). З місцевих продуктів згадує ся в торгівлі ще тисове дерево (ч. 338, 351, 443).

З привозних товарів крім згаданих перше сукна й селедці стрічаємо ще перець і то досить рано 1493 р., його продає каміні Федя жінка Марка Вірменинови Миську (ч. 86); торгує перцем та шафраном Евфемія Ігнатова (ч. 205—6) й ними навіть платить за став з рибою (ч. 372). Угорського вина згадують ся лиш дві півбочки, котрі привезено з Нового Міста і котрі купив Василь Кибалка дешево, за 22 зол. (ч. 428). Попри се згадують ся часто безіменні товари²⁾.

Ті товари купують руські купці або у Львові або по інших містах. До Львова довозять або селяне в сіл, або купці з інших міст: найчастійше згадують ся купці з Кракова, також з Сандомира (ч. 338, 433), Вислиці (ч. 133), з Варшави (ч. 554, 579), оден Італіянець (ч. 660), оден Грек з Константинополя (749) та кількох Волохів (19, 40, 50, 116). З попереднього знаємо вже, що львівські Русини їздили за торгівлею по інших містах: на захід їздять до Городка (ч. 393 б), Перемишля (ibid.), Ярославла (ч. 350, 919), Радимна³⁾ й Ряшева (ч. 350, 919), на північ до Красностава (ч. 886, 888) й Люблина (ч. 164), на полудень до Рогатина (ч. 428, 913) і Галича (ч. 599, 931), на схід до Кременця (ч. 381) та Луцька (ч. 182). Терен досить вузький, але на нім обертають ся львівські купці свобідно: се видно хочби з сього, що обіцяють віддавати свої довги то на

¹⁾ З нельвівських Русинів згадують в справоздаю: 1534—5 р. Павло із Щирця в 254 волами, 1539—40 р. Сенько з Медики в 36, Томиця (Русин?) в Межибожа в 145, Федір і Давид з Кременця в 60 волами.

²⁾ Ч. 254, 445, 523, 555, 625, 637, 660, 719, 733, 816, 874, 911.

³⁾ Пор. звістки про торгівлю волами.

мишівський ярмарок (ч. 350), то на ярославський (ч. 392). Пона етнографічні українські межі запускають ся Русини лиш в оден бік — в Волощину. З Волохами була львівська Русь давно знайома так в торгівлі, як в політичнім житю і культурних змаганнях і навіть в кінцем XV в. Волохи купували доми на руській вулиці (ч. 40, 50); зносини були оживлені й не рідко мали міщане зі Львова кредиторів або довжників в Волощині (ч. 392, 402, 404, 926). Отже й самі руські міщане їздять до Волощини за купном чи з товарами: так арештують в Сочаві 1526 р. товари Яцька (286), Сенько Гірка і інші ведуть звідси коні (549, 601), а Макар транспорт 100 волів (401). З Волощини йшов дехто й далі в Туреччину (ч. 285, 340), але чи в торговельних справах, сього певно не знаємо.

В таку дальшу дорогу було ненаручно вибирати ся одному чоловікови без товаришів; звичайно купці йшли в товаристві; так бачили ми, що через Городок женуть наші купці свої воли до спілки: Васько Кибалка з Давидом, Яцько Засковський з тим самим Давидом, Сенько кравець з Матвієм. При купцях в також слуги-помічники; в таким слугою (famulus) рахує ся в однім звітті купець Матвій Романович: слуга тоді вже в його службі не був, але мав ще віддати панови 90 зол. (ч. 599). Під рукою купця стоять також фірмани з професії, що наймали ся своїм чи чужим купцям (ч. 888) такий фірман мав свої коні і віз, а часом і кілька возів (ч. 272, 279, 280). Щоб вичерпати всі звістки про торгівлю, треба ще згадати про могоричників (mercipolares), що „як то у звичаю“ заливали купно (305, 483, 601).

Так представляє ся в загальних рисах руська торгівля в Львові. По правді сказати, вона в радецьких актах не дуже шиозантна. Найбільший ще рух видно в торгівлі рибою¹⁾: тут може Русини стояли на рівній мірі з іншими львівськими купцями; але найбільший контракт в другій чверти XVI в. на скількість представляє ледви 20 бочок, на вартість понад 100 зол. (ч. 330)²⁾. В інших товарах лишили ся Русини по заду Німців і Поляків: нпр. торгівля сукном, вином, навіть воском, далеко не дорівнала торгівлі не-Русинів³⁾; зовсім не брали ся

¹⁾ Подібну думку — на основі трохи півнійшого матеріялу — виволовив В. Лозіньский — *Patrycyat i mieszczaństwo* 2 вид. с. 314.

²⁾ Така сама більш-менш була й торгівля рибою неруських купців; пор. нпр. *Acta cons. Leop. III* стор. 123 (10 бочок риби).

³⁾ Сукно за 950 зол. (*Acta cons. II* стор. 590); вино за 250 зол. (*ibid. III* стор. 1001; *IV* стор. 126); віск 40 каменів (*ibid. II* ст. 560).

Русини до торгівлі такими виробами як коси й серпи, як пош і цина. Так виходило з радецьких актів. Але не можна сказати, щоби ці акти подавали повний образ торгівлі; я помітив вище, що нпр. до торгівлі волами дають вони за цілий 90 років лиш одну трансакцію з 100 штуками, тимчасом урядові обчислення в Городку дають до двох років суму 4000 волів, перепроданих Русинами. Тому поки що треба залишити порівняння цілої руської торгівлі з торгівлю Німців, Поляків і ин.; порівняння таке можна перевести лиш в тій торгівлі волами. В цифрах представлять річ ці дві таблички:

I. 1534/5 р.

Число гонених волів	Русини	Німці і Поляки	Вірмени	Жиди	Разом
до Перемишля	1.440	4.066	1.170	1.702	8.378
до Ярослава	1.903	2.474	1.224	4.463	10.064
до Радимна	50	—	—	—	50
Разом	3.393	6.530	2.394	6.165	18.492
	18·5%	36%	13%	32·5%	

II. 1539/40 р.

Число гонених волів	Русини	Німці і Поляки	Вірмени	Жиди	Разом
до Перемишля	185	2.203	406	108	2.902
до Ярослава	517	3.262	1.090	9.752	14.621
до Радимна	—	445	—	—	445
Разом	702	5.910	1.496	9.860	17.968
	3·8%	32%	8%	54·2%	

До сього статистичного виказу видно передовсім, що Львів висидав на захід постійно таку саму скількість волів: в першій році післав 18.492 штуки, другого 17.968 штук — цифри майже

однакові. Але як змінили ся протягом коротенького часу п'ятьох років відносини між самими львівськими купцями! Тільки призначені Поляки та Німці удержують ся на тім самім процентівім рівені — все мають в своїх руках більш як 30% цілої торгівлі; Жиди підносять ся з поважних 32% на грізні 54% инших надій 54%; Вірмени спадають з 13% на 8%. Що до Русинів, то в першій році вони стоять дуже поважно, мають 18·5%; уступають, правда, Полякам і Німцям разом взятим, але Жидам, що загортають торгівлю в свої руки, але проте стоять краще як Вірмени. Але в звістках з другого року бачимо несподіване обниження процентів аж на 3·8% з 18·5% — з 3393 штук волів на 702 воли. Котру з сих цифр маємо вважати переважною для руської торгівлі, першу чи другу? Чи в першій році маємо лиш випадково високий стан, а в дійности рівень був все низший, чи може цифри з другого року дають лиш випадкове обниження, а звичайно справа стояла ліпше? Се все питання, котрі розв'язати буде можна аж при більшій матеріалі.

Хочби навіть руська торгівля не була дуже велика, все таки сей зворот до неї дуже характеристичний для життя Львівської Русі в першій половині XVI в. й у ній я бачу причину сильної територіяльної експансії, про яку говорив вперед. Цей рух мусів звернути увагу й міського уряду. Із скарг, які надіслали до короля львівські Русини 1524 р. знаємо, що місто не допускало руських міщан до цехів і ремесел, не дозволяло держати Русинам шинків і продавати сукна на лікті. Про шинки в наших актах ніяких згадок нема, але що до нових ремесел і продажі сукна то знаємо з яким розмахом узялись до цього Русини і легко можемо собі уявити яким ударом були для них ці заборони. В трохи пізніших часах, коло 1529 р. згадують міщане-католики з завистю, що Русини позаймали „крамниці й місця християн римської віри“ (ч. 339) й місто зачинає обмежувати Русинів в посіданю крамниць. Притрапилося, що Русин продав свою крамницю Полякови, а від сього Поляка зараз відкупила крамницю родина того Русина: місто скористало в сього хвиливого переходу крамниці в руки католика й зазначило в акті, що на випадок, якби сей новий властитель-Русин продавав коли крамницю, то мусить її продати католикови (ч. 469). Які ще релігійні обмеження мали декотрі купці, про се вгадаємо потім.

Тимчасом, щоб скінчити з усіма міськими корпораціями,

скажемо дещо про дідівську корпорацію. Знаємо імена трох її членів-Русинів: Климка, Тимка й Марара. Головною резиденцією львівських дідів були — як се назва показує — гора Каліча й жebraцька (нині ул. Каліча й гора Вроновских); але наші діди не всі там мешкали: Климко сидів десь на шпитальній (ч. 501), Макар на краківській (ч. 571), а Тимко на пальчиківській вулиці „на кінці від поля“ (ч. 691). Кождий з них мав дім, а радше, як самі кажуть, „домок і городець“ (ч. 501); ціна сих домиків невеличка 3 до 16 зол. Про двох з них знаємо, що мали діти: Макар Іванця і Хведю (чи Фемію — ч. 571, 698), Климко Остапка і Ориську (ч. 501). Один з дідів, Климко, крім свого дідівського ремесла, забавляв ся ще торгівлею; купив від Вольфганга Шольца якісь товари за 30 зол. — та марно се мусіла бути торгівля, коли сю суму сплачував аж шість років; довг обезпечив, як акт шумно каже, „на своїх добрах і маєтках і торговельних річах, котрі тепер має, або буде мати пізнійше“ (ч. 719). Дідів Русинів зустріла в 1520—30 рр. не абияка честь: дідівським старшим став Русин, згаданий дід Макар, — в актах виступає він з почесним титулом „староста дідів“ (starosta mendicorum, st. calecarum ч. 343, 698). Принайменше на точці дідівства львівська Русь не мала ніяких обмежень¹⁾.

(Далі буде).

Фальшованне метриқ

для польських повстанців з 1830—31 рр.

(Причинок до характеристики галицько-руського духовенства першої половини XIX ст.).

Подав Іван Кревецький.

По упадку польського повстання 1830—31 рр. Галичина сароїла ся від польських недобитків-емігрантів. Галицько-польська суспільність, в поміж якої багато одиниць взяло було в повстанню також активну участь й яка за цілий час воєнної батадії помагала повстанцям морально й матеріально, прийняла їх дуже прихильно. Симпатизувала з повстанцями навіть частина галицько-руського духовенства. „І в руських сьвященниках, пише в своїх споминах звісний польський діяч із тих часів Г. Богданський¹⁾, ми знайшли відблиск наших думок; хоч між Русинами були духи неприхильні спільним стремлінням, ми відкрили таких, що сприяли нашій справі, що привнали її за свою власну й працювали разом в нами над її перертєм“.

Не так симпатично ставив ся до сеї справи австрійський уряд. Він, хоч з початку виявляв до революційної акції Поляків деяку критику прихильність, дуже скоро змінив радикально свої погляди — і з тайного прихильника став отвертим їх ворогом. Почало ся від циркулярів. Урядовий циркуляр візвав усіх емігрантів, щоби зголосили ся до окружних властей і зажадали

¹⁾ Обмеження було хіба лиш одно: руські діди не могли купати од в міській лавні — сей привілей був застережений тільки для римської віри (Зубрицький Kron. Lwowa с. 133, 142).

¹⁾ Pamiętnik Henryka Bogdańskiego od roku 1832 do roku 1848 (рукоп. бібл. Оссодинських у Львові, № 3486, т. I, ст. 53 відв.).

пашпортів на виїзд за границю; в противному разі грозив їм арештованнем і примусовим видаленням з краю. Острою відшуканістю загрозив циркуляр навіть тим, хто дав би емігрантам притулок. „Настали для Галичини, пише польський історик Шнір-Пепловскій¹⁾, судні дні. Ревізії були на денному порядку, головною по сільських дворах. Звичайно нічю заїздив окружний комісар, або ще нижший урядник з військовим конвоєм до села, обступав двір тісним перетінем, розставляв подвійні сторожі при дверях і вікнах і робив пильний трус у цілім помешканню й господарських будинках. При тому не щадили ні полаї віку, нищили річи, виривали підлоги...“. Про такі над'уживі згадує навіть півофіційний історик тих часів М. Сала²⁾.

Супротив того не видасться дивним, що згадані польські повстанці-емігранти вживали всіх заходів і способів, щоби оминути прикріх наслідків відкриття свого нелегального побуту в Галичині. Одним з таких способів було летітимованне відносно властям свого австрійського, чи — спеціальніше — галицького походження на підставі пофальшованих метри-кальних документів, які згодилися видати їм деякі одиниці з поміж галицького духовенства.

Звичайно вписувано такого „новопридбаного“ члена церкви до метри-кальних книг з тих років, на які показував менше від більш його вік, з характеристичною допискою на боці „ex fragmentis“; ця дописка мала вказувати на те, наче б згаданий член церкви через помилку не був записаний відразу в метри-кальну книгу, а тільки на особній якійсь карточці, з якої пізніше переписано його, куди слід. На підставі такого „емі-фрагментарного“ запису парохі видавали вже офіційні метри-кальні документи, які мали бути „зелізним листом“ перед переслідуваннями австрійської бюрократії.

Чи такі фальшовання метрик уродження самим духовенством практикувалися на ширшу скалю, і чи до сеї маніпуляції були втягнені ширші круги галицького духовенства (руського й польського), на се годі поки що подати певну відповідь. Міркуючи однак з тих кількох фактів, які уряд відкрив тільки при падковому, а також з прихильних відносин до революційної

¹⁾ St. Schnür-Pepłowski — Z przeszłości Galicyi (1772—1862). Т. II, ст. 53; пор. також Pamiętnik H. Bogdańskiego т. I, ст. 75—6, 78, 80 (рукоп. бібл. Осолівських у Львові, № 3480).

²⁾ M. Sala — Geschichte des polnischen Aufstandes vom 1840. Ст. 47.

акції польського, а по часті також руського духовенства, можна би подати на оба сї питання притакуючу відповідь.

* * *

Ми згадали висше, що галицьке духовенство фальшувало на користь польських повстанців-емігрантів метри-кальні записи і таким способом увільняло їх від переслідувань австрійських властей. Доказом на се офіційний документ, виданий галицьким губернатором дня 4 липня 1834 р. й розісланий при посередництві гр.-кат. львівської консисторії між руське духовенство¹⁾. Що ідентичний циркуляр мусіла розіслати також латинська консисторія, се не підпадає ніякому сумнівові; на се вказує навіть стилізація самого акту, де говорить ся про духовенство загально, а не спеціально про руське. Інтересний також той факт, що по словам згаданого губернаторського циркуляра польські емігранти фальшували разом з метриками також свою національність (Nationalität)²⁾.

Як же ж глянув австрійський уряд на справу, що в вишкїм степені компромітувала галицьке духовенство? „Се для уряду дуже прикре спостереженне, каже згаданий висше губернаторський циркуляр, що члени стану, до якого прерогативи належить впливати наукою й прикладом, щоби загально робили те, що кождому наказує сумління й право, подають руку до найогиднішого проступку, себ то до ошуканства і безваганя топчуть обовязки чесного чоловіка, горожанина краю, священника, а також урядника, бо провадженне метрик належить до обовязків уряду. Не занедає уряд визначити для провинників кару, приписану правом, і в тій цілі пороблено вже потрібні порядження, однак уряд не хоче поминути також перестороги, щоби запобічи повторенню таких випадків“. Тому поручає митроп. ординаріатові, щоби про все те повідомив підчинене собі духовенство, наказав йому провадити метрики як найсумлінніше і звернув його увагу, що від тепер уряд буде звертати на метрики, предкладані польськими емігрантами, спеціальну увагу. Ті духовники, що поважили б ся й далше фальшувати згадані метри-кальні акти „будуть зовсім певно потягнені до слідства в кримінальнім суді і навіть тоді, коли б кримінальний суд не засудив на ніяку

¹⁾ № 650. Згаданий акт є вписаний до т. зв. Circularien-Buch-у, що тепер в руках дра В. Щурата; такий самий акт вписаний також в книгу протоколів, що переховується в гр.-кат. парох. архіві в Бродях.

²⁾ В польськїм перекладі „rodowitość“.

кару, уряд не залишить заходів, аби духовника, звільненого від кримінальної процедури для браку достаточних доказів або з інших певних причин, трактовано остро в політичній і дисциплінарній дорозі". Також митр. ординаріат має повідомити підвладне духовенство про те, що губернатор видав під тою самою датою циркуляр до окружних урядів, аби вони через свої органи переглядали при кожній нагоді парохіяльні метрики вроджених і коли б показалося найменше яке підозріння, зараз зачали „найострійше слідство“. Також підчас т. зв. канонічних об'їздів парохій мали дотичні візитатори звертати увагу „передовсім на вписи метрикальних актів з давніших часів“ і про всі знайдені фальшовання повідомляти зараз митр. ординаріат й окружні уряди, яких обов'язком було зарядити вже дальшу процедуру.

Вкінці митроп. консисторія наказує як найострійше всім деканам й адміністраторам деканатів, щоб:

1) про зміст згаданого губернаторського розпорядження повідомили зараз усіх духовників;

2) як найострійше наказали духовникам, аби вони поступали як найсумліннійше в провадженні метрикальних книг і видаванню з них екстрактів; підчас кожної парохіяльної візитації контролювали пильно метрикальні вписи з давніших часів і про всі доглянені неправильности доносили зараз ординаріатові й окружному урядові;

3) пригадали духовникам усі розпорядження в справі ведення публичних актів, отже також метрик і повтаряли се в часі деканальних екзамінів;

4) звернули в часі деканальних з'їздів духовникам увагу, „яку тяжку відвічальність перед Богом і власним сумлінням стягає на себе той слуга божий, що вправді вчить інших, аби повинувалися урядовій власті, як власті божій, одначе сам робить на перекір наказам тої божої заступниці; яким підлим ошуканцем в очах усіх сумлінних людей показується такий слуга вівтаря, якого слово не згоджується з його вчинками; які явні дає він докази спроневерення супротив того уряду, який вірять йому на самі тільки його слова „sub fide sacerdotali“; як сумні наслідки на свою власну особу і на невинних співбратів, а також яку шкідливу пляму на цїлій стан стягає виновник, що повинен радше дбати й старати ся по принципам сумління й релігії про добре ім'я власне й тої суспільности, якої він членом“.

Подаємо вкінці самий той інтересний документ, як причиною до характеристики галицького духовенства в 1-шій половині XIX ст.

№ 2075.

Wysokie c. k. krajowe Prezydium na dniu 4 lipca r. b. pod rozkaz 650 tuteyszemu Ordynaryjatowi oświadczyło, co następuje:

Wiele już zdarzeń do tutejszej wiadomości doszło, że rossyjsko-polscy emigranci w swem usiłowaniu ułudzenia władz przez fałszywe twierdzenia o swej rodowości (über ihre Nationalität) także u duchowieństwa pomocną rękę znaleźli. Przez śledzenie względem pewnego ekstraktu metrykalnego otrzymano przykonanie, że znajdujący się w metryce akt chrztu dopiero w późniejszym czasie zapisany jest z klauzulą „ex fragmentis“, co oznaczać miałyby, że akt chrztu dawniej na kartce zanotowany, dopiero później w dogodniejszym czasie do metryki na swoim miejscu wpisany został.

Akt chrztu, tyżący się innego emigranta, okazał się iako następnie do metryki wciągniony i takowe sfałszowanie usprawiedliwiano nie przez co innego, jak tylko przez to, że niewiadomy iakiś świecki człowiek dostałby książki ochrzczonych, takowej nadużyć miał. Inną rzeczą dał się pewny administrator parafii przez pewną partyję uwieść i akty chrztu dwóch emigrantów do metryki obcej parafii wpisał. Tenże sam administrator pozwolił pewnej partyi aktu chrztu pewnego emigranta do metryki swojej własnej parafii wciągnąć.

Wiadome także są trzy zdarzenia, w których okazało się wielkie podejrzenie, że metrykalne zaświadczenia o chrzcie, jakie emigranci dla udowodnienia swych roszczeń do austriackiego obywatelstwa okazali, fałszywe są, lecz bliższe okoliczności względem wydania tych zaświadczeń niewyjaśnili się.

Jest to dla Rządu bardzo bolesnem spostrzeżeniem, że członki stanu, do którego prerogatywy należy przez naukę i przykład działać, aby powszechnie czyniono to, co każdemu sumienie i prawo nakazuje, do najbrudniejszego występku, to jest do oszukaństwa rękę podają i bez wahania się nadwężają obowiązki uczciwego człowieka, obywatela kraju, kapłana, iako też i urzędnika, albowiem prowadzenie metryk do obowiązków urzędu należy. Nie zaniedba rząd kary prawem przepisaną dla winowajców przygotować, w którym to celu potrzebne urządzenia już są poczynione, lecz niechce Rząd także pominąć srodku przestrogi, aby powtórzeniu takowych wypadków zapobiedz.

Ordynaryjatowi przeto zaleca się, aby o tem, co się dotąd rzeczo, podręcznych duszstarowników uwiadomiono, tudzież im iako najsumienniejsze prowadzenie metryk, do czego także wydawanie ex-

traktów z metryk należy, ostro nakazanem było, i aby duszstarowników na to uważnymi czynić, że przy examinowaniu podanych od emigrantów zaświadczeń chrztu każdą razą ze szczególnym rygorem się postępuje i ponieważ takowe dokumenta wszelką wiarę utraciłyby, w wydarzających się takowych wypadkach do przegładania metryk chrztu i do badań ze świadków wiary godnych względem aktu chrztu postępuje się, tudzież że wypadki, w których podeyrzenie o sfalszowaniu metryki albo też względem bądź innego przy udowodnieniu aktu chrztu zachodzącego kryminalnego oszukaństwa pokazuje się, nieochylnie do śledztwa w kryminalnym sądzie skierowanemi będą, i że Rząd nawet w tym razie, gdyby rząd karzący na żadną karę niezawyroko- wał, nie omieszka kroków, aby duszstarownika dla braku dostatecznych dowodów, lub z innych prawnych przyczyn uwolnionego od kryminalnej procedury, ostro w polityczney i dyscyplinarney drodze trak- towano.

Równie też ordynaryjat podręcznych duszstarowników o tem uwiadomi, że pod tą samą datą Urzędem Cyrkułowym nakazuje się, aby przez swoich urzędników (durch ihre Organe) przy każdej okazji metryki chrztu przyglądali i względem spostrzeżonych, podeyrzenie sprawujących wpisów nayscisleysze sledzenie przedsiębrali. Niemniej też Ordynaryjat także ze swoiey strony działać będzie, aby w czasie kannonnych wizyt parafijów jak naybardziej na wpisy aktów chrztu z dawniejszego czasu uważano w tym celu, ażeby znalezione sfalszowania natychmiast Ordynaryjatowi i Urzędem Cyrkułowym do wiadomości podane były, których rzeczą jest według istoty czynu dalszą procedury zarządzić.

PP. II. XX. Dziekanom i dekanatów administratorom jak nayscisley nakazuje się, ażeby:

a) o tem Wysokiego c. k. krajowego Prezydyjum zarządzeniu według całej jego treści względem duszstarowników natychmiast¹⁾ uwiadomili;

b) duszstarownikom scisle wykonywanie tego zarządzenia co do naysumienniejszego metryk prowadzenia i ekstraktów z nich wydawania iak nayostrzej nakazali i na wykonanie innych rozporządzeń metryk dotyczących się, pod własną odpowiedzialnością równie iak w czasie wizyt parafijów naybardziej, na wpisy aktów chrztu z dawniejszego czasu troskliwą baczność mieli, a o spostrzeżeniach wyżey wspomnionych ordynaryjatowi i cyrkułowemu urzędowi natychmiast donosili;

¹⁾ Курсиви в оригіналі

c) aby duszstarownikom dla ich wiadomości i przestrogi wszelkie rozporządzenia co do rzeczzonego prowadzenia publicznych dokumentów, jakimi metryki są, przypomnieli i to przypomnianie w czasie examinów dekanalnych powtarzali;

d) aby w celu zapobieżenia wykroczenosciom powyższego rodzaju tymże duszstarownikom, w czasie examinu dekanalnego zgromadzonym, tę, która się im teraz czyni, powtorzyli uwagę; jak ciężka odpowiedzialność przed Bogiem i własnym sumieniem ten sługa ołtarza bożego na siebie ściaga, który drugich, aby władzy rządowej iako władzy boskiej powodowali się, wprowadzie uczy, sam zaś teyże namięstniczki bożey rozkazom wbrew działa; iak podłym oszukańcą w oczach wszystkich sumiennych współziących takowy ołtarza sługa okazuje się, ktorego słowo z jego czynnosciami niezgadza się; iak lawne on daje dowody przyniewierzenia się ku temu Rządowi, który temu na same tylko słowa jego „sub fide sacerdotali“ zawiera; i iak smutne następności na swoją własną osobę, a na niewinnych współbraci i na cały stan jak szkodliwą plamę takowy winowayca ściaga, ktoren raczey według zasad sumienia i religii o dobre imie tak własne, iako też i tey społeczności, ktorey członkiem iest, dbałym i troskliwym bydlzby powinien.

Ninieysza kurrenda ma podręcznemu klerowi dekanalnemu zwykłym sposobem natychmiast bydź udzieloną, od każdego duszstarownika podpisaną i do protokołu zarządzeń wpisana, a potem nazad do konsystorza odesłaną. Dan w Lwowie dnia 15 lipca 1834. Barwiński, officyjał.

Село Мшанець Старосамбірського повіта.

Матеріяли до історії галицького села.

Зібрав Михайло Зубрицький.

А К Т И.

CXLIII. Іван, Лесьо і Гриць Парашаки та інші гаєди дають датку на церкву, 20 марта 1820 р.

Obligacya. Nizey na podpisie wyrażeni takową deklaracyę czyniomi, a to: Będąc u naszych dawnych antecessorow ieden łaz pola zwano (!) na Pasiekach w zastawie, gdzie my terazniejszego roku na dane zastawę od Hrycia Pozniaka i Hnata Suchego odebrali, tey zastawy było pięć sierakow sukna, a ze za pięć sierakow sukna odebraliśmy w kwocie pienezney złotych rynskich czterdzieście trzy, Nro 43, więc te zastawę nie wydawali, ale ieszcze nasze dawne antecessorowie nadali, a ze teraz dawne na dane zastawę powrocili nam wyż wyrażone ludzi, ofiarujemy odebrane zastawę 43 rs. na cerkiew Mszaniecką, co tylko będzie cerkiew Mszaniecka potrzebowała, albo swiatła, lub inne (!) potrzeb cerkwną, tych 43 rs. pozwalamy obrocic. Ta nasza deklaracya iest dobrowolna, bez żadnego przymuszenia przy trzezwym rozumie uczynioną, a co się tyczy Iwana Siwaka, Andriia Siwaka, Hnata Paraszczaka, i Andriia Wołoszynowskiego, że bez wiedzy (!) nas aktorow podpisanych pienezdy zastawne rozchwicili niesłusznie, iako nigdy ich nie iest, żadamy każdej zwierzchnosci do tego należące(j), aby pienezdy reszte natychmiast oddali i podług deklaracyi do cerkwi Mszanieckey przydane byli. Na to się znakem krzyża świętego podpisujemy. Datum Mszaniec d. 20 marca 1820. Iwan Paraszczak † deklaruie, Lesio Paraszczak † dto., Hryc Paraszczak † dto. Jako ta deklaracya w obecności naszey działano się i przy trzyzwim rozumie, na to znakem krzyża świętego podpisujemy się. Łukasz Mysiow † przysiężny, Lesio Sysyn † z gromady, Pawło Paraszczak † dto., Fedio Oliszczak † Hryc Berdyc † Iwan Sysyn †

Stefan Berdyc † Iwan Pozniak † prowizor. Tudzież oprócz zastawy oblocuiemy ze swoiey strony do tych pienezdy przy ludziach, a to: Iwan Paraszczak 3 rynskich, Lesio Paraszczak 5 ryns., Stefan Łemak 6 ryns., Lesio Sysyn deklaruie 1 ryns., Łuc Mysiow deklaruie 1 ryns., Pawło Paraszczak 5 ryns., Antosio Draban 1 ryns., Ilko Steckowicz 1 ryns., Hryc Berdyc 1 ryns.

CXLIV. Господарські розпорядження Данька Петрашкевича перед його відходом до війська, 23 грудня 1820 р.

Nizey na podpisie wyrażony w przytomności urzędu i ludzi z gromady przy tym będące (!) wiarygodnych, odchodząc swego gospodarstwa do regimętu, a pozostawiam w domu oycy y matkę starych, do tegoz dwóch braci małoletnich i trzy siostry, więc czynie mego gospodarstwa rozporządzenie, a to: 1-o. Nayprzed mam po oycu gruntu 3 przęty pola z łazami, ogrodami, placami i innemi przynależytosciami, tenze grunt pozostawiam i zezwalam na brata mego imieniem Łucia, ktoremu nie zabraniam ożenić się, iakbym się z woyska nie powrucil; ale chočbym się powrucil, może się brat ożenić, ale pod tą kądycyą, iakby się brat Łuc ożenił na ten grunt, powinien oycy matkę do śmierci szanować, a brata iednego y siostry wyposażyć podług możności. 2-do. Co się tyczy tego gruntu, co wziołem po żonie w posagu, to iest ieden przęt y 2 lokcie ze wsi Bystrego u Stefana Łyła, ktoren ten grunt obmiałem swoim własnym nasieniem pod 3 plugi orania y ten obsiew zebrał z pola muy szwagier Michał Łyło, ale że zona moja ze mno nie mieszka i żadnego potomstwa niema, więc iakbym się nie powrucil z woyska, szwagier memu oycu i bratu ten obsiew całkiem ze słomo powrucic ma. Wziołem był po żonie posagu 2 krowy, ale żona odebrała sobie te dwie krowy cielne y jałowka (!), która się nie należała, a to była roczniaczka. Także do tego posagu wziołem rachuiąc papierami duk. 7 w starych bankocetlach, ktore nie byli (!) ieszcze rachowane w walucie. Obiecał teszcz ieszcze byczki roczniaczki w posagu, ale te nie dał. Moia żona wzięła z gruntu mego oycy puł pulsetka płutna, kope lnu y kopę konopi. Przy tym byli ludzie, kiedy płutno zabrała, len, konopie y dwie krowy, a to był Jacko Sysyn, Fedio Janiow, Fedio Petraszkiewicz, Stefan y Andrzej Petraszkiewicz. A zatym moja żona niepowinna z oycem, ani bratem w żaden proces wchodzić, ani w kłutnie tak długo, dopoki z woyska niepowroce, a jeżeli bym przez wyrok boski w woysku umarł, wtedy moy oyciec, albo brat, ma tylko posagu powrucic żonie moiey 7 duk. w starych bankocetlach, a więczey żadney pretensyi rościć nie powinna—dodaiąc to, ieżelibym umarł, odebrawszy tych duk. 7 posagu moia oycu ten obsiew, ktoren swoim nasieniem

obsiałem, bez żadney sprzeczki ma powrucić, nie tylko obsiew, ale płutno, len. Nakoniec żądam łaski y miłosierdzia kaźdey zwierzchności, która tylko należy do tego, ażeby ten opis zawzdy walor miał. Dodaje i to, iż moja żona służyła w Chaszczowie u zowiącego się Podorożny, aż dobytek sobie dziecko. Do mnie żadney pretensyi zakładać nie może. Na to znakiem krzyża s. podpisuje się. Datt. Mszaniec die 23 X-bria 1820 roku. Dańko Petraszkiewicz. Przy tym będące podpisujemy się, Łuc Mysiow † Fedio Sywak † Ig. Paraszczak † Łesio Sysyn † Wasyl Demuszka † Jan Hrycuna † Alexander Demianowski † Jako byłem przy tey expedycyi przytomny Hermanowicz, pisarz.

CXLV. Стефан Михайликовський і Михайло Петричкович записують ґрунти Василеві Михайликовському, 14 лютого 1821 р.

Intercyza słubna. Niżej na podpisie wyrażony w przytomności świadkach uproszonych zlecam ten grunt, iako ja starszy brat, ktoren po oycu moim posiadam, z woli dobrowolney bez żadnego przymuszenia, to iest dwa pręty pola sołtystwa, z łązami, ogrodami, łąkami, tylko bez placu, bratu memu sredniemu, Wasylowi Michaylikowskiemu, w dobrej zgodzie ustempuję i zapisuję wiecznemi czasy i potomkom jego z przyczyny tey, że ia przy słabym zdrowiu pozostaie i nie mogę żadnego gospodarstwa prowadzić, ale jednak z tym ostrzeżeniem, że ieszcze brat najmłodszy Iwan pozostaie, ktoren w woysku służy, z przypadku zostalby kaleką, albo swoje lata wyznaczone wysłużył, ma prawo swojey części, po oycu na niego spadaiącey, u Wasyla Michaylikowskiego, t. i. brata sredniego dopominać się. Dodając ieszcze i to, że ja podpisany mam grunt, po żonie moiey wziętego w posagu półtora pręta, gdzie i dzieci z tą żoną moją dwoie splodziłem, to waruie sobie i dla dzieci moich, a brat Wasyl do tegoż pretensyi żadney pokładać nie ma. A iezeli by moy brat Wasyl był zemną zgodliwy i krzywdy mnie, żonie i dzieciom moim żadney nie robił, życzył bym sobie wraz z tymże przemieszkiwać, a w przypadku niezgody między nami to sobie excypuie, że (gdy) brat Wasyl chciałby się oddzielić odemnie, albo odbudować, na tymże gruncie żadnego placu pod budynek niema iak tylko ten plac, ktoren nasz oyciec posiadał, zowiący na rzeni (na piun) przypieraiący do gruntu cerkiewnego, na tym wolno mu iest pobudować się, a do tegoż w takiey niezgodzie ma mnie dać z tego gruntu oycowskiego jedne pare byczkow maiące po 4 zęby i krowe iedne. Co się zaś tyczy tey chałupy, która po oycu pozostała, to dla dzieci i dla siebie pozostawiam. Do tegoż gruntu łązy znajdujące się, ieden łąz od granicy bandrowskiej, nazywaiący się Ficiowski, pod ieden dzień orania, leżący pomiędzy miedzami z dołu od miedzy Jurka Wołoszczaka, z góry

od miedzy Iwana Dorosza i pomiarek do tegoż łązu. Od granicy michajlikowskiej ieden łąz na Hayniowim obopolnie z Iwanem Doroszem używać ma. Na co dla lepszey wiary i wagi przy uproszonych świadkach znakiem krzyża świętego podpisuję się. Datum Mszaniec 14 februarii 1821. Stefan Michaylikowski † brat starszy, Iwan Michaylikowski † brat najmłodszy. Działo się to zlecenie gruntu, przez starszego brata i sredniego Wasyla wiecznemi czasy zapisanego, w obecności naszej. Na co dla lepszey wiary i wagi znakiem krzyża świętego podpisujemy się. Datum Mszaniec 14 febr. 1821. Iwan Dorosz † woy młodego, Jurko Wołoszczak † świadek i sąsiad, Petro Dycman † dto, Maćko Guła † dto, Andriy Petreczkowicz † dto, Fedio Janiow † Michał Michalikowski mp. Alexander Demianowski Gemeindeschreiber. Z drugiey zaś strony zapisuję swemu zięćciowi Wasylowi Michaylikowskiemu po córce swojey na imie Taci posagu na woły złotych ryńskich mowie: sto trzy, Nro 103 ryń. w walucie, dwie krowy i dwoie cieląt przezimowanych, iedzień z gruntu łąz ieden zwany na Dilnycy koło bystrańskiej granicy, pod ieden dzień orania, czwarta część bez podatku, ponieważ ia podpisany sam obowiązany iestem płacić. Na co dla lepszey wiary przy uproszonych świadkach podpisuję się. Datum Mszaniec die 14 februarii 1821. Michał Petreczkowicz † oyciec panny. Działo się w przytomności naszej, podpisujemy się. Iwan Dorosz † świadek, Jurko Wołoszczak † Petro Dycman † Maćko Guła † Michał Michalkowski mp. Alex. Demianowski, pisarz gromadzki.

CXLVI. Іван Стецкович просить замінити йому і його двом братам шарварок на грошеву заплату, 1 липня 1821 р.

Przeswietny ces. król. cyrkularny samborski urządzie! Niżej na podpisie wyrażony ze wsi Mszańca, państwa kamery do Łomny w cyrkule samborskim należącej, maiąc uciążliwość w odbywaniu szarwarów, za ktoren (!) już exekucya od niedziel 4-rech stoi, przeswietnemu ces. król. urzędowi cyrkularnemu zażalenie pokornie zanosi w następującym sposobie: Już od lat kilkudziesiąt może, iako tu ekstrakt legitymacyi ze stanow król. załączony sub. 7. świadczy, niżej na podpisie wyrażonego przodkowie, szlachta, posiadali grónt wolny szlachecki we wsi Mszańcu, na którym niżej wyrażony, iako prawdziwy successor, do tychczas siedzi y utrzymuje się, z ktorego to gróntu wszelkie podatki monarchiczne iak nayregularniey co rok opłacali sami, do nakaney części składali, osobliwie zaś w mowie będący szarwark nigdy nie odrabiali, ale zapłacić podług wypadley repartycyi, iako szlachta, starali się. Teraz zaś przez miejscowych urzędnikow, to iest woytow przysiężnych do odrabiania takowego in natura przynaglonym iest

wraz ze swoimi brataniami Łukaszem y Jakubem Steczkiewiczami y exekucyą woyskową cyrkularną przycisnieni zostaią. Prosi zatem łub naypokorniey przeswietnego ces. król. cyrkularnego urzędu, ażeby szarwarkowe dnie nie iako na poddanego, ale iako posiadacza wolnego gruntu woytowstwa na mocy ekstraktu załączonego uważane w rubryce były i takowe niżej podpisany na nakazaną pieniężną kwotę w gotowiznie składać się mającą zakwitowanym był. Exekucya zaś teraz postawiana aby łaskawie co do osoby niżej wyrażonego y Łukasza, Jakoba Steczkiewiczów, niżej wyrażonego bratanków, odwołaną być mogła. Sambor dnia 11-go lipca 1821. Jan Steczkiewicz z Mszańca † Do przeswietnego ces. król. samborskiego urzędu pokorna prośba od Jana Steczkiewicza z Mszańca, kameralney wsi do Łomny należącej, względem szarwarku, ażeby takowy nie w naturze odrabiany, ale pieniężną kwotą był opłacany, tudzież, ażeby terazniejsza uciążliwa exekucya odwołaną być mogła, iako wewnątrz. Alleg. Extrakt legitymacyi. Der Lomnaer Cameral Verwaltung zur Berichterstattung, was es mit diesen Edelleuten für eine Bewandniss habe, und ob selbe Dominical- oder Rusticalsteuer, dann unter welchem Namen bezahlen. Vom k. k. Kreisamte. Samber am 11 Juli 1821 (нечиткий підпис).

CXLVII. Іван Лемак продає з певними застереженнями Александрови Демянівському свою будівлю і поле за 109 злр. 36 гр. к. л., 21 марта 1822 р.

Kontrakt. Ia niżej na podpisie wyrazony, iawnie i dobrowolnie, nie będąc ani przymuszonym ani namówionym, przy ludziach na to uproszonych wyznaię, iż będąc bez potomstwa przedaię, daię y daruie urodzonemu Alexandrowi Demianowskiemu gront moy własny oyczysty z łązami, sadami, ogrodami, pastwiskami, sianożęciami, potokami y krzakami, które tylko do tego grontu należą y налеzyć powinni, (!) tudzież y budynki pod Nrem 180 znajdujące się, tak mieszkalne iako y gospodarcze z placami w tym stanie, w iakim teraz zostaią z tym prawem, przy którym ia sam y przodkowie moie uzywali bez najmniejszego wyjątku, ale wszystko w całości za umowioną sumę złt. rys. sto dziesięć xr. 36, Nro złt. rys. 109 xr. 36 w monecie konwencyonalney z tym iedynie obwarowaniem, aby mnie y żonę moię, tudzież matkę moię przy sobie rzeczony Alexander Demianowski aż do smierci utrzymywał y tym stosownie do stanu rolniczego wyzywienie dawał. Ten gront leży w pocięzy od granicy handrowskiey, przętow trzy maiący, między miedzami z gory od miedzy Jewki Szewcowy a z dołu od miedzy Prokopa Steckiewicza, a ku Grąziowie z dołu od miedzy Prokopa Steckiewicza a z gory od miedzy Eliasza Petryczkiewicza. Do

tego grontu y budynkow ani ia, ani zaden z krewnych moich tak teraz, iako y na potym, zadnego prawa nie maią, ani mieć powinni, ale owszem ma własność wyzey rzeczonego Alexandra Demianowskiego uznaie się. Ktoren to kontrakt dobrowolnie y rozmyslnie ułożony przy ludziach niżej wyrażonych podpisuię y w kazdym razie za prawny mieć chce y ten do xiąg grontowych dominikalnych zaciagnąc y intabulować pozwalam, kładąc własną zęką znak krzyża świętego. Działo się w Mszancu dnia 21 marca 1822. † Ian Łemak, przedawca † Rozalia Łemakowa, kona. Alex. Demianowski mp. kupiciel (!). Ludzie przy tym będące. † Łukasz Misiewicz, woyt † Hnat Paraszczak † Ian Pozniak † Fedio Oliszczak † Lesio Paraszczak † Wasyl Wołoszczak † Iwan Wołoszynowski † Luc Leninski † Pawło Nahyna † Iakim Opalak † Sawka Dylin † Ilko Steckiewicz † Iwan Dorosz (громадська печатка). Als Zeuge Franz Pussek, qua (!) testis Michael Głowacki mp. Jako swiadek przytomny podpisuię się. Theodor Wolczanski.

Von Seite der k. ka(mer)al. Verwaltung wird obstehender Vertrag gegen dem bestätigtet, dass die auf diesen Grund haftenden Landessteuern und Dominicallasten, so wie selbe dermal stipulirt sind und künftig sie von der höchsten Regierung stipulirt werden, pünktlich alle Jahr (!) untrichtet werden. Łomna 14-ta maii 1832 Nro 376. Contractus c. v. inscribatur ac intabulatur — decretum in iurisdictione ca(mer)alis dominii. Łomna die 17-ma maij 1832. Hul Winnicki. P: 14-ta maij 1832, Nro 376. Слідую німецька урядова помітка.

CXLVIII. Самбірський окружний уряд взиває духовенство до стримування селян від еміграції на Буковину, 5 вересня 1822 р.

Nro 180/praes. Dem gr. k. Herrn Dechant Szaydzicki in Żukotyń! Mit Erlass des hohen Landes-Praesidiums vom 21-t July l. J. Z. 5160 ist das Przemysler Ordinariat angewiesen worden in allen jenen Örtern, wo das Gerücht über die Einrichtung neuer Ansiedlungen in der Bukowina gedungen ist, das Landvolk von der Grundlosigkeit dieser falschen Ausstreungen durch die Seelsorger belehren zu lassen. Obschon man nicht zweifeln will, dass die Pfarrgeistlichkeit mit (!) dieser hohen Anordnung entsprochen hat, so überzeugt man sich doch aus den häufigen Bittgesuchen der Unterthanen um Bewilligung zur Auswanderung in die Bukowina — dass dieses Gerücht, welches anfangs nur in den Ortschaften gegen die Gränze des Stryer Kreises herrschte, sich fast in allen Gegenden des Kreises verbreitete. Die Folgen dieser Verirrung der Unterthanen sind für die Unterthanen selbst äusserst nachtheilig, da sie durch das Herumlaufen in die Kreisstadt und nach Lemberg ihre Wirtschaft vernachlässigen und auf die Bestellung der

Wintersaat und Entrichtung der Landesfürstlichen Steuern nicht mehr denken wollen. Das Kreisamt findet sich daher veranlasst, den H. Dechant dringend aufzufordern wirkende und schleunige Maasregeln zu treffen, dass dieses Gerücht durch die Pfarrgeistlichkeit in jenen Orten, wo selbes verbreitet ist, unterdrückt und die Unterthanen von der Grundlosigkeit derselben überzeugt werden. Sambor am 5 7-ber 1824, (підпис не читкий). Vom Samborer k. k. Kreisamte 180/praes.

CXLIX. Мшанецька громада складає рахунок з чиншового вівса, 1822—25 pp.

Kopia rewersu P. Philipowi danego. Na podpisie wyrazony urząd gromadzki wsi kameralney Mszanca imieniem całej gromady dają na siebie rewers y zeznaję, jako czynszowego owsa z roku 1822, 1823, 1824, 1825 na gromadzie pozostaie 263 korcy w remanencie, na co znakiem krzyża świętego podpisujemy się. Dat. w Mszancu 11 maju 1825. † Wasyl Hrycun, woyt † Stefan Paraszczak, przysiężny † Luc Mysiow z gromady, Demianowski pisal.

Za P. Philipa został remanent . . .	263 korcy	
w r. 1826-tym mnie nie dodano . . .	12 „	16
Co uczyni całego remanent . . .	275 „	16
Na to potrąca się bonifikacya:		
za gradobicie . . .	169 —	21
oddali sami remanent:		
Tymko Krawcow . . .		22
Michał Hrycun . . .	1 —	16
	171 —	5
	171 „	5

To ieszcze na gromadzie stoi remanent który teraz koniecznie musi bydz oddany . . . 104 korcy 11 gar. Angermann.

CL. Квіти з податків заплачених Стецкевичами, 1823, 1825—6 pp.

Nro 11. Andryi Steckiewicz zapłacił kontrybucyi i domowe pro anno 1823 złt. ryn. 2 xr. 4 w walucie. Dzbanski.

Wasyl Steckiewicz zapłacił pogłowne za rok 1825. Dzbański.

Wasyl Steckiewicz zapłacił pogłowne za rok 1826 1 f. w. w. Dzbański.

CLI. Тестамент Івана Стецкевича, 8 січня 1823 р.

Testament. W imię Oycy y Syna y Ducha świętego amen. Ja Jan Steckiewicz iestem na ciele moim od Pana Boga słaboscią obłożony, a widząc się bydz bliższy tamtemu swiatowi, aniżeli temu, zostaiąc

koncząc przy dobrym umysle, zatem czynie ostatniey woli moiey testamentem rozporządzenie między żoną i dziećmi moimi w niżej opisany sposób, iako to: Nayprzod posiadam gruntu własnego woytowania ieden i pół przęta od granicy grąziowskiey do granicy gałowskiey, tudzież posiadam gruntu nowosadzkiego pół przęta. Łazy do iednego i pół przęta należące: łaz zwany Diakunką, pod ieden dzień orania, takze tam znajduią się krzaki, ciągnące się po potok zwany Czerwony. Łaz na Szczowbie, pod dwa pługi orania i lasu na ieden morg. Łaz pod Brzegiem (під берером) poniżej chałup, co do trzech przętów podług rozmiaru wynaydzie się. Łaz na Sarayce takze do trzech przętów. Łaz na Miarce do trzech przętów. Łaz w Motylicznym do trzech przętów. Łaz Kruh poniżej płoszczańskiego młyna, co się wynaydzie do trzech przętów, od między z gory Stefana Petiszki ciągnie się po Debrę Zwalek, czyli rosochaty potok. Te zaś łazy, które do trzech przętów wpisane są, mają bydz używane z brataniczami moimi, to iest z Jackiem i Łuciem Steckiewiczem. Łaz pod Sernawką od między gorney Wasyla Hrycuny, a dołu po miedze nowosadzkie, takze obopolnie z brataniczami. Ten grunt powyżej opisany ieden i pół przęta woytostwa iako tesz pół przęta nowosadztwa i łazy do tegoż gruntu opisane pozostawiam synom moim Wasylowi i Andriiowi Steckiewiczowi rownie w poł każdego kawałka pola do używania, iednak z tem dolożeniem, iż mam dzieci więcej ieszcze, to iest mam syna Ignacego, ktoren w szkołach zostaie w Lwowie i corka (!) Justyna, te należą do rownego podziału całego majątku mego; syn Ignacy ma zostawać do wyrostu przy synie starszym Wasylu Steckiewiczu a córka Justyna przy młodszym synie Andriju Steckiewiczu. Zone moją takze przy młodszym synie pozostawiam i zapisuie do iey żywocia dwa zagony pola, to iest w obydwie strony po iednym zagonie. Co się tyczy budynkow mieszkalnych, obydwu synowie mają pobudowane chałupy, staynie znajduią się trzy a dwoma boiskami, iedna staynia Wasylowi z boiskiem a dwie staynie a iednym boiskiem synowi Andrijowi zapisuie. Corki moje obydwie, które są iusz zamężne, iedna Pazia za Fediem Petreczkiewiczem, druga Anna za Ignacym Jankowskim, całkiem są wyposażone i żadney pretensyi pokładać nie mają. Tudzież Łesio Steckiewicz stry mój, ktoren zostaie na podolu, ieżeliby w czasie iakowe pretensyę zakładał sobie, tody ten żadnego prawa mieć niepowinien, gdyż ten ponarabiał długow na gruncie i takowy dług i grunt pozostawił, a sam odszedł na podole, które to długi musiałem wypłacić za tegosz. Załączam przy testamencie to, (że) ieżeliby Łesio Steckiewicz o nobilitacyę dopominał się, na którą ja sam expensowałem i starałem się o to, powinien będzie expensow powrócić synom moim dwiescie pięćdziesiąt rynskich w konwencyo-

nalney monecie, Nro 250 r. c. m., ponieważ ta nobilitacya kosztuje mnie samego ze wszystkimi expensami za złotych rynskich pięćset w konwent. monecie. Jako ten testament ostatniej woli moiej, będący na umysle czerstwym, przy świadkach uproszonych zadyktowałem i ktoby moją ostatnią wolę w iakimkolwiek punkcie nadwierał, znieważał, kassował, takowego dla usprawiedliwienia przed najwyższy maiesłuboski zapożywałbym. Działo się we wsi Mszańcu w domu umierającego dnia 8 stycznia 1823 r. Jan Steckiewicz, umierający † Jako świadkowie uproszeni przy testamencie będące dla lepszej wiary przez znak krzyża świętego podpisujemy się. Wasyl Hrycuna † woyt, Fedio Siwak † przysięzny, Iwan Kohut, Myśkow starszy † sąsiad, Stefan Petiszka † dto, Iwan Cmay † prowizor, Fedio Petreczkiewicz † zięć, Alexander Demianowski mp.

CLII. Гриць Лемак продає Грицеві Волощакowi одну шірку поля в податком, 18 цьвітня 1823 р.

Karta. Nizey na podpisie wyrazony, w przytomności świadkach (!) uproszonych, czynie ten zapis i daie Hryciowi Wołoszczakowi, któremu jedne miarki zwano za Popiwskim, między potokami leżące (!), między miedzami z gory miedzy Sawki Synydy, z dołu Stefana Nahyny, pola, do południa orania, za ugodzone summe złotych rynskich trzydzieście, dico 30 ryns. w walucie, albo złotych rynskich dwanaście, Nro 12 w konwencjonalney monecie, wiecznemi czasy przedaie wraz i z podatkiem. Na to dla lepszej wiary znakiem krzyża świętego podpisujemy się. Datum w Mszańcu d. 18 kwietnia 1823. Lemaк Hryc † przedawca. Jako świadkowie przy tem będące. Wasyl Hrycuna † woyt, Fedio Siwak † przysięzny, Andriy Suchiy † z gromady, Pawło Sysyn † Tymko Mucha † Jurko Wołoszczak † Alex. Demianowski, pisarz gromadzki.

CLIII. Мшанецькі гайдуки (солтиси) просять фервальтерію, щоб їм виписала в урбаріум висоту податку в цілого солтиського лану, 12 мая 1823 р.

Przeswietny urządzie prefektury Łomna. Na podpisie wyrażeni upraszamy iak najpokorniej przeswietnego urzędu prefektury łomnianskiej, aby łaska nastąpiła nam, posiadającym grónt hayducki jeden łan, z urbarium wyciągnąć, wiele z całego łanu kontrybucyi wypada, byśmy mogli między sobą rozrachować, a z wyrachowania gromadzkiego nie iestemi kontenci. Na co z. k. s. podpisujemy się. Sig. Mszaniec d. 12 maja 1823 r. Iwan Dorosz † z haydukow, Hryc Wołoszczak † dto.

CLIV. Власники старого війтівства просять префектуру о унорощені висоти плачених ними податків, 20 мая 1823.

Przeswiętna c. k. łumieyska (!) prefekturo! My nizey podpisani ze wsi Mszańca ci wszyscy, ktorzy stare woytowstwo trzymamy y łan pusty, upraszamy najpokorni s. felwarternej o sprawiedlywe rozrachowanie, podług pomiarkowania przeciwko gromadzkich 12 łanow, na nasze dwa łany starego woytostwa a na trzeci łan pusty, ktore my wygdy takowego ciężkiego podatku niepłacili, jak teraz nam z tej urbarnej wyciągnięto, ponieważ w gromadzie wprzodej było łanow dwadzieścia cztery, Nro 24, a teraz dla mniejszego podatku zegnely na 12 łany (!). Więc my nizey podpisani dopraszamy się przes. prefektury, aby podług gromadzkich łanow na nas rozmiarkowane było, ponieważ gromadzkie łany samym dobrym położeniem gruntu poszly, a nasze te 2 łany poszly samemy wierzchami y kamieniami a trzeci całkiem pusty, więc mi najpokorni dopraszamy się, aby nasza część podług gromadzkich 12 łanow obrachowana y pomiarkowana była, ponieważ my żadnym sposobem wydolać tego niemozemy, gdyż jezdezmy w tym obrachowaniu z tej urbarnej bardzo obciążeni y skrzywdzeni na przeciw gromadzkich łanow, gdzie mi się nie podijmuie(my) trzeciej części podatku płacić, bo my nie uzywamy trzeciej części gruntu, bo na przeciwko gromadzkich łanow obciążeni jezdezmi y do tego nam przydzie, ze będziemy musieli z obsiwem gruntu odstopic, lub tez na komisie się dopraszac będziemy, jak nam przes. prefektura podług rozmiarkowania gromadzkich łanow y nasze rozrachowane y pomiarkowane były, o co łasky jak najpokorni upraszamy y na to się znakiem krzyza s. podpisujemy. Hryc Bob † Fedio Dubej † Wasil Huzylowicz † Ign. Jankosky † Wojtko Jankosky † Fedio Lelynsky † Jan Petraszkiwicz † Jurko Petraszkiwicz † Marunia deto † Fedio deto † Andrij deto † Stefan deto † Fedio deto † Michał deto † Fedio deto † Andrij deto † Macko deto † Wasil deto † Iwan deto † Michał deto † Fedio deto † Jacko Sysyn † Łuc Steckiewicz † Ilko deto † Wasil deto † Stefan deto † Jacko Steckiewicz † Iwan deto † Mikołaj deto † Iwan deto † Stefan deto † Dmitro deto † Jacko Stasysyn † Łuzden ma swoje urbarialne ksiąszke y wie, wiele ma zapłacic gruntowego podatku, zatem rozrachowania innego prefektura zrobic nie może, iezeli gdzie złączony iest grunt, zatem między sobą łatwo rozrachować się mogą. Z gruntow gromadzkich wiele na pręt wypada, do łany także płacić maia. W Łomnie 20 maia 1823. Rybicki.

CLV. Testament Івана Лемака, 17 вересня 1823 р.

Ob defectum tymbri. Testament. W imie Oyca y Syna y Ducha

świętego. Amen. Uważając nieuchronny każdemu żyjącemu wyrokowi boskich dekret (postanowiona ludziom raz umrzeć) ponieważ y ja iako śmiertelny człowiek przez całe życie moje, a naybardziej teraz przy podeszłym y słabym wieku i zdrowiu moim, pod też podpadam wyrokowi boskiego konstytucyą, yż życie moje, by też naydłuższe, śmiercią na ostatek pieczętować musze. Więc poki ieszcze z łaski nieogarnionego Boga przy słabym ciele moim, na zmysłach moich, to iest przy dobrej pamięci y rozumie, woli dobrowolney a nie przymuszonej zostale, takową ostatniey woli moiey przy uproszonych świadkach w przytomności czynie dyspozycyę. Ja Iwan Łemak mam trzy pręty pola we wsi kameralney Mszancu, ciągnące się od granicy do granicy, leżące między miedzami w strone iedne ku Grąziowie z dołu od między Prokopem Steckiewiczem, z góry od między Ilką Petreczkiewiczem, w drugie strone ku Bandrowi z góry od między Ewą Szewcowey a z dołu od między tegoż Prokopem Steckiewiczem, z łązami, gdziekolwiek się znajdą podług testamentu oycy mego Iwana Łemaka, (de) d(a)to 28 decembra 1812 pisane, z ogrodami, placami, iak w testamencie ieszcze dziada mego Jacka Łemaka, dto 27 januar 1780, zapisane zostaią, sadami, sianozęciami, potokami, pastwiskami y innymi przynależytosciami, z chałupą pod numerem domu 180 zostaiącą, z stayniami dwoma zapisałem y sprzedałem dobrowolnie Alexandrowi Demianowskiemu za summo złotych rynskich sto dziewięć fr. i 36 xr. w konwencjonalney monecie, dico frh. 109 i 36 xr. c. m. podług kontraktu w urzędzie dominikalnym dto 21 marca 1822 uczynionego, z ktorey rzetelney summy w gotowiznie do rąk moich odebrałem y z odebranych wiecznemi czasy iako sprzedałem, daię, daruie, ustempuie wspomionemu Alexandrowi Demianowskiemu kwituie onego, niezostawuiąc nic sobie, ani sukcesorom moim: nietylko iemu, ale y potomkom iego raz na zawsze ze wszystkimi onerami, procz maiąc do tego obsiew na groncie gatunku różnego zboża, takowym obsiewem matka moja Anastazyja, wdowa Łemaczka, z pozostałą żoną moją z Malczewskich Rozalią, bezdzietną, podzielić się równie maią, podobnież czynsz za rok 1823 zapłacić maią. Z bydła mam par wołów iednę, krow dwie, ialuwek dwie, cielę i dwoie małych cyckowych, byczek ieden maiący lat 4 y owiec troie. Z tego bydła zapisuie nayprzod żonie moiey Rozalii iedne pare wołów, krowę iedne, ialuwkę iedne cielne, 4 zęby maiące, ciele małe iedne y owiec troie; matce moiey Anastazyi, wdowej Łemaczce, zapisuie krowę iedne maści barnastey y ciele iedną. Tudzież szwagrowi menu Andreiowi Pozniakowi reszty posagu ialuwek dwie po dwa zęby maiących y byczka iednego lat trzy maiący (!), a za to zrebie winne w posagu zapisuie, ktorých trzy sztuk ma sobie zaraz odebrać, a więcey

le muż nie iestem winien, y żadney pretensyi rościć sobie nie może. Zaś plóg, brona, kosa, siekiry, wozy y inne nieruchomości na groncie zostawać maią. Także mam Andreia Siwaka szwagra w Mszancu y Wasyla Celucha w Michnowcu, ci względem posagu żadney pretensyi do maią i mieć nie powinni, gdyż onymże posag oyciec moy nieboszczyk w zupełnie do xr. iednego wypłacił. Długu wienieniem Annie Szewcowey rynskich pietnaście, frh. 15 w. w. ktorých żona z matką gospodarstwa oddać maią. Także do propinacyi skarbowey winieniem 24 xr. w. w., więcey zaś długu nikomu nie iestem winien; służącey Pazi Chominey winieniem ieden biały sierak, mam sukno białe, z ktorego sierak iey ma bydź oddany; reszta zaś sukna co się zastanie, Andreiowi Pozniakowi dla dzieci, co pasli bydło, dać maią. Theodorowi Pohoreckiemu pożyczonych 2 frh. w. w. oddać maią. Wziołem z magazynu dwa korcy owsa, za ktoren należy się sześć rynskich w walucie, z obsiewu żona moja ma zapłacić. Janowi Malczewskiemu winnych trzydziście rynskich w walucie z obsiewu oddać żona z matką powinny. Dołączam i to, że wspomionych trzy prętow pola Alexandrowi Demianowskiemu wiecznemi czasy przedanych, bez żadnych długow rezygnuie i zapisuie. Ten zaś testament mój y ostatnie woli moiey rozporządzenie, ktoren na zawždy ważny bydź ma, upraszaiąc na życia mego każdej zwierzchności nie nadwierać y Bogiem naywyższym protestuie się. Y owszem dla zupełney wiary, wagi i waloru, lubo nieumiejętny pisma, za daniem piora pisać umiejącemu, znakiem krzyża świętego przy ludziach na to uproszonych ręką własną podpisać się y do akt gróntowych zaingrosować, komu podoba się, pozwalam y dopuszczam, ktorých to świadkow podpisy ani im, ani ich sukcesorom szkodzić nie maią. Datt. w Mszancu dnia 17 septembra 1823. Iwan Łemak † umieraiący. Przytomni tego testamentu z. k. s. podpisałem się. Tymko Paraszczak † świadek, Pawło Paraszczak † Sawka Cylin † Michał Demuszka † Fedio Pozniak † Prokop Steckiewicz † Dymtro Steckiewicz † Wasyl Hrycuna † woyt, Fedio Siwak † przytomny. Vidit Verwaltung zu Łomna 26 März 1824. Rybicki, V(erw)alter.

CLVI. Квіти із заплачених податків, 1823—4 pp.

Nro 18 (дому). Lesio Michalkow zapłacił pogłowne za rok 1823 1 głowę. Dzbański.

Mieysce Mszaniec, Nr. domu 23. Własciciel domu Iwan Zamiszczak płaci za siebie i swoich należących podatku pogłownego za rok 1824 za 2 dusze 1 z. r. Dzbański.

156 (число дому). Iwan Baran zapłacił za trzy korcy owsa pro 1824 5 f. 45 m. Łomna 20 decemb. 1824. Rybicki.

CLVII. Луць Старевський продає поле Савкови Синицякови, 17 жовтня 1824 р.

Kontrakt na grónt kupny. Niżey na podpisie wyrażony wyznał iawnie y dobrowolnie, nie będąc przymuszonym, ani przyręczonym, lecz na własno potrzeb moją gospodarską a naybardziej na wypłacenie podatkow skarbowych, odrywaiącego się kawalek pola zwano (!) w łazie na Polankach, sprzedaje Sawkowi Synydiakowi wiecznemi czasy i potomkom iego raz na zawsze, iako za swoją własność do uzywania za summe ugodzone złotych rynskich trzydziestie, mowie 30 гуна, w walucie, leżące między miedzami : z gory przypiera granica bystranska, z dołu od miedzy Iwana Dylonego czyli Chaynusa, ktorego pola wynosi pod jeden dzień orania, z tym obwarowaniem, ażeby wysz wspomiony Sawka Synydiak z tego kawalka pola podług wymiaru wiojskiego podatki wypłacał. Na co dla lepszey wiary, wagi i waloru, ile nieumieiętny pisma, znakiem krzyża świętego przy urzędzie gromackim i swiadkach uproszonych podpisuię się. Dat. w Mszancu dnia 17 oktobra 1824 a. Łuc Starzewski † sprzedawca. Jako świadkowie uproszoni z. k. s. podpisuiemy się. Wasyl Hrycuna † woyt, Fedio Siwak † przy siężny, Ihnat Bilak † z gromady, Łuc Misiow † dto, Hryc Pozniak † dto, Łuc Kibało † dto, Andriy Siwak † dto. Nieumieiętych pisac podpisal Alex. Demianowski, Gemeind(e)-Schreiber.

CLVIII. Іван Дилин продає Кирилови Гулі кусень поля на Мірках за 27 злр., щоби ними заплатити „монархічні“ податки, 3 цвітня 1825 р.

Niżey na podpisie wyrazony wyznaie tem pismem moim w obecności urzędu gromadzkiego i ludzi wiary godnych, jako na wypłacenie podatkow monarchicznych mianowitemu Kiryłowi Gule продає, dając daruie i zapisuie wiecznemi czasy nie tylko iemu, lecz i potomkom iego raz na zawždy do uzywania jedery kawalek pola zwaną na Mirkach, z gory od miedzy Hrycia Wołoszczaka, z dołu Iwana Dorosza ktorego pola znajduie się iedne staie i poł, za summe, podług dobrej wolnej ugody, złotych rynskich dwadziesie siedem, mowie 27 fl. r. w walucie. Ktoren kontrakt dla lepszey wiary i wagi znakiem krzyża świętego podpisuię. Dat. w Mszancu dnia 3 kwietnia 1825. Iwan Dylin † przedawca. Jako swiadkowie uproszeni z. k. s. podpisuiemy się. Wasyl Hrycuna † woyt, Iwan Siemiński † Macko Petreczkiewicz † Iwan Michaylikowski † Alex. Demianowski, Gemeind(e) Schreiber.

CLIX. Лішнянська фервальтерія наказує жинновецькому вйтову будувати коршму, 17 червня 1826 р.

Woytowi Michnowieckiemu. Ferwalteryя tuteysza umysliła, aby

granicę koło karczmy na Ostrowie (Острє, гора над місточком Лютовичах) postawić karczemkę. Woytowi więc surowo nakazuje się, aby w tym tygodniu drzewo, czyli zrąb stoiący w Bystry do Michnowiec wwiuzł y do tego aby ciesle dodał, który będzie te staynie rozbierac y drzewo znaczc. Łomna 17 juny 1826. Rybicki.

CLX. Вільники в Мшанця подають жалобу до циркулярного уряду в Самборі на вйта Антона Кравця і його заушників за побирание від них несправедливих податків, 8 падолиста 1826 р.

Przeswietny ces. krol. Urzędzie! Podpisani wolniki z wsi Mszanca wnosiemi wielke prozbe do urzędu cyrkularnego naprzeciw woyta Anton Krawcow ze swemi zausnikami Hnatem Paraszczakiem y Hrycolem Paraszczakiem następnikami¹⁾, a mianowicie przeswiętey (!) ces. krol. ka(mer)alney ferwalteryj Łomnianskiey względem przeboru w podatkach, czynsz dawalismy 16 fl. rocznie — a teraz od 4-go roku do roku 1826 do 20 frh. v. v. podwyszając, exekutnego zas od kazdey osoby, co wyniesie na 28 dutkow; a nas znajduie się 14 gospodarzow, więc iuz tego daley wydolać nie mozemy, okrutnie nas grabio, y zaledwo 2 miesiący przeydzie do gromadzkich wyderkasow z osoby dać musimy. Podawalismy prozbę do urzędu cyrkularnego ieszcze w miesiacu 23 marca 1826 ad № 3539 cir., te zas rezolucyje ferwalteryja niepublihowala, lecz u siebie przytrzymuie. Prosiemy przeswietnego ces. krol. cir. samborskiego urzędu, aby nam rezolucya do rąk własnych oddana laskawie byla, mile dopraszamy się. Dat. Mszaniec die 8 9-br(is) 1826. Macko Petreczkowicz †, Mikolay dto †, Antrey dto †, Fedio dto †, Stephan dto †, Maksym dto †

Do Przeswiet. ces. krol. cyr. samborskiego urzędu prozba pokorna od wolnikow Mszanca naprzeciw Przeswiet. ces. krol. ka(mer)alney ferwalteryi łomnianskiey, względem przeboru w czynszu y niewoli, exekucyj, oraz gromadzkich wyderkasow niepotrzebnych do rąk własnych rezolucyje niezapieczętowane prosimy.

CLXI. Мшанецькі вйти просять лішнянську фервальтерію наставити для них префектом Андрия Стецковича, 10 марта 1827 р.

Przeswięt. cesarsko-kroliwski urzędzie Łomny. My nizey podpisani woycia szlachetni ze wsi kameralney Mszanca żadamy łaski y miłosierdzia przeswiętey (!) prefektury o łaskawe rozporządzenie między nami. Gdy my woycia szlachetni iestesmy bardzo pokrzywdzeni od

¹⁾ ворогами.

gromady mszanieckiej w kazdey dace¹⁾, przeto dopraszamy się iak naypokorniej przeswiętney prefektury nayprzed, aby nam obrał za prefekta²⁾ szlachetnego Andrzeja Steczkiewicza, powtore, zebysmy podatki swoje wszystkie sami oddawali do skarbu. Co się zas tyczy expęsy, iako to do kaskrypcy y więcey, gdy iakowa wypadnie expęs (!) sprawiedliwa na nas, przymiemy y do przeswię(tey) prefektury oddamy, a co się zas tyczy expęsy na przepoy, pisarza gromadzkiego, tego nie przyjmujemy, y bardzo wiele expęsy gromada sobie na nas układa, a ni sprawiedliwych, więc my tey expęsy nie przyjmujemy, w czym iak naypokorniej y powtornie dopraszamy się. Dat. Mszaniec die 10 mart(ii) 1827. Na co podpisujemy się rękami własnymi. ...i Steczkiewicz †, ...n Steczkiewicz †, Jacenty Steczkiewicz †, Łukasz Steczkiewicz †, Mikołay Steczkiewicz †, Bazyli St... †, Stefan Stecz... †, Eliasz Stecz... †, Bazyli Huzelowicz †, Ignacy Jankoski †, Dmiter Steczkiewicz †, Bazyli Steczkiewicz †, Simeon Petraszkiewicz †, Theodor Petraszkiewicz †, Jan Petrasz... †, Daniel Petrasz... †, Stefan Petrasz... †, Teodor Petrasz... †, Maciey Petrasz... †, Mikołay Petrasz... †, Piotr Petrasz... †, Maxym Petrasz... †, Stefan Petrasz... †, Jędrzey Petrasz... †, Maciey Petrasz... †, Jan Petrasz... †, Stefan Petrasz... †, Jędrzey Steczkiewicz na ktorego wszyscy pozw... prefekta.

Відповіді фервальтерії на сю просьбу я не знаходив, одначе думаю, що вона була відмовна, бо в Мшанци не було шляхотського префекта ані перед ані по 1827 р.

CLXII. Накази лішнянської фервальтерії, в справі повинностей мшанецької громади, 1827 р.

Woytowi Mszanieckiemu nakazuje się, aby w tym tygodniu do W Pana Ferwaltera przystawił 6 pullaterek drew, nieczekaiać exekucy, inaczy na święta drew braknie. Łomna 4 apr. 1827. Angermann.

Gromadzie Mszanieckiej y Grażiowskiej stawia się exekucya po 20 x., dopoki laski jodłowe do grodzienia płotow nie będą odstawione, gdy iuz wszystkie gromady oddali. Łomna 13 apr. 1827. Angermann.

Woytowi Mszanieckiemu iezeli we środe, lub naydaley we czwartek nie będą koły przywiezione do nagłej reparacyi płotow u pana ferwaltera koło ogrodow, więc do samego tylko woyta exekucya postawiona będzie, gdy iest bardzo opieszalym. Łomna 17 aprilis 1827. Angermann.

¹⁾ дачка = публичні оплати.

²⁾ шляхотського війта.

Gromada Mszaniec. Ci (!), ktore podatek gróntowy y domowy winni, ma woyt na dzień iutrzeyszy za karą do robienia szarwarku, a to 10 fur y 15 z łopatami tu przysłać. Łomna 22 maia 1827. Grzybawski.

Woytowi Mszanieckiemu nakazuje się, aby zaraz po świętach wypędził fury po gonty do Tureczek, to iest do młyna 100 kup, do karczmy 200 kup, do dzwonicy 100 kup. Iak fury poydą, to u p. leniczego w Wolczym aby się zgłosili. Takze drzewo potrzebne do reparacyi tamteyszych młynow ma bydz wywiezione — oraz po 10 łarcie tu przysłać. Łomna 9 iunii 1827. Angermann.

Woytowi Mszanieckiemu. Juz temu prawie przeszło dwa miesiące iak się onemu ustawicznie nakazuje, aby kamien wapienny do wapnicy odstawił, co ieszcze do tego czasu nie uskutecznił. Jezeli tedy woyt w tym tygodniu do soboty następuiaćcey nie wywiezie kamien do wapnicy, to tenze exekucyą sowitą dostanie. Łomna 9 iunii 1827. Angermann.

CLXIII. Мшанецька громада просить, щоби її звільнено від доставки каменя; фервальтерія відкидає просьбу, 11 червня 1827 р.

Przeswietny ces. krol. urządzie prefektury Łomnianskiej! Poniewasz gromada Mszaniec kamień wapienny kopie, i do tego otrzymała rozkaz, by ten kamień wykopany do wapnicy wywiezła. A gdy gromada Mszaniec takze mamy rozkaz na reparacyę młyna, karczmy i do cerkwi na poprawienie dzwonicy 400 kóp gontow ze wsi Tureczek lasu wywieść, tudzież i na młyn dolny, któren ma się całkiem przebudować, drzewo na podłogę przystawić, a zatem nayupokorniej (!) łaski i miłosierdzia upraszamy, by łaska nastąpiła, gróntowey zwierzchności nas gromade od wożenia wapiennego kamienia uwolnic, gdyż tyle fur w naszej gromadzie nie wystarcza, a do tegoż i dużo bydła we wsi na nogi i na pyski boleie. W czym łaskawego względu oczekujemy, i dopraszamy się. W Mszańcu dnia 11 iunii 1827. Andriy Sywak † z gromady, Wasyl Steckiewicz † dto, Hryc Paraszczak † dto, Fedio Siwak † dto, Hryc Berdycz † dto, Iwan Dryhnycz † dto, Andriy Woloszynoski † dto, Pawło Sysyn † dto, Iwan Sysyn † dto, Andriy Krawiec † dto, Ilko Hryniow † dto, Fedio Pozniak † dto, Jurko Woloszczak † dto, Hryc Sysyn † woyt, Fedio Siwak † przysiężny imieniem całej gromady † † † † † †

Juz więcy jak dwa miesiące jest nakaz, aby gromada wywoziła kamien wapienny, przeto na teraznieyszą remonstracyę się względ nie bierze — t. j. to, co nakazano, wypełnić musi. Kamien wapienny za

jeden dzien moglby bydz zwiezionym, gdyby woyt byl czynnym y gromada gdyby chciała, ale ze to wszystko idzie słabym krokiem. Jezeli tedy gromada do 14 dni nie wywiezie kamien do pieca, to 2 hayduki po 1 rs kontentacyi przybędą. Łomna 13 iunii 1827. Angermann.

CLXIV. Квіти і накази фервальтерії що до повинностей мшанецької громади, 1827 р.

Woyt mszaniecki oddał 3 baranki stołowe za rok 1827. 19 juni 1827. Angermann.

Woytowi mszanieckiemu nakazuie się, aby w tym tygodniu do cegielni przystawił 4 sążni drew nie czekając exekucyi, a iezeliby tak nie było rombanych, to woyt aby natychmiast takowe urąbać kazał. Łomna 29 julii 1827. Angermann.

Gromadzie w Mszańcu! Wszystko bydło, iakie tylko we wsi iest na nogi, albo inną chorobe chore, ma zaraz bydz w tamteysze krzaki spędzone, do czego gromada co dzień, co noc po 8 strużow dodawać ma, a to na fundamencie cyrkularnego rozporządzenia dla kurowania. W Łomnie dnia 31 julii 1827. Rybicki.

Woytowi mszanieckiemu nakazuie się, aby do cegielni zaraz na wtorek nadchodzący 4 pullaterek dostawił, gdyż gwałtem cegła musi bydz palona na sklepienie do Jabłonki. Łomna 24 aug. 1827. Angermann.

Woytowi mszanieckiemu nakazuie się, aby do pilnego pokrycia karczmy tamteyszey w tym tygodniu wysłał fury po 200 kup gontow y miał się fury u p. lesniczego przejeżdżając przez Wolcze zgłosić y tę karteczkę okazac. Za te gonty będzie tu zapłacono. Dnia 3 9-br(is) 1827. Angermann.

Jezeli woyt mszaniecki do mnie w poniedziałek nie odstawi 4 pullaterek bukowych, to we wtorek do samego woyta exekucya nastąpi, gdyż już 2 tygodnie ma nakaz, aby przystawił. Łomna 3 9-br(is) 1827. Angermann.

CLXV. Громада Мшанець просить фервальтерію, щоби вона віддала в корчми і в села Жида корчмаря Мортка Левіна, 8 падолиста 1827.

Przeswietny ces. krol. urządzie prefektury Łomnianskiej. Nizey podpisana gromada wsi cameralney Mszańca, dopraszamy się powtornie przeswietney ferwalterii, ażeby żyd Morko Lewin, podług podanych od nas punktow na suplice pod dniem 3 novembra roku bieżącego, ze szynku skarbowego iakotesz i ze wsi oddalonym został, stosując się do wydanego cyrkularza pod dniem 25 8-bra 1827 ad nu-

mero 1249. — Na ktore oczekuiemy łaskawey rezolucyi. W Mszańcu dnia 8 novembra 1827. Ihnat Paraszczak † z gromady, Petro Pozniak † dto, Andriy Pozniak † dto, Sawka Pozniak † dto, Hryc Paraszczak † dto, Iwan Sieminski † dto, Senko Krawcowicz † dto, Łesio Paraszczak † dto, Petro Zubal † dto, Andriy Petreczkiewicz † dto, Hryc Petreczkiewicz † dto, Fedio Łemak † dto, Pawło Dylin † dto, Pawło Mucha † dto, Andriy Krawiec † dto, Anton Draban † dto, Iwan Dorosz † dto, Wasyl Wołoszynowski † dto, Ignac Jankowski † dto, Ilko Steckiewicz † dto, Wasyl Steckiewicz † dto, Senko Petraszko † dto, Hryc Sysyn † woyt, Fedio Siwak † przysięzny.

Gromadzie dana będzie rezolucya, iak tylko na groncie przez nizey wyrazonego, albo pana kontrollora zrobiona będzie indygacya (!), którą (!) wkrutce oczekiwać ma. W Łomnie 12 9-bra 1827. Rybicki.

CLXVI. Накази фервальтерії для мшанецького вііта, 1827.

Woytowi mszanieckiemu. Teraz było wesele, a wódki nie brano w karczmy, tylko obcą wudkę sprowadzono. Woyt z tym człowiekiem na to odpowi, dlaczego na to pozwolił y nie chciał rewizyę uczynic. — Nakazuie się więc, aby na przyszłość na kazde żądanie dał szynkarzowi należytą asystencyę do rewizyi nie czekając dopiro ztąd nakazu. Łomna 15 9-bris 1827. Angermann.

Woyt mszaniecki iezeli nie przystawi na poniedziałek, to iest 19 9-bris dla mnie 6 pullaterek (drew) bukowych, to zapewne do niego samego exekucya postawiona będzie. Łomna dnia 16 9-bris 1827. Angermann.

CLXVII. Мшанецький вііт Гриць Сисин подає жалобу на Василя Михайликівського, що не хотів возити латрів і ще його побив, 1827 р.

Przeswietny ces. krol. urządzie prefektury Łomnianskiej. Urząd gromadzki wsi cameralney Mszańca wnosi zażalenie przeciwko Wasyla Michaylikowskiego w następujących okolicznosciach, iako to: Gdy już po kilka razy rozkaz był i exekucya była, ażeby łatry wyrębane w Magurze, do ferwalterii odstawić, gdzie iusz więcej iak tydzień ludzie ogłasza się, by łatry wiezli bez exekucyi, aże urząd gromadzki usilnie scigał wszystkich tych gospodarzy, ktorzy przez kilka raz oznaymionemi byli łatry wywieść, takze i Wasyla Michaylikowskiego do tych łatwr wraz z ludzmi gonilem, ażeby iechał, i którego za iego uporczywość i nieposłuszeństwo, ia woyt ieden raz łaską po zadku uderzyłem. A poniewasz tenże w tem samym pędzie Wasyl Michaylikowski mnie, woyta porwałszy za włosy, obalił mnie na ziemie i bił do upodobania swego i groził, że na żaden sposob łatry nie powiezie

A zatem dopraszam się na takowego zbuia o assystencyę i za moie pobicie oczekuje sprawiedliwosci. Gdyż ten nigdy, by w najmniejszej rzeczy, żadnym rozkazom powodować się niechce, iedynie na boykie bierze. W Mszańcu dnia 22 novembra 1827. Hryć Sysyn † woyt żalu- jący się.

CLXVIII. Мшанецькі новосадки відбирають від Теодора Германовича поле, якого дотенер уживав, і додають його Михайлови Макарови, 24 падолиста 1827 р.

Nizey podpisani nowosadki ze wsi cameralney Mszanca daiemy ten zapis Michałowi Makarowi, ktoremu pół pręta nowosadztwa odebrawszy od Teodora Hermanowicza wspomianomu raz na zawsze z podatku do używania wręczamy, a to z tych powodow: Poniewasz tego pół pręta od Fedia Pozniana Teodor Hermanowicz przez lat trzy z podatku używał i nigdy z tego gruntu nie chciał podatki płacić, przez ktorego wiele razy wszyscy nowosadki exekucyi cierpielismy i wiele kłopotow mieli. A do tegosz Hermanowicz w roku 1825 od wszystkich nowosadkow zbierał kontrybucyę, z ktorey stracił dwadzieście flor. conv. mon., co potem te strate nowosadki złożyć musieliśmy. Przeto Teodora Hermanowicza od tego gruntu oddalamy, a mieszkańcowi Michałowi Makarowi przydaiemy z tym dodatkiem, by niezwłocznie wszystkie podatki wypłacał. Na co z. k. s. podpisuiemy się. W Mszańcu dnia 24 nov. 1827. NB. Gdyż Michał Makar tego gruntu dawniey pół pręta używa, zatem teraz i drugiego pół pręta wraz złączamy. Hnat Bilak † z nowosadkow, Stefan Petiszka † dto, Łesio Michalkow † dto, Wasyl Steckiewicz † dto, Stefan Steckiewicz † dto, Andriy Steckiewicz † dto, Maćko Sysyn † dto, Hnat Paraszczak † dto, Petro Siwak † dto, Wasyl Demuszka † dto, Andriy Pozniak † dto, Marya Sysynowa † dto, Nikołay Krawiec † dto, Iwan Petreczkiewicz † dto, Petro Petreczkiewicz † dto. Przytem urząd gromadzki będący znakiem krzyża św. podpisuię się. Hryć Sysyn † woyt, Fedio Siwak † przysiężny.

CLXIX. Накази фервальтерії для мшанецького віїта, 1828 р.

Woyt mszaniecki — jezeli nie przystawi do mnie 6 pullateter bukowych, na ktore już tak dawno czekam, to nie tylko ze exekucya nastapi, ale y woyt za jego niedbałość będzie cielesnie karany — gdy już dosyć czasu miał wywieść. Łomna 15 ianuarii 1828. Angermann.

Woytowi mszanieckiemu nakazuie się surowie, aby do depozytu łomnianskiego 3 pullaterek miętkich przystawił naidali do srody. Łomna 9 febr. 1828. Angermann.

Gromadzie w Mszancu! Przywiezie dla pana leśniczego chaszczowskiego dwie sązni twardego drwa z Magury. W Łomnie dnia 1 marca 1828. Rybicki.

№ 207. Gromadzie w Mszancu! Podług zarządzenia Wysokiej Dobr. Kameralnych Administracyi z dnia 20 ianuarii b. r. № 41 nakazano, ażeby gromady tuteyszego Panstwa w lasach spaskich latry do Starey Soli powinne rąbali i tam odwiezli. Nakazuie się zatem, zeby gromada Mszaniecka 24 later w tem tygodniu wyrąbała, i z polepszeniem drogi zaraz odwiezła. Ludzie do rąbania wyznaczone, mają się meldować u pana lesniczego Bogusza w Tysowicy, ktoren im w lasach około Strzylek zrąb wyznaczcy. Na odebrany rozkaz ma gromada recepisze dać. W Łomnie dnia 1 marca 1828. Rybicki.

№ 332. Gromadzie Mszaniec! Dnia 26 t. m. ma woyt ze 6 szlusznomi gospodarzami tu rano do kancelaryi do wyznaczoney komissii względem later starosolskich stawic się. W Łomnie dnia 24 marca 1828. Bez підпису.

Urzędowi gromadzkiemu i całej gromadzie w Mszancu! Poniewaz przez wielki spływ wody gac tamteyszego mlyna uszkodzona została, a to tak dalece, ze młyn przez to mleć nie może, a zatem ma gromada zaraz za odebraniem tego rozkazu, ruszyć się i takowe uszkodzenie iak nayszybciej załatwić. Woyt ma zatym do tey roboty potrzeby potrzebne fury i ilość pieszych wyгнаć, nieczekaіąc zadnych nieprzyjemnych zmuszających srodkow, a za dodanie assystencyi ma woyt 15 kr. codziennie płacić. W Łomnie dnia 30 marca 1828. Rybicki.

Odebrałem rzetelnych 2 fr. w. w. Głowacki.

Woytowi mszanieckiemu nakazuie się, aby w nadchodzącym tygodniu do mnie 6 pullaterek bukowych przystawił. Łomna 10 may 1828. Angermann.

CLXX. Квіт для мшанецької громади за барани, 12 липня 1828 р.

Kwit, iako z Pszanca oddali do skarbu tuteyszego baranow inventarialnych trzy, № 3, to iest 2 młode, ieden stary niniejszym zaświadczam. Łomna 12 lipca 1828. Smalawski. In Abwesenheit des Herrn Controlors.

CLXXI. Фервальтерія наказує мшанецькій громаді післати 125 хлів на пагінку на вовки, 18 жовтня 1828 р.

Gromadzie w Mszancu! Podług Ustaw Naywyzszych Rządowych będzie gonba na wilki w lasach około Smereczki w piątek dnia 3 t. m. przedsięwzięta, do ktorey panowie cyrkularnie, a pryncypalnie sam

Jasnie Wielmożny Starosta przybędzie. Woytowi iako nayostrzey nakazuje się, ażeby sto dwadziescia i pięc chłopow, do czego wszyscy prawniki należą, iuż w czwartek na noc do wsi Smereczki przystawił y tam u mnie meldował się, gdzie w piątek rano wraz z innemi koło lasu rozstawieni będą. Kazden ma na 24 godzin miec chleb z sobą. W Łomnie dnia 18 7bra 1828. Rybicki.

CLXXII. Консисторія закидає парохам, що в урядовім реєстрі бідних підданих вписують себе і своїх слуг, 3 грудня 1828.

№ 2140. Okolnikami naszym z dnia 3 pazdziernika 1827 r. do l. 1554 zapadłym upomnielismy duszpasterzy władzy naszej duchowney podległych, by pamiętni na wysokie swoje powołanie i na zaufanie, które Nayiasniejszy Monarcha w nich pokłada, spisy ubogich dla ułatwienia prac w oznaczeniu podatku pogłownego dekretem wysokim z dnia 18 wrzesnia 1827 z l. 51046 wypadłym zezwolone na przekonaniu sumiennem o ubostwie oparte własnoręcznie czynili i podpisywali. Ponieważ zaś pokazało się, iż gdzieniektórzy kapłani głos nasz oycowski nie wnętrzyli, a tak zaufaniu rządów nieodpowiedzieli, gdyż nie tylko osoby gminne, które podatek pogłówny płacić mogą, między ubogich wpisywali, lecz nadto samych siebie z familią i służatemi do ubogich policzyli, więc spowodowani iesteśmy przy otworzeniu naszego nieukontentowania ze sprawowania się takowego gdzieniektorych duszstarowników ninieyszem oświadczyć, że takowi kapłani zapamiętali na to, co Cesarzowi (Marka 12, 17), a co swoiey owczarni (1. Piotra 5, 4) winni, niepamiętni na to, że potrzeby człowieka, osobliwie kapłana, powinny być skromne (1. Timot. 6, 8), że nareszcie żądliwi wpadają w pokuszenie (1. Timot. 6, 9), pomimo innych złych skutków nasza niełaskę na siebie sciagną. Co Wielebny Ix. Dziekan podręcznym duszstarownikom z tym dodatkiem oświadczy, iżby prawem monarchicznym raczey dla sumienia, iak z obawy kary posłusznymi byli (Rom. 13, 5). W Przemyslu dnia 3 grudnia 1828. T. Fedynkiewicz wikary gener. i offl. Kubaiewicz.

CLXXIII. Накази і квіти фервальтерії мшанецькому вйтову, 1829 р.

Woytowi mszanieckiemu nakazuje się, aby zaraz po nowym roku do wybudowania mostu publicznego koło karczmy wywiuz z Czekolowy 12 iodeł po 4 sązni 14 cali nie czekając exekucyi military. Łomna dnia 8 ianuarii 1829. Rybicki, Angermann.

Gromada Mszaniec była winna dawnego remanentu za p. Philipa	
owosu	275 kor. 16 gr.
in gradobicie iest bonifikacya	169 „ 21 „
więc zostało ieszcze	105 kor. 27 gr.
do tego nalezytosc za rok 1828	36 „ — „
więc nalezy się ieszcze	141 kor. 27 gr.

Ktore to kwantum z przybranemi ludzmi z gromady zarachować y tu w 14 dniach do magazynu tuteyszego oddać ma pod exekucyą military. Łomna 1 februarii 1829. Rybicki. Rewers p. kontrolorowi Philipowi na remanent dany zayduie się u p. kontrolora teraznieyszego.

Kopia Paletu! Woytowi mszanieckiemu stawia się exekucya po 1 ryński, dopóki 6 pullaterkow iuż dawno nakazanych nie wywiezie, gdy dopiero Łomnianie wywiezli na to dwa pullaterki i ieszcze od woyta pieniądze nie odebrali, ktore iuż z gromady zebrał, to exekucyę tylko sam woyt zapłaci — a nie gromada. Takze i za czynszowy owies i klady do mostu tyczy się ninieysza exekucya. Dnia 6 marca 1829. Angermann. Woyt mszaniecki ma temu urlaupnikowi za dzień 6 i 7 marca 1829 wypłacić dwa rynskie. Dat. Grażiowa dnia 6 mart. Brogowski exekwent tego paletu.

Woytowi mszanieckiemu nakazuje się, aby na przyszły tydzień 10 fur jodłowych gałęzi, czyli lazek już gładko obciosanych do grodzionia płotow, ktore na jeden sązen długie bydz mają, przystawił za gotową zapłatę, kazda fura ma takowych lazek, ktore aby nie były zbyt cienkie, bo się nie przyimają, po 4 kopy przynaymni nabierac. Łomna 6 marca 1829. Angermann.

Dnia 12 julii 1829 od woyta mszanieckiego odebrałem trzydziecie x, № 30 x. w. w. na palet ddo 11 junii a. c. za koły jodłowe nie dostawione, a za dni 27 nalezy mi podług tegoż paletu. Brogowski, exekwent.

Woytowi mszanieckiemu nakazuje się surowo, aby natychmiast dał podwodę po kamien spodni na Wołosate, a jezeli ieszcze raz przyidzie Leszko, ze podwoda nie iest dana, to do samego woyta będzie hayduk postawiony, ktoremu zapłaci 2 rens. w. w., bo iuż w Mszańcu naywiększe nieposluszeństwo dzieie się. Łomna dnia 10 marca 1829. Angermann kon.

Poniewaz woyt mszaniecki czynszowego owosa, wraz z remanentem dawnym za P. Philipa dotychczas nie oddał, na ktory u mnie rowers się zayduie, y na tych 6 pullaterek drew do pana doktora dopiero 3 odstawiono, przeto iuż trzecia exekucya onemu się stawia po 30 xrow codziennie, dopoki nie będzie owies czynszowy wraz z remanentem 105 korcy oddany y 3 pullaterki odstawione. Exekwent ma

zostać w Mszańcu u woyta, dopoki nie dostanie zład palet odwołujący. Łomna 10 marca 1829. Angermann kon.

Woytowi mszanieckiemu nakazuje się surowo, aby zaraz jutro o pullaterek drew przystawił, gdy dla tutejszych officialistow nie będzie drzewa na święta. Łomna 13 apr. 1829. Angermann.

CXXIV. Фервальтерія дає накази ванярови в Мшанци, 1 липня 1829 р.

Wapielnikowi nakazuje się, aby pilnował, aby kamien był łamany u do pieca w łatry postawiony, a iezeli gromada mszaniecka nie będzie się powodować rozkazowi tuteyszemu, przeto ma wapielnik na tychmiast relacyę podać do mnie, a ja potem tey gromadzie exekucyę postawię. Łomna 1 junii 1829. Angermann, kontrolor.

CLXXV. Квіти для мшанецької громади в заплачених повинностей, 1829 р.

Gromada mszaniecka oddała 3 baranki stołowe. Łomna 1 junii 1829. Angermann.

Podpisany podług paletu ddto 20 maja 1829 codzienne kontentacye po 10 xr. w. w. za owies czynszowy w remanencie pozostały z roku 1822, 1823, 1824, 1825 razem sto trzy korecy i 21 garcy. Odebrałem od woyta Hrycia Sysynego do dnia 8 czerwca 1829 exekucyę cztery ryńskie, Nro 4 fl. i 36 xr. w. w. Na co przez znak krzyża św. podpisuje się. W Mszańcu dnia 8 czerwca 1829. Prokop Begiey, exekwent.

Nro. Jakim Opalak oddał remanentowego owsa czynszowego 10 garcy. Die 12 junii 1829.

CLXXVI. Окружний уряд відкидає відклик мшанецької громади в справі воження дерева до жупи в Старій Соли, 25 липня 1829 р.

Der Cameral Gemeinde Mszaniec. Aus dem, über eueren unterm 22 April l. J. eingereichten Rekurs, wider den verwaltungsämtlichen Auftrag vom 3 April l. J. Z. 388 wegen Schlagung und Zufuhr der Holzlatern in die Starasoler Salzkoktur unterm 10 Juni l. J. gepflogenen kreisämtlichen Erhebung, geht hervor, dass diese Inventarialschuldigkeit seit jeher bestanden hat und dass solche von euch bis zum Jahre 1820 ununterbrochen geleistet wurde. Die Gemeinde wird daher angewiesen das vermög Inventarium schuldige Holzquantum von 24 Lattern, aus dem ihr von der Cameral Verwaltung zu bestimmen den Holzschlage gleich nach Erhalt dieses Auftrages unter sonst

gewärtigenden Zwangsmitteln in die Starasoler Salzkoktur zuzuführen. Sambor am 25 Juni 1829. Ritz.

CLXXVII. Накази лімнянської фервальтерії мшанецьким війтам і громаді, 1829 р.

Woyt Mszańca da codzień 10 fur y 10 pieszych do robienia szarwarku za winne podatki, tu przystawić, inaczey wóyt odpowiedzialnym będzie. Łomna dnia 20 lipca 1829. Grzybawski.

Woyt Mszańca da na dzień jutrzeyszy do plebanii grażiowskiej 10 fur do zwożenia zboża, lecz do dnia. Łomna dnia 13 wrzesnia 1829. Grzybawski.

Woytowi w Mszańcu! Nakazuje się, azeby za odebraniem tego rozkazu posłał fure iedne do Krosienka do huty, ktora ma stamtąd skło do apoteki łomnianskiej sprowadzić. Łomna dnia 22 aug. 1829. Rybicki.

Nro 1238. Gromadzie mszanieckiej. Gdy Przeswietny Cyrkularny Urząd tuteyszey zwierzchnosci gruntowej dekretem dto 1 junii 1829 Nro 7870 zalecił, azeby gromady tuteysze do rąbania i wywozenia łater starosolskich swemi zwierzchnosci gruntowej pozwolonemi sposobami exekwowała, i to opocz powyż wspomnionego dekretu swoim rozkazem dto 1 august 1829, Nro 932 gromadom wszystkim zosobna zaleciła, lecz uiszczenie tego rozkazu zadna gromada do dzisdnia nie uiszczeniła, gdy zaś teraz zniwa po naywiększej części są uskutecznione. Przeto powtarza się tak dekret cyrkularny, iako i tuteyszy, azeby od poniedziałku następującego, повинне starosolskie łatry, gromada w lesie rozluckim pod dozorem lesnych w zrębie wyznaczonym rąbać, a łatry za rok upłyniony 1829 w lesie spaskim, gdzie im ferwalterya tameczna wyznaczzy, i tam już gotowe rąbany łatry znajdzie, wywozić zaczęła, i w tych iesiennych miesiicach do Starosoli nieochybnie wywiezła. Woyt zas, iezeli starania do wypędzenia ludzi i fur nie przyłoży, wprzody aresztem tygodniowym, a potem karą cielesną ukarany zostanie. W Łomnie dnia 7 8-bra 1829. Rybicki.

Woytowi mszanieckiemu, poniewaz tenze wraz z gromadą swą tak iest nieposluszny y uporczywym, ze tylokrotne nakazy ferwalteryi nie pełni bez exekucyi — więc posyła się Kalinoskiego, ktoremu woyt za drogę zapłaci 1 rs., a iezeli do piątku pullaterki nie będą wyrąbane, to woyt z przysiężnym będzie sprowadzony — cielesnie karany, a potym z urzędu będą zruceni. Łomna dnia 25 octobra 1829. Angermann.

CLXXVIII. Поквітованне в податків вложений в мшанецького пономарства, 1828—9 pp.

Nro 3. Wasyl Steckiewicz cum Andriy Steckiewicz z bratem swoim zapłacili czynsz za rok 1828 z gruntu nowosadzkiego dwa rynskie i kreutzerow 23 w walucie, które na rozkaz pana Resseka i w niebytności tegosz podług rejestru pozostawionego podpisany odbieram i do kasy dominikalney odsyłam. W Mszancu die 19 nov. 1828. Alex. Demianowski.

Za rok 1829 z nowosadzkiego gruntu kontrybucyi na rozkaz wgo pana Grzybowskiego podług rejestru rozrachowanego od Jacka i Andrija Steckiewiczza dwa rynskie i 51 kr. odebrałem. W Mszancu dnia 9 maja 1829. Alex. Demianowski.

CLXXIX. Фервальтерія загадує людям ходити до Ап. Куневича, дяка в Смеречці, що займав ся вороженням, 7 серпня 1829 р.

Nro 1020. Cyrkularz do gromad nizey wyrazonych! Tuteyszy urząd prefektury dowiedział się, i od wielu ludzi przekonał się, że Andrey Kuniewicz, diak ze wsi Smereczki wruzbitem y leczeniem ludzi zabawia się; do ktorego guslarza ludzie mniej wiary mające iak do bożka w kazdym razie udaia się. Gdy czyn takowy zasadam religii naszej prawowierney chryścianskiej sprzeciwia się y prawa naywyższego rządowe, cierpienie takich osob zakazuie y karać tak tych guslarzow, iako i strony do nich udaiające się, nakazuie się zatem woynom surowo, azeby oni po wsiach swych wszystkich ludzi uwiadomili, że straz iest postawiona dla strzezenia tych ludzi, ktorzy do niego w gusłach swych udaia się, y ci będą łapani y tu do aresztu przystawiani — przeto kazden strzedz się i od guslarza unikać powinien. Łomna dnia 7 augusta 1829. Rybicki. Łomna, Chaszczon, Łopuszanka, Michnowiec, Lippie, Bystre, Mszaniec, Gałowka, Płoskie, Groziowa nazad do kancelaryi dostawic.

Се письмо підписав останній війт в Мшанця і дальше до других громад не післав, через те не пішло воно навад до Ліжної, а лишило ся між паперами мшанецького війта.

CLXXX. Фервальтер Рыбцкый просить съвященників, щоби наклонявали людей до воження латрів до жупи в Старій Соли, бо вони повинні попірати інтерес свого колятора, 31 жовтня 1829.

Nro 1319. Cyrkularz. Do Wielebnych Imc Xięży Parochow nizey wyrazonym. Wielebnosciom waszym za dobrze wiadomo, iak gromady tuteysze zarządzeniom tuteyszey zwierzchności grontowey względem zawozu later do koktury starosolskiej sprzeciwiala się mimo nawet

wyższych rozkazow z Przeswietnego cyrkularnego urzędu iuz w tey mierze gromadzie kazdey z osobna wydanych. Za dobrze także waszym Wielebnosciom wiadomo będzie wcale expensa gromady wszystkie przez niegrontowne poduszczenia nieuważnych i niewiadomych ludzi wganiania się i iuz wiele expens poniesli, za które nie mają dotąd, ani mieć mogą wynagrodzenia albo w tey powinności, iakiego ulżenia, gdyż podobne w roku 1800 gromady robili przeciwności, a przez wypadły naywyższy dekret dto 8 aprila 1800 roku i przez uregulowanie gubernialne powinności later dto 21 9-bra 1800 roku Nro 33982 na fundamencie lustracyi z roku 1768 za panowania krola polskiego Stanisława ieszcze ułożoney, na przeciw ktorych układow gromady nigdy nie rokkuowali, later 496 do zupy solney starosolskiej dowozic musieli, a nawet za naymniejsze remanenta woyskową assistencyą znagani bywali. Ta zdrożność w posłuszenstwie poddanych tuteyszych odciągnie za sobą dla nich samych nie tylko wielki ucisk exekucyi, ale też i cielesne kary, bo iuz kompania żołnierzy do wysłania na exekucyę w panstwo tuteysze, a pryncypalnie do gromad Wołczego, Przyłupa, Iablunki nizney i wyzney i do Tureczki nizney i wyzney iuz iest zamierzona y ta wkrótce nastąpi, bo wysokie rządy gubernialne dekret swoy powyższy w roku 1800 wydany nie złamie, ale tylko potwierdzi y mocno exekucyą go poprze. Nizey wyrazony rządca prefektury tuteyszey, które iuz rok 15 urzędowania swego tutaj konczy, nie miał nigdy chęci takiey, azeby poddanego w czym nękał, albo go w obłudne poprowadzał scieszki y szukał chciwie dla niego iakich przykrości, poczytał by się bydz szczęśliwym, gdyby poddani tuteysi niedoznawali dla siebie uciskow, lecz kiedy rozkazow iego, ani rady iego niesłuchaia y więcey zuchwałemi się robia, a przez to sami szkodzą y przeciwności przelozonego swego nadwierzają, bo go przez to do wielkiej odpowiedzialności przyprowadzają, zatem sami sobie tę winę przepisać będą musieli, iak gmina żołnierzy domy ich napadac y ich do wykonania rozkazu swey zwierzchności z szturmem naganiać będą, a przytem exekutne i iedzenie dla siebie zabierą. Wiele bardzo zależy na Imc xiężach parochach iako pasterzach swych parafianow do porządku do wykonywania rozkazow zwierzchności swoiey nawrocić i w nich zuchwałosc naprzeciw rządu wyrządzaiają wykorzenić, dlatego to nizey wyrazony u mysli ieszcze tey, że kazden Imc xiędz paroch obowiazany iest rzecz skarbu naywyższego, a zatym swego kollatora podpierać, a zgube poddanego ochraniać, udaie się do waszey Wielebnosci, byście zgromadzonym po nabozenstwie parafianom obowiazek kazdego poddanego ku swemu panu wytłumaczyli ich od sprzeciwiania się danego im rozkazu do wozenia later odwieść starali się

i im nadchodząco woyskową tak uciążliwą exekucyę iako zgubę dla nich i zniechęcenia naywyższych rządów do wszelkich względów wystawili, y im to do serca włożyli, ze tylko tem sposobem iak dobrowolnie z furami do zwiezienia later do w naykrutzych staną, woyskową tę exekucyę, ktorey takiey niedoświadczeni, oddalą. Łomna dnia 31 8-bra 1829. Rybicki, Verwalter.

CLXXXI. Ровділ спадщини по Павлі Петипці, 23 грудня 1830 р.

Nro 1003. Dekret przyznanego dziedzictwa. Przez zwierzchność pupilarne kameralnego państwa Łomna względem spuszczny testamentalnie dnia 16 maja 1830 w Mszańcu zmarłym Pawle Petyszcze stanowi się, że pozostałym sukcesorom kopie inwentarza z aktow lewować wolno, do protokołu wniesione oświadczenie względem przyjęcia spuszczny z dobrodzieystwem inwentarza zna się za ważne. Ponieważ cała spuszczna tylko 104 fr. 5 xr. cm. podług inwentarza wynosi, przeto na mocy patentu dto 15 września 1810 od mortuarium, zaś podług cyrkularza dto 9 augusta 1789 od podatku szkolnego uwalniają się sukcesorowie. Cały spadek po zmarłym Pawle Petyszcze przyznaje się Maryi córce, z dobrodzieystwem inwentarza, iednakże pod tym warunkiem, ze ona Jackowi Petyszcze kwotę szacunkową 52 fr. 3 xr. cm. tytułem iego porcyi oycowskiey zspłacic, inaczey podług ostatniey woli zmarłego dnia 16 maja r. b. uczynionyi obowiązana będzie graću 2 pręty w naturze swoiemu stryiowi Jackowi ustąpić, a po sagem przyzwoitym, ktoren on iey dać będzie musiał, kontentować się. Jewka Potyszka wdowa ma prawo rządać, ażeby na tém grącie aż do smierci przytułek miała, była przyodziewana i karmiona, inaczey 4-ła część pozytkow prawnie iey się co rok należyć będzie. Zarząd gospodarstwa wdowie pod dozorem opiekuna się powierza. Łomna die 29 grudnia 1830. Winnicki.

CLXXXII. Львівська губернія, покликуючи ся на розпорядженням а 21 марта 1788 р., дає дозвіл підданям денебудь купувати наптки на власну потребу, 9 марта 1832 р.

Copia Nro 10732. Ogłasza się na nowo przepis okolnika z dnia 21 marca 1788 r. względem wprowadzenia bez przeszkody trunkow na własno domowo potrzeb. Wysoka c. k. połonczona kancelaryia nadworna dekretem z dnia 4 lutego r. b. pod liczbą 2298 i 176 zaleciła, aby przepis okolnika z dnia 21 marca 1788 zawarty, ze poddanym wolno trunki na domowy użytek w duminium, albo z innych mieysc, u kogo im się podoba, w kraiach dziedzicznych kupować, sprowadzać, z tym dodatkiem na nowo ogłoszonym był, iż Jego c. k. Mość nay-

wyzszą uchwało z dnia 26 stycznia r. b. w tym względzie nalezyte zachowanie istnoncych ustaw przypomiec raczył, ze zatym z iednyj strony wszelkie przeszkodzenie, ograniczenie lub utrudnianie w wykonywaniu tego poddanym należącego prawa, przeto takze wymaganie iakkey kolwiek bądź opłaty od trunkow na własno potrzebe sprowadzonych na duminia, z drugi zas strony każdy nieprawny wyszenk takze na poddanych iako czynności prawu przeciwney podług trwających przepisow kare zciagnąc by musiały. Co ninieyszum dla powszechney wiadomosci ogłasza się. W Lwowie dnia 9 marca 1832. August Lobkowitz gubernator, Alois Stubenheim, nadworny konsyliarz, Jozef Bobowski, gubernialny konsyliarz.

CLXXXIII Жалоба мшанецьких вйтів і гайдуків на високі оплати і податки. Відповідь фервальтерії на сю жалобу, 10 грудня 1832 р.

Nr. 1540. Mszanieckim woytom y haydukom. Na podane tutaj na dniu dzisieyszum remonstracyę względem płacenia z łazow 138 fr. 37½ xr. za opał drzewa 48 fr. 30 xr. i za komorne 107 fr. 30 xr. w. w. odpowiada się: Ze na dniu 25. czerwca b. r. pod N-rem 768 rząd im doręczanym powiedziane i wyrazone przyczyny, na iakim fundamencie z łazow czynsz 138 fr. 37½ xr. iest wyrazony i to mu się leszcze dzisiaj powtarza, ze podług konstytucyi krolewsko polskiey woytowie osiedli są na 1¾ łanach, ktore nie więcey iak tylko 118 morgow, 220 □ sążni wynosić powinny, a ze oni podług wymiaru geometrycznego 373 morgow, 998 □ sążni wszystkich gruntow posiadają, zatem więcey nad konstytucyę o 255 morgow, 778 □ sążni posiadają i z tych ułożony czynsz 138 fr. 37½ xr. w. w. zapłacić corocznie powinni, chyba ze te grunta łazowe odstąpio, a przy łanie swoim, ktoren ich własnościo iest i ten im nienaruszenie zostawia się, zostano. Ze zas ządaia, azeby im ekstrakt wydac grontow, lubo Zwierzchność niema racyi, bo tylko u 12 uprzywileowanych posiadaczow, nie u 50 rozszerzonych famili czynsze dopominac się ma prawo, iednakowo im wolność się daie z mappy takowey sobie przez człowieka pomiar i geometryę znaiącego, iako to Ian Rowenski pisarz łomnianzki, sobie na swoy expens przemiar zrobić, z czego pewnie prawdą doydą. Co się zas tyczy komornego, maia wyraznie wyznaczonych po iedynco po łmieniu i przezwisku w dekrecie wspomnianym wyrazonych i przyczyny powiedziane, ze podług monarchicznych y rządowych przepisow, na ktore w onym odwołue się i tą się im powtarza, to iest, iż podług gubernialnego dekretu dto 17 stycznia roku 1788 na iednym łanie niewięcey, iak tylko cztery familie, zatym na woytowskich łanach tylko 7 prawdziwych posiadaczow exystować powinny, a ze o 43 familie

więcey rozmnożyło się, to nie rachują się do przywilegiowanych woytow, a Skarb, albo Urząd tuteyszy w to niewchodzi, ze oni gruntu i chałupy mają, ktoren przez czas długi nieprawnie podzielili, zatem komornego 107 fr. 30 xr. w. w. dopoty płacić, albo kaźden do skarbu corocznie po 12 dni pieszych odrobic będzie musiał, dopoki z mieyscu swego nieustapio y gronta prawdziwym uprzywilegiowanym woytom, ktorych sąd uzna, nieoddadzą. Teraz wolno wam w tey mierze udać się do wyższych instancyi, tylko do swego rekursu macie przyłączyć dekret ztąd na dniu 25 junii 1832 Nr. 767 doręczony, w ktorym iuz dowiedziono iest, na iakim fundamencie od was Urząd tuteyszy daniny tey domaga się. Przeto teraz postanowiona assystencya odwołać się y natomiast sekwestracya wkłada się, ktora w następującym tygodniu przedsięwzięta będzie i ta tak z łazow, iako i komorne przez zabor bydła zbytecznego od gruntu czynsz odbierze. W Łomnie dnia 10 grudnia 1832. Rybicki.

CLXXXIV. Наказ фервальтерії виданий мшанецькій громаді, 4 серпня 1833 р.

Mszaniec gromada ma przez 2 tygodni na drogę cykularne przez Smereczkę co dzień dostarczyć fury 5, pieszych z łopatamy i motykamy 25. Łomna d. 2 aug. 1833. Rybicki.

CLXXXV. Testament Яцка Стажевського, 17 марта 1834 р.

Testament. W imie Oyca y Syna y Ducha Świętego Amen. Ja Jacko Starzewski iezdem od Pana Boga na moim cieie słaboscią obłożonym, lecz na umysle zdrowy i czerstwy, czynie ostatney woli moiey rozporządzenie, a nayprzod co do gruntu. Mam gruntu mego własnego ieden przęt i tylko w biegach ciągnie się w obydwie strony, niema do siebie żadnych łazow. Tudziesz we wsi Płockim w łazach mam kawałek pola pod półtora dnia orania, ktore pole w posagu wziołem po pierwszej żonie Matronie Cыcykowej. Więc ten ieden przęt pola wraz z chałupą synowi Iwanowi całkiem zapisuie. A co się tyczy kawałek pola w Płockim, to zapisuie corce Annie. Mam na długi pożyczonych pieniędzy, a to:

Wasył Steckiewicz od lat 7-miu winien mi	4 fl Conv. mon.
Andriy Steckiewicz od lat 5-ciu	" " 4 "
Wasył Steckiewicz drugi od lat 8 miu winien	4 "
Stefan Petiszka od lat 3-ch	. . . 10 "
Łuc Zamiszczak od lat 3-ch	. . . 4 "
(oddał i na expens pogrzebowy poszło)	
Andriy Malina 4 "
Petro Sysyn 2 "

Iwan Petreczkiewicz	16 fl Conv. mon.
Macko Petreczkiewicz	6 "
(zapłacił xiędzu 4 fl C. m. Bractwu za światło 2 fl C. m.)	
Michał Szewiak	2 "
Wasył Cыcyk w Płockim od lat 10 ciu winien	8 "
Summa	64 fl Conv. mon.

Z tey summy zapisuie córce Annie na wyposazenie 48 fl Con. m. Synowi Iwanowi 8 fl, Imci Xiędzu Demianowskiemu parochowi za pogrzeb i za dwie msze święte z parastasami odspiewane 5 fl, bractwu za światło 2 fl, Więc Macko Petreczkiewicz, ktoren mi iest 6 fl C. m. winien, ma xiędza parocha i bractwo iak nayzupełniey zaspokoić. Co się tyczy żony moiey trzeciego zaslubienia imieniem Pazi, ta tak mnie biednego kalekę od dnia zaslubionego w nienawiść powzięła, że muiałem z mego własnego gruntu i domu z dwoygoma moimi dziećmi po żebrach tulać się i na komorstwie w cudzey chałupie umierać. Pomagu po niey żadnego nie wziołem ani naymniejszego grosza, gdyż oyciec iey dał 8 fl C. m. na posag, to tym sama sobie zarządzała. A że ja z dwoygoma dziećmi tak długi czas w wielkich poniewirkach zostawał i z mego gróntu własnego naymniejszey zywności tak dla siebie, iako i dzieci nie miał, dla tego oddalam ją od majątku moich dzieci, by żadney pretensyi nie miała, poniewasz pożytek z gruntu sama dla siebie zbierała. Ktoren testament rozmyslnie i przy dobrej pamięci zadyktowałem; a ktoby moją ostatnią wolę łamał, kassował i w jakim kolwiek punkcie nadwerezwał; więc za takowe zniewage ostatney woli moiey przed Naywyższym majestatem Boga o sprawiedliwosc doprawzał bym się. W Mszancu dnia 17 marca 1834 † Jacko Starzewski, testator. Jako będące przy tem testamencie i nawiedzając chorego, na co dla lepszey wiary i wagi ile pisma nie umiejętni, znakiem krzyża świętego podpisuiemy się. † Jacko Sysyn, † Kiryło Guła, † Iwan Baraniecki, † Senko Petesz, † Jakim Opalak, † Hryc Łokocki, † Jacko Hrycak, † Anriy Malina, † Stefan Wołoszynowski, † Fedio Sysyn, † Petro Sysyn, † Pawło Sysyn woyt.

CLXXXVI. Посідачі вйтівства в Мшанци подали жалобу до губернії, де вчисляють всі свої привілеї, які їм відобрали і жалують ся на Якуба Демяновського, що забрав їх пасовиско, 6 серпня 1834 р.

Cysarskoy krolewskoy ferwalteryi Łumnianskoy z komonii Samborskoy z krainy Lipeckoy ze wsi Mszancu kameralney my wuyty przewyleiowani naywyższym prawom monarchycznym zanosimo zażalenia

na przeciwko pokrzywdzenia swego do przyswiętoy Cysarskoj guberni, my otrzymywali łany trzy, ieden, ktoren był na najlepszym polożeniu, ten odebrany i rozdany na nowosatki, my zaś zostalismy w górach iednego oborniku doprowadzić nie można, i przeto żadnego pożytku nie przynoszone. Mielismy karczmy dwie i młyny dwa i to także podobierali od nas. Yostał ieden młyn, ktoren iesmo swoim kosztem zbudowali, i ten odebrali, i własne nasze żelazia odebrali; a ktoren młyn zbudowany żydowi przedali, na tey gaci i na tym placu rosказala i pozwoliła chłopu z gromady zbudowac, teras my w wielkim pokrzywdzeniu zostaiemy podług naszych dokumentow i prawa naszego co się tyczy; i żadne nic nie otrzymujemy, co sie tyszy prawa naszego, wdawalismo sie do cyrkułu, żadney rezulucii i sprawiedliwosci nie otrzymalismy, teraz zostaiemy w wielkim pokrzywdzeniu swoim; my właściciele do gróntow swoich obzywamy się! my zaś gruntu sami właściciele potrzebuemy i podatki wyplacac będziemy podług wyntarżu; teras iak najpokorniey prosimy o rezolucie sprawiedliwosci. Mielismo paswisko na naszych gruntach i zwanną tiń i las wyhodowany. Jacob Demnianowski roku bieżącego zaczął pasiki rombać i pola dobywac z tego lasu, i nam na żaden sposob paswyska niepozwała ale zabrania, ale on inszych wołów nabral na nasze paswisko is cyrkułu sianockiego i chce sia budowac na gruntach naszych i podłogi zaciąga. My właściciele sami do swoich gróntow i żadnego podcesora nie potrzebuemy, i ażeby Jakub Demnianowskiy dał spokoju i oddalił się od nas. My przez niego wielkie krzywdy cierpimo. Teraz prosimy przyswiętoy gubernii, ażeby Jakób Domnianowskiy i wiecey nam krzywdy nie robił. Dato Mszanec dnia 6 go sierpnia 1834. Suplikanty Andriy Staskiewicz † Wasyl Staskiewicz † Jacko Staskiewicz † Nycolay Staskiewicz † Szczefan Staskiewicz † Wasyl Huzyłowicz † Jlko Staskiewicz, Szczefan Staskiewicz † Hryc Staskiewicz † Senko Petryczkowycz † Macko Petryczkowycz †. My wuyty wszyscy emyniom całym na to się podpisujemy † † † † † † † † † †.

Przeswietna ces. krol. Prefektura Łomnianska! Niżey wyrażony przeciwko Wasyla Kuczaka wnosze zażalenie z następujących powodow. Poniewasz Wasyl Kuczak gdy pozostał po smierci oycy swego sierotą małoletnym, a będąc podpisany bezdzietnym zabrał go do siebie, y chowałem po oycowsku, udzielając mu wszelkiey staranności aż do iego wzrostu, będąc w tey nadziei, acz będą miał na moją starość iakoweś z niego podpore; którego żeniąc po dwa razy, najprzód zprzedałem moje własne woły, wyexpensowałem na wszelkie potrzeby weselne złotych reńskich szesdziesiąt trzy, Nr. 63 fl w walucie. Do tegoż opłaciłem podatki z gróntu Nowosadzkiego za lat dwa złotych

reńskich trzynascie. Nr. 13 fl w w. ktoren to grónt wyżej wspomianego dziad to iest Iwan Kuczak moiey żonie a swoiey siostrzenicy osierociałey w posagu nadał, gdzie podpisany jeden pręt Nowosadztwa przy wszelkiey spokojności więcey iak nad 30 lat używał. A gdy Wasyl Kuczak zgodnie nieżył, często wszczynał tak zemną iako tesz z moją żoną kłutnie, różne zbytki wyrządzał, oddalił się od podpisanego iusz lat dwa w same żniwa, i obsiew z gróntu różnego gatunku zboża ktoren własnym moim nasieniem obsiałem, gdyż on niemiał żadnego, tak ze swego gromadzkiego, i z tego jednego pręta Nowosadztwa całkiem zabrał, pozostawiwszy mnie podpisanego w naywiększym ubustwie, i gróntu jeden pręt Nowosadztwa w posagu nadany moiey żonie na siebie odebrał, i przez lat dwa iak podpisanemu naymnieyszey skiby orać niedopuszcza. Przeto w tym moim pokrzywdzeniu płacziwie o sprawiedliwość dopraszam się. W Mszanцу dnia 28 august. 1834. † Macko Sysyn suplikant. NB. Ja podpisany zeznaie, gdy orałem na jednym pręcie nowosadztwa poł dnia, Macko Sysyn zapłacił mi 1 fr. 30 xr. w. w. † Łuc Zamiszczak. Tudziesz na tym samym pręcie za ieden dzień orania Macko Sysyn drugiemu Mackowi Sysynemu zapłacił 3 fr. w. w.

Praesen 13 a 7-bra 1834. Nr. 1240. Odebrany pręt pola nowosadzkiego przez Wasyla Kuczaka iako po swoim rodzonym dziadu, nie może bydz dopoty pozostałey iego siostrzenicy Sysynowey oddany, dopoki ona nie udowodni dokumentami, ze iey woy Iwan Kuczak, a dziad Wasyla iey zapisał, albo darował. Jezeli zas dokumentow żadnych niema, zatem przez swiadkow sądownie uznanych probowac musi przy sądzie tem bardziey, że Kuczak żadney tentowaney zgody przyjąc nie chce. W Łomnie dnia 13. 7-bra 1834. Rybicki.

Мацько Сясин подає жалобу на Івана Кучака за те, що той відобрав від него прут поля новосадства 28 серпня 1834 р.

CLXXXVII. Пашпорт для 4 селян, що йдуть на варобітки в Буковну, 11. червня 1835 р.

Reise Pass. Denen diessherrschaftlichen Mszaniecer Unterthanen Jwan Kohut, Pawło Sywiak, Jwan Szwec und Pawło Moskal wird hinmit die Erlaubniss ertheilt von hier in die Buccowina reisen zu dürfen, um durch Feldarbeit sich einem grösseren Verdienst zu erwerben. Es wird daher Jedermann noch Standesgebühr ersucht, dieselben frei und ungehindert pass und repassiren zu lassen, jedoch hat gegenwärtiger Pass nur für drei Monaten zu gelten. Vom k. k. Wirtschaftsamt. Łomna am 11-ten Juny 1835 Rybicki Verwalter. Урядова печатъ витиснена на кавальчнку чорного паперу.

CLXXXVIII. Квіт з заплаченого податку, 21. жовтня 1835.

Stefan Berdycz owśa miał zebrać w swojej porcy 21 korcy. Nato w skarbie zapłacił 12 korcy y 16 garcy 20 f. 50 xr. Tenze dał owsem w magazynie 4 korcy, potem dał pieniędzmi woytowi za 1 $\frac{1}{2}$, korcow 4 f. 10 xr. Z tegoz poboru przebrał do swojej porcy Petro Bazyło 2 korce, a to od Ihnata Michałka. Mszaniec dnia 21. X-bra 1835 Tymko Mucha woyt.

CLXXXIX. Василь Ухало з Михновки оправдує, що невинуватий сьому, що Петрови Смолієви затратив ся веприк, 28 жовтня 1835.

W Michnowcu die 28 sbra 1835. Przyswietna c. k. prefektura Łomnińska. Ja niź podpisany poddanyi kameralny ze wsi Michnowca, Wasyl Uchal, zanoszę moią naypokorniejsze prozbę do prefektury łomnińskiej i to w takowy sposób: Chodziliśmy do miasta Rudek na wieprzki pięć chłopow i kupowaliśmy sobie kazden zabne (мабуть zosobna) i pędziliśmy wszyscy do iednego chliwa, kturen kupi i przypędzi do chliwa i powrozem zakręci drzwi i idzie więcе kupować. Gdyż ja Wasyl Uchal iz Iwanem Milkowyczem przypędziliśmy dwa wieprzki do tego chliwa, a drzwi rozłamani byli i my drzwi związali powrozem i poszlismi na targowicę więcе kupować i Iwan Milkowycz nadybał Petra Smolia w hospodi i woła go: „Chodź, bo my idziemy do domu“, a un nie yszed, a my go czekali, a iego nie było i wtęczaz my wieprzki wypuscili i porachowali i iego trzy wieprzki wypędziliśmy aż do domu. I potem tym czasem un powiedział, że my mu wieprzka ztracili, a my trzy z chliwa wypuscili i przypędzili aż do domu, a więcе my nieswiadomi w iego wieprzkach i na to się pod sumieniem podpisujemy znakiem krzyża świętego Suplikant Wasyl Uchal i Iwan Milkowycz i Petro Asafayło, woyt i Nykołay Hrycyk, przysięzny i Wasyl Dunik, pisarz gromacki.

Obydwie strony mają na przyszley piątek tu do kancelaryi stać. Łomna 28 nov 1835. Ebenhard.

CXC. Прокіп Михалків записує Луцьови Замишакови один прут поля, 18 марта 1836 р.

Niżey podpisany, to iest Prokop Michalkow wyznaie tem pismem moim, iż Łuciowi Zamiszczakowi moy grunt, ieden pręt w biegach i w lazach, co się do tego прęта знаyдуie, wiecznemi czasy zapisуie z tym obwarowaniem, azeby wspomiony Łuc Zamiszczak przezemnie zaciągnięty dług funduszowych pieniędzy trzydziestie ryńskich w. w., a od tey summy cztery ryńskich w. w. procenta do ces. krol. kassy

ишаркою, iako tesz podatki pozostale odpłacił. Dla siebie podpisany na utrzymanie w biegach pozostawia do swojej smierci bez opłacenia podatkow ośm zagonew, a to ku stronie groziowskiej od chałupy asz po rów, czyli zwano iarek, cztery zagony, — w drugim mieyscu ku stronie gałowskiej, to iest od chałupy po wode Czapuwkie trzy zagony, a czwarty zagon za wodo Czapuwko. Zaś po moiey smierci i te ośm zagonow Łuciowi Zamiszczakowi wolne byдź маіа. Na co dla lepszey wiary i wagi w przytomności swiadków uproszonych przez znak krzyża świętego podpisуie się. W Mszancu dnia 18 marca 1836 roku. † Prokop Michalkow. Ja Łuc Zamiszczak podług tego opisu obowiązуie się dьгу funduszowych pieniędzy wraz z procentem zasпокоїć, iako tesz podatki odpłacić, i ośm zagonow bez плачення podatku do iego smierci wolne pozostawiam. † Łuc Zamiszczak. Jako uproszeni swiadkowie znakiem krzyża świętego podpisуiemy się. † Tymko Mucha woyt, † Andriy Dylin Swiadek, † Prokop Poźniak, † Andriy Poźniak, † Senko Petesz, † Jwan Sysyn Łesiow, † Petro Zubal, † Jwan Sysyn, † Jwan Bilak, † Jwan Petreczkiewicz, † Michał Guła, † Jwan Wołoszak, † Michał Kiszczak.

CXCI. Стефан Кіськанич вичить від Еви Сисиної 36 вол. к. в., і обов'язує ся по її смерті віддати позичену суму до мшанецької церкви, 19 червня 1836.

Rewers na złotych ryns. trzydziestie sześć con. m., ktore summe niżey wyrazony pożyczam od Ewy Sysynowey z procentem podług naszey ugody dobrowolney po cztery ryns. conv. m. rocznie i takowe na moim własnym gruncie dwoch прętach i wszelkim ruchomym gospodarstwie zabezpieczam i zapewням. A poniewaz ta wyżey wyrażona summa pochodzi ze zprzedanych budynkow s. p. Macka Sysynego i po smierci Ewy Sysynowey na fundusz do cerkwi mszanieckiey złożone byдz маіа, iako testament zmarłego Macka Sysynego zaswiadczy, a na iey utrzymanie, to iest żony zmarłego procent pozostae, ktoren iak nayrzetelniey co rok плациć obowiązуie się. A zaś po smierci Ewy Sysynowey wyżey rzczone kwote, gdy tego potrzeba wymagać będzie, do cerkwi naszey mszanieckiey parafialney niezwłocznie złożыć przyrzekam. Na co dla lepszey wiary i wagi w przytomności swiadków uproszonych przez znak krzyża świętego podpisуie się. W Mszancu dnia 19 czerwca 1836 roku. † Stefan Kiśkanicz, dłużnik. Jako swiadkowie uproszeni z. k. s. podpisуiemy się. † Tymko Mucha, woyt i swiadek † Jacko Hrycak, przysięzny i swiadek † Jacko Sysyn, swiadek † Iwan Dylin dto † Michał Kiszczak dto † Fedio Oliszczak dto † Ilko

Kiszczak dto † Iwan Sysyn Iesiow dto † Iwan Bilak dto. Alex. Demianowski, pisarz.

CXCII. Михайло Кишак продає лав поля Іванови Цмайови на виплату монархічних податків за 60 zł., 16 липня 1836.

Kontrakt. Ja nizey na podpisie wyrażony na zaspokoienie podatkow monarchicznych zprzedaie w Ianach kawalek pola zwane w Polanskim Iwanowi Cmajowi, za summe podług ugody, mowie sześćdziesiąt rynskich w konwencyonalney monecie, № 60 fl C: M: wiecznymi czasy i naupozniejszym iego potomkom do używania. Ktore pole leży z gory przy granicy Michnowskiey, wzdłuż ciągnie się do granicy Bystrzanskiey, do ktorego kawalka gruntu ani ia sam, ani z moich dzieci, ani tesz z moich krewnych naupozniejszey pretensyi miec nie mogą, iedynie za własnosć Iwanowi Cmajowi i naupozniejszym potomkom przyznaie i zapisuie i do ksiąg gruntownych intabulować pozwalam. Na co dla lepszey wiary i wagi w przytomności urzędu gromadzkiego i ludzi uproszonych przez znak krzyża świętego podpisuie się. W Mszancu dnia 16-go lipca 1836 roku. † Michał Kiszczak, przedawca † Łesio Rabiniec, szwager przedawcy † Dańko Rabiniec, siostrzeniec przedawcy. Jako uproszeni świadkowie przez znak z. k. s. podpisuie się. † Tymko Mucha, woyt † Ilko Kiszczak, świadek † Hryć Stasyszyn † Andriy Baraniecki † Iwan Kohut Pazynin † Andriy Dylin † Wasyl Bybka Alexander Demianowski, pisarz.

In das Grundbuch tom III pag. 205 gleichlautend eingetragen. Łomna am 3-ten August 1836. Підпис нечиткий і урядова печатка.

CXCIII. Testament mshanецького пароха о. Івана Демяновського, 6 марта 1837 року.

Kopia. W Imię Oycy i Syna i Ducha świętego Amen! Ja Jan Demianowski paroch w Mszancu, czuiąc się bydz na ciele słabem, a przy zdrowem umysle czynię między dziećmi memi ostatnie woli moiey rozporządzenie a to: Mam dzieci, to iest Alexandra, Marya wydana do Lebuchowy za Jana Terleckiego Prokopowicza i Jakoba najmłodszego syna. Wyrazam tedy, że corkę moię na imię Marię z Demianowskich Terlecką, podług ugody przedślubney zupełnie zaspokoilem i tak ona, iako też i iey dzieci i iakie tylko bydz mogą sukcesorowie, najmniejszey pretensyi do moich synow Alexandra i Jakoba miec nie mają i miec nie powinni pod odpowiedzialnością na straszem sądzie. Co się tyczy obydwóch synow, to iest Alexandra i Jakoba, temponiewasz zadnego majątku nie posiadam nic ninieyszem nie obiecuję i kazden co bog dał, niech się tem kontentuie i ieden drugiemu aby

nie wyrzucał na oczy, że oycowski majątek przysiadł, bo ia zadnego majątku nie mam i nie miałem. A na ostatek napominam was moie dzieci, abyscie się szanowali, kochali i o duszy moiey pamiętali, a tak zasłużycie sobie na błogosławieństwo boskie i oycowski, ktore to ostatnio woli moiey rozporządzenie by całą wiecznością było trwale ninieyszem przy uproszonych ludziach rzetelnie wyznaię i ten testament ręki własney podpisem stwierdzam. Mszaniec dnia 5. marca 1837 Joannes Demianowski m. p. Hryc Wołoszczak † Adriy Pizdniak † Petro Dycman † Jwan Sysyn Pazyn † Andriy Krawiec prowizor cerkwi † Łesio Szwiec dto † Jwan Cmaj † Wasyl † Michał Kiszczak † Ilko Kiszczak † Jgnacy Jankowski † Stefan Steckiewicz † Wasil Steckiewicz † Anriy Stasyszyn † Mikołay Lubinski pisarz z Gałuwki m. p. Grzegorz Kogut m. p. Coram A. Lubinski r. g. parochio in Gałuwka et Płoskie.

CXCIV. Перемиська консисторія звиває сьвящеників, щоб людей, як у кого захоріе худобина, поучували заховувати санітарні приписи, а не уживали до сеї цілі церковних церемоній, 8. мая 1837 р.

Nro 982. Es haben sich schon mehrere Fälle ergeben, dass die Geistlichkeit statt die Unterthanen durch schickliche Belehrungen und Zurechtweisen von ihren aberglaubischen Vorurtheilen und Missbräuchen bei Behandlung ihrer erkrankten Haustiere, insbesondere des Hornviehes abzumahlen und sie auf eine genaue Beobachtung der diessfalls in den gedrückten Unterrichten vorgeschriebenen Sanitätspolizeylichen Massregeln hinzuweisen, sie vielmehr in ihren Vorurtheilen dadurch bestärken, dass sie sich verleiten lassen durch äusserliche geistliche Zeremonien auf die Erhaltung des Gesundheitszustandes des Viehes und Behebung der Viehseuchen einzuwirken, wodurch der Landmann gegen Anwendung der vorgeschriebenen Sanitätsmassregeln noch mehr abgeneigt gemacht wird. Da der in Galizien seit mehreren Jahren verbeerend herrschenden Rinderpest nur durch eine genaue Handhabung der polizeylichen Vorsichtsmaassregeln am kräftigsten entgegengewirkt werden kann, so wird dem Dekanatamte in Folge h. Gubernialverordnung vom 21-ten April l. J. Zahl 1.4091 aufgetragen: 1. Die unterstehende Geistlichkeit auf die Unschicklichkeit der Anwendung irgend eines äusserlichen geistlichen Zeremoniels gegen das erkrankte Vieh zu erinnern und von allen derlei Funktionen abzumahlen, und 2. der unterstehende Kuratgeistlichkeit einzubinden, das Landvolk nicht nur bey jeder Gelegenheit von ihren Aberglauben und Vorurtheilen abzubringen suchen, sonder auch dasselbe über die Nützlichkeith und Nothwendigkeit dervorgeschriebenen Sicherheitsmaassregeln, wie sie erst neuerlich in den mit dem gedruckten Kreisschrei-

ben vom 17-ten Juny 1835 Zahl 32.267 herausgegebenen zweckmassigen Belehrungen bekannt gegeben wurden, zu unterrichten trachten und es zu einer gewissenhaften pünktlichen Befolgung zu ermahnen. Przemyśl am 8-ten May 1837. Joannes Epus Polanski a Consistorio gr. kath. Premisliensi. Nr. 982 Illustri adm. Revndo Turczmanowicz, administratori Decanatus Żukotyńensis et parochio gr. cath. in Łomna.

CXCXV. Ігнат Янківський просить фервальтерію віддати йому поле спадкоємців Жида Липи Єльця, який забрав його Ігнатовому батькови, 8 липня 1837.

Przeswietna s. k. prefekturo Łomniańska! Niz podpisany ze Mszańca przymuszony zostałem przes. prefekturze iako pierwszey instancyi krzywdę moie przedłożyć. Moy oyciec s. p. Ignacy Jankowski posiadał był grunt woytowski, do ktorego gruntu łąz Pohar należał leżący niedaleko granicy bandrowskiey i ten łąz żyd Lipa Jelec jakowym się szachrayskim sposobem przed kilku laty od mego oycy nabył, tak że mu używać pozwolił. Po niejakim czasie, gdy żyd Lipa Jelec umarł, Jakob Demianowski, nie wiedziec jakim sposobem, gdyż to było wszystko potajemnie zrobioną, ten łąz wyż rzeczony od successorow wzmiankowanego żyda Lipy Jelec dostał, że mu go pozwolili siać i używać, a że tego łązu iest kilka morgow daleko ode wsi, Jakob Demianowski nawet sobie tam i budynki postawił i to pole teraz znowu zprzedać chce. Podpisany po oycu moim iako najbliższy successor tego pola mając dzieci nie mogę bez tego łązu z moją familią wyżyć, przymuszony zostałem przes. prefekturę prosić, by raczyła ten łąz Pohar zwanny, ktoren do mego gruntu należy od Jakoba Demianowskiego odebrać i mnie w użytek nadać; iakim zaś sposobem żyd Lipa Jelec ten grunt od mego oycy nabył, gdy successorowie okaza dokument, ia im te kwote bez wszelkich processow oddać przyrzekam, zaś grunt w cudze ręce, tak iak Jakob Demianowski kupców Bog wie zkąd zprowadza, wypuścić niedopuszcze. Przeto udaie się do przes. prefektury, iako do pierwszey instancyi, by raczyła te rzecz wyindagować i podpisanemu łąz Pohar zwanny do użytku nadać. Mszańec dnia 8-o lipca 1837. † Ignacy Jankowski suplikant † Wasil Huzelowicz.

Dem Bittsteller zum Bescheid, dass dem Jakob Demianowski der Grundverkauf in so lange nicht bewilligt wird, bis der Process zwischen ihnen vom Gerichten nicht entschieden sein wird, Łomna am 8-ten July 1837. Підпис нечиткий.

CXCXVI. Пашпорт для 2 мшанецьких селян, що їдуть купувати худобу, 19 серпня 1837 р.

Reisepass. Denen diesherrschaftlichen Unterthanen Danko Petryszkiewicz und Senko Wolkanycz aus dem Cameral Dorfe Mszańec Samborer Kreises wird hiemit die Erlaubniss ertheilt, von hier nach dem Stanislawer und Brzezaner Kreis reisen zu dürfen, um Bortenvieh anzukaufen. Es wird demnoch Jedermann nach Standesgebühr ersucht dieselben frey und ungehindert pass und nepassiren zu lassen, jedoch hat gegenwertiger Pass nur für einen Monath zu gelten. Vom k. k. Wirthschaftsamte. Łomna am 19 August 1837 Eberbach Vr.

CXCXVII. Мшанецький арендар Борух Гірт віднаймає Грицеві Волощакowi і Максимові Бердичеві свій млин, 6 падолиста 1837 р.

Kontrakt. Ja niżej wyrazony ninieyszem kontraktem Hryciowi Wołoszakowi y Maksymowi Berdycowi subarenduie górny młyn na lat trzy, to iest od 1-go novembra 1837 asz do ostatniego octobra 1840 roku z roczno rato po złotych rynskich dziewięć konwencyonalno moneto, i takowe rathe wyżej wspomione mają do rąk podpisanego kwartalnie z gory, to iest po 2 f. 15 xr. c. m. odplacać. Przytem kontrakcie ostrzega sobie podpisany, gdy by takowy młyn przez posuche, albo przez wylew wody, zruynowanie gaci, wakował, najmnieyszey nagrody, albo opustku z rathy od podpisanego mieć nie mogą. Na co w przytomności uproszonych swiadkow ten kontrakt dla lepszey wiary i wagi własno ręko podpisuie. W Mszańcu dnia 6 nowembra 1837 Boruch Hirth mp. Jako uproszeni swiadkowie tego kontraktu znakiem krzyża świętego podpisuie się † Andriy Pozniak † Jwan Sysyn Łesiov † Iwan Dylin † Stefan Paraszczak Fediov † Hryć Pozniak † Ignacy Jankowski † Wasyl Siwak † Andriy Stasyszyn † Hnat Starzewski † Łuc Oliszczak woyt.

CXCXVIII. Мшанецька громада квітує майстра Гната Михалкова в робіт коло млина, 29 грудня 1837 р.

Swiadectwo na podpisie wyrażeni ze wsi kameralney Mszańca ninieyszem pismem zeznaiemy iako Hnat Michalkow, mayster około млына srednego zreperował z materyalu ze Skarbu wydanego podług zeslaney rewizyi, nayprzod w млынnicy podkamienie wiązanie i natem z дрzewа ciesanego powале, кола две, iedno wodne, drugie paleczne, двоие drzwi z tarcic, iedne do sieni, drugie do chalupy. Podwode зробiono z balkow wiązanie i skrzyńie, to iest wodospad, ktore млынне wodne коло obraca. Do tegosz iaz, czyli gać (rath) z chrusti iałowco-

wego i laszczyny, przez gromade zwiezionego ułożył i poprawił. W Mszańcu dnia 29. grudnia 1837. † Łuc Oliszczyk woyt † Andriy Krawiec z gromady † Prokop Pozniak dto † Tymko Mucha † Andriy Pozniak † Stefan Paraszczak † Pawło Senyda † Hryc Pozniak.

CXCIX. Чотири гасди з мшанецького виїтвства вібрали у найближших сусідів вівці, просять у фервальтерії доводу держати салаш, 3 мая 1838 р.

Przeswietna c. k. Prefekturo Łomnianska! Niz poddani ze Mszańca z woytowstwa uiąwszy sobie nayblizszych sąsiadow to samo z woytowstwa, ze nam dali po kilka sztuk owiec swych własnych i zezwolili nam takowe na swych gruntach paść, gnoić, na gruntach, gdzie bydło nie dochodzi i obornika dowiesc nie mozna, zas gromadzkie woyt z drugimi spolnikami zegnal i swoy osobny sąlasz miec będzie. Maiąc więc takowe pozwolenie od naszych nayblizszych sąsiadow i chcąc się to samo zabezpieczyc, by nas nikt się nie waził z temi owcami grasować, udaemy się w pokorze do Przeswietney Prefektury, by raczyła nam pisemne pozwolenie te owce trzymać udzielić i od wszelkich napadań w tey mierze nas zabezpieczyć. W Mszańcu dnia 3 maja 1838. † Stefan Petryczkowicz sąlasznik, † Dmytro Sysyn dto, † Petro Petryczkowicz dto, † Dmytro Petryczkowicz dto. Ci nam sąlasz trzymać pozwolili: Hryc Petryczkowicz † Iwan dto † Michał Szawiak, † Iwan Petryczkowicz, † Iwan dto, † Macko Kyśkanicz, † Dmytro Petryczkowicz, † Łuc Petryczkowicz, † Hryc Bib z woytowstwa. Supplicantam się pozwolenie daie na własnym gruncie woytowstwa owce trzymać, takowe zegnać y gnoić y woytowi się zakazuje tym przy szkody zrobić. Łomna 3 may 1838. Eberhard.

Диви мою статью: „Годівля, купно і продаж овець у Мшанци старосамбірського пов.“ уступ: „Збиране овець на салаш“ стор. 7 (Матеріяли до укр. руської етнології, том VI.).

СС. Василь, Андрий, Павло і Іван Стецковичі жалують ся, що громадський уряд силує їх відробляти шарварки на дорогах так само, як хлопів, хоч вони шляхтичі, 5 червня 1838 р.

Przeswietna c. k. prefekturo Łomnianska! My Bazyli, Jędrzey, Paweł i Jan Steczkiewiczze ze Mszańca mozemy się wykazać legitymacyą szlacheckiego i mamy swoje własne grunta w Mszańcu i całkiem do gromady nienależymy. Gdy zas urząd gromadzki swą przemocą nas na drogi, czyli inaczej szarwarki goni, grabi, i siluie, bysmy takowe szarwarki rownie, albo i więcej, iak chłopі z gromady robili, przeto

racz през. prefekturo nas od tych szarwarkow uwolnić w moc skryptow szlacheckich i urzędowi gromadzkiemu zakazać, by nas w tym względzie więcej żadney przykrości nie wyrabiał. W Mszańcu dnia 6-go Junii 1838. † Bazyli Steczkiewicz † Jędrzey Steczkiewicz † Paweł Steczkiewicz † Jan Steczkiewicz suplikanci.

ССІ. Передшлюбна умова між Василем Бибкою й Лесем Когутом, 17 липня 1838.

Intercyza. Między dwoma stronami stanela pewna i dobrowolna ugoda na zawsze trwać maiąca w następujących słowach:

Z pierwszej strony ia Wasyl Bybka do corki moiey, pozostałej wlowy Marii Cmaiowey, przyimuie zięcia Grzegorza Kohuta, któremu mego własnego gruntu, to iest два прѣты лежѣце między мiedzami з гóry Fedia Rabinca, з долу Wasyla Sieminskiego мiedzы з placami, огродами, biegami, лазами i ze wszystkimi przynależытосціami, to iest з obsiewem roznego gatunku zboża, iako też i budynki, chałupe i stodoły, a przy tem wszelkie gospodarskie ruchomosci wiecznemi czasy i naypoznieszym ich potomkom zapisuie z tym obwarowaniem, aby wspomniony zięć Grzegorz Kohut i córka Maria pozostałych dwie corki, to iest Anne i Anactazye z gruntu wyposazyli, a mnie i zonę moią iako rodzicow szanowali i przy sobie aż до śmierci utrzymywали.

Z drugiej strony ia Łesio Kohut swemu bratu Grzegorzowi Kohutowi na wniesienie posagu w pieniążney kwocie zapisuie i wylizzyć przyrzekam to iest złr. 81 y 12 kr. kon. m., z bydła dwie krowy, двоie cieląt sysaków i zrebie iedno, ze zboża sześć korcy owsa prostego, ieden korzec owsa węgierskiego, i ieden korzyc żyta. Z gruntu mego w lazach zapisuie bratu zwano Zakutyna nad krasnym potokiem pod два dni orania od granicy grąziowskiej, zaś od granicy bandrowskiej zwano на szerokim polu pod ieden dzień orania od мiedzы Macka Boba y Iwana Sysynego. Ktore intercyze my obydwie strony на zawsze за ważną i godziwą mieć chcemy i до ksiąg gruntownych intabulować pozwalamy, на co dla lepszej wiary i wagi tu w przytomności uproszonych świadków przez znak krzyża świętego podpisujemy się. W Mszańcu dnia 17 lipca 1838 roku. † Wasyl Bybka, oyciec młodey † Łesio Kohut, brat młodego. Jako świadkowie uproszeni. † Łuc Oliszczyk, woyt † Wasyl Steczkiewicz † Stefan Steczkiewicz † Fedio Mysiow † Hnat Bilak † Nikoлай Krawiec † Andriy Stasyszyn † Ignacy Jankowski † Jacko Stasyszyn Alexander Demianowski mp.

ССІІ. Микола Петричкович скаржитъ ся на лихву, 30 липня 1841 р.

Przeswietna caes. kroll. prefekturo Łomniańska! Nizey podpisany urlopnik ze wsi kam[era]lney Mszańca zanosze moje zaskarzenie, jako moy oyciec pozyczyl 200 fr. w. w. u żyda Borucha na handel kupiectwa roku 1840 i od tey summy procentu 1 fr. 40 xr. co tydzień, więc temi pieniędzami moy oyciec przez dwa miesiące handlował i procent dawał, a że potemu całkiem na handlu ztracił, ze z 200 fr. w. w. summy zostało tylko 30 fr. w. w. i tych zaraz zydowi wyrzeczonemu Boruchowi oddaną — potemu w rok pełny pare wołow moy oyciec za 140 fr. w. w. sprzedał i te wszystkie zydowi dał — znowu w tym roku po drugi raz pare wołow drugie za summe 100 fr. w. w. wyrzeczony zyd Boruch w Lutowiskach na targu u moiego oycia kupił, więc memu oycu dał 20 fr. w. w. za woły, a reszta summy za dług 80 fr. w. w. wziął sobie, — więc zyd za dług 200 fr. w. w.

1. wziął albo oddaną	.	30 fr. ww.
2. dto drugi raz	.	137 „ 30 xr.
3. dto trzeci raz	.	80 „

razem oddaną 247 „ 30 „

Więc dopraszam się przeswietne c. kr. prefekturę mnie i moiego oycia od dalszey pretensyi żyda Borucha uwolnić, gdyż zyd sobie ieszcze 50 fr. w. w. rachuje procentu, a moy oyciec na handlu kupiectwa zstracił i całe gospodarstwo na zyda oddawaniem długu wyłożył. Mszańec 30 July 1841. † Mikołay Petryczkowicz urlopnik.

Jezeli to iest prawda, ze Boruch Hirth za dług 200 fr. w. w. od Petryszkiewicza 247 fr. w. w., a zatym niemoze się dopominać od niego 50 fr. w. w., lecz tym się już kotentować ma, albowiem lichwiarstwo prawem monarchicznym iest surową zabronione. — Woyt na obie strony zwołać i ie obrachować, a potym relacyę do kancelaryi uczynić, iezeli strony na mieyscu nie pogodzi. Ck. pref. panstwa Łomna dnia 10 sierpnia 1841. Winnicki, Verwalter.

ССІІІ. Фервальтерія відбирає від Гриця Волощака скарбовий млин, 1843 р.

Przeswiętna c. k. prefekturo Łomnianska! My nizey na podpisie wyrazeni we wsi Mszańcu mamy w górze w roku 816-m młyn swoim własnym kosztem zbudowany, do którego mlyna ani gromada, ani ten skarb żadnego materialu nie daie, iedynie podpisani, co tylko młyn reparacyi i materialow potrzebuie, z własney swojej kieszeni o najmnieyszą rzecz postarać się muszą, aby młyn w swoim należytym porządku utrzymać można. A ponieważ takowy młyn razem z dwoma

mlynami skarbowemi na licytacye wystawiony, zatem iak nayspokorniey upraszamy ces. krol. prefektury, by łaskawie raczyła takowy nam młyn osobną zaarendować i nas od licytowania nie oddalić. Mszańec dnia 80 august 1840. † Hryc Wołoszczak † Wasyl Berdycz. Odpowiada się, iż prawo mlynne tylko skarbowi przystoji i nikt z poddanych takowego wykonywać nie moze przez (без) pozwolenia skarbu. Młyn także nieczy być nie moze, iak tylko dominikalny.

Supplikant, poniewasz takowy w czasie licytacyi zaarendował, więc imieniem rządu takowy używać będzie za opłaceniem czynszu. Łomna 2 Pazd 1840. Winnicki, Verwalter.

N. 2391. Do Hrycia Wołoszczaka w Mszańcu! Ponieważ na dniu wczorayszem tentowana zgoda między Iwanem Dziurdio i Hryciem Wołoszczakiem do skutku nie przyszła, ponieważ Hryc Wołoszczak gwałtem tego żada, co Iwan Dziurdio iako publiczny licytant i od wyższych instancyi potwierdzony tylko w drodze zgody uczynić mógł, by to iest temuz młyn iednokolny w possessyą za dozwozeniem wyszych urzędow odstąpić, Hryc zas Wołoszczak tak caley possessyi przyiąć, iako tez Iwan Dziurdio iedney części temuz odstąpić nie chce, a zatem deleguję się imc pan kontrollor Dyłski, azeby dla zapobiezienia dalszych kłótni, obrachowałszy Hrycia Wołoszczaka, młyn podług inwentarza od tego odebrał i zaraz tenze podług inwentarza nowemu kontrahentowi Iwanowi Dziurdio oddał. A ze Hryc Wołoszczak przy komissyi nieprzyzwoicie zachowywał się i wyraznie wykrzykiwał, ze młyn w nocy, gdyby mu oddany nie był, zupełnie zniszczy przeto za uchibione uszanowanie dla komissyi i odgrazanie się nieprzyzwoite przy swiadku Dziurdio i woytowi Jurko Cebak popełnione na 48 godzin aresztu, który natychmiast odbyć ma wskazuję się. Łomna d. 22 Xbra 1843, Czaczkowski.

ССІV. Луць і Пава Сисині бездітні просять фельвартерію, щоби дозволила прийняти їм кого на свій ґрунт, 15 лютого 1845 р.

Przeswietny c. k. urządzie prefektury Łomniańskiej! Nizey podpisany wraz z żoną swoją wnoszę do przeswietnego c. k. urzędu Łomniańskiego nayspokornieyszā prosbę, iako podpisani będąc bezdzietni nie mając żadnego potomstwa mielismy iednego syna i ten umarł i nie zostawił zadnych dzieci, tak my podpisani zostaiemy w słabości przez starość, a zatym zwolalismy sobie między ludzi gromadzkich swoich pokrewnych, ponieważ mamy grunt z obydwóch stron, to jest ia Łuc Sysyn po swoim oycu, ia zaś Pazia Sysyna po swoim oycu Senku Hrycaku, aby nas podpisanych zachodzili i na naszym gruncie gospodarowali, a żaden z nich nie podeymnie się, a zatym podpisani do-

praszamy się do prze. c. k. urzędu Łomnińskiego o łaskawe rezolucie, aby nam pozwolono było cudzych ożeń na grunt, by nas podpisanych zachodzili i podatki do skarbu wypłacali, ponieważ bez takiej rezolucji z prz. c. k. urzędu Łomnińskiego żaden cudzy nie chce się żenić na nasz grunt przez naszych krewnych, a podpisani mówimy, że ten jest nasz pierwszy krewny, który by nas w naszej słabości zachodził do śmierci. Mszańec dnia 7-o lutego 1849. † Łuc Sysyn suplikant Pazia Sysyna † My ludzie z gromady zeznaiemy, iako ta prosba sprawiedliwe podana iest. † Iwan Cmay † Wasyl Sywak † Fedio Dylin † Maksym Petryczkiewicz † Fedio Kraweć † Łuc Oliszczał woyt, † Stefan Nahyna przysięzny G. Kohut p. gromadzki. And. Minczakiewicz paroch to sam uprasza o zaspokoienie.

N. 359. Dem Bittsteller zum Bescheide man nehme keinen Anstand demselben zu gestatten, sich auf seine Grundwirthschaft eine fremde Familie aufzusuchen und ansässig zu machen, wenn von Seite der Anverwandschaft aus Anlass der Abtretung dieses Grundes, was dem W. Amte nicht bekannt seyn kann, keine Hinderniss im Wege gelegt wird. Bevor jedoch zwischen dem Abtreter und Übernehmer der Vergleich seinem Ende zugeführt werde, hat sich derjenige, der auf diesem Grund zu stehen will, früher bei seiner Obrigkeit anzumelden. Vom k. k. Caal Wirthschafts Amte Lomna 15 Frbr. 1845. Czaczkowski.

CCV. Павло Волошівський жалув ся на жида Баруха Гирта, що його за не відданий довг пограбив і побив, 22 лютого 1845 р.

Przeswieatny ces. krol. urządzie prefektury Łomnińskiej. Nizey podpisany wnosi zażalenie do przeswieatnego c. k. urzędu Łomnińskiego przeciwko szenkarza Barucha Hirta, iako temusz mój oyciec Andriy Wołoszyniski winien był 23 fr. w. w. iusz lat 10, a tenze Boruch Hirt wziol na ten dług półtora plusedka (полусетка) plutna w podpisanego i powiada teraz, ze się to plutno zpalilo, gdy karczma się paliła, zelazo z pluga całkem i przepadlo w niego; a zatym podpisany użala się do prz. c. k. urzędu tuteyszego przeciwko Borucha Hirta, aby ten mi oddal to plutno i zelazo, co zabral, to podpisany wtedy ten dług gotow oddać, poniewasz ten podpisanego teraz exekwue bardzo ciężko, to iest dnia wczorayszego przyslal hayduka Jaworskiego i urlopnika Klepała Stefa i te brali grabieże, ia dal siekirę, ale ci chcieli ieszcze rizak, com sieczkie rzal, alezem powiadal: będzie siekirę, a ci się porwali do buyki i mi włosy oberwali i koszule na mnie podarli. Mszańec dnia 22-o Lutego 1845. † Pawlo Wołoszyniski, suplikant † Łuc Oliszczał, woyt G. Kohut, pisarz gromadzki.

Praes: 22/7 1845, 430. Odsela się do woyta, ktory obrachował-ny zyda z skarżacem się postara się, aby zadna strona nie miała przywdy. Zelazo zaś i plutno szynkarz natychmiast ma oddać, albo zapłacić. Lomna 22/5 1845. Czaczkowski.

CCVI. Контракт купна-продажі між Василем Когутом і Стефаном Михалком, 28 лютого 1847 р.

Kantrakt kupna i sprzedaży. Nizey podpisany Wasyl Kohut wraz z żoną swoią Nastunią i synem Pawłem przedaiemy pręt pola ieden w obydwie strony z placami, leżący od miedzy górney Iwana Kohuta, do miedzy dolney Łucia Zamiszczaka Stefanowi Michalkowi i tesciowi tego Iwanowi Kohutowi za summe 95 fr. w. w. dziewiędziesiąt i pięć cynskich w walucie i cieie iedno, do tego ieszcze dawnego długu osmnaście bitych dobrymi pieniędzami przy tym daruie się, a to na takiy interes, że ten rok iest nie dorodliwy, że z głodu giniemy z dziećmi i podatki do kassy wypłacać nie iestem w stanie, tak ten pręt przedawszy i odedrawszy pieniedzy do rąk naszych wiecznemi czasy darujemy i potomkom tychże, a my ani potomki nasze żadnego waloru mieć nie mogą. Na co przy urządzie gromadzki i swiadkach z. k. s. podpisuiemy się i do xiąg gruntownych intabulować pozwalamy. Mszańec 28-o Lutego 1847. † Wasyl Kohut przedawca † Nastunia Kohutowa żona † Pawlo Kohut syn, przytym będący urząd gr. i swiadki z. k. s. podpisuiemy się † Łuc Oliszczał woyt † Fedio Mazurkiewicz przysięzny † Iwan Sysyn † Wasyl Makar † Łuc Maskal † Lesio Hryniw † Michal Hryniw † Fedio Bilak † Pawlo Sysyn † Petro Sysyn Grzegorz Kohut podpisał.

CCVII. Мшанецькі солтиси жалують ся на свого товариша Федя Бердница, що не хоче платити свою частину чиншу до ц. к. каси, 25 марта 1847 р.

Przeswieatna c. k. prefektora Łomnińskiej. Nizey podpisany soltysse wsi kameralney Mszańca dopraszami iak naypokornie łaski przeswieatney prefektory a to w tym sposobie. Poniewaz my wszyscy soltysse czynsz do kassy podług wypadaiącey należytość rzetelnie odpłacamy, iednakze Fedio Bardyc swoy czynsz na zaden sposob nie odpłaca, y oycy swego Wasila Bardyca oddalil, ktoren musial odstapic, nie wiedziec gdzie się obraca, gdzie my soltysse exekucji przez tegoz wszystkich cierpiemy, dopraszamy łaski przes. prefektore, aby od nas podług wypadaiący czynsz odbierać, a reszte to iest 27 f. 30 x. w. w. na Fedia Bardyca za dwa roki należytość od tegoz dochodzic, aby do kassy zapłacił, lub tegoz grunt znacznemu gospodarzowi za podatek

wręczyć, aby my nie chodzili w kłopotcie przez tegoż iednego. Mszaniec 25 Marta 1847. † Michał Wołoszczak † Petro Dyeman † Władimir Michalikowski † Stefan Wołoszczak † Michał Michalkowski. Wird dem Gemeind-Vorstarde in Mszaniec mit dem Bedeuten zugestellt, den Gegenstand zu untersuchen, und sobald es sich bewahre, dass Fedlo Bardycz seinen Grund nicht bestelle, diesen Grund den übrigen Soltyssen zur Bestellung gegen Entrichtung aller Abgorben zu übergeben. Vom k. k. Caal Wirthschaftsante, Łomna den 27 März 1847. Czaczkowski.

CCVIII. З наказу преидії п. к. намісництва перемиська консисторія закаує священникам втручувати ся в відносини між панами й підданими, 4 вересня 1847.

N. 2139. Es kommen käufig Fälle vor, dass die Unterthanen, wenn Zweifel bezüglich der ihren Herrschaften zu leistenden Inwentarial-Schuldigkeiten entstehen, sich bei den Seelsorgern Rath's erholen und von diesen unsichtigen Weisungen erhalten, welche zu Missverständnissen und Inkonvenienzen führen, die am Ende das Einschreiten des Kreisamtes nothwendig machen. Da in dieser Bieziehung bereits Beschwerden vorgekommen sind, so wird in Folge hohen k. k. Praesidialschreibens vom 23-ten August 1847, Zl. 4208 der gesammte Kuratclerus strengstens angewiesen, damit sich derselbe jeder Einmischung in den erwähnten Angelegenheiten enthalte, die Unterthanen viel mehr mit derlei Anfragen an die k. k. Kreisämter, oder k. k. Kreisämtlichen Exposituren weise, sie ermahne bis zur Entscheidung des Kreisamtes den Anforderungen der Grundherrschaft Folge zu leisten, dabei aber jenen schönen Beruf eines Geistlichen Friede, christliche Liebe und Unterwerfung, nicht aber Zwietracht und Empörung auszustreuen stets vor Augen haben. Przemysl am 4-ten Septber 1847. Sielecki G. V. Witoszynski.

Von Przemysler g. k. Konsistorium dem Zukotyner gr. kath. Decanatsante zuzustellen Exoffo inst. officio per Dobromil, Smolnica, Turka in Jawora.

CCIX. З наказу преидії намісництва поручає перемиська консисторія священникам, щоби в проповідях, голошених вірним в церкві, обговорювали також справи, які дотикають практичного життя рільників, 1 січня 1848.

N. 3348/1847. Experientia docet, quod objecta vitam practicam agricolae concernentia in concionibus pro populo dictis raro, aut nunquam pertractentur, unde ignorantia populi quo ad haec objecta cum

damno ejusdem populi et civitatis ubique conspicitur. Ad obviandum huic malo commendamus Clero curato dioecetano gr. cath. premisliensis in sequelam altae gubernialis Praesidii ordinationis dto 20 decembris 1847, N. 15706 horsum devolutae, ut conciones suas, quas ad populum omni die dominica et festiva dicere tenetur ita conficiat, quatenus in his etiam objecta vitam practicam agricolae concernentia, utide adhibendis viribus corporis et animi ad promovendum bonum commune civitatis et proximi, — de non appropriatione sibi injuste boni alieni, de veracitate in loquendo et agendo servanda, de bona educatione prolium, de morali et humano comportatione membrorum cujusvis communitatis inter se eterga alienigenas, de objectis naturae sub sensus cadentibus, de relatione hominis ad alios homines et ad vitam aeternam, de amotione vigentium superstitionum, de necessitate et beneficio suprema potestate instructi Regiminis, de morali obligatione observandae leges ab alto Regimine praescriptas, — de obligatione ducendae diligenter rei aeconomicae, unde sustentatio agricolae et non raro etiam bonitas status moralis ejus dependet etc. — lingua vernacula ruthena et stylo intelligibili ad captum populi pertractet. A Consistorio gr. cath. Premisliae die 1 Januarii 1848. Sielecki Admst. Diaec. Polanski.

CCX. Перемиська консисторія наказує священникам, щоби вітали і заохотили вірних до участі в виборах виборців і депутатів до державного сойму, 21 мая 1848 р.

Nr. 1668. Seine Majestät haben untern 9-ten May l. J. eine provisorische Wahlordnung der Deputationen für den ersten Reichstag in Wien, deren Exemplar hier zur Wissenschaft beigegeben wird, erlassen. Das Dekanatamt erhält daher zu Folge h. Landespraesidial Verordnung vom 18-ten May l. J. Z. 6526 die Weisung dem Dekanaterus eindringlichst aufzutragen, damit er durch die Belehrung des Landvolkes nach allen Kräften dahin wirke, auf dass das Landvolk bei den durch die Behörden einzuleitenden Wahlen der Wahlmänner und Deputirten nach seinem besten Wissen und Gewissen mit Berücksichtigung des allgemeinen und besonderen Wohles auf eine ruhige und ordnungsmässige Weise sich betheilige. Ins besondere hat das Dekanatamt den Seelsorgern zu empfehlen, dass sie sich in den Orten, wo die Wahlcommission nach §. 34 der provisorischen Wahlordnung ein geeignetes Individuum zur Besorgung des Schreibgeschäftes nicht finden sollte, bereitwillig zeige diese Obliegenheit übernehmen. Da die Wahlen aller Wahlmänner bis 6-ten Juny d. J. vollendet sein müssen, und von dem Ergebnisse der gewählten Personen

auch das künftige Wohl der ruthenischen Nation abhängig ist, so wird das Decanatamt es als seine heilige Pflicht erkennen, um unverzüglich und auch mittelst mehreren an die Seelsorger abzuschickenden Currenden denselben die obangeführten Weisungen zu geben. Przemysl den 21-ten May 1848. Sielecki Diöz. Admtor Polanski.

Vom Przemysler d. k. Consistorium Nr. 1668. Dem Zukotyner g. k. Decanatamte in Jawora.

ССХІ. Виказ гаэдів, що стоять під десятиником Василям Барілю 1849 р.*).

3. Gmina Mszaniec. Dziesiątnik Wasyl Baryło Nr. 31, do tego należą

Nr.	25.	Iwan Zamiszczak	kosa	
"	27.	Petro Baryło	dto	
"	26.	Fedio Makar	dto	
"	23.	Wasyl Makar	widły	
"	19.	Luć Michalkow	kosa	
"	30.	Pawło Sysyn	dto	
"	32.	Petro Sysyn	dto	
"	195.	Ilko Sysyn	widły	
"	17.	Michał Hryniw	kosa	Нечиткий підпис.

ССХІІ. Окружний уряд у Самборі збороняє селянам продавати поодинокі парцелі і тим чином роздроблювати свої гаєдівства, 9 марта 1850 р.

Nr. 620/Av. Circulare an sämtliche Magistrate, Dominien und Ortsobrigkeiten! Der. H. Minister des Inneren ist von mehren Seiten aufmerksam gemacht worden, dass die ehemaligen Unterthanen Parzellen von ihren Wirthschaften trennen und mit, oder ohne Bewilligung der ehemaligen Grundherschaften verkaufen. Da das Verboth der Grundzerstückung zunächst auf politischen und national ökonomischen Gründen beruht, die diessfällige Gesetze keines wegs ausser Wirksamkeit gesetzt sind, viel mehr der Regierung daran liegen muss, dass die Zersplitterung des Grund und Bodens, dieser ersten und mächtigsten Ursache der Verarmung des Grundbesitzers hintangehalten werde, so werden sämtl. Maate, Dominien und Ortsobrigkeiten in Gemässheit

*) Сей виказ зладжений мабуть 1849 р. підчас угорського повстання. Подані гаєди правдоподібно були сбовязані в вилами і косами іти на угорську границю против повстанців.

des h. Landes Präs. Erlasses vom 17 Februar 1850 Z. 2510 angewiesen die unterstehenden Gemeinden sogleich zu verständigen, dass das Verboth der Grundzerstückung keine Aenderung erlitten hat, dass somit der Besitzer einer rustical Wirthschaft nicht ermächtigt ist, solche ohne Bewilligung des Kreisamtes zu theilen, oder einzelne Parzellen hievon zu trennen und auf was immer für eine Art in den bleibenden Besitz eines zweiten zu überlassen, dass die Kreisämtliche Bewilligung zur Theilung einer Wirthschaft nur ausnahmsweise und in jenen seltenen Fällen angesucht und angehoft werden kann, wenn ein Wirthschaftscomplex so gross ist, dass die Kräfte eines Eigenthümers zur Bestellung der Wirthschaft nicht auslangen, endlich dass die Privatverträge wegen eingenmächtiger Veräusserung einzelner Theile von Rustikalgründen mit Rücksicht auf das Theilungsverboth undgiltig sind, worauf insbesondere Kauflustige aufmerksam zu machen kommen, um sich vor Schaden hüthen zu können. Über jede dem Dominium zur Kenntniss gelangte Grundzerstückung hat dasselbe entweder selbst das Amt zu handeln, oder nach Umständen dem k. Kreisamte die Anzeige zu erstatten. Sambor am 9 März 1850.

Nr. 620/Av. Wird dem g. k. Dekanate in Jawora mit der Anforderung zugestellt hievon das Landvolk insbesondere auch durch die Kuratgeistlichkeit verständigen zu lassen. Vom k. k. Kreishauptmann. Sambor am 9 März 1850. Hintzgerm.

ССХІІІ. Окружний уряд поручає сьвященникам поучувати вірних, щоби не вірили поголодці, що вернулась панщина, 25 червня 1851.

Nr. 11600. Circulare an sämtliche Ortsobrigkeiten! Zu Folge Erlasses vom 12 Juny 1852 Z. 5109 ist das h. Landes Praesidium zur Kenntniss gelangt, dass ein Gerücht hinsichtlich der Wiedereinführung des Frohne verbreitet wird. Auch soll im Samborer Kreise ein Gerücht bezüglich einer dem Landvolke von der Reglerung aufzulegenden Zwangsroboth zirkuliren. In Gemässheit des ohenerwähnten h. Praesidial Erlasses werden die Ortsobrigkeiten angewiesen diesen Gerüchten, wo selbe im Kreise auftauchen sollten, entschieden zu widersprechen und dafür zu sorgen, damit das Landvolk von jeder Irreleitung ferne gehalten werde. Sambor am 25. Juny 1852. Wird dem Zukotyner g. k. Decanate in Jawora mit dem Auftrage zugestellt diesen Beunruhigungen des Landvolkes durch entsprechende Widerlegung und Belehrung von der Kanzel entgegen zu wirken. Vom k. k. Kreisamte. Sambor am 25. Juny 1852. Gutwein.

ССХІV. Солтиський ґрунт Вовканичів переходить до Дмитра Сухого, 1847—1853.

Podpisany Jacko Wołkanicz wraz z żoną swoją Tacio daie grunt pod Nr. 144 Ianu sołtyskisgo s podatku (щоби він платив податок) Dmytrowi Suchomu, iakiy się znayduie, a to bez remanentu żadnego, tylko biere w tego 6 fr. Cm. A gdy Pan Bóg da, bym się zapomógł, to mam oddać tych 6 fr. cm., a grunt tak bez remanentu wolny ni będzie, iak się daie. Na co z. k. s. przy urzędzie gromadz. i swiadkach podpisuie się. Obornik podpisany daruie, iaki iest. Mszaniec dnia 20-o maia 1847. † Jacko Wołkanicz † Tacia Wołkaniczowa. Przy tym będący swiadki i urząd gromadzki † Łuc Oliszczak wóyt † Fedio Mazurkiewicz przysię. † Fedio Petryczkiewicz † Pawło Synyda † Petro Sysyn † Michał Wołoszczak † Anton Draban † Stefan Paraszczak, Grzegorz Kohut podpisał.

Maria Wołkanicz córka s. p. Jacka Wołkanicza bierze na dniu dzisiejszym od Dmytra Suchego dwa rynski w mon. konw., na co nie umiejętna pisma znakiem krzyża sw. podpisuie się. Mszaniec dnia 17 maja 1853. Maria Wołkanicz. Swiadkowie A. Nazarewicz, paroch † Senko Wołkanicz.

ССХV. Зарядження уряду що до охорони перед огнем, 24 січня 1855 р.

Nr. 10108. An das Zukotyner g. k. Dechanat in Mszaniec. Das h. kk. Appellationsgericht hat die wiederholte Bemerkung erneuert, dass der eigentliche Grund der häufigen Brandlegungen grösstentheils nur in der Rohheit des Landvolkes (des Thäters und des Beschuldigten) liegen, indem insbesondere auch die Grundwirth durch Misshandlungen und Verweigerungen des Dienstlohnes nur zu käufig zur Rachethung Anlass geben, das sicherste Palladium gegen Verübung ähnlicher Verbrechen wären also Schulen und zweckmässiger Religionsunterricht, auf deren Einführung fortan thunlichst hin zu wirken wäre. Mit Beziehung auf das hierämliche Zirkulare vom 2 Juni 1854 z. 7. werden die Dechanate im Grunde hohen Statthaltereii Erlasses vom 7 Oktober 1854 Zl. 15619 aufgefodert mit der grössten Sorgfalt auf den Religionsunterricht und die Einführung des Volksschulen einzuwirken, nach dem hiedurch die Sittenverbesserung gehoben und dadurch der Übelstand, der so häufig vorkommenden Verbrechen beseitigt werden könnte. Sambor am 24 Jänner 1855. E. Frey. Samborer Kreis Behörde 10108. An das Zukotyner gr. kat. Dechanat in Mszaniec.

ССХVІ. Жалоба Павла Сенеди на рішенне віята в його справі з Михайлом Грицаком, 7 падолиста 1856 р.

Löbliches k. k. Bezirksamt! Wie einem Löblichen k. k. Bezirksamte bekennt ist, wurde das Erkenntniss in meiner Grundzerstückelungssache in beyden Exemplare mir in die Hand gegeben, damit ich eines für mich behalte und das andere dem Paul Seneda einhändige. Ich habe mir alle Mühe genommen diese Zustellung bald zu stande bringen, allein es war mir doch nicht möglich es sogleich zu thun, weil ich anfangs nicht wusste, welches Exemplar mir gehört und welches dem Paul Seneda gehört. Als ich aber darüber die Belehrung einholte, komte ich den Paul Seneda nicht finden und so geschah es, dass ich erst in einigen wenigen Tagen ihm das Erkenntnisszustellte. Weil Paul Seneda auf mich erbittert ist, so betrachtete er diese unbedeutende Verspätung zum Vorwande, um seine Bitterkeit mich fühlen zu lassen. Er klagte mich deshalb bey dem Mszaniecer Dorfrichter Stefan Petryszkiewicz an und verlangte, dass dieser mich bestrafe. Dieser benützte diesen Umstand zu eigenem Vortheile und verurtheilte mich zu einer Strafe von zwey Quart Breintwein, welche ich zahlen sollte und welche er in Gesellschaft anderen Saufern austrank. Da ich diesen Brandwein nicht zahlen wollte, so nahm mir Stefan Petryszkiewicz ungefähr von 14 Tagen einen Sierak Rok, welchen er mir nicht ausfolgen wollte, bis ich ihm zwey Gulden w. w. bezahlen musste für den erwähnten Brandwein, den er ausgetrunken hat. Diesen Diebstahl zeige ich hiemit an und bitte, damit Stefan Petryszkiewicz gesetzmässig bestraft und gehalten werde mir die erpressten zwey Gulden w. w. zurückzustellen. Weiters muss ich anzeigen, dass Stefan Petryszkiewicz von mir 6 Gulden w. w. verlangt unter dem Titel der Prozeskosten, welche ich aber dem Paul Seneda nicht schuldig bin, zu zahlen. Da er mir droht, dass er mir wieder etwas stehlen wird, um auf Brandwein zu haben, so bitte ich ich alle ange-droheten Umfüge strengstens zu verbitten, indem ich sonst im Falle die richterliche Gewalt mir zu spät zu Hülfe kommen würde, genöthigt seyn wurde eine solche unrechtmässige Gewalt mit meiner eigenen Gewalt zu vertreiben. Lutowska am 7-ten November 1856. Michael Hrycak.

ССХVІІ. Повітовий уряд в Старім місті повідомляє громадський

уряд, що з газди в Мшанці виставили хижі без дозволу і наказу, щоби вони побудували безпечно огнище і комиш, 10 жовтня 1857 р.

Nr. 6280. Dem Gemeindevorstande Mszaniec. Demselben wird aufgetragen die dortigen Insassen Dmitro Starywczak, Peter Steczkiewicz und Iwan Paruszczak, welche ihre Häuser ohne hierämtliche Bewilligung aufgebaut haben, zur sogleichen Herrstellung einer sicheren Feuerstätte und Aufbauung eines Kamins zu verhalten und von Geschehenen binnen 4 Wochen die Anzeige hieramts zu erstatten. Vom k. k. Bezirksamte. Staremiasto am 6 October 1857, підпис нечиткий.

CCXVIII. Квіт 31 мая 1859 р. з заплаченого податку на жовніра*).

Gmina Mszaniec zapłaciła 11 fr. 70 x. öw. na ochotniki*), a zostało jeszcze dodać 1 fr. 62 x. öw, a to tylko do sobote, a potem exekucja nastompi. Staremiasto 31 may 1859. Rozmarynowicz.

CCXIX. Громада Мшанець зрікає ся права побирати дерево на будівлі і паливо в лісах ц. к. камери в Лімні, 1863 р.

Z c. k. Namiestnictwa jako komisji krajowej do odkupu i regulacji ciężarów gruntowych. Gminie Mszaniec do rąk pełnomocnika Pawła Senedy w Mszanцу. Sigillo volanti. Ex offio. K. k. Statthalterei in Lemberg. Nr. 17961. C. k. Namiestnictwo jako komisja krajowa do odkupienia i uporządkowania ciężarów gruntowych potwierdza ugodę zawartą dnia 29-go i uzupełnioną dnia 30-go kwietnia 1863 roku celem odkupienia prawa gminy Mszanца do poboru budulecu i drzewa na opał z lasow kamery Łomniańskiej między kamerą Łomnianską przez teyże zastępców Pana Kazimierza Skwierzyńskiego, c. k. komisarza powiatowej dyrekcji skarbu i Franciczka Watzek, c. k. nadlesniczego z jednej, a gminą Mszaniec, zastąpioną przez pełnomocników: Łucia Oliszczaka, Dmytra Pozniaka, Pawła Senedy i Stefana Petryszkiewicza z drugiej strony, którą przy sprawdzeniu dnia 13 lutego 1864 r. w obec komisji obwodowej obie strony zatwierdziły.

Ta uгода opiewa:

1. Mieszkancom pojedynczym rustykalnym we wsi Mszaniec, jako byłym poddanym Kamery Łomniańskiej, a to tym, którzy grunta rustykalne i domy mieszkalne posiadają, przysłuża na podstawie inten-

*) Сі охотники мали іти на війну в Італіі.

tarza powinności z roku 1819 przez kamerę Łomniańską zdziałanego i przez cyrkuł samborski zatwierzonego:

a prawo pobierania opału i

b pobierania budulecu na budynki gospodarcze i mieszkalne nowe, tudzież na reparacye tych budynków z niektórych do kamery Łomniańskiej należących lasów.

To samo prawo przysłuża także 16 na wojtowstwie w Mszanцу zamieszkałym osadnikom na podstawie komplanacyi z dnia 1-go lutego 1788 roku¹⁾.

Drzewo na opał była zbiórka składająca się z takiej sucharczyny, która w rocznych zrębach po zabranii surowych gałęzi przez robotników dla kamery jakąwą robotę lasową niszczących zostawała, lub która w lasach z drzew na pniu stojących naturalnym sposobem bez użycia siekiery na ziemię spadała, tudzież i takie braki, czyli kłody, które z drzew na sęgi, lub kłocy ściętych zostawały, a kamera nie mogąc te braki na sęgi wyrobić zgniliznie oddawała.

Drzewo na budulec musiało być do kamery pisemnie wykazane, która potem potrzeby wykazanego budulecu przez jakiego skarbowego urzędnika, lub przez leśniczego sprawdzała i ilość drzewa według swej woli na podwaliny, płatwie, belki, krokwie i łaty w lesie assygnowała, potrzebny zaś budulec na ściany ani do budynków mieszkalnych, ani gospodarczych dawać nigdy nie chciała.

2. Miejsce poboru tak drzewa na opał, jak i budulec wyznaczała kamera w każdym pojedynczym wypadku w tych swych lasach, gdzie jej się podobało. Dla gminy Mszaniec był do poboru opału i budulecu jednak tylko ten las przyznaczonej, którego według metryki gruntowej z roku 1820 w gminie podatkującej Łomna pod nazwą „Magura“ i pod liczb. topograf.

2136 nowe w objętości	980 morg.	659 □	sążni
2137 „ „	305 „	1126 □	„
2138 „ „	58 „	553 □	„
razem . . .	1344 morg.	738 □	sążni

zamierzonym jest.

3. Jako uprawnieni podług wyż wzmiankowanego inwentarza powinności z roku 1819 i powołanej komplanacyi z roku 1788 byli wszyscy gospodarze we wsi Mszaniec, którzy grunta rustykalne i domy

¹⁾ Гляди: „Парцеляция вѣтѣвства помѣж підданих села Мшанца 1788 р.“ — Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, том L, Miscel.

mieszkalne posiadali, tudzież 16 osadników na wójtowstwie w Mszanцу zamieszkałych i takich uprawnionych było do czasu zniesienia pańszczyzny razem 143 mieszkańców.

4. Za te prawa byli uprawnieni obowiązani, a to posiadacze gruntów rustykalnych w celu postawienia i reparacyi jazów i grobel rocznie 54 dni pieszo, a 94 dni ciąгло bezpłatnie — tudzież na wyrobienie półlaterków 148 dni pieszo i nakoniec na zasianie zrębów 64 dni pieszo, a 32 ciąгло za wynaerodzeniem każdego dnia pieszego po 6 kr. m. k., a za każdego dnia ciąгłego po 12 kr. m. k. kamerze rocznie odrobić. Osadnicy zaś na wójtowstwie zamieszkali byli obowiązani kamerze rocznie po jednemu ryńskiemu w. w. to jest roczną kwotę 16 złr. w. w. płacić, którą to wzajemną prestacyę uprawnieni aż do roku 1848 go, to jest do czasów zniesienia pańszczyzny bez sporu i sprzeciwienia uiszczali. Obowiązana zaś była kamera Łomniańska.

5. Te jednak uprawnianym przysługujące prawa uprawnieni nigdy nie wykonywali i ani drzewa na opał, ani budulcu na dudyńki mieszkalne i gospodarcze ani z powyżej przytoczonych, ani z innych do kameey Łomniańskiej należących lasów nie pobierali, albowiem lasy te od nas daleko są odległe i w takim górzystem położeniu się znajdują, że o pare mil objeżdżać by trzeba było, żeby się do tych lasów dostać można, a porachowawszy mitręgę czasu i przywóz, niewarto było drzewo to pobierać, a zatem uprawnieni zawsze potrzeb swoją tak na opał, jak budulec kupnym, lub zarobkowym sposobem z innych lasów poblížszych w cyrkule Sanockim, a mianowicie w Bandrowie leżących zaspakajali i dotychczas zaspakajają.

6. Zważywszy te wszystkie okoliczności nie robią sobie uprawnieni pretensyi do wykonywania praw poboru, opału i budulcu w lasach kameralnych Łomniańskich, nieżądając téż wynagrodzenia od kamery za te prawa i zrzekają się w imieniu swoim i swoich spadkobierców na wieczne czasy rzeczzonego swego prawa tak pobierania drzewa na opał, jako téż drzewa na pobudowanie domów mieszkalnych i budynków gospodarczych pod tém jedynie zastrzeżeniem, ażeby téż kamera Łomniańska ze swej strony zrzekła się bezwarunkowo prawa żądania od gminy Mszaniec odrobienia 54 dni pieszych, a 94 dni ciągłych bezpłatnych, tudzież odrobienia 212 dni pieszych, a 32 dni ciągłych za opłatę każdego dnia pieszego po 6 kr. m. k., a za każdego ciąгłego po 12 kr. m. k. — i prawa swego pobierania czynszu domowego po 1 złr. w. w. od każdego z 16 osadników na wójtowstwie w Mszanцу zamieszkałego w rocznej kwocie szesnascie (16) złr. w. w. wypadającego i żeby także restancyę, które pod tém tytułem czynszu domowego zaległe być by mogły, nigdy i pod żadnym warunkiem ani

od terazniejszych członków gminy Mszaniec, ani téż od ich spadkobierców nie upominała się.

7. Kamera Łomniańska jako obowiązana przychylając się do téj ugody przyjmuje przez ustanowionego swojego pełnomocnika zrzeczenia się to uprawnionych prawa poboru drzewa na opał i budulec na budynki mieszkalne i gospodarcze i zrzeka się także ze swej strony bezwarunkowo na wieczne czasy przysługującego jej dotąd prawa żądania od gminy Mszaniec bezpłatnego odrobienia 54 dni pieszych i 94 ciągłych — tudzież żądania odrobienia 212 dni pieszych, a 32 dni ciągłych za opłatą każdego dnia pieszego po 6 kr. m. k., a każdego dnia ciąгłego po 12 kr. m. k. i prawa swego pobierania czynszu domowego od osadników na wójtowstwie w Mszanцу zamieszkałych w rocznej kwocie 16 złr. w. w. jako wzajemną prestacyę wypadającego i obowiązuje się wszelkie zaległości pod tytułem czynszu domowego jako po uprawnionych należące się, a mianowicie kwotę 26 złr. 88 kr., a w. jako zaległość za czas od roku 1848 do ostatniego pazdziernika 1866 w. kasie kameralnej wykazaną, lub żeby w jakiegobądźkolwiek kwocie i z jakiegobądźkolwiek czasu kiedyś jakaś zaległość w czynszu domowym po uprawnionych wykazać by się miała, takową bez wyjątku jako przez terazniejszą ugode umorzoną i więcej nienależącą wyazać i słowem z tytułu czynszu domowego i odrabiania wyżej wyrażonej robocizny pieszej i ciąгłej żadnej nigdy pretensyi ani do uprawnionych, ani téż do ich spadkobierców sobie nie rościć. Działo się w Łomnie dnia 29. kwietnia 1863 roku, † Michał Cmajko † Jacko Pozniak † Jan Kiebało † plenipotenci † Dmytro Sysyn wójt — podpisałem Szyszkowski mp. Jako świadek Bolesław v. Szyszkowski mp. Maciej Rużycki mp. Józef Ruduchowski. Ze strony kamery Łomniańskiej Kazimierz Skwierczyński mp. c. k. komisarz zowiátowy skarbowy i pełnomocnik rządowy Franz Watzek mp. Oberfürster als Mitbevollmächtigter.

Uzupełnienie tej ugody dnia 30. kwietnia 1863 r. przedsięwzięte.

My niżej wyrażeni przez gminę Mszaniec do zastępstwa gminy w pertraktacyi względem prawa poboru opału i budulcu na budynki mieszkalne i gospodarcze nowe i na reparacye tych budynków jej przysługującego prawa specjalnie wybrani pełnomocnicy przystępujemy do tej przez jeneralnych plenipotentów gminy Mszaniec, a to: Michała Cmajka, Jacka Poźniaka, Iwana Kibała i wójta naszego Dmytra Sysyna zawartej ugody w całej jej osnowie i oświadczamy w imieniu własnym i w imieniu całej gminy naszej, że ta gmina nie robi sobie pretensyi do wykonywania nadal prawa poboru opału i budulcu z lasów kameralnych Łomniańskich i nie żąda żadnego wy-

grodzenia za te prawa od kamery Łomniańskiej pod tem warunkiem, ażeby też rzeczona kamera ze swej strony zrzekła się prawa jej przysługującego żądania od gminy naszej odrobienia robocizny pieszoj i ciąglej w szóstym punkcie tej ugody poszczególnionej i prawa swego pobierania czynszu domowego w rocznej kwocie 16 złr. w. w. wypadającego, tudzież ażeby także restancje pod tytułem czynszu domowego po gminie naszej w jakiegobądźkolwiek kwocie za jakiegobądźkolwiek czasu zaległe nigdy i pod żadnem warunkiem ani od uprawionych, ani też od ich spadkobierców nie żądała. Kamera Łomniańska przyjmuje przez swego zastępcę to oświadczenie i zrzeczenie się gminy Mszańca na prawo poboru opału i budulcu na budynki mieszkalne i gospodarcze z lasów kameralnych Łomniańskich i obowiązuje się kondycje w siódmym punkcie tej ugody poszczególnione przyjęte dokładnie wypełnić. † Łucь Oliszczak, † Dmytro Pozniak, † Pawło Seneda, † Stefan Petryczkowiec pełnomocnicy — podpisałem de Szyszkowski mp. Jako świadek Dmytro Sysyn, wójt z Mszańca podpisałem Bolesław de Szyszkowski mp. jako świadek Józef Ruduchowski mp. † Stefan Wołoszak † Iwan Cmajka † Iwan Stasyszyn przysiężny — podpisałem Warzecha mp. coram Habl mp. Ze strony kamery Łomniańskiej Kazimierz Skwierczyński mp. c. k. komisarz powiatowy skarbowy i pełnomocnik rządowy. Franz Watzek mp. Oberförster Mitbevollmächtigter. Z dniem doręczenia niniejszej intymacyi rzeczona kamera gminy Mszaniec do poboru budulcu i drzewa na opał z lasów kamery Łomniańskiej ustaje. Z c. k. Namiestnictwa jako komisji krajowej do odkupu i regulacyi i ciężarów gruntowych. Lwów dnia 31. maja 1864. C. k. wice-prezydent Mosch — Chitry c. k. radca Nam.

CCXX. Громада Мшанець приймає на себе сервітут в хосен лімилецької камери побирати з громадського пасовиска дернини до направи гати при двох скарбових млинах, 12 червня 1868 р.

C. k. Dyrekcyja skarbu zgłosiła imieniem państwa kameralnego Łomna prawo poboru darni do naprawy jazów przy młynach tego państwa z pastwisk gminnych w Mszańcu. Przy rozprawie w skutek tego zgłoszenia przez samporską komisję miejscową w myśl cesars. patentu z dnia 5. lipca 1853 r. przeprowadzonej, przy której imieniem uprawnionego państwa kameralnego działał pełnomocnik pan Kazimirz Skwierczyński, zaś w imieniu obowiązanej gminy występowali Pawło Sywak naczelnik gminy, Łucь Oliszczak radny, porozumiały się strony, jak następuje.

1. Służebnictwo kamery Łomniańskiej rozciąga się do używania darni do naprawy jazów przy młynach kameralnych we wsi Mszaniec się znajdujących z pastwisk gromadzkich niżej poszczególnionych.

2. Powyższe prawo pobierania darni uzasadnia się na długoletnim spokojnym wykonywaniu, za tém na zasiedzeniu — i ten użytek kamera po dziś dzień bez wszelkiej przeszkody wykonuje.

3. We wsi Mszaniec znajdują się dwa młyny kameralne „górny i dolny młyn“ zwane. Do jazu przy górnym młynie pod liczbą konskr. 88 pobiera i pobiera kamera darni z pastwiska gromadzkiego, zamierzonego przy pomiarze katastralnym z r. 1852 pod parc. ktstr. 748 w przestrzeni 2 morgów 222 □ sążni.

Do jazu przy dolnym młynie, który osobnym N-m nie jest oznaczony, pobierała i pobiera kamera darni z pastwiska gromadzkiego, zamierzonego przy pomiarze katastralnym z r. 1852 pod parcelę katastr. 4605 w przestrzeni 8 morgów 675 □ sążni. Płaszczyzną służebną stanowią więc pastwiska do gminy Mszaniec należące pod parcelą katastr. 748 i 4605 zamierzone.

4 Uprawnioną do pobierania darni jest kamera Łomniańska jako właścicielka młynów we wsi Mszaniec się znajdujących. Stroną obowiązana jest gmina Mszaniec, do której pastwiska służebne należą.

5. Sposób użytku był ten, iż kamera, czyli właściwie każdoczesny dzierżawca młynów bez wszelkiego opowiadania się darnie do naprawy jazów z powyższych pastwisk gromadzkich pobierał, kieżykolwiek było potrzeba; nadto za czasów istnienia stosunku poddańczego była gmina obowiązana bezpłatnych robotników do kopania darni dostarczać. Ilość pobieranej darni oznaczyć się nie da i takowa zastosowana była zawsze do potrzeby; zatem miarą użytku stanowi każdoczesna potrzeba w darni do naprawy jazów.

6. Za pobieranie darni nie istniało żadne obowiązkowe odwzajemnienie. Zważywszy że młyny kameralne we wsi Mszaniec się znajdujące służą po największej części dla wygody właścicieli tejże wsi; zważywszy dalej, że utrzymanie jazów przy tych młynach konieczne jest potrzebne, kamera zaś niema przyległych własnych gruntów, z których by darnie pobierać mogła; zgadzają się strony na regulację tego służebnictwa w ten sposób, iż kamerze Łomniańskiej, lub też każdoczesnym posiadaczom, albo dzierżawcom młynów we wsi Mszaniec się znajdujących ma na przyszłość przysługiwać prawo bezpłatnego używania darni do jazów z pastwisk gromadzkich w ustępie 3-m opisanych, o ile tego każdoczesna potrzeba wymagać będzie, a to jazu przy młynie górnym z parceli pod liczbą ktstr. 748, a do jazu przy młynie dolnym z parceli pod liczbą katastr. 4605. Gmina Mszaniec nie jest obowiązana dawać bezpłatnych robotników do kopania darni — i kamera, lub też każdoczesny posiadacz młynów we wsi Mszańcu darnie do jazów potrzebne z powyższych pastwisk gromadzkich swoim kosztem na przyszłość pobierać ma.

C. k. Namiestnictwo jako komisya krajowa w sprawach wykupu i uporządkowania ciężarów gruntowych zatwierdza powyższe porozumienie się stron jako ugodę regulacyjną w całej osnowie z tą uwagą, że ugoda ta ma strony obowiązywać z dniem doręczenia niniejszego orzeczenia. O tem powiadamiają się strony i niniejszą sprawę jako ostatecznie załatwioną uznaje się.

Z c. k. Namiestnictwa jako komisji krajowej do zniesienia, lub uporządkowania ciężarów gruntowych. We Lwowie dnia 12-go czerwca 1868 r. Podlewski, Rodakowski (?).

CCXXI. Ц. к. Староство в Старім Місті наказує громадській старшині стягнути від обов'язаних війтів і солтисів мешне для лат. пробоци в Самборі, 6 лютого 1871 р.

L. 207. Do Zwierzchności gminnej w Mszanцу. Rz. kat. urząd parafialny Samborski doniósł mi pod dniem 11. stycznia 1871 l. 8., że tameczni mieszkańcy na rok 1870 należne meszne dotąd nie uiszcili, a to: posiadamy gruntów wojtowskich 66 ct.

"	"	sołtyskich
	a.	wolniki 92 $\frac{1}{2}$ ct.
	b.	sołtysse 52 $\frac{1}{2}$ ct.
<hr/>		
	razem . . .	2 złr. 11 ct.

Nakazuje wojtowi, azeby powyż poszczególnioną kwotę w drodze przemusowej ściągnął i takową do 14 dni mnie przedłożył. Staremiasto dnia 6. lutego 1871 c. k. Starosta A. Drak. Mszaniec. Mesznego dla parocha obr. łac. w Samborze pro 1870 zapłacili sołtysi 52 $\frac{1}{2}$ ct. Staremiasto 2. III. 1871. підпис нечиткий. Mesznego pro 1870 dla parocha obr. łac. w Samborze zapłacili z gruntow wojtowskich 66 cen. Staremiasto 2. III. 1871. Нечиткий підпис.

Miscellanea.

Рожне поле.

Місце „Рожного поля“, на галицько-волинським пограниччю, прославлене голосною битвою 1099 р., що рішила окремішність Галичини і виратувала її для династії Ростислава, на підставі літописного оповідання про кампанію 1144 р. могло бути означене досить докладно. Військо київське, йдучи на Звенигород з горішнього Серета, проминуло Рожне поле в сусідстві Голих гір. Отже Рожне поле лежало десь коло вододілу Буга і Серета, в сусідстві Золочева¹⁾. Се зовсім ясно виходить з літописного оповідання, і аналіза його давно означила сю місцевість в приближенню²⁾. Тільки брак хорографічної вказівки не давав можности означити її вповні.

За браком иншої місцевости з таким іменем вказувано на Рожнів на Стиру, на захід від Бродів, але очевидна річ, що Рожне Поле так далеко на північний схід від лінії Серет — Голі гори — Звенигород ніяк не могло лежати.

Недавно я одержав звістку — від п. Григорія Кузьми, совітника апеляції у Львові, що назва „Рожного поля“ досі живе в зміненій формі під Скварявою, на степах, в околиці Золочева. Се вповні підходить до літописного оповідання³⁾, й істнування

¹⁾ Лаврентіївська літоп. вид. 1872 р. с. 295. Див. Історія України-Руси II² с. 372 і 424 і Звенигород Галицький с. 7—8 (в Записках т. XXXI і в моїх Розвідках і матеріалах кн. III).

²⁾ Див. Исследования Погодина IV с. 168; Барсова, Географія Начальной Лѣтописи² с. 118 й ин.

³⁾ На підставі його я вже давніше визначав сю місцевість „коло теп. Золочева“ — Історія II² с. 412.

сеї назви в устах сучасної людности рішило б справу. На моє запитання сов. Кузьма не відмовив ближших пояснень в сій справі в листі, з якого вїмки вважаю небезінтересними для висвітлення сеї справи.

„Майже на половині дороги зі Скнилова до Скваряви лежить фільварочок на карті військовій названий „Рожоволя“. Так його і люди зовуть. Лежить він посеред степу, на котрім в літі дропи подибати можна. Будучи ще малим хлопцем (тепер мині іде 66 рік), їздив я тою приватною дорогою з Білогокаменя до Львова до школи, отже котрийсь з моїх свояків в Почапах оповідав мині, що в тім місці, де той фільварочок господарський стоїть (там пан не мешкає) давно колись була велика війна, така сильна, що потічком, котрий як раз там починає ся рудкою, кров текла, і що той потічок „кравником“ звали. Мав там бути і кам'яний хрест на пам'ятку тої битви поставлений, але я собі не пригадую, чи я там хрест бачив: будучи молодим школярем, не много я таким оповіданням інтересував ся. На військовій мапі нема хреста при „Рожоволі“, але аж дальше в поле з Рожоволі до Скваряви ідучи, єсть хрест. Потічок від Рожоволі іде до Ольшанки.

„Для чого сеї фільварочок Рожоволя зоветь ся, ніхто мені не вяснив, хоч я з маленьку рожами любуючись, тою назвою інтересовав ся. Аж Вашу історію читаючи і на Рожне поле прийшовши, пригадав собі Рожоволю, а що межі жерелами Буга, дуже добре мені знаними, і жерелами Серету нема відповідного поля, на котрім би більша битва відбулась могла, і що тая Рожоволя тільки зо дві миль від Золочева віддалена; що по жадних рожах я в тім місці і сліду не бачив і нічого не чув, щоб там хто рожі управляв; що місце те не далеко від ріки Буга віддалене і для битви дуже надавало ся; що й переказ про дуже давню битву в тім місці удержує ся, а народ дуже часто назви перекручує і з Рожного поля Рожоволю міг вчинити, не піймаючи того, що те поле колись границею (рогом — рожним) було, а в сусідстві приходять і Белзєць і Княже — отже все те навело мені гадку, що та Рожоволя буде стояти на історичнім Рожнім полі — на північній стороні від Золочева, майже в половині дороги від Скваряви до Скнилова, серед широкого степу, 254 сажень над ровенем моря. Отже було то місце сухе, рівне, отворене, до битви дуже придатне, якого другого в околиці нема“.

Степова високорівня на північний захід від Золочева,

в напрямі до Скваряви й Скнилова, дійсно, підходить вповні під обставини літописного оповідання, і назва „Рожоволі“ (Рожна воля) справді може бути слідом давньої назви „Рожного поля“, що стелило ся на сім степовім просторі в напрямі від „Рожоволі“ до Золочева.

М. Грушевський.

Записки против книгокрадів у старих книгах та рукописах.

„Украсти книгу не грїх“. Сей прояв схибленої моралі, що й доси держить ся в досить широких кругах суспільности, хоч породжує факти неприємні для посідачів книг, та все таки в наших часах розповсюдження і дешевизни книг не буває і в сотій часті такий прикрий і докучливий, як був колись, коли книжка, писана чи друкована, була, так сказати, маєтвом, частиною найціннішого скарбу, коли нею величали ся та гордили ся, передавали її в спадку як знак особливої ласки або ховали ся в нею як із найбільшим секретом. От тим то не диво, що в тих часах роблено ріжні і серйозні заходи, щоб запобігти безсовісній крадіжці книжок. Маємо відомости, що по великих бібліотеках у Західній Європі цінніші книги були приковувані до своїх місць на ланцюгах, так що читач мусів читати їх тут же перед шафою, не далі, як сягав ланцюх. Бібліотечні кавці і всякі острі порядки для тих, що входять до бібліотеки і виходять із неї, се новочасні способи, якими заряди бібліотек запобігають неприємним практикам „книжкових куниць“ (Büchermarder).

Та одним із найцікавіших із культурно-історичного погляду способів профілякси против книгокрадів було уміщуване на полях книжок серйозних чи гумористичних написів против тих, хто би думав украсти книжку. В часах живого релігійного почуття була се не зовсім погана спекуляція припускати, що чоловік, який наважив ся вкрасти книгу, хоч би в тій наївній вірі, що се не грїх, дуже завагасть ся в своїй постанові, прочитавши на полях її карток крєпке закляте або соковиту лайку на того, хтоб заходив ся вчинити се. Тут уже не могло бути вимівки меред власним сумлінням, що се не грїх. Може з усякою иньшою книжкою й не грїх, а на отсій властитель поклав заборону й закляте, і треба вже бути дуже запеклим та маловірним, щоб поважити ся нарушити його.

Тямлю як тепер, що один старенький понотець, із яким я,

викопуючи з предвічного сьмітя на двінниці ріжні старі шпартали, в своїй добродушности згодив ся подарувати мені якийсь старий, обшарпаний Іржолой чи Требник, викопаний мною з куні сьмітя, але прочитавши на його долішніх полях ляпідарні слова: „а кто вы смѣлъ сію книгу отъ тон сватой церкви отдалити, вѣдетъ мати зо мною справѣ предъ сѣдомъ Господа Бога“, — завагав ся в своїй постанові і нарешті перепросив мене мовлячи:

— Ні, сеї книжки не можу вам дати. Бог його знає, хто був той небіжчик, що написав отсе. Я старий, не нині — завтра вмиру, то що мені за інтерес мати перед Паном Богом діло з якимось чоловіком, якого я не знаю і якому не хочу робити ніякої прикрости.

А коли я звернув його увагу на те, що книжка тут зогниа або хлопці стріляючи в празники з мовдівів подруть її на флейтухи, він відповів з ревітнацією:

— Щож, нехай і так буде! Аби моя рука чиста була, а хлопці нехай роблять, що хочуть.

Варто позбирати отакі записки з наших старик книг та рукописів, як інтересні сьвідощтва старих вірувань, порядків і гумору. Вже тепер, маючи в руках лише невеличку збірку таких написів, я можу розділити їх на кілька іруп і вказати деяку еволюцію в їх формі та змісті. Найстарші того рода записи будуть без сумніву ті, що являють ся закінченем т. зв. вкладних, себто тих написів, які уміщував жертводавець на полях книги, яку передавав церкві, монастиреви чи якийсь иньшій побожній інституції. Таких написів можна би назбирати дуже багато; в наших книгах і рукописах звичайна формула їх більшо менше така, яку бачимо в Ясській Миней кінця XV в. в бібліотечі Оссолінських у Львові, рукоп. ч. 368, де в низу на полях кількох перших карток читаємо: Изволеніемъ Ѡца ѿ спокшненіемъ сѣа ѿ ськръненіемъ стго дхѣа начатса ѿ писаса сѣи мннен февраръ Іѡноутъ стѣа магофетъ въ дѣи блгочестиваго [ѿ вѣо]любиваго гѣдѣа нашего Іѡана Стефана воеводи сѣа Богдана воевода а рѣкомъ многорѣшноа Исѣа Тахадина[a] в лѣто-ѣ. ѿ даде сѣа [до] стѣа мнѣтира [к] Іасѣхъ, ѿдеже естъ храмъ оуспеніа вѣце мѣа генваръ кѣ. дѣе. Правда, заклинання против злодіїв тут нема, мабуть задля браку дальших карток, але отсей початок робить ся в XVI і XVII в. загальною формулою вкладних.

Ось для прикладу вкладна рукописного Прольота перемиської крилошанської капітули, писаного в XVII в. (сигнатура

LII, В. 5), поміщена на полях перших карток у низу під текстом рукопису: Изволеніемъ Ѡца ѿ сьвершеніемъ сѣа ѿ спокшненіемъ стго дхѣа | рокъ вжѣта Ѡ народженіа ѣхъз (1607) мѣца ноябриа | дѣа кѣ. Сію книгу рекомъю прологъ сентевриа [далі одна стрічка записки вишкрябана] прѣдвѣнна мѣри наша Парасковен в селѣ Бѣлой в маестности нѣхъ милостей пановъ Белзецкихъ | ѿ придана естъ къ храму вѣнне писаного на чест | Іѣс Бѣс къ Тройци единомъ | ѿ да превьваеътъ кѣчно ѿ непоршнено Ѡ того вжѣго | храма. Я если вы дѣхто смѣлъ Ѡдалити | да вѣдетъ Ѡлѣчен Ѡ Ѡца, сѣа ѿ сватого дхѣа | да вѣдетъ Ѡсвѣжен | ѿдеже ѿгнь не оугасаетъ | ѿ червь не оусыпаеътъ. Я при настоѣтели храма стѣи Парасковен сѣѣеникъ Климентію першимъ попѣк | при Лаврентію второмъ, при Стецкѣ Квочницѣ | при Кондратѣ братѣ старшомъ, при Юриѣ | Мацковичѣ, при Істрѣкѣ Павловичѣ, при Каїтанѣ | Мацковичѣ, при Григорію Даниловичѣ | при Лаврикѣ Вла.... при Михаїлѣ | Доб.... на той час. Я вѣпили есмо оу дѣнака Романа Лѣкшевича сѣѣеника потѣлицкого стѣрского поповича потѣлицкого...

І тут на жалъ дальша частина, де містило ся закляте, вишкрябана і нечитка. Те саме можна завважити і в богатъох иньших випадках, що „совісний“ злодій укравши книгу на жалував праці, щоб вишкрябати страшно заклинане, іноді полишаючи навіть назву писаря і місцевости, куди належала книжка, аби лише заклинане не трівожило його душі. Зразкомъ такого заклятя, формулованого при кінці вкладної, може послужити приписка уміщена на остатній картці Замойського Збірника з поч. XVII в., що зберігаєть ся в університетській бібліотечі у Львові під знаком І. Ф. 15. Читаємо тут: Ісѣ Хсѣ сѣе вожій мѣтвामी прѣстыа ти мѣре ѿ стго Іѡана Крѣста ѿ стѣхъ апѣлъ Петра ѿ Павла ѿ всѣхъ стѣхъ помѣли ѿ сѣси раба своего вѣгго еромонаха Ялѣзіа давшаго книгу сѣю стѣомъ Софею, ѿ ѿзави его кѣчѣнка мѣки ѿ всакого зла, ѿко вѣсвѣтъ ѿси ѿ хвалѣмъ Ѡ всѣхъ стѣхъ твонѣ къ вѣки аминь. Да аще кто даннѣа мою, книгу сѣю ѿимеътъ Ѡ цѣрки соборѣна стго Софеа с Полоцка, да вѣдетъ клятѣ ѿ проклятѣ ѿ сказанъ Ѡ стѣхъ ѿцѣ седми соборѣ ѿ Ѡ мене вѣгго еромонаха Ялѣзіа. Се поклонѣ ѿ вѣсвѣніе кнѣзю ѿ вѣсаромъ ѿ мѣжемъ Полочаномъ Ѡ Ялѣзіа. Елами не ѿвѣдите домъ стго Софеа, а къ вѣвѣдѣ не давайте, а приказываю Бѣн ѿ вамъ.

Той сам ермонах Олексій ще в иньшій місці, на полях рукопису скріплює свій дар, сьвятому „Софею“ ось якими сло-

вами: „Равѣ вѣій вѣгій ермонахъ Ялѣіе далъ есмѣ книгѣ сію глѣмю свѣорникѣ мѣць сентябрь... полнѣю въ црковѣ премѣдрости вѣга стѣмъ Гофею, ижъ естъ въ бѣспасаніемѣ градѣ Полоцкѣ на паматъ мнѣ и родителемъ моимъ. Ктото [авекѣ вни] мати вѣдетъ книгѣ сію в цркви премѣдрости Бѣга стѣго [Софії] а с Полоцка, свѣдитъ есмѣ и мѣститъ Бѣ и прѣстаи Бѣга и вси стѣи, занѣ^ж азъ далъ книгѣ сію стѣмъ Гофі... вѣчно ѿ непорѣшно въ славу вѣію и в похвалу вѣи Мрѣ.

В иньшій перемиській Пролозі, списаній 1636 р. (sign. LI, с. 5) читаємо ось яку вкладну: Во имя вѣца и сѣа ѿ стѣго дѣа сописа са сіа книга глаголемая Прологъ ракомѣ кѣжимѣ Макаріемѣ рокѣ вѣхлѣ. [далі вишкрябано первісне місце, а дописано иньшою рукою: до Терновецъ храмѣ] стѣго славнаго прѣрка Іліи, акы вѣи нѣкто не смѣлъ вѣдалити в сего храмѣ. Я которий іерей вѣдетъ чести сію книгѣ, повиненъ Бѣ просити за тѣрѣдавшихъ са в дѣлкѣ семѣ. Нехай же вѣдетъ Бѣ несмѣртаномѣ чѣсткѣ ѿ слава в вѣки вѣковъ. Аминь.

Та маємо на полях наших старих рукописів і иньші записки против книгокрадів. На тім самій перемиській Пролозі LI, с. 5, що в XVIII віці був власністю свѣщеника Павла Свідвѣнського, читаємо ним самим сконценовану латинську епіграму:

Hic liber est meus,
 Testis est Deus.
 Qui illum quaerit,
 Hic nomen erit:
 Paulus natus,
 Tarnavski vocatus.
 Si vis a me amari,
 Noli illum furari;
 Mavis illum emere,
 Quam frustra accipere.

На одній рукописі XVIII в. в моїм посіданю маємо й руській двостих аналогічного змісту:

Хто бы мѣлъ сію книгѣ вкрасти,
 Томѣ скѣмѣ лѣтѣ свинѣ пасти.

Не сумніваю ся, що таких і подібних записок знайдеть ся у нас не мало; се подаю лише для початку.

Др. Ів. Франко.

Львівський тижневник з 1749 р.

В своїм посіданю маю примірник давнього польського тижневника. Він представляє собою на двох листках в форматі малої чвертки чотири непагіновані сторінки, задруковані гармондом без інтерліній, з якого остро вирізуєть ся то курсив у латинських фразях то версалікове письмо в деяких іменах осіб. Товстїйшим друком — терцією видрукований заголовок: Kuryer Lwowski, а під заголовком датованне: Z Lwowa dnia 9 Julii. Кінцева вінета — звичайний дереворитний орнамент. Печатня — не означена, може єврейська.

Скупе датованне не говорить, з якого часу походить львівський тижневник; за те зміст його, що обіймає визначні факти з одного тижня життя львівської аристократії і гієрархії, вказує з повною докладністю на час 9—15 липня 1749 р. З того часу не знають польські бібліографи ніякого Kuryer-a Lwowski-ого. З першим Kuryer-ом Lwowski-им (вид. Розумиловського) Естрайхер зустрів ся що-йно в 1848 р. Старшого о цілих сто літ прѣдка його він не знав. Не дивниця. Мійський архів у Львові, що своєю спеціальною вважає вибериуванне всяких леополітанів, також його не посідає. Видко, що той Kuryer Lwowski з 1749 р. належить вже до білих круків. В часті тому саме, а ще більше з огляду на те, що мій примірник старого Kuryer-a Lwowski-ого, щасливим випадком, являєть ся в своїм змісті майже вповні українським примірником — гарним причинком до історії заняття єпископського престола через Льва Шептицького, я подаю його тут в цілости:

Jaśnie Wielmożny Jegomość Xiądz LEON SZEPTYCKI, Biskup Ritus Graeco Uniti Lwowski, Halicki y Kamieniecki, ziachawszy na noc do WW. OO. Teatynow, in crastino to iest die 10. Ejusdem Mensis Julii, solenny na Biskupstwo odprawil Ingress, do Katedry swoiey, tym porządkiem. Wszyscy IchmC, tak ci ktorzy zgromadzeni, in numerosa assistentia, na pogrzeb ś. p. Jey Mci Pani Wojewodziny Lubelskiey, iako y ci ktorzy na wiazd ten consulto przybyli, ziechawszy się do Teatynow, o godzinie 10, nasamprzod wital ieden ex Alumnis Ich Mc XX. Teatinow J. W. JWci Xiędza Biskupa diserto ore, y dosyc erudito et comptissimo stylo. Tandem ruszyli się wszyscy Ich Mśc suo ordine Urzędnicy Koronni, Ziemscy, tudzież inni Goście, claudēbat Agmen Sam J. W. Jegomość Xiądz Biskup, obok mający Jegomości Xiędza Koadjutora Ormiańskiego, karetę bogatą, y wyborynym cugiem. A na-

przedzie wteyże karecie J. WW. Halickiego y Warszawskiego Kasztelanow, y zaraz z wałow Mieyskich trzy razy wydanym z Armat ogniem, odebrał *salve*: a tak przybywszy do WW. OO. Bernardynow zastał *numerossimum clerum suum*, gdzie pod przygotowanym usiadłszy Baldachimem od Jegomości Xiędza TYSZKOWSKIEGO Theologii Lektora wyborną, chociaż niegotując się, był przywitany mową. Potym ieden z Ichmościow Xięży Officyałow *Ritus sui* przy wchodzie do Cerkwi, à *Confraternitate Civitatensi invitabat* J. W. Jegomości Xiędza Biskupa do Cerkwi w Mieście będącey. *Deinde vota et appreciationes* oddawali J. W. Jegomość Wojewoda Wołyński, J. WW. Braclawski, Lwowski, Kamiński, Warszawski, Halicki, Kasztelanowie, Pisarz Polny Koronny, Lwowski, Krasnostawski, Grabowiecki, Szczerzecki, Tlumacki, Mostowski, Tarnogurski, Starostowie. Oraz ledwie zliczona Godnych Urzędnikow y Ziemian liczba, z niemalym ukontentowaniem, Godnego witała Pasterza, który każdemu z osobna, osobliwie iednak Jaśnie Wielmożnemu Wojewodzie Wołyńskiemu dysfyngwowanemu *in Republica sago et Toga Senatorowi*, że przy nachylonym wieku swoim, na przyozdobienie Aktu tego, zdrowia y fatygi, nie żałował, *Facundissimo sermone pro votis* podziękowawszy, y ubrawszy się u Wielkiego Ołtarza *Pontificaliter in assistentia Cleri sui*, y tych wszystkich Ichmościow przed sobą idących, Ichmościow Xięży Koadjutora Ormiańskiego y Opata Uniowskiego, *procedebat* do Cerkwi Mieyskiej, ktorego Ichmość Panowie Lwowski y Halicki Kasztelanowie, *qua Senatores* Wojewodztwa Ruskiego wprowadzili, ieden po prawey, drugi po lewey stronie pod rękę prowadząc. *Accedendo* do Bramy Mieyskiej zastąpili z krotkiem powitaniem Ichmość Xięża Jeźuici, upraszając o czas y audyencyą dla Młodzi Szkolney, która aby *in Majorem applausum sua vota exprimere* mogła. W Miasto wchodząc odezwiała się wdzięcznych muzyk rezonancya, na Ratuszu y Wieży Ruskiej, *incessanter* przez godzin kilka *hoc laetitiae sono* ogłaszaiąc zbliżającego się do Katedry Pasterza, a gdy wchodził do Bazyliki, dano ognia 14. razy na przywitanie. Gdzie zastał Jaśnie Wielmożnego Jegomości Xiędza WYŻYCKIEGO Arcybiskupa Lwowskiego *in Assistentia* Ichmościow Xięży Prałatow y Kanonikow, ktoren przez Mszą y Kazanie, ten Akt prezencyą swoją przyozdobił. Po introdukcyi usiadłszy pod Baldachimem Jegomość X. Biskup, nastąpiły ceremonie przed Mszą *juxta Ritus Graeco unitum* zwykłe, potym Mszą *in Aparatu Pontificali* J. W. JMć X. Biskup zaczął. Kazanie miał JMć X. TOŁCZYŃSKI Jezuita, Ordynaryusz Archi-Katedralny Lwowski, witał *disertissimo ore* Jegomości Xiędza Biskupa dosyć *elaborate*, wyprowadzając procedencyą Domu J. W. SZEPTYCKICH, *etiam cum Principibus* zkolligowaną, po Kazaniu y po Mszy, przy częstym

biciu z Armat odprawioncy, *in assistentia* wyrażonych Ichmościow, na obiad do siebie zaproszonych, iechał do Pałacu J. O. Xiążęcia J. Mci Wojewody Ruskiego tenże Jegomość Xiądz Biskup, gdzie wiezdzaiących Gości do Pałacu przy ogłaszaiącym ogniu z mozdżerzy, rezonancy Kapeli J. W. Jegomość Pan Kasztelan Halicki, *per recognitionem* przyiaźni, którą miał z ś. p. J. W. Jegomością Xiędzem SZEPTYCKIM Metropolitą Kijowskim, przeszłym tey Dyecezyi Pasterzem dając dowod wdzięczności, y addykcyi ku temu Imieniowi *supplebat vices* Jegomości Xiędza Biskupa, tychże Gości witaiąc, y przyjmując. Nastąpił *tandem* Traktament, stołow było trzy na 80. Osob, pod czas ktorego zaczęli spełniać zdrowia, J. W. IMC. Xiądz Biskup z J. W. JMcią Panem Kasztelanem Halickim, naprzod Nayiaśniejszych Krolestwa Ichmościow (sic!), J. O. Xcia Prymasa, J. W. Jegomości Xiędza Arcybiskupa Lwowskiego, J. O. Jegomości Pana Krakowskiego Hetmana W. K., J. O. Xięcia Jegomości Wojewody Ruskiego y innych Ichmościow Senatorow Urzędnikow Koronnych: Ogłaszała też same zdrowie z ręczney strzelby nadworna Chorągiew Węgierska J. W. Jegomości Pana Starosty Tlumackiego, w bardzo dobrym uregulowana porządku, którym do ukontentowania całej kompanii, bez naymniejszego *erroru* przez kilka dziesiąt razy udawał się ogień. Gdy ten traktament kontynuował mię aż do nocy a coraz *augebatur numerus* Gości; Nastąpiły Feierwerki *numptem* J. W. Jegomości Pana Kasztelana Halickiego sporządzone, z Illuminacyami wyrażającemi dosć piękną inwencyą Herby Jegomości Xiędza Biskupa *et cognatae Familiae* trwające godzin kilka, *tandem* Jegomość Xiądz Biskup do swojego Pałacu w Katedrze S. IERZEGO będącego odjechał, a J. W. Jegomość Pan Kasztelan Halicki, zatrzymawszy całą Kompanią, *continuabat* traktament, przy dywertymencie tancow do dnia białego. Wieża Murowaney Cerkwi przez dwa dni illuminowana była.

Dnia 11. Julii. To iest *in Crastino* wiazdu, J. W. Jegomość Xiądz Biskup I. W. W. Ichmościom Senatorom, Starostom y innym dystyngwowanym Urzędnikom Woiewodztwa Ruskiego, Ziemi Halickiey, Wojewodztwa Podolskiego oddawał wizyty, z podziękowaniem za łaskawą assystencyą expedyowanego na dniu wczorayszym wiazdu swege.

Die 12. Ejusdem. Odprawiła się przy licznym Gości konkursie publiczna Dysputa w Cerkwi Mieyskiej *in applausum* Tegoż Jegomości Xiędza Biskupa *ex Universa Philosophia*, z dedykowanemi pięknymi Konkluzjami.

Die 13. Ejusdem. Zaczął się Akt weselny Jegomości Pana ORLEWSKIEGO Vice Instygarowicza Koronnego z Ieymością Panną TURZANSKĄ Podczasanką Żydaczewską, tegoż dnia ślub dawał, iako

Siostrzenicy swojej I. W. Jegomość Xiądz SZEPTYCKI Biskup Lwowski w Kościele Panien Karmelitanek Trzewikowych, *in assistentia numerosissimi concursus*, z Traktamentem w Pałacu I. O. Xiążęcia Wojewody Ruskiego.

Die 14. Ejusdem. I. W. Jegomość Pan Kasztelan Halicki *ex nexu sanguinis* z Imcią Panem Vice Instygarowiczem Koronnym *et ex innata sua Civilitate* zaprosił do siebie całą Kompanią tego wesela, u przytomnych na nim Senatorow, Urzędnikow Koronnych na traktament, który kontynuował się przez noc całą.

Die 15. Ejusdem. Jegomość Pan ORLEWSKI Vice Instygarowicz Koronny *in gratiam neocontracti matrimonii* dawał Bal solenny w Pałacu I. W. Jegomości Pana Kasztelana Czyskiskigo.

Мов у калейдоскопі пересунулось перед нашими очима кілька барвних картин. Приняття і овації зі сторони латинського духовенства у Театинів, Бернардинів і Єзуїтів, торжественні походи при музиці і вистрілах з армат, бенкети та ілюмінації увінчані весільними пирами, а все при участі достойників офіційної Польщі — воно, видить ся, так і дине згодою і гармонією. Ніхто б, здасть ся, і не підозрівав, що має перед собою Патємкинові городи. А такими блахманами ті маніфестації, бодай в більшій часті, були без всякого сумніву. Якими щирими приятелями Українців були львівські Театини, се ілюструє найкраще факт, що вони загарбавши гроші призначені перемиським єпископом Георгієм Винницьким на основанне духовної семінарії, приймали через якийсь час ледви по шість Українців на науку, а радше на ополячення, в своїй колеїї, та потім і перед ними безцеремонно заперли двері (письмо єп. А. Шептицького в Пелешевій: *Geschichte der Union*, II, ст. 610). Не щирійшими приятелями українського владики, певно, були і львівські Єзуїти. А як ставив ся до українського клеру латинський архієпископ Микола Вжицький, довідатись можна хочби з його кореспонденції з єп. Львом Шептицьким в справі обойчиків (Korespondencye I.W. Imc. X. Wyżyskiego arcybisk. Lwowsk. z I.W.X. Szeptyckim metropol. rusk. o kołnierzyki — в архіві гр. кат. Капітули в Перемишлі). Протестуючи против прийняття латинських обойчиків українським духовенством, Вжицький виступав навіть против зверхнього зрівнання латинського духовенства з уніятським. Чи ліпші були Бернардини? Можна сумнівати ся. З часу інтронізації єп. Льва Шептицького зберегла ся в архіві гр. кат. Капітули в Перемишлі їх приватна хроніка (*Acta celeberrimi primarii conventus Leopoliensis ad*

s. Andream Apostolum, 1735—1757). І в тій хроніці, дарма що в ній знайшлося місце навіть для дуже дрібних фактів, нема ані слівця згадки про інтронізаційні овації для єп. Льва Шептицького. Ще й як на те починають ся записки з 1749 р. словами: *Toto hoc anno nihil boni notandum venit!* Таке промовчанне власної участі в інтронізаційнім торжестві українського владики являєть ся тим дивнійше, що таж сама хроніка попередникови єп. Льва Шептицького, митрополитови Афанасієви Шептицькому, посвятила ранше аж дві вельми прихильні згадки, а таксамо пізнійше занотувала акт вінчання Симеона Шептицького, брата єпископа Льва. О. А. Петрушевич, виписуючи записку про пир, який урядив Бернардинам митрополит Аф. Шептицький (Сводн. Гал.-рус. Лїтопись, під роком 1741), недобачив двох иньших записок про Шептицьких. Щоб доповнити Szepticiana Kuryer-a Lwowsk-ого, я подаю тут всі три записки разом.

Перша записка під роком 1741:

„In Festo Porciunculae Missam solemnem pontificaliter celebravit Illmus Rdissimus Dnus Athanasius Szeptycki Metropolitanus totius Russiae, Episcopus Leopoliensis. Camenecensis Ritus Graeci suoque sumptu prandium nobis laudissimum quoad cibos et potum vini toti communitati sufficientissimos dedit, Ipseque nobiscum et cum aliis Nobilibus et praelatis in refectorio pransit, Ejusque musici capelistae sub tempus totius solemnitatis chorum tenebant svavissimo concentu. Deus Ipsi retribuatur in longaevo tempore et s. aeternitate“.

Друга записка під роком 1746 — то посмертний відзив про Аф. Шептицького:

„December, Die 10. Mortuus est dolendis fatis Illustrissimus Reverendissimus Athanasius Szeptycki, fulcrum et decus Ritus Graeci, Metropolita totius Russiae, qui innumera nunquam satis praedicanda perfecerat in Ecclesia Graeca: Ruthenos enim ad Unionem cum Ecclesia Romana summa cura innumeros convertit, Synodum Dubnensem coegit, in qua plurima optima sancivit. Monasteria multa aliasque insignes Basilicas aedificavit. Inter quas apparet noviter erecta Ecclesia Cathedralis Leopoliensis ad s. Georgium, pro cuius continuatione reliquit centum sexaginta millia Florenorum Polonicalium: Nostro quoque Ordini fuit addictissimus. Cuius corpus cum ex aula efferebatur ad nominatam Ecclesiam, unus ex Nostris S. T. Lector R. P. Benedictus Kotficki gratitudinis erga peroravit concionem, quam Typis impressit“.

Третя записка бернардинської хроніки під роком 1756 належить до того Симеона Шептицького, що 1779 р., після смерти брата Льва [будучи перемильським каштеляном] загорнув титулом спадщини всі єпископські і митрополичі параменти, та звернув їх назад аж після довгих процесів (Pelesz, op. cit. ст. 676). В тій записці читається:

„Die 20 Junii hora vespertina septima solemniter in Ecclesia nostra matrimonio copulati sunt Perillus G. D. Simon Szeptycki Capitaneus Kozicensis, Pocillator Leopoliensis, frater Illmi Dni Leonis Szeptycki, Episcopi Leopoliensis. Ritus Graeci, cum Perill. G. Dna Anna Trembińska virgine subjudicida Lublin., assistente et benedicente matrimonio celsissimo Archiepiscopo Leopoliensis. Ritus Latini in frequentia Magnatum et Nobilium. Sermonem habuit AVPr. Stephanus Wilczynski, Lector Phiae hujus Conventus“.

На завершення дрібних уваг до інтронізаційної реляції Kuryer-a Lwowsk-ого можна ще й се пригадати, що автор його, стараючи ся світлим картини заслони все, що могло б викликати немиле вражіння, ледви згадав участника інтронізаційного торжества унівського архимандрита. А прецінь не було для Львовян таємницею, що Василян, наслідком їх претенсій до першенства перед світським клером, не допущено до офіційної участі в інтронізаційних походах (Pelesz, op. cit. ст. 673). Якого характеру була участь в тих походах унівського архимандрита, може посвідчити хочби сучасна записка на Літургіконі в церкві села Годова під Помор'янми: „W tym roku poświęcił się X. Leon Szeptycki na episkopacie Lwowskim, ale wiele było kłótni, bo mu przeszkadzał X. Turzański, opat Uniowski (Петрушевич: Сводн. гал.-рус. Лѣтопись, під роком 1749).

Закривання всего, що могло б бути прикре, а представлення всіх епізодів інтронізації в блиску торжеств повних одушевлення і гармонії могло б вказувати на те, що редактор Kuryer-a Lwowsk-ого походив з оточення єпископа Льва Шептицького.

Др. Василь Щурат.

Наукова хроніка.

Антропологічні і археологічні часописи за 1905 р.

1. Антропологічні часописи.

Archiv für Anthropologie, N. F. III, 1905. Соматичній антропології присвячено в сій піврічнику (том IV буде обговорений пізнійше) дуже багато місця. Становищем чоловіка в звичайному світі, а саме його відносинами до малп, займають ся дві статі. Перша з них, пера N. C. Macnamara, Beweisschrift betreffend die gemeinsame Abstammung d. Menschen u. d. antropoiden Affen (77—84) пераує на критику Джіофріді-Руджері La posizione del bregma nel crano del Pithecanthropus erectus, e la tendenza neomonogenista in Germania. В другій D. Verhältnis zwischen Gesichts- u. Gehirnschädel beim Menschen u. Affen (85—93) робить C. H. Stratz студії над величиною мозку у людей і антропоїдних малп і потверджує давню гадку, що між усіма людськими расами нема великої різниці, вона за те очевидна в відношеню до малп. Показчик антропоїдної мални до пітекантропа 72, неандертальської раси 54, а сучасного чоловіка 42. Sergi збирає свої дотеперішні результати в розвідці Die Variationen des menschlichen Schädels und die Klassifikation der Rassen (94—120 + табл. VIII—X): первісною і типовою формою довгого черепа була еліпсоїдна форма з двома відміннями, овоїдною і пентагоїдною. Пентагоїдна форма була лише продовженням передпородової стадії, овоїдна витворила ся через заокруглення бічних костей і потиличної частини. Типовою і первісною формою короткоголового черепа була сфероїдна форма з двома головними відміннями, сфеноїдною і плятикефальною, з яких розвинули ся інші. Оба типи довгий і короткий (або круглий) не можна пояснити розвитком одного

в другого і тому треба їх признати за основні, специфічні форми. О. Рајке оголошує антропометричні поміри на 2059 дітях (Beiträge z. Frage d. kindlichen Wachstums. Anthropologische Untersuchungen, ausgeführt an holsteinischen Kindern, von der Geburt bis zum vollendeten 15 Jahre, 161—180). Новий причинок про деформоване черепа дав А. Шліц, Künstlich deformierte Schädel in germanischen Reihengräbern (191—214); автор описує докладно цілий ряд черепів і здогадується, що zdeформоване наступило через ношене опаски на голові: се тим правдоподібніше, що ті черепи переважно жіночі. В обсяг антропологии належать ще статі Вольфганга Варди, Anthropologisches über Goethes äusseres Ohr (147—150) і К. Нагля, D. Aufstellung von Schödelkalotten (142—146) з примітками проф. Е. Фішера.

Неменьше поважно заступлена і преісторія. В обороні еолітів стає Кляч в статі Die tertiären Silexartefakte aus den subvulkanischen Sanden des Cantal (136—160 + табл. XIII, XIV), оглянувши ще раз докладно знахідки в Pou-Courny і Pou-Boudieu. Автор докажує при помочи дослідів пп. Ch. Puech'a і P. Marty, що геологічно належать тамешні еоліти безперечно до третичної епохи і відкирає усі закиди; далі описує і класифікує кремінні знаряди і приписує їх витворенє третичному чоловікові, про існуванє якого не можна мати ніякого сумніву. Ф. Грабовскі подає замітки про Neolithische Steingeräte vom Kaplande (215—218), С. Mehlis про Neue neolithische Funde aus mittelhheinischen Niederlassungen (282—288). Для нас більше интересна розвідка В. В. Передольского, Eine bildliche Darstellung des Menschen auf einem neolithischen Tongefäss (290—296 + 1 табл.). До тепер знали ми лише про наклін до рисованя людей (побіч звірів) у палеолітичної людности, тепер дістаємо новий причинок про подібний обяв у неолітичної людности в побережа ільменського озера. Передольскій знайшов в 1904 р. над Ільменем відломки великого (70 см. високого і майже стільки широкого) горця, на яким відтиснено при помочи моделів в трави досить недоладну постать чоловіка серед пяти фігурок, що нагадують звірята. Людська постать представляє безперечно жінку, бо можна відрізати груди. В статі пороблено також замітки про камінний вік Новгороду і подано опис знахідок. Проф. Гернес дає витяг з своєї давно заповідженої праці про гальштатську епоху: Die Hallstattperiode — її огляд дамо в дальшій книжці. Ряд преісторичних статей замикає статя Міске, Die La Tène III-Stufe in Velem St. Veit (181—190).

На етнографію випало тим разом не багато статей; в того три припадає на позаєвропейські народи (К. Sapper, Der gegenwärtige Stand der ethnographischen Kenntnis von Mittelamerika (1—38), P. Ehrenreich, Die Ethnographie Südamerikas im Beginn XX Jahr-

hundreds, unter besonderer Berücksichtigung der Naturvölker (39—76) і А. Крамер, Der Haus- und Bootbau auf den Marschallinseln (Ralik-Ratak-Inseln) 297—309, 13 обр. і 2 табл.), а дві вийшли з під пера М. Höfler'a про форми народного печива (Bretzelgebäck, 94—110, Volkstümliche Gebäckformen, 310—312), про їх походженє і значє (по більшій части релігійне). Напр. автор доводить, що прецель романського походженя, стоїть в звязи з культом померших. Вкінци згадаю статю Е. Mylius'a, Die Theorie des Bogenschiessens (219—225).

Korrespondenzblatt d. deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnographie und Urgeschichte, XXXVI, 1905 буде обговорений в найближшій огляді.

Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien, XXXV, 1905. 35 том „Записок“ приносять цілий ряд цікавих і поважних статей, тому позволю собі обговорити їх докладніше. Антропологии присвячені лише дві статі: статя Вайсбаха, обговорена нивше, в відділі бібліографії, і О. Германа Zur Frage des magyarischen Typus (33—63). Герман подає поправки до праці Япка про малярські типи і оголошує справлені на місци фотографії Янкових типів.

В обсяг преісторії входять 4 статі: Горяновича-Крамбергера, Вільке, Міске і Лінднера. Горянович-Крамбергер дає четверте доповненє до своєї більшої праці „Der paläolithische Mensch und seine Zeitgenossen aus dem Diluvium von Krapina in Kroatien“ (197—229) і збирає остаточні результати. Доповненя пороблені на підставі розкопок в р. 1903, між якими знайшлись зуби, кости і череп риноцера Mercki, останки людського скелета, деякі знаряди і сліди пильовиск. Автор докидає кілька заміток про крапінську печеру і стараєть ся означити близше місце крапінської знахідки в ділювіальній епосі та схарактеризувати крапінську расу чоловіка в звязи з черепами в Неандерталь, Спі і т. д. Він уважає себе тепер вже в праві, приймати цілком певне існуванє риноцера Mercki і короткоголовість крапінського черепа. Щоб се доказати, він описує досить деталічно усі кости риноцера і складові частини знайденого скелета і виводить при тій нагоді генеалогію Homo primigenius і Homo sapiens fossilis. В примітках реатує автор на вискази і заміти деяких критиків. Вільке розвиває далі свою гадку, висловлену в недавно оголошеній праці „Zur Entstehung des Spiralornamentes“ (Z. f. Ethn. 1905) в статі Beziehungen der west- und mitteleuropäischen zur donauländischen Spiral-Mäanderkeramik (249—269). Автор докажує, що кераміка в волютами і меандрами цілком відмінна від т. зв. Winkelbandkeramik, розширила ся по Німеччині і повстала на аналітичній дорозі. К. Міске в короткій розвідці Mitteilungen über Velem-St. Veit (270—277) описує знахідки з гальштатської і La Tène-

епохи, між иньшим цікаві пірамідки з глини, уживані до риболовлі, ткацтва і при вареню, та фібули в бронзи в епосі La Tène. Описовий характер має також стаття Адольфа Лінднера Die Hugelgräber im Kottlover Walde bei Lippen, Bezirk Budweis (38—44), де найбільшу увагу присвячено глиняним начинням. Зі знахідок, які нагадують епоху оселі в Плябен і Гомтіц, показується, що маємо тут до діла з гальштатською епохою. На етнографію припадають лише дві статі. Статю Тайча і Фукса обговорює нижче. Рудольф Пех (Pöch) подає свої „Beobachtungen über Sprache, Gesänge und Tänze der Monumbo anlässlich photographischen Aufnahmen in Deutsch-Neu-Guinea (230—237) і підчеркує головню одну появу, що слова пісень цілком неврозумілі навіть для самих співаків.

Вкінці з'явила ся тут остатня частина великої праці недавно помершого Словінця Володимира Лєвца про колонізацію петавських околиць, Pettauer Studien. Untersuchungen zur älteren Flurverfassung. III Abteilung (ст. 64—198, 154—196); перша і друга частина надрукована також в Записках з р. 1898 і 1899. Не можемо для обмежених рамок реферата запускати ся тут в подрібний розбір прегарної роботи фрібурзького професора, тим більше, що обі перші частини не обговорені. Згадаю лише, що результати Лєвца дуже цікаві, а його метода варта спеціальної уваги тих, що займають ся історією колонізації. Лєвец старав ся доказати існуванє у Каринтійських Славян двох верств, хліборобів Славян і пастухів чужинців, що занунали над місцевою людністю, але самі при тім зіславянчили ся. Подібні аналогії хотів автор винайти і у иньших славянських народів, передовсім у Чехів, розвиваючи гадки Пейскера, зібрані тепер в недавно оголошеній праці про історію господарства у Славян. З результатів автора варта ще піднести його результат про славянську колонізацію гірських спадів, коли долини оставали незалюднені і приймали в часом німецьку людність. Важні замітки пороблені також про національність людности, між якою було також велике число Сербів і Турків.

До занотованя лишаются ся ще дві статі в народного будівництва полудневих Славян, J. R. Bünker'a, Windische Fluren und Bauernhäuser aus dem Gailtale in Kärnten (1—37) і M. Мурка, Zur Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den Südslaven (308—330) і праця Г. Богатти, Das javanische Drama (wajang) (278—307). Згадаю тут лише ширше про другу з них, хоч вона поки що не покінчена і може бути обговорена окремо. Проф. Мурко має на цілі дати загальний образ полуднево-славянського дому і збирає до того цілу знану літературу. В нашій річнику уміщено в цілої праці лише 2 розділи: в першій розбирається дана література, в другій підноситься ся

заслуги Мерінгера коло студій над будівництвом і обговорюється ся його праця про боснійську хату.

Zeitschrift f. Morphologie und Anthropologie, VIII, 1905. Праця Вайнберга, Die Gehrform der Polen (1 T. 123—214 і 2 T. 279—424 в табл. VI—XIV і XVIII—XXVII) буде далі обговорена. Більшу увагу мушу присвятити праці А. Тюрк'а, Neue Untersuchungen über die Dolichocephalie. Ein Beitrag zur nächsten Aufgabe d. Rassenforschung (215—238). Автор робить дуже важні замітки про методу теперішних краніологічних помірив, впроваджених Рецієм перед 60 ма роками і підносить їх недостаточність, ілюструючи свої гадки на поміривах 552 черепів сімох рас, Негрів, Ескімо, Веддів, Сінгалів, Томілів, Австралійців і Шведів. До тепер береть ся завжди до розріжнюваня тільки два виміри черепа, довжину і ширину й групується ся їх по показчику; довгоголовцями називається ся черепи в малим показчиком, себ то в найдовшою головою в порівнаню з шириною. Не вважають одначе цілком на висоту голови, хоч третій вимір має таку саму вартість як і два перші. Через те не має цілий поділ на довгоголовців і т. д. ніякої вартости. Автор дійшов через порівнанє голим оком, а далі через поміри до результату, що черепи одного і того самого показчика різнять ся значно що до висоти і бувають довгі (197—224 mm), середні (170—196) і короткі (143—169). З 15 довгоголовних черепів (74) був лише один довгий, 66% (9) припадало на середні, а аж 33% (5) на короткі черепи. Автор пропонує тому змінити методу теперішних помірив і звертати увагу і на висоту черепа, тим більше, бо знаємо, що первісні, преісторичні раси виріжнюють ся не довгоголовістю, а низькістю черепа. З иньших статей згадаю Бартельса, Über die Nebenräume der Kehlkopfhöhle (11—61), А. Форстера, Über d. morphologischen Wert der Chorda obliqua antibrachii anterior u. d. Chorda obliqua anposterior (62—79), Ранке, К. Е., Über d. Bedeutung d. Bartelschen Brauchbarkeitsindex (92—99), Цукеркандля, Z. Morphologie d. Affengehirns (100—122), Frédéric'a Untersuchungen über die Sinushaare.

Zentralblatt für Anthropologie, X, 1905. 500 рефератів і рецензій, між тим рецензія на 7 том Етнологічних матеріалів (118), на 14 і 15 том Етнографічного Збірника (121) і на працю Вовка Variations squelettiques du pied (336).

L'anthropologie, XVI, 1905. Праці Ed. Piette, Études d'ethnographie préhistorique появил ся ослиий розділ п. в. Les écritures de l'age glyptique (1—11). Obermaier Н. пише статю La station paléolithique de Krapina (13—27) по поводу праць Горяновича-Крамбептера, Dechelette J. обговорює Les petits bronzes ibériques

(29—40), Verneau, R. дає докладні поміри 3 черепів в статі Note sur quelques crânes du 2-e territoire militaire de l'Afrique occidentale française (41—56), Leprince M. оголошує Notes sur les Mançagres ou Brames (57—65) про тип людности, звичаї, хати, татування, релігію, обряди та звичаї весільні і при похоронах та про соціальну організацію. Décorse J. виступає в 3-ома статтями, Le tatouage, les mutilations ethniques et la parure chez les populations du Soudan (129—1), La chasse et l'agriculture chez les populations du Soudan (633—6) і L'habitation et le village au Congo et au Chari, в яких перша інтересна багатством матеріалу. Автор дає перегляд прикрас Негрів, татування, деформованя черепа, зубів, носа, уст і т. д. Пята частина розвідки Breuil'a, L'âge du bronze dans le bassin de Paris займаєть ся сокирками бронзової епохи (Haches du bassin de la Somme, 149—171), угрупованими по формам і віці. M. Boule піддає квестію еолітів основній критиці (L'origine des éolithes, 257—267) і приходить до негативного результату, що знаний до тепер матеріал не управнює ще приймати на певне істнованє чоловіка в четверичній епосі, хоч не виключає тої гадки. З статі Studer'a M., Étude sur un nouveau chien préhistorique de la Russie (269—285) довідуємо ся, що в четверичній епосі жила в Європі раса, подібна до полуднево-азійського дінто: через змішанє з вовками витворив в неї преісторичний чоловік більшу і смілійшу расу, що доховала ся до нині. Музичним і рибальським звярядам присвячені статі Avelot'a R., La musique chez les Kahouins, les ba-kalai, les eshira, les iveia et les ba-vili (287—293) і Seurat'a G. L., Les engins de pêche des anciens Paumotu (295—307). Bouchet описує в статі Les sépultures de l'âge du bronze de la grotte de Courchapon (Doubs) (309—316) два нововіднайдені черепи в бронзової епохи, рішучо довгоголові. Велику услугу західноєвропейським ученим віддає статя Г. Обершера, Les restes humains quaternaires dans l'Europe centrale (385—410), яку ще обговоримо окремо. Viré, Armand описує знахідки в Grotte préhistorique de Lacave (Lot), в епохи Солітре (411—429), продовженє праці Cartailhac'a E. і Breuil'a H., Les peintures et gravures murales des cavernes pyrénéennes (431—444) займаєть ся печерою Marcoulas, в палеолітичної епохи. Уваги достойні статі Anthony R. і Hazarda A., Notes sur la myologie d'un Nègre de l'Oubangui (445—456), Seurat'a S., Les Maraes des îles orientales de l'archipel des Tuamotu (475—484) і Monteil'a Ch., Considérations générales sur le nombre et la numération chez les Mandés (485—502), реферат Boule M., Les grottes des Baoussés-Roussés (503—506), в початків четверичної епохи та замітка Breuil'a, Prétendus manches de Poignard sculptés de l'âge du renne (629—632).

Revue de l'école d'anthropologie de Paris, Paris, 1905. Заборовський боронить далі автохтонізму Славян і дає тим разом огляд праць перших автохтоністів, L'autochtonisme des Slaves en Europe. Ses premiers défenseurs (3—17), не без важнійших і меньше важних помилок; Кукулевич-Сакцінські ніколи не був Чехом! Dussant, René зводить деякі реуальтати в нагоди розкопок Dörpfeld'a в статі La Troie homérique et les récentes découvertes en Crète (37—55). Загальні погляди про російську державу, її розвій і вадачі висказує Шрадер Ф. в викладі Le monde russe (73—85). Pierre G. Mahoudeau, Documents pour servir à l'ethnologie de la Corse (165—184) групує краніометричні поміри корсиканців по територіям, в чого показуєть ся, що первісний, довгоголовий тип уступає чим раз більше місце короткоголовому. Варте уваги продовженє лекції A. de Mortillet, Les tumulus du bronze et du fer en France (213—230), конєць праці G. Hervé, Les Alsaciens sous le rapport moral et intellectuel (281—301, 317—336) і лекція в обсягу соціології G. Papillaut, Méthodes générales. Application aux Australiens (245—261). Крім лекцій уміщено в тім річнику 32 дрібнійші розвідки. В обсяг антропологии належать статі Заборовського, Deux crânes néanderthaloïdes (125—7) про черепи в Великого Оборжиска, Гадожка і Новосілки (київськ. пов.), Йогож, Un crâne lithuanien du XV-e siècle (127—8), про череп змірянний п. Столигво, A. Schenk'a, Note sur un crâne humain ancien trouvé au Tennessee, près James Town (156—162), череп мезоцефальний, прогнатичний, знайдений wraz з кременними звярядами, M. Capitan і G. Papillaut, L'identification du cadavre de Paul Jones et son autopsie 113 ans après sa mort (269—273), E. Pittard'a La couleur des yeux et des cheveux et la forme du nez chez 1270 Tsiganes des deux sexes de la péninsule des Balkans (367—372), A. Schenk'a, Etude d'ossements et crânes humains provenant de palafittes de l'âge de la pierre polie et de l'âge du bronze (389—407) і Заборовського Derniers travaux sur l'anthropologie des Finlandais (415—419). Pittard подає частинні реуальтати в помірів над 200000 осіб в Добруджі. Шенк описує кілька черепів і приходить при їх помочи до висновку, що в Швейцарії жила в початком неоліту короткоголова раса, яка уступила в половині тої епохи місце довгоголовцям: під копець бронзової епохи бере одначе короткоголова раса знов перевагу і удержує ся аж до нині.

Статей преісторичного змісту ще більше. L. Manouvrier і L. Capitan дають Etude anthropologique et archéologique de l'Égypte (18—30), A. Mortillet дає огляд мальованих грот в Аргентині (Grottes à peintures de l'Amérique du Sud (31—35). Важні ще статі

Mahoudeau, L' aurochs et le bison, confusion de leurs noms (50 i д.), L. Capitan, L' homme, le mammoth et le rhinocéros à l' époque quaternaire, sur l' emplacement de la rue de Rennes (66 i д.), L. Capitan i M. Cayeux, Etude pétrographique des matières employées pour la fabrication des vases en pierre préhist. égyptiens (90 i д.), H. Breuil, Nouvelles figurations du mammoth gravées sur os (150 i д.), E. Pittard, Pierres percées des cimetières tatars dans la Dobroudja (162 i д.), L. Capitan, Etude d' un série de pièces recueillies par M. Amélineau dans les tombeaux très archaïques d' Abydos (209 i д.), Capitan, Breuil i Peurony, Figurations du lion et de l' ours des cavernes et du rhinocéros tichorhinus sur les parois des grottes par l' homme de l' époque du renne (237 i д.) i L. Capitan, Les éolithes, d' après Rutot (274 i д.).

Bulletins et Mémoires de la Société d' anthropologie de Paris, XVI, 1905. Проф. Вовк дає справоздає в своїй подорожі по Галичині і Буковині в 1903 і 1904 році, яке ми вже знаємо в Хроніки Наук. Товариства ім. Шевченка (Rapport sur les voyages en Galicie orientale et en Bukovine en 1903 et 1904, 289—294). З інших статей зазначую: E. Démonet, Recherches sur la capacité vitale absolue et relative suivant le sexe et suivant certaines dimensions du corps (5—100). A. van Gennep, Notes sur l' héraldisation de la marque de propriété, et les origines du blason (103—112), A. Thieullen, Éolithes et autres silex taillés (112—125). J. Guyot, La population et les subsistances (167—182). Ch. Lejeune, La place de l' homme dans l' univers et dans la série zoologique (183—194). E. Fourdrignier, Chronologie céramique (222—246), Roux, Contribution à l' étude anthropologique de l' Annamite Tonkinois (321—350) i Bouchereau et L. Mayet, Contribution à l' étude de la géographie anthropologique du département du Rhone (426—448). Крім того дрібніші статі і замітки про поодинокі знахідки.

Bulletin de la Société d' anthropologie de Lyon, Lyon-Paris, 1904. До антропології належать статі Chantre E., Recherches anthropologiques en Egypte (174—206) i Pittard'a, L' indice céphalique chez les Tziganes de la péninsule des Balkans (207—217, 126-1 особа). В обсяг преісторії входять статі: Chantre E., L' industrie préhellénique ou éolithique dans la vallée moyenne du Nil (152—155), його ж Nouvelles observations sur le dépôt quaternaire acheuléo-moustérien de Villefranche-sur-Saône (157—169) i Bertholon'a, Origines néolithique et mycénienne des tatouages des indigènes du Nord de l' Afrique (220—232). Крім того уміщена більша праця Lesbrea i Fourgeot'a, Étude des circonvolutions cérébrales

dans la série des mammifères domestiques comparaison avec l' homme (17—88).

Atti della società romana di antropologia, Roma, 1905, XI. Містять слідуєчі статі: 1) Fernando de Helguero, Determinazione della grandezza e della forma degli organismi in somatometria (17—26), 2) C. Tovo, Le forme del cranio nello sviluppo fetale (27—44), 3) U. S. Vram, Un quarto molare in un cranio di un cercocobus (47—8), 4) Idem, L' indice alveolare inferiore (49—51), 5) R. Pittaluga, Si un caso di ossa wormiane etmo-lacrimali e del palato duro (52—55), 6) Giuffrida-Ruggeri, Terzo contributo all' Antropologia fisica dei Siculi eneolitici (56—104), 7) S. Ottolenghi, La nuova cartella biografica dei pregiudicati (104—130), 8) Giuffrida-Ruggeri, Un cranio acrocefalico (167—181), 9) U. S. Vram, Osservazioni antropologiche nel Montenegro 1902 (183—194), 10) F. Frassetto, Appunti sulla scafocefalia patologica (195—214), 11) B. Nicola, Sopra le inserzioni dei muscoli lumbricales nella mano dell' uomo (217—226), 12) G. I. Boxich, Contributo allo studio morfologico-clinico e antropologico dei delinquenti (229—299).

Beiträge zur Anthropologie und Urgeschichte Bayerns, XVI, Heft 1, 2, München 1905 (3 i 4 зошит вийшов 1907 р.). Біндер Іустав дає карту місцевостей на інг в горішній Австрії: визначує на ній числами оселі, а самі назви оголошує окремо в показчику (Orts-Verzeichnis zur Karte der Verteilung der ing-Orte in Oberösterreich 2—10, до якого додана передмова дра Фастлігера, Zur Kartenskizze... (1—2). Подібну карту випрацював Біндер і для Зальцбурга та Штирії, так що маємо тепер докладно означену територію місцевостей баварського походження. Vierling A. збирає дрібніші замітки і доповнення до праці Die slavischen Ansiedelungen in Bayern, уміщеної в XIV річнику (13—18): при всій старанності буде можна і тут поробити малі коректури. Більшу частку тому виповняють дві статі Вебера Фр. і Біркнера Ф. про вал і цвинтариче коло Манхінг (Der Ringwall und d. La Tènezeitliche Gräberfeld am Steinbichl bei Manching (19—54) i Nachträge zu den Untersuchungen d. La Tènezeitl. Gräberfeldes d. St. b. M. nach den Originalfundberichten der Lehrer D. u. E. Strehle von Dr. F. Birkner (55—62 i 11 таблиць). Манхінгські гроби мають чистий характер епохи La Tène і важні в історичного і культурно-історичного боку, бо зв'язані з племенем Вінделіків і дають важні причинки про його територію і культуру. На їх основі приходимо до переконання, що Вінделіки, противники Римлян, не стояли цілком на низькій рівені культури, противно дорівнювали повні Галляни, а уступали культурі в часу Меровінгів. З розвідок авторів набираємо доброго

погляду не лише про самі знахідки, але також і на інші питання, що тільки посередно зв'язані з темою: через те набирають обі праці більшої вартості і варті уваги.

Mitteilungen d. anthropologischen Vereins in Schleswig-Holstein, XVII, Kiel, 1905, складають ся з двох розвідок, Noack'a, Die neuesten prähistorischen Funde im Bereich des Ägäischen Meeres (3—11) і Й. Месторфівної, Depotfunde a. d. Bronzezeit in Schleswig-Holstein (12—31) та з річного справоздання (32—35).

Jahreshefte d. Gesellschaft f. Anthropologie u. Urgeschichte d. Oberlausitz, Bd. II, H. 1. Görlitz, 1905. Другий річник видавництва приносить 10 статей про поодинокі знахідки горішно-лужицької території. Загальний інтерес представляють одначе лише 3 статі Geih'a, Steinzeitgefäße in Burk u. anderen Orten in der Umgegend von Bautzen (1—8), Н. Schmidt'a Die Schwedenschanze bei Kittlitz і L. Feyerabend'a, D. bemalten Tongefäße der Oberlausitz und ihre Beziehungen zum Süden (38—54) і замітка проф. Науманна, Konservierung von Eisenfunden (55).

2. Преісторичні часописи.

Mitteilungen der k. k. Zentralkommission f. Erforschung und Erhaltung d. Kunst- u. histor. Denkmale, IV, 1905. Реферат про четвертий річник нової серії можемо обійти дуже коротко. Заміток про Галичину і про Буковину нема ніяких, коли не числити звісток про деякі реставрації старих пам'яток (прим. прийато плян відновлення галицької церкви, 138, прийато до відомости, що Ставропігія не знищила старих пам'яток і зужив їх при відновленю, 185), на відновленя і помальованя станиславівської катедрі признано 10.000 К. в релігійного фонду, 213, Фінкель повідомляє, що Ставропігія випорядила 3 покої і тимчасово передпокій на перехованя старинностей). Зі статей важніші замітки Сомбаті, про передісторичні знахідки в долині Австрії (39—48), В. Schiavuzzi про розкопки в околиці Полі (Archäologische Grabungen in Pola und Umgebung 1904, 164—174), Л. Шнайдера, Vorgeschichtliche Funde aus dem nordwestlichen Böhmen (279—283), Скрабара, Römische Funde aus Pettau (303—316) і Й. Червінкі, Zur Vorgeschichte Mährens (477—498). З урядових розпоряджень довідуємо ся, що для українського відділу архівального (III) в Галичині іменовано консерватором проф. Петра Скобельського.

Prähistorische Blätter, von J. Naue, München, XVII, 1905. З невеличких статей можна занотувати справозданя Fr. Saut-

ter'a, Weitere Fundberichte über Ausgrabungen von Grabhügeln auf der Schwäbischen Alb (33—37, 49—55) і Weitere Fundberichte über Ausgrabungen vorgeschichtlicher Grabhügel bei Bremelau und Traillfingen (81—88), про розкопки з бронзової епохи, до якої відносить ся також стаття Naue, Funde der Bronzezeit bei Aschering, Oberbayern (65—68). Про гальштатську епоху трактує тільки розвідка Г. Преена, Ausgrabung vorgeschichtlicher Grabhügel in Roiderholz bei Ranshofen, Ob. Öst. (1—6), епохою вандрівок народів займають ся дві статейки J. Naue, Fränkischer Grabfund von Arras (17—20) і Der Helm von Gammertingen (37—43, 55—58).

Schlesiens Vorzeit in Wort und Bild — четвертий том за 1905 р. мабуть ще не вийшов, буде потім обговорений.

Fundberichte aus Schwaben, XIII, 1905, Stuttgart, 1906, містить такі статі: P. Goessler, Funde des Jahres 1905. Шліц, Die gallischen Bauernhöfe der Früh La-Tène Zeit in Neckargau und ihr Hausverkehr. P. Goessler, Der Gammertinger Reihengräberfund, і його ж Neue Literatur zur römisch-germanischen Forschung.

Jahresbericht f. die Vorgeschichte der sächsisch thüringischen Länder, IV, 1905, Halle (VII+112). Матеріал до цього тому вибраний небіщиком О. Фюртсхом, якому посвячено теплу згадку в статі проф. Т. Липднера. Фюртсх дає тут дві статі Auszug a. d. Jahresbericht des Provinzialmuseums in Halle a. S. 1904/5 і Ein Depotfund der älteren Bronzezeit aus Dieskau bei Halle, ілюстровані гарно виконаними таблицями. О. Гаргес дає справозданя про D. Ausgrabung der Riesenstube am Bruchberge bei Drosa, до якого долучена стаття Н. Seehmann'a, Beschreibung der Fundgegenstände. Справоздавчий характер мають також отсі статі: Sellmann'a, Die frühgeschichtlichen Gräber von Ammern, P. Höfer'a про розкопки в Pohlberg коло Latdorf і того ж Uebersicht über vorgeschichtliche Veröffentlichungen des letzten Jahres im Gebiete d. sächsischen und thüringischen Länder. Більше самостійна лише праця Barthold'a, D. Nordgrenze des facettierten Hammers u. ihre Bedeutung.

L' Homme préhistorique, III, Paris, 1905. Deficis Paul, La ligne ondulée le signe de l' eau (1—13). В противенстві до Маєвського, доказує автор, що хвиляста лінія (la ligne ondulée) знає як орнамент у всіх майже народів і означає хмари, дощ, воду. Pallery Paul, Caractères généraux des industries de la pierre l' Algérie occidentale (33—43). A. de Mortillet, Palafittes du lac de Clairvaux (44—60). A. Debruge, La parure dans l' extrême Sud sur les hauts plateaux de l' Atlas et sur le littoral algérien a l' époque préhistorique (65—73). Paul de Mortillet, Les haches polies per-

cées (133—146). Quénel Clément, Étude sur la rupture des silex préhistoriques (147—151). Lénez, Notice sur les silex taillés néolithiques de la vallée de la Seine a Samoreau (161—177). Mourlon Maurice, Une fouille au Moustier (193—204). Pérot, Francis, Inventaire sommaire des mégalithes du Bourbonnais (289—307). Крім того статі про поодинокі знахідки, знаряди, менгіри і т. д. A. de Mortillet'a, P. Mortillet'a, Denise'a, Pérot'a Lénez'a, Courty, Cotte, Baudouin'a, Feuvrier'a, Mazéret'a, Mingaud'a i Septier'a.

Bullettino di paleontologia italiana, Ser. IV, T. I, XXXI, Parma 1905. 1) Colini S. A. Armi di selce trovate nei dintorni di Roma e tomba eneolitica di Colle Sannita (Benevento) (1—13) — описана нова знахідка в Castel Malnome коло Ponte Galera, що складається з більшого числа стрілок і ножів. Автор групує їх по місці походження і залічує до кінця неолітичної епохи. Далі описує знахідки в Torro S. Filippo, які виказують інший тип похоронний, як інші тогочасні дивитарища в часу між неолітичною а бронзовою епохою. Всі знахідки переходять у Museo preistorico. 2) Rellini Ugo, Pani di bronzo da fondere scoperti nell' alta Marca (13—18). З нагоди статі Піфопіні забирає автор голос і подає на основі нових знахідок деякі замітки. 3) Продовження і закінчення праці Colini, La civiltà del bronzo in Italia. II. Sicilia, ст. 18—70 приносить зіставлене матеріалу про Сицилію; тут розглянено схематично гроби коло Кальгаджіроме, Панталіка і н., їх знаряди, зброю і кераміку, і пороблено загальні уваги про культурні епохи Сицилії, а в окрема про її відносини до апенінського півострова. 4) Patroni G., Tipologia e terminologia dei pugnali di selce italiani (85—95) дає доповнення до статі Коліні, Il sepolcreto di Remedello Sotto nel Bresciano e il periodo eneolitico in Italia, розширює його класифікацію ножів і кладе на місце двох класів Коліні 11 типів в 4 класах, 1) lame a tallone, 2) lame a tassa, 3) l. a codolo, 4) coltelli pugnali a pomo, які відрізняють по формі вістря і ручки. 5) Зі студії Orsi P., Necropoli e stazione sicule di transizione, в'явився пятий розділ: Necropoli al Molino della Badia presso Grammichele (96—133), що обговорює одну з дальших переходових епох перед приходом Греків. На основі характеристичних скринкових гробів, малює автор годішню культуру, підчеркуючи головню похоронний тип (складане скелетів в лежачім виді на хребті) і форми фібул, між якими стрічаються і цілком нові в порівнянню з давніми епохами, звязаними егейсько-микенською культурою. 6) Pigorini reage в статі Selci lavorate di Breonio Veronese giudicate false (134—138) на гадку Англійця Н. W. Seton Karr'a, немов би то знаряди

в Monti Lessini коло Breonio, що переходять у Museo preistorico, були фальшовані і подає при тій нагоді історію ровконок в тій місцевості починаючи кінцем XVIII століття. Описови знахідок посвячені статі 7) Pernier Luigi, Tombe eneolitiche del Viterbese (145—153), 8) Colini S. A. Un sepolcro primitivo ad Andria e l' eneolitico nell' Apulia Barese (153—194) і 9) йогож Oggetti enei della prima età del ferro scoperti a Poggibonsi in Val d' Elsa (Siena) (203—216). Вкінці згадаю статю 9) Castelfranco P., Abbozzi di ascie metalliche rinvenuti nell' Isola Virginia (Lago di Varese) (195—203).

Atti della R. Accademia dei Lincei. Anno 1905, Ser. V. Notizie degli scavi di Antichità. Vol. II. Roma 1905. Містить цілий ряд дрібніших заміток і статей, що відносять ся майже виключно до апенінського півострова. Богато ілюстрацій. Задля великого числа статей, відступаю від перечислювання заголовків, хотую лише, що для України і сумежних територій нема нічого, так само взагалі для Славян.

3. Археологічні часописи.

Mitteilungen d. Kais. deut. Archäol. Instituts, Athenische Abteilung, XXX, 1—4, 1905. Fr. Gräber, Eneakrunos (1—64) описує атенські водопроводи і криниці. Soitiridis подає Untersuchungen in Boiotien u. Phokis (113—140). G. Weicker представляє техніку Тімоїдаса (Т. 199—206): він же обговорює в статі Hähne auf Grabstelen (207—362) значінє когута в віруваннях Греків; когут був образним представленням душі; йому приписували також силу відганяти духів і віщувати будучність. C. Friedrich, Demetrias (221—244). W. Dörpfeld, Kretische, mykenische u. homerische Paläste (257—297). Schrader D., Cellafries d. alten Athenatempels (305—322), Wiegand, Inschriften d. Kleinasien (323—330). Дуже інтересна статя Пфуля Zur Geschichte d. Kurvenbaus (331—374), що зачіпає і преісторію. Curtius, Relieffragment in Theben (375—390). E. Nachmanson, Zum kononischen Mauerbau (391—398). Wolters, Sandalokratie (399—407).

Mitteilungen d. Kais. deuts. archäol. Instit. Roemische Abteilung, XIX, XX, Rom 1904, 1905. Містить статі E. Пфуля, Zur Alexandrinische Kunst (1—14, табл. I, II), Гартвіга II., Ein roemisches Monument der Kaiserzeit mit einer Darstellung d. Tempels des Quirinus (23—37), Lohmeyera, Das Dichterrelief in Lateran (38—40), A. May'a, Ausgrabungen von Pompeji (41—50), Коерп'а Fr., Bemerkungen zum Monumentum ancyranum (51—79), M. Jatta, Il cratere di Rutigliano (80—86), Гільвена (Hülsen),

Der Cantharus von Alt-St.-Peter und die Antiken Pignen-Brunnen (87—176) [реартує на статі Стужиговського і Петерзена на ту саму тему], A. Maurya, Die alte Säule in Pompeji (124—131), Петерзена (154—161, Funde), Ф. Гаузера, Harmodios u. Aristogeiton (163—182+1 табл.), M. Maurya, Die Keramik d. vorgriechischen Apuliens (188—243, 286—316, 3 часть, дуже цікава праця) і Педерзена, La Mula (244—252 + 1 табл.).

1905. Ch. Huelsen, Jahresbericht über neue Funde u. Forschungen zur Topographie d. Stadt Rom. II (1—119, розкопки на Forum Romanum в р. 1902—1904). Статі Амелюнга про фрагменти римських релієфів м. н. гігантомахії (121—130), про жіночу голову зі шкла (131—5), про статуєтку Артеміди (136—155). Домашевські, Inschrift eines Germanenkrieges (156—163, в 2 або 3 столітя). К. Lohmeyer, Zwei Fluchtäfelchen von der Via Appia (164—5 з нечиткими написами). Шнайдер, Geschütze auf antiken Reliefs (166—184).

Jahrbuch d. Kais. deut. Archäolog. Instituts, Berlin, 1905, XX, 1—4. Богато матеріалу нахви́дено в статі Е. Пфуля, Das Beiwerk auf den ostgriechischen Grabreliefs (II, 47—96, III, 123—155). О. Ruhensohn описує в статі Aus griechisch-römischen Häusern des Fayum (I, 1—25), плян домів, образи і внаряди. Асман забирає голос в нагоди нововіднайденого релієфу корабля з Арго в 6 стол. пер. Хр. (Das Schiff v. Delphi, I, 32—38). Статя Якобса Neues von Christoforo Buodermonti (39 і д.) відноситься до картографії гуманістичних часів. Wilamowitz-Moellendorff містить опис похоронного воза Олександра Великого з огляду на пояснення Міллера. (D. Leichenwagen Al. d. Gr., II, 103—108). М. Goepel дає замітку й иньшу інтерпретацію двох бронз берлінського музею, Zum betenden Knaben u. zur springenden Amazone (108—112). Крім того Енгельман, Zu den Phoenissen d. Euripides (179—187), Lennart Kjellberg, Klazomenische Tonsarkophage II, (189—201), Вебер Г., Wasserleitungen in kleinasiatischen Städten (202—210).

Archäologischer Anzeiger, 1905 містить передовсім дуже докладне справозданє з розкопок в 1904 році, між тим і справозданє Фармаковського про знахідки на Україні (II, 57—65), на Кубані, в Керчи, Херсоневі, на Березани, в Ольбії і про розкопки Бобринського в Журівці, Чигиринського повіту, справозданє з знахідок на Угорщині (II, 101—102), в Сербії (Васіч, 102—109), а далі точну бібліографію. В додатку надруковано Bericht über d. Fortschritte d. römisch-germ. Forschung im J. 1904 (Frankfurt a. M. 1905, с. 94).

Jahreshefte d. österreichischen archäologischen

Institutes in Wien, VII, Wien, 1904, VIII, 1905. Згадує лише статі важні з археологічного погляду, поминаючи численні замітки про нововіднайдени написи і статейки надто спеціального змісту. Pick W., D. tempeltragenden Gottheiten u. d. Darstellung der Neokorie auf den Münzen (1—41), L. Savignoni, Antike Darstellungen einer asopischen Fabel (72—81). Про таблички з проклинами уміщено статі А. Вільгельма (Über d. Zeit einiger attischer Fluchtäfelchen (105—126), Münsterberg'a R. (Zu den att. Fluchtäfelchen, 141—145). Крім того варта занотувати статі Ф. Вінтера, Zum Kypseloskasten (126—139), Münsterberg'a, Platte mit vertieften Reliefs aus Janina (139—141), Schneider'a R., Athena Parthenos aus Carnuntum (151—3), Juthnera J., Die Schelle im Thiasos (146—150), Stern'a E., Ein Bronzegefäß in Bustenform (197—203) і Полляка Л., Griechischer Spiegel aus Cumae (203—208). В Beiblatt обговорюють Деметрикевич і Й. Цінгерле (Fund aus Ostgalizien, 150—158) характеристичну знахідку в Мишкова над Саретом. Це бронзова рука з випростованими пальцями (з малою кулькою між малим і вказівним пальцем), яку купив ще в р. 1862 Рибіцький від одного селянина і про яку подав звістку в часописи Przyjacieli domowy (1863, № 2). З латинської написи, відчитаної проф. Борманом, догадувався Деметрикевич, що маємо тут до діла з військовою відзнакою римських легіонів, однак Цінгерле піддав иньшу, правдоподібнішу гадку, що рука має релігійне значінє як вотив.

Річник за 1905 р. приносить також значний ряд статей, з яких виймаємо отсі: Ф. Гаузер, Nausikaa (18—41) і Polyklets Diadumenos (42—51), Е. Pernice, Untersuchungen zur antiken Toreutik (продовженє, 51—60), Е. Петерзен, Archaischer Zierat von Erzgefäßen (70—83), Й. Цінгерле, Fluchschrift d. Maionien (143—144), Енгельман Р., Die Vase Vagnonville (145—155), Th. Macridy, Altertümer von Notion (155—173), Гельбіга В., Die *ιππεις* und ihre Knappen (185—202), Rizzo G., Theaterdarstellung und Tragödienszene (203—229), Келлер О., Hunderassen im Altertum (242—269) і Schneider, Römische Grabmal aus Oberitalien (291—296). Mitteilungen und Nachrichten d. deutschen Palästina-Vereines, Leipzig, 1904. До занотованя є тільки статя Шумахера Г., Die Ausgrabungen auf dem Tell el-Mutesellim (14—19, 33—56, 65—73).

Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn перестали в роком 1903 виходити.

Revue archéologique, Paris 1904, Tom III, IV, 1905, Tom V, VI. Третій том зачинаєть ся статєю А. Бобринського, Notes d'

archéologie russe (1900—1903) (1—18), де подано огляд новітших знахідок і праць, головню про Кавказ і побереже Чорного Моря. Позатим приносять усі 4 томи звяз сотки менших статей, які для браку місця поминяю. Важний також відділ дрібних заміток, рецензій і рефератів.

Annales de la société d'archéologie de Bruxelles, 1905. Огляд знахідок і розкопок подає Rapport général sur les recherches et les fouilles exécutées par la société pendant l'exercice 1903 (129—185) і 1904 (253—281) барона А. де Лоё. З інших статей належать до нашого огляду статі Е. Maillieux, Vestiges des âges anciens dux environs de Couvin (61—78), J. Claerhout'a, L'habitation des Néolithiques (79—91). М. Швейстала, Histoire de la maison rurale en Belgique et dans les contrées voisines (431—447), Furgus'a F., Les tombes préhistoriques des environs d' Orihuela (359—370) [в Іспанії], Siret'a H., Note sur la communication du R. P. Furgus... (371—380) і Comhaire'a, Ch. J., Cimetière franc à Hollogne-aux-Pierres (448—453).

Annales de l'Académie Royale d'archéologie de Belgique, LVI, 1904.

Bulletin de l'institut archéologique Liégeois, 1905, XXXV. Тільки дві статі L. Renard'a мають археологічний зглядно преісторичний інтерес, Exploration d'un cimetière franc à Latinne (155—162) і Rapport sur les recherches et les fouilles exécutées en 1905 par l'Institut archéologique liégeois (347—360).

Mémoires de la société nationale des Antiquaires de France, Paris, 1905. Для нас має інтерес стаття барона Бауе, L'église de Kologe à Grodno (243—251), в якій подано історію і опис церкви.

Bulletin de la soc. nat. des Antiquaires de France, Paris, 1905. Між дрібними замітками знаходимо також кілька малих нотаток про Росію, а спеціально про Москву, Литву і Кавказ; про Україну нічого.

Compte-rendus de l'académie des inscriptions et belles-lettres, 1904—5 і

Bulletin de correspondance hellénique, XXVIII, 1904/5 будуть відтак обговорені.

Atti e memorie della Società Istriana di archeologia e storia patria, Parenzo, 1905. Цілий том присвячений розкопкам в Nesazio, недалеко Полі, і складається з статей А. Puschі, Р. Sticotti, А. Berlam, В. Schiavuzzi і А. Gnirs.

Archivio Trentino, XX, Trento, 1905. Статей загальнішого змісту тим разом не стрічаємо. З інших занотую статі Сампрі,

Rinvenimenti di antichità nella Naunia (89—92), Cipolla, L' antica iscrizione cristiana scoperta sul Dos Trento, А. Albertini, Di un frammento di calice di vetro rinvenuto nell' antica chiesa di S. Vigilio presso il Duomo di Trento (134—137) і V. Zippel, La Mostra d' arte sacra a Trento (193—227) з многими ілюстраціями. Не хочу поминути і дуже гарної праці фільологічної К. Баттієті: La traduzione dialettale della Catinia di Siccio Polenton, закровної на ширші розміри.

Bulletino di archeologia e storia Dalmata, XXVIII.

Nuovo Bulletino di Archeologia Christiana, X, і

Bulletino della Commissione di Archeologia Christiana відложені до слідуячого огляду.

4. Часописи присвячені старинностям.

Anzeiger für schweizerische Altertumskunde, VII, 1905/1906. З виїмкою статі Гейєрлі, Die Grabhügel von Unter-Lunkhofen і Хр. Тарнуцера, Neue steinzeitliche Funde in Graubünden (14), які дотикають преісторії, входять усі інші в обсяг локальних старинностей. Гербіг і Варре публікують нові написи („Kelto-ligurische“ Inschriften aus Giubiasco, 187—205, Inscriptions romaines inédites d' Avenches, 96—111). Схожого характеру статі Екінгера (Die Töpferstempel der antiquarischen Sammlung in Brugg, 89—95 і Töpferstempel aus Vindonissa, gesammelt von Herrn Pfarrer Urech, 206—209). Середовічний і новітній археології присвячені розвідки Bourban'a, A travers les fouilles de Saint-Maurice (19—22), S. Gujer'a, Die Krypta von S. Gervais in Genf (23—32), J. Schneuwly, Jean de S. Thomas et Hermann de Mayence (120), А. Bonard'a, Le Cloître de la Cathédrale de Lausanne (122—119), Гоппелера, Ein Walliser Goldschmied des XIV Jahr. (121), А. Naefa, Les phases constructives de l' Eglise de Romainmôtier (210—230), Hähne, Das erste sicher nachweisbare Vorkommen des Langspiesses in der Schweiz (231—237). Малярством і різьбарством займають ся розвідки Г. Кассера, Zwei Blätter mit Holzschnitten aus der Berner Druckerei des Matthias Apiarus (33—37), J. R. Rahn'a, Der Kupferstecher Martinus Martini und sein Werk (38—43, 139—153), М. Естермана, Die Chorstülle von Beromünster (44—48), Г. Лемана, Die Glasgemälde in den aargauischen Kirchen und öffentlichen Gebäuden (122—138) і В. Варгмана, Schweizerische Glasgemälde im Ausland (238—242).

Mitteilungen a. d. Verbands d. Schweizerischen Altertumssammlungen, Zürich, 1905/6.

Bonner Jahrbücher. Jahrbücher d. Vereins von Alttertumsfreunden im Rheinlande, Bonn, 1905, 113. Річник визначає ся різнородним змістом. Наперед ідуть обширні річні справозданя в діяльності комісії для опіки пам'ятками штуки від 1/5 1902 до 1/5 1903 (стор. 1—50), і від 1/5 1903 до 1/5 1904 (103—147), в діяльності провінціоанальних музеїв за тойже час (1902—1904) (56—70 і 148—160) і в діяльності наукових товариств (71—102 і 161—193) та пропам'ятне письмо Клемена про виставу штуки в Діссельдорфі в р. 1904 (51—55). В третім розділі уміщений Erster Bericht der Römisch-Germanischen Kommission d. Kais. Archäologischen Instituts über die Fortschritte d. Römisch-Germanischen Forschung im J. 1904 (194—287), що складаєть ся в вісьмох оглядів, К. Шумахера про передісторичні знахідки, головню в західній Європі, Драгендорфа про епоху окупації Германії Німцями (206—228), про нові результати про римські міста і місцевости (229—237), про нумізматіку (238—243), епіграфіку (244—6), про провінціалну кераміку (246—259) і штуку (259—264), К. Шухгардта, Fränkisches und sächsisches in Nordwestdeutschland (265—6), і Х. Л. Томаса, D. erste Stadtmauer v. Frankfurt a. M. (266—287). В оглядах подана література за рік 1904 в формі реферата.

Niederlausitzer Mitteilungen, 1905 ще не вийшли.

Annalen des Vereines f. nassauische Altertumskunde u. Geschichtsforschung, 1905. Між иншим докінченє статі Сольдана, Niederlassung a. d. Hallstattzeit bei Neuhäusel, 35—41.

5. Часописи мішаного змісту (антропология, преісторія, етнологія).

Zeitschrift für Ethnologie, XXXVII, 1905. В відділі статей і викладів уміщено 17 розвідок, в яких ані одна не дотикає антропологии. Преісторичного змісту в статі Ліссауера, Фабро, Rössler'a, Шмідта і Баліоні. P. Fabreau зачіпає в статі Neue Funde aus dem Diluvium in der Umgegend von Neuhaldensleben, insbesondere der Kiesgrube am Schlosspark von Hundisburg (275—284) питає про істнованє еолітів в Німеччині; до тої теми подав обширні замітки Власкенгорна (284—293). Rössler оголошує дальше справозданє про закавказькі розкопки, тим разом про знахідки коло села Баян в Єлісаветпольським окрузі в кінця кавказького бронзового віку і в початку бронзово-железного (Bericht über archäologische Ausgrabungen in Transkaukasien, 114—151). Н. Schmidt розсліджує Die Keramik der makedonischen Tumuli (91—113) на основі черепків, зібраних Траєгер'ом підчас його подорожий. Автор ділить македонську кераміку

на три типи, з яких перший микенський, а два другі трацькі, і робить замітки про етнологию Траків на балканським півострові. Ліссауєр збирає відомости про розширенє киприйських сокирок в Німеччині, Швайцарії і Франції (Die Doppelaxte der Kupferzeit im westlichen Europa, 519—525), а далі дає Zweiter Bericht über die Tätigkeit der von der Deutschen antropologischen Gesellschaft gewählten Kommission für prähistorische Typenkarten (793—847, в 37 ілюстраціями і картою), в якій зібрано типи т. зв. Absatzäxte. Вкінці треба тут запотувати статю S. Baglioni, Beitrag zur Vorgeschichte des Picenums, Italien (257—264 в 42 ілюстр.).

Найбільше заступлений етнологічний відділ. Дві статі Gräbner'a F. і Анкермана Б., Kulturkreise und Kulturschichten in Ozeanien (28—53) і Kulturkreise und Kulturschichten in Afrika (54—90) трактують про культурний розвиток Африки і Австралії і дають новий матеріал на поперте гадки Фробенія про культурне спорідненє між обома континентами. Assmy описує Eine Reise von Peking durch China und das tibetanische Grenzgebiet nach Birma (481—500), R. Pösch спосіб будованя і будівлі в німецькій Новій Гвінеї (Über den Hausbau der Jabimleute an der Ostküste von Deutsch-Neu-Quinea 514—518). S. Passarge (Das Okawangosummland und seine Bewohner (649—716) займаєть ся людністю над Окаванго, подає дані про її розширенє, число, історію, санітарні відносини, антропологичні признаки, кольонізацію, культуру, хати і знаряди, музику, штуку рисованя і мальованя, рільництво, випас худоби, ловецтво і рибальство, поживу, торговлю, соціалні відносини, звичаї і обряди, вплив і діяльність Європейців і про мову.

Велика розвідка Опперта Г., про індійські божества (Die Gottheiten der Inder, 296—383, 501—513 і 716—754) займаєть ся релігією арийських і неарийських племен. Тут належить згадати і про статю Mathews'a R. H., Some Initiation ceremonies of the Aborigines of Victoria (872—879) і Lehmann'a N., Die fünf im Kindbett gestorbenen Frauen und die fünf Götter des Südens in der mexikanischen Mythologie (848—871). Ряд статей замикає розвідка Förstemann'a E., Zwei Hieroglyphenreihen in der Dresdener Magyahandschrift (265—274).

Відділ рефератів, як завжди, незвичайно багатий. Антропологии присвячені тільки дві статі, Гафєрлянда, Schädel mit einem Processus asteriacus (207—208) і Вірхова, Weitere Mitteilungen über Füße von Chinesinnen (546—567). З преісторичних рефератів варти запотувати замітки Branco, Die fraglichen fossilen menschlichen Fußspuren im Sandsteine von Warnambol (162—172), Цехліна, Si-

lexartefakte in der Altmark (209—211), Schoetensack'a, Neolithische Tongefässscherben des Perm-livländischen Typus und Kieselerartefakte von Palkino (357—362), Лиссауера, Slawische Schläfenringe (366), Косинни, Über verzierte Eisenlanzenspitzen als Kennzeichen der Ostgermanen (369—407) i Hahne, Über die Beziehungen der Kreidemühlen zur Eolithenfrage (1024—1035). Між етнологічними рефератами занотую Сольберга, Gebrauche der Mittelmesa-Hopi (Mouqui) bei Namengebung, Heirat und Tod (626—636).

Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina, X том ще не вийшов.

Bulletin de la société dauphinoise d' ethnologie et d' antropologie, 1904—1905, буде обговорений в найближшій огляді.

З. Кузеля.

Бібліографія

(рецензії й справоздання).

Die Probleme der Geschichtsphilosophie. Eine Erkenntnistheoretische Studie von Georg Simmel. Zweite, völlig veränderte Auflage, Липськ, 1905.

Перед нами друге, вповні перероблене видання книжки берлінського професора, філософа й соціолога, Зімля про філософію історії. Предметом сеї праці — проблем, як із матеріалу безпосередньої, прожитої дійсності витворюється та теоретична картина, що її називаємо історією. Автор хоче показати, що переміна, перетворення — радикальніші, ніж се звичайно приймається. Так дає собою та книжка критику історичного реалізму, для якого наука історії означає відбите подій, немов у зеркалі, „так як вони справді dokonали ся“. Сей реалізм попадає в таку саму похибку, як і артистичний реалізм, якому здається, що переписує дійсність, та який навіть не здогадується, о скільки вже те „відписування“ стилізує вміст реального світа. Зімель — по принципам своєї теорії пізнання — неокантіст; він дуже консеквентно переводить границю між тими елементами нашого пізнання, що їх подає нам через досвід наших зmysлів зверхній світ, та тими активними формами нашого ума, що порядкують, в'язують, доповнюють переняті із зверху емпіричні фрагменти, даючи нам ось так той образ світа, який в більшій або меншій мірі задоволює наші теоретичні вимоги. Завдання теорії пізнання природи — викрити й проаналізувати ті сили нашого інтелекту, з котрими він „а priori“ підходить до порядкування сирого матеріалу зmysлових вражень, які „а posteriori“ входять в обсяг ділання нашого інтелекту. Так стоїть діло зі звичайним, щоденним пізнаванням світа, чи природи.

Аналіза на складові елементи того образу минувшини, що його називаємо історією, показує нам обік первісного, апріорного, суб'єктивного чинника, без якого ніяке пізнання не обійдеться, ще другий, вищий ряд суб'єктивних елементів, які в непроглядній, безконечно скомплікованої суми минулих подій вибирають те, чого вимагає наш специфічно-історичний інтерес, та вибраний матеріял укладають в науковий образ історії.

Подрібно показує нам автор, як історик полишає на боці цілу безліч фактів, що складають ся на пережиту дійсність; та се обмеження не наслідок безсилности супроти непроглядної різноманітности матеріялу, а виразом свідомого добору тих фактів, які підпадають під історичний інтерес. Ціла конструкція історичного образу показує ся залежною від ідей і нетеоретичних інтересів; внутрішній зміст (Sinn) історії, без якого історик не почував би охоти працювати над вложенням історичного образу, дістає вона від поза-теоретичних перед-умов (Voraussetzungen), чутевих, суспільних, індивідуальних вимогів, яких не можна ні доказати, ні опрочинити, та які рішають про вибір матеріялу, його впорядкування та „вистилізованне“ в цілість.

Кінчить ся книжка осторогою перед скептицизмом чи резигнацією супроти історії, — скептицизмом, який міг би відчужити ся від науки історії тому, що вона не дає повної, справдішньої дійсности. Як не можна класти в вину штуці, що вона не дає вірної відбитки світа, а тільки його стилізує відповідно артистичним потребам та саме в тім діяльнім конструюванню ідеальних образів виявляє свою вартість і силу, так і історії не можна відмовити анальоґічного права на внутрішню автономію. Постулятови безумовної історичної „правди“ нічим не суперечить факт, що наука історії не кладе собі за завдання описати „як усе справді відбуло ся“. Така механічна відбитка минулих подій чи сучасного світа лежить поза обсягом людської спроможности таї людських інтересів.

В. Панейко.

Музей Импер. Одесскаго Общества Истории и Древностей, вып. I—II. Терракоты. По порученію Общества издано А. А. Деревницкимъ, А. А. Павловскимъ и Э. Р. ф. Штерномъ. Одеса, 1897—1898, мал. 4^о, с. 46 + XVII табл. і с. 48 + XVIII т. Вып. III. Θεοδοσία и ея керамика. По порученію общества издано Э. Р. фонъ Штерномъ, хранителемъ Музея, 1906, стор. 91 + X табл.

Теракот в Одеськім Музеї було всього 567, з них 145 найбільш типових описано в тексті та видано фототипією на отсіх 35 таблицях. До старанних та докладних описів сих 145 теракот додано ще подекуди дуже користні примітки про подібні теракоти в інших колекціях,

вказівки про літературу та паралелі задля витолкування спірного сюжета. В другім зошиті відомий одеський археолоґ Э. Р. ф. Штерн дав коротеньку загальну замітку про сі теракоти. Найбільш повно характеризують теракоти Одеського Музея промисел Теодозії, Ольвії та Пантіканеї; херсонських теракот в Одеськім Музею нема, бо вони всі в Петербурьскім Ермітажі. Між всіми сими одеськими теракотами лише невеличка частина завезена в метрополії, переважно в Атен; звичайно ми маємо вироби місцевих майстрів. Не можна в другого боку доглянути і сліпого імітовання теракот атенських. Порівнянне показує, що при певних цілком ярозумілих впливах розвиненої атенської та мало-азійської індустрії все ж таки сі понтийські майстри заховують багато самостійности та ориґінальности в своїх виробках (нпр. пантікапейські вироби). З другого боку і в сім теракотовим зібранню з понтийських кольоній, археолоґ може розрізнити кілька окремих ґруп, що характеризують спеціальні прикмети виробів поодиноких центрів отсієї теракотової індустрії. Найбільш гарно виглядають з боку техніки та артизму оброблення теракоти теодозійські. Херсонських теракот автор сієї замітки на жаль не дотикає ся, й таким чином і в сім коротенькім огляді бракує вказівок про сю галузь понтийської теракотової індустрії.

Третій випуск присвячено грецькій кераміці давньої Теодозії, властиво кажучи — знахідкам в Теодозії під час работ коло поширення Теодозійського порту в 1890 р., але ся теодозійська кераміка по словам історика-видавця ф. Штерна кидає світло і на загальну історію самої Теодозії. Се немов би — віконце в історію Теодозії, освітлену черепками знайдених там грецьких ваз. Знахідки тут чорно-фігурних атицьких ваз ясно показують, що вже в VI ст. до Р. Х. були торговельні зносини місцевої людности в Атикою і показують — на думку д. Штерна, — що Теодозія вже тоді була грецьким містом, а не скитським, як думав, нпр. Brandis. Черепків строго-витриманого краснофігурного стилю не зустрічає ся. Се вказувало б на тимчасову перерву торговельних зносин з Атикою підчас грецько-перських війн. Далі сі зносини стають дуже живими та діяльними в другій половині V ст. до Р. Х. після того як понтийська експедиція Перикля знов поширила торговельні зносини Атен з сіми краями. В описі кераміки ф. Штерн робить досить великий екскурс про звязки грецької кераміки з византійською та середньовічною (с. 52 і 64), притягаючи для порівняючого студіювання й анальоґічні предмети з західно-европейських збірок. Друга, меньша замітка присвячена т. зв. персидському фаянсови (77—78). Численні репродукції на окремих таблицях — в кіпці книги (більшість в фарбах) поясняють текст і його докладні описи знахідок.

Ол. Грушевський.

Aleksander Brückner — *Próbki najnowszej krytyki historycznej* (Przegląd historyczny, 1905, I с. 24—35).

Проф. Брікнер, занудивши ся в товаристві фільольогів любить останніми роками загостити до істориків. Гість шумний і веселий. Там переверне, там до гори ногами поставить, а при тій нагоді насварить безрадних істориків — і гайда до дому, полишивши господарів в непевности, чи брати все сказане під серйозну дискусію, чи вважати його борше за анекдот.

Отсе в сій статейці зробив малий найзд в історію Руси XI в. Сильними словами бештає він істориків, що веї вони повторяють досі, мов би Дороніга була сестра Ярослава. Так написано у „Нестора“ — але що то значить? Проф. Брікнер ліпше знає. То мало бути написано „дщерь“, а „Нестор“ помилив ся. Може *popłatały mi się w głowie siostry obie Jarosławowe*. Досять, що помилив ся. Бож Володимир по 988 р. не мав дітей, — „принаймні мовчить про те „Нестор“; значить Доброніга була о 30 літ старша від свого чоловіка і вмерла столітнею бабусею. Отже була вона донькою не Володимира, а Ярослава. Навіть хто б не схотів вірити проф. Брікнеру на слово, що Анна цесарівна, жінка Володимира була безплідна, мусить се прийняти, бо се вже перед проф. Брікнером сказав *Annalista Saxo* (с. 256).

На жаль, *annalista Saxo* не знав, що буде потрібний проф. Брікнеру і написав тільки, що *Kazimir duxit uxorem regis Rusciae filiam. Rex Rusiae* був не тільки Ярослав, а й Володимир. В неплодність цесарівни Анни дійсно не маємо ніякої причини вірити, бо в Найдавнійшій літописи маємо тільки про Сьвятополка і Ярослава звістку, котрої матери були вони; иньші пояснення (і то не про веїх синів) дають пізнійші компіляції, а про доньок зовсім не маємо ніяких відомостей. Отже ніхто не заручить нам, що Доброніга не була дуже мало старша від Казимира; могла бути навіть одноліткою його, бо ніхто не заручить, що Володимир не мав дітей по смерті Анни (він умер не мавши 60 літ). І значить історики не мали ніякого права поправляти Нестора, і не мають і тепер по науці, даній проф. Брікнером.

Не скористають мабуть і в иньших його поучень, даних при тій нагоді. Напр. коли він, позавидувавши концепта старим компіляторам, що розділяли між жінками Володимира, різних народностей, його синів, виводить, що Станислав, Пзовизд (*Pogwizd*) і Судислав (*Sędzislaw*) *wedle imion sądząc*, були синами Польки. Поляк Судислав занадто сильно пригадує своїх новійших *ziomków* Курокі (*Kurkowski*) і Рамполю (*Rzepoła*). Не знаю, чи знайде проф. Б. послух, коли поуче далі Поляків, що мають писати не *Izasław*, бо се не по польськи, а *Zjesław*. Коли вже на те пішло, прийдець ся мабуть самому проф. Брікнеру змі-

нити імя на малярський спосіб, коли поуче чужі імена так дуже польщити?

Інтереснійше було б, як би замість сих заміток проф. Брікнер розвинув докладнійше свої гадки про легендарність переказів про Болеслава Сьміливого, які він так побіжно й загально та неясно кинув принагідно (с. 33—4). Може б і історики тут щось з його візити скористали.

М. Грушевський.

Николай Никольскій, *Матеріали для повременнаго списка русских писателей и ихъ сочиненій (X—XI в.)*. Корректурное издание, Спб., 1906, стор. 596.

Д. Нікольскій розпочав отсе надзвичайно важне і потрібне видане, критичну інвентаризацію всеї літературної спадщини нашої минувшини від найдавнійших часів. Ілляк закреслений широко. По приблизаному рахунку часи перед Петровою реформою полишили нам понад 70—80 тисяч рукописів різнородного змісту і не однакової вартости. Значна часть їх доси не розібрана і не описана, не говорячи вже про їх оцінку. Д. Нікольскій уважає неминучим для історика староруської культури та літератури, поки візьметь ся до річевого визискання сего кольосального матеріалу, 1) уложити каталоґ копій кожного староруського твору, що містять ся в тій масі рукописів, 2) усталити на підставі тих копій найстарший тип тексту, відкидаючи пізнійші наверхствованя, зміни в тексті або тенденційні перерібки і 3) через вияснене генеалогії копій дійти по змові до усталеня часу написаня твору та його автора.

Певна річ, навіть таке широке поставлене справи не дає нам іще повної запоруки того, що в часом, працею покоління, досягнемо ту мету, особливо при факті вже тепер безсумнівнім, що багато творів нашого старшого письменства видавало ся без імени авторів, багато під іменами ріжних отців церкви, багато погубло або заховало ся в пізнійших перерібках. Та все таки плян і метода д. Нікольского заслуґують повного признаня, а проба подана ним у отьому першому випуску його праці що до детальности і точности, що до повноти бібліографії не лишає бажати нічого кращого. Можна сказати сьміло, що вже тепер отся проба критичної бібліографії памяток нашого найстаршого письменства мусить бути підставою для праць на тім полі для всякого історика, який хоче не обертати ся в традиційнім крузі літературних фікцій і будувати свої висновки на неавтентичнім матеріалі. Навпаки, в тих сторінок бачимо ясно, як багато ще треба праці над розслідженем та ровбором старих памяток нашої літератури, та як багато й зроблено вже для пеї в остатніх часах. Книжка д. Нікольского розпадаєть ся, крім додатків, на 30 розділів неоднакової великоти, а кождий розділ присьвячено чи то одному

творови, чи одному авторови. При кождім номері додано рукопис, що містить найстарший відомий текст, титул першого його видання з додатком звісток про відкриття тексту і історію рукопису, коли такі звістки справді маємо; далі йде огляд новішої літератури і видань тексту, а на решті усталене ріжних редакцій і переробок тексту і реєстр рукописів, у яких містяться чи то копії, чи уривки тексту, звичайно з зазначенням варіантів чи то в титулах чи і в самих текстах. Коли якому автору при суджують ся в старих або новіших копіях якісь твори неналежні йому, то д. Нікольський вичислює всі ті твори, їх копії, відміни і досліджені доси відомости про властиву їх приналежність. Такі розділи про Іларіона, що обіймає 50 сторін друку, про Теодозія Печерського (40 стор. друку), про Якова мниха (76 стор. друку), про Єфрема Переяславського (93 стор.), про Нестора (30 стор.). При тім треба додати, що результат тих зіставлень та порівнянь дуже часто оказуєть ся zero, прим. величезна стаття про Єфрема Переяславського, се звід усіх оповідань про св. Николая, розширених у православній Славянщині, з тим результатом, що Єфрем до сеї літератури був зовсім непричасний. Так само скептично ставить ся автор до всеї письменської діяльності св. Теодозія Печерського, котрого писані твори згадує його біограф Нестор, але ті згадані Нестором твори не дійшли до нас, а ті, що признають ся новішими дослідниками Теодозію, признані йому без ніякої підстави. Дуже інтересний виклад Нікольського про тав. Якова мниха, якого вважали доси автором найстаршого житія Володимирового і автором повісти про вбійство Бориса і Гліба. Д. Нікольський ідучи за Соболевским вказує на компілятивний характер „Памяти і похвали“ Володимирови і відносить її уложене до кінця XII або навіть до XIII в., вбачаючи лише в остатній частині сего твору відгук старшого, затраченого житія Володимирового, написаного ще перед його канонізацією.

Годі мені зупинятися детально при кождім розділі праці Нікольського. Дещо причинків до неї знайшлось би і у нас. І так у розв. XXVIII про Чудо св. Климента о отрочати він вправді запотував в увазі мою розвідку про Климента, але не взяв на увагу того, що в тій розвідці сказано про дотичне „Слово“, не зазначено його подвійного тексту, і того, що там сказано про його датоване (воно походить не з XI а з кінця XII або з початку XIII в.).

Важною хвилюючою праці д. Нікольського вважав би я промовчане всіх тих творів (крім обох Ізборників Святославових), що в початках нашого письменства були занесені до нас із Болгарії. Ті твори, особливо Хронографи, Помоноканон, поученя, житія святих і п. мали значний вплив на первочини нашого письменства. З них, а не з пізнійшої Палей, черпала

наша „Повѣсть временных лѣтъ“, ними користували ся й інші наші найстарші письменники.

Ів. Франко.

Władysław Kucharski — Sanok i sanocka ziemia w dobie Piastów i Jagiellonów. Львів 1905, стор. 120.

Сяніччина — насупереч думці автора, котрий її вважає „майже не діткнутою дослідниками“ (с. 4) мала дотепер більше розвідок як котра небудь инша земля руського возводства XIV—XVI вв.: згадати лиш проф. Грушевського Економічний стан селян в Сяніцькім старостві (Жерела до іст. Укр. III), Віняжа Ziemia sanocka 1463—1552), Самолевича Sąd wyższy prawa niemieckiego na zamku Sanockim й відповідні видання жерел; нова праця хоч й була потрібна, то не так дуже пекучо. Зате місто Сянік не мало дотепер своєї історії — й не могло мати, бо в богатім матеріалі до історії Сяніччини для самого Сянока знайшло ся дуже мало звісток. П. Кухарський, здаєть ся, мав з початку намір написати лиш історію свого родинного міста, але побачивши недостачу матеріалу, розширив тему на цілу сяніцьку землю. З сього зробило ся таке, що ціла земля вийшла описана дуже загально, а знов місто в тім широкім глі, яке змалював для нього автор, зовсім загубило ся в свою й так бідною історією. Але все таки се, що подано в праці про саме місто, найціннійше в усього. На жаль в й похибки.

„Коли 1241 р. татарська дич дотерла до піль Літніци, знищивши по дорозі столицю Русь, Київ і міста Володимир, Галич, Каменець, певно й сяніцька земля була знищена. Тоді отже закладали руські князі багато міст і оборонних городів, котрі мали служити до оборони земель, діткених наїагом, тоді також повстав Львів і Холм, а за ними цілий ряд менших міст з оборонними замками, серед котрих можемо помістити й Сянік“ (с. 8). Таку теорію видумав автор, щоб пояснити початки Сянока, а забув заглянути до галицької літописи — був би дізнав ся, що перша згадка про Сянік більш як 30 літ старша від сього находу Татар... Але се властиво в осуд не входить, бо сама розвідка має розпочинати ся від появи першого Пяста в Сяніччині, Казимира, котрий тут вперше зачав цивілізаційну працю. Першим кроком в сій праці було надання німецького права Сяноку 25 цвітня 1366 р. „Документ надання сього права для Сянока, се найважнійший для міста документ, який нам минувшина передала. Прихильник мира й будівничий міст, котрий хотів звязати Балтійське море з Чорним... котрий умів оцінити значінне міщанства під економічним і політичним оглядом — заняв і в історії Сянока перворядне місце“... (с. 11). Автор пише цілий панегірик для Казимира й ані не здогадує ся, що німецьке право дав Сяноку вже Юрій Болеслав 1339 р. і що дотична грамота

була публікована навіть в видавництві котре цитує ся в розвідці — тільки в иншій томі (Codex diplom. Poloniae III)..

По тих двох перших наданнях діставав Сянік привілеї ще 1368, 1470, 1479, 1493 рр. й за кор. Александра; Владислав Опольський фундував 1377 р. за містом костел Францішканів, а Ягайло 1431 р. дав ерекцію міському костелеви сьв. Михайла. В 1448 р. була в місті пошість, 1470 р. пожежа, а на переломі XV й XVI вв. кілька разів Татари. От і ціла хроніка міста до половини XVI в. Більше руху не видно ніякого, хіба згадати спір між Францішканами і міським пльбаном 1384 р., або процес магістрату з одним міщанином о кусник ґрунту 1447 р. або — заведення водопроводів 1510 р.

З иншого занотуємо ще звістки про руську людність в Сяноці. Вона очевидно як у всіх містах Річипосполитої не мала повних прав: так у ресетрі райців, котрий автор зібрав з ріжних часів (с. 45) — Русинів не стрічаємо. Із статута кушнірського цеху 1530 р., зробленого на ввір перемиського цеху (с. 34), а переповідженого в розвідці (с. 50—55), дізнаємо ся, що до сього цеху належали й Русини (Rutheni orthodoxorum (sic) seu romanae fidei), але старшим цеху Русин не сьміє бути ніколи. Своєї церкви сьвяцька Русь — хоч як се ниглядає дивним — не мала в місті до 1550 р., аж в сім році дав сьяніцький староста Зборовський якусь площу під будову; чи се було „niejako przygotowawczą czynnością do unii politycznej w Lublinie w r. 1569, gdzie Rusini pierwsi zgodzili się na akt wiekopomnej unii z Polakami jako równi z równymi“ — сумніваємо ся. Було би пожадане, щоби автор опублікував ерекційний акт сеї церкви (особливо, що з ним лучать ся ще якісь инші акти), так само як і статут згаданого цеху.

I. Криптякевич.

Franciszek Jaworski — Królowie polscy we Lwowie, Львів, 1906, ст. 144, 16°.

Від часу прилучення Галичини до Польщі чотирнаїцять польських королів було гостями у Львові — деякі й не по одному разови, инші й доволі довго. Ягайло, приміром, навідував ся туди звиш дваїцять разів, а Ян Казимір зробив собі зі Львова в часі воєнних заверух мало-що не столицю. Вже перший коронований гість міста Львова, Казимір Великий, заглядав передовсім до його княжих і церковних скарбців. З Казимірових наступників кожний мав свої інтереси у Львові. Казимір Ягайлович в особах львівських купців знайшов гарний матеріал на шпїонів у справах Волощини. Володислав IV більше уваги посьвятив гарним Львовянкам, з котрих одна, Ядвішка Луцковська, привела йому навіть сина. Михайло Корибут Вишневецький засмакував передовсім

у львівських обідах. Один лиш Ян III Собеский думав серіозно про утворення зі Львова кріпости в роді утраченого Каменця, хоч і його намірам стали на переполі медові місяці подружного життя в Марисенькою. Та за чим не приходили-б польські королі до Львова, свого заходу вони не жалували ніколи. Побут у Львові упрямлювали їм добряги-міщани всім, чим хата богата, горнулись до королів, як до батьків і оборонців перед всякими кривдами зі сторони можливої шляхти. Але тут власне — замічає д. Яворський — політичний момент переходив — у драму. Маєстат королівської могутости показував ся немешше безсильним від тих, що злезіяли його у своїх мріях. Для нас — се мушу тут зазначити — поодинокі акти тої драми були-б хіба найінтереснійші, бо в них як-раз може українське населення Львова відобразило-б свої визначні, хоч і оплакані ролі. Та д. Яв., не могучи відчувати наших інтересів, іде за своїми власними — з'упинюють ся на веселійших інтермедіях — на проявах львівського одушевлення в хвилі оживання, витання і припинання достойного гостя. Ціль його — змалювати лиш побутову сторону відносин міста до короля.

Крім опублікованого вже матеріялу джерелом д. Яв. були деякі рукописи, які він використовує для своєї ціли не без очевидного беллетристичного таланту. Та найбільш намотними показались книги мійських приходів і розходів (в мійському архіві під сїґнат. А. III), використувані в часті лиш Д. Зубрицьким (Kronika miasta Lwowa) і проф. К. Геком (Pobyт Władysława IV we Lwowie). Цифрами в рубриках розходів на принятя королів ті книги говорять тим більше, чим скрупулятійше пояснював їх писар. Завдяки незвичайній скрупулятності бакалара краківської академії, Войтіха Остроша, що писарив у Львові за Стефана Баторія, д. Яв. добуває в них такий образ принятя короля, який визначуєть ся всіма найхарактернійшими рисами подібних принятя і сьміло може назвати ся типовим. Доповнити його можуть лиш дрібниці, в яких виражаєть ся ріжниця часів і мод; виробленого шабльону вони вже не нарушають. Отже на першому пляні такого образу — приготування вступні. Інжинір направляє дороги і мости, замітач усуває купи сьмітя з міста, пушкар оглядає пушки на мійських валах, маляр декорує тріютфальну браму, антикар сукає сьвічки для ілюмінації. Потім — витання з кавалькатами, з арматними вистрілами, з битєм у всі давони, з ратушною грою позиченого музиканта (п. пр. Якова Боярина з Перемішля). А вкінці — бенкети, фестини з перегонами і машкарниками, театральні вистави з панегіриками єзуїтських школярів (в XVII в.) і величальні проповіді. Вінцем всего — почесні дари. Від найдавніших часів складають ся на такі дари футра, сукна, коври, всяке корінне, риба, малмазія, мід, хліб, а навіть чоботи, якими 1429 р. гоюрував Львів також

цесаря Жигмонта. Без складання таких дарів ніколи не могло обійти ся, бо часто королі самі їх допоминали ся.

Без задовження прийняте короля рідко обходило ся. А вже формальну контрибуцію накладано на Львовян тоді, коли приходилось обдарувати короля показнійшою готівкою. Така контрибуція викликувала звичайно скандальні протести зі сторони контрибуентів, бо йшла в парі або в пошакрованнєм ратушної ухвали, або в сліпою несправедливістю (одно і друге, н. пр. за Яна Казимира). Сліпа несправедливість мійської управи проявлялась в тім, що цілу потрібну суму гроша стягано в одній частини львівського населення — приміром, 30.000 зл. п. (для Яна Казимира) в одних лиш Русинів. Оповідючи словами ставропигійського хроніста, що Русини склали гроші „z wielkim skwirkiem i płaszem“, д. Яв. неначе добачує в тім гумористичний інцидент. І се вражає трохи неприємно. Та спасибі і за те, що бодай раз він допустив українського хроніста до слова. Коли-б робив се частійше, то може б і ціла історія прийнята польських королів у Львові виїшла дещо відмінна, менше односторонна.

Зі скупих згадок про участь львівських Українців у королівських парадах зовсім не багато можна довідатись. Українське духовенство в еп. Йос. Шумлянським витало Августа II, що вступав до Львова по дорозі на опереткову війну з Турками 1698 р. Два рази згадано про козаків. Раз вони знайшлись у Львові підчас коронації Жигмонта III (маючи виступити в похід против австрійського претендента до польської корони) і тоді стали мимохіть окрасою коронаційної паради. Але видко, що для Львовян участь їх не дуже була пожадана, бо магістрат дає козацькому старшині дві барилки малмазні „względem spokoju ze strony tych kozaków“. Іншого разу — раніше вже, 1578 р. — на львівському ринку схилив буйну голову під меч ката козацький отаман Іван Підкова саме в тій хвили, коли Стефан Баторий їхав улицями Львова на польованнє. Не обійшлося при тім без „небесних знаків“, про що д. Яв. розповідає на основі запіски згаданого вже Войтіка Остроша. Я пошукав за тою запіскою в львівському мійському архіві і подаю її тут в оригіналі:

„Sabbato ante festum Nativitatis S. Joannis Baptistae (1578). Quando supplicium capitis sumebatur de Podkowa per sententiam R. Mts. pro invasione cum militibus Kozaki dictis in Moldavian et pro expulsione Petri Woiewodae per eum irrequisito R. Mts. consensu facta, in hospitio Magci D. Marschalci sup'mi capitanei Samogitiae iudicialiter damnato, mirantibus multis in tecto, quod est supra vestibulum praetorii, tectum illud collapsum et fractum est“. За тим записано видаток на напругу заваленої криші (Expensa septimanalia cassae civilis ab anno 1572 ad annum 1582. Arch. Ant. fasc. 1210).

Др. В. Шурат.

Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch. Erste Abteilung, Band 11, herausgegeben von Philipp Schwartz, 1905, Pira-Moskwa, ст. XXIV+783, 4°.

Новий том ливонського корпусу обіймає десятилітє 1450—1459 р. Майже половину всього тому складають документи в кенігсберського архива, а головним предметом, коло котрого обертають ся політичні інтереси Ливонії, стає повстаннє пруських станів против ордену і війна пруська. Для справ ближше нам інтересних том дає небагато — кілька реляцій про політичні обставини в вел. кн. Литовським, про польсько-литовські відносини, про польсько-литовські спори за українські землі.

Так ч. 15, в початку 1450 р., доносить про похід Михайлушка: herczogh Michel Segemunds Son mit 40.000 Tateren in Ruszlande itczundt ist unde algerethe 7 stete sich under im gethan und gesacet haben vort mit denselbigen Tataren durch Russerlandt bisz ken Lithouwen zen zcihende. Під ч. 58 подана на великий жаль — тільки в рефесті реляція рагвітського комтура з вересня 1450 р., де крім вістей про Михайлушка подана звістка про податок наложений королем „в литовських і руських землях“, по 6 гр. з плуга в Литві й по 12 на Руси. Під ч. 157 реляція тогож комтура, знов по часті тільки зміст — поголоски про посольство вислане до Михайлушка, про примиреннє з ним Казимира, і про напад Михайлушкових Татар на замок Івана Чорторийського, der Segemunth dirslagen hat.

Під ч. 296 интересна реляція ливонського магістра до вел. магістра в серпня 1453 р.; тут оповідають ся чутки про кандидатуру Радивиля на вел. князівство, про замисли литовських панів за помічю Татар скинути Казимира. Eyn guth frunt sulde ouch denselben unsiren gebietigeren gesaget haben, wie die Littowen hatten vorgenommen, sich mit etlichen Tarteren zcu vorbynden ken die Polan, darumbe sie denne Rodewiell czu denselben Tateren gesant hatten semlichen bunt czu vollenfuren, sunder die Tateren wurden geswechet durch den Taterischen keyser, so das deszhalben von dem bunde nicht wart. Dorumbe das eyn sulchs keynen vortgang hatte gehat, sulde sich der selige bisschoff czur Wille haben gemuet, das her sulcher muenisse halben czum tode komen were. Men hat en ouch gesaget, were der bunt vollenczogen, sie wulden den herren koning yn gesuntheit ken Polan den seynen geantwurt unde Rodewiell vor eynen groszfürsten uffgewurffen haben. Do dys der koning ynne wart, do hatt her bestalt an den keyser von Tateren, mit deme her sich woll fruntlich vorwoste unde der die Tateren geswechet hatte, die sich mit den Littowen sulden verbunden haben, das her Rodewiell ferre gnug schickte, uff das der koning geruet moge sitzen.

В реляції тогож ливонського магістра до вел. магістра в грудня 1453 р. під ч. 321 згадується про литовсько-польський з'їзд (парчівський) в волинській справі, що закінчився обоюстороннім роздраженням — unde sollen deszhalb von beyden telen unvruntlich seyn gescheyden, wenne die Lettowen, als wir vornemen, sullen viertawsent man haben awsgemacht ken Lowtczke alda landwarunge zcu halden unde sollen ouch vorder haben zcugesagt dem ganzem lande, das eyn yderman bereyt were etc. Далі поголобка про зраду в самім Луцьку: Alen vornympt ouch, das Sytritzke, der denne uff Lowtchke was, mytsampt dem howpptomanne dahselbst zcur Ville sitzen gefangen umme denwillen, das her sulde den Tatern dorch vorretnisse Lowtczke haben wellen ufflassen, unde eyn teyls sprechen, der habes den Polen wellen zcukeren unde obirantwurten. Als men saget, so hette en unsir herre koning gerne awsz der defengnisse, sunder her Gassolt menet, men solle obir en noch vordienste recht lassen geen. *М. Грушевський.*

Ludwik Kolankowski — Elekcyя Zygmunta Augusta (Kwartalnik histor. 1905, стор. 531—557).

Автор ділить свою працю на три часті. В першій оповідає переважно на підставі 11 книг Acta Tomiciana про велике очікування Жигимонта Старим мужеського потомка, про народження Жигимонта Августа та винесення його на велико-княжий стіл. Це сталося при помочі інтриги Бони та по замірах Литви, що хотіла заакцентувати свою політичну відрубність від Корони. Невважаючи на спротивлювання Корони, признано Жигимонта Августа вел. князем, коли в поміч прийшла ще мазовецька справа, котрій посвячена друга частина статі.

По смерті Януша, останнього мазовецького князя, мазовецьке князівство рада б загорнути Корона, втілюючи його в свої землі, по друге Фердинанд Гогенлое старався дістати його разом з рукою мазовецької кн. Анни, по третє королівська пара хотіла взяти як апанаж для малого Жигимонта; це і сталося.

В третій часті мова про відмовну відповідь короля на просьбу Альбрехта пруського мати при виборі короля право голосування. Кор. Бона старається зискати родину Ласких обіцянками різних привілеї. Король в королевую виїжджають в Литву, де 18/10 1529 винесено Жигимонта Августа на вел. княжий стіл, 18/12 т. р. вибрано його польським королем, а 20/2 1530 р. відбулася його коронація. Тут застановляється автор над довершеною елекцією, як над фактом praeter consuetudinem.

Ось такий зміст розправи д. Колянковського. Позволимо собі подати кілька уваг та заміток про неї. Возьмім на увагу третю часть,

найголовнішу в сій справі. В ній вертиться все головне коло двох справ: коло відмовної відповіді Жигимонта на просьбу пруського князя мати голос підчас вибору польського короля та коло відбутої надзвичайним способом щасливо елекції Жигимонта Августа.

Прийдім до першої справи. Автор на підставі трьох актів, в яких польські посольства звивають великих магістрів на елекцію польського короля, держить ся тієї гадки, що Альбрехтови пруському правно належався голос при виборі (pewnem jest..., że wielcy Mistrzowie do elekcyi należeli...“ стор. 548). Однак рівночасно автор мусить сконстатувати той факт, що король Жигимонт дає таку відмовну відповідь великому магістрови, Альбрехтови, що просить о голос при елекції. Коли — як каже автор — Альбрехтови, яко першому сенатору належався правно голос при елекції та коли такий звичай практикувався (як се вказують три висше згадані акти), то вринає питання, по що ввагалі Альбрехт удається в такую просьбою до короля і як король міг йому її відмовити.

Пригляньмось, може та справа освітлена з иншого боку видається хоч трохи імовірніша.

Д. Колянковський озирається — як згадано — на трьох актах, де звивається великих магістрів на елекції короля, а раз навіть йде мова про „голос“ при виборі короля. Отже вже на три знані нам випадки вивання на елекцію вел. магістрів, раз лише виразно говорить ся про „голос“ в. магістрів при елекції, два инші рази звивається їх лише на елекцію. Що до ролі, в якій вел. магістри мали туди поїхати, трудно щось певно сказати на підставі тих трьох актів, бо всі вони лише в рефестах¹⁾ по польськи. (Як писані оригінали, не подано).

Задля браку певних даних годі щось категорично сказати; можна-б однак припустити, що великі магістри мали явити ся головне на те, щоби своєю присутністю додати більше „помпи“ і блеску тому актові, і саме длятого вел. магістри викручують ся як мога від сеї визначеної їм ролі та зовсім не приїжджають.

Що великі магістри не мали голосу при елекції, се потверджують — крім заяви кор. Жигимонта на просьбу Альбрехта, цитованої автором²⁾ — декілька актів виданих в дванадцятім томі „Томіціанів“, з якого що правда автор не міг ще був користати.

При кінці 1530 р. находить³⁾ молдавський воевода на Покуте і Поділе, доходить по Галич, польського війська мало, та й се лихо зби-

¹⁾ Codex epistolaris s. XV, т. III, N. 79, с. 586, та с. 588 N. 81, рівнож увага під 1) тамже.

²⁾ Kol. „Elekcyя...“ стор. 549. Король Ж. каже виразно: попередники князя великі магістри не мали того права (голосу при елекції).

³⁾ Див. акти в грудня в томі XII „Томіціанів“.

расть ся. Король укладаєть ся¹⁾ з Альбрехтом пруським, що жертвує свої сили на услуги Польщі, дуже правдоподібно — за ціну голосу при елекції польських королів, а коли кор. Жигимонт відмовив, як побачимо, Альбрехт не дав помочі. І так:

Дня 19 грудня 1530 вже по відбутій коронації Жигимонта Августа (в лютім) Альбрехт пруський на соймі в Пйотркові просить короля Жигимонта Ст., „ut in eligendo rege suffragium habeat“²⁾. Одначе король дав неприхильну відповідь³⁾ (28 грудня т. р.), кажучи, що його просьба є „adversus iura huius regni“ та що „sine toto senatu et communi omnium consensu nihil Mtas sua constituere potest“. Подібно „in prima salutatione regis“ (князем) дня 28/12 т. р. король відповів: „sua Mtas et consiliari policentur, se studiose curatos esse, ut in suffragio eligendi regis honor Ill-ti habeatur“⁴⁾.

Дальше, що найінтересніше, що Альбрехт, просячи о голос, не відкликуєть ся до якихсь польських прав, лише до прав і звичаїв сусідніх держав, длятого дістає від короля відповідь: „iuribus... caesareis Majestas sua neque sub est neque regit“.

З того всього видно, що 1) великі магістри не мали ніякого права голосу при елекції польських королів, 2) що коли був який звичай участі вел. магістрів при елекціях, то право його згасло для них через не користування ним вел. магістрами.

Другою головною справою в третій частині праці д. Колянковського се над сподіванне скорє і однодушно згідне вибранне королем Жигимонта Августа (доперва аж підчас коронації один голос був проти). Такого обороту справи несподівав ся ані сам король⁵⁾, ані Шидловецький, краківський каштелян⁶⁾; се несподівано заскочило якось і самого Томіцкого⁷⁾, що на гадку автора своїм внесенням вибрати Жигимонта Авг. королем, мав заскочити несподівано сенат (Елексуа стор. 552).

Рівнож цікаво, що так згідно дали своє „placet“ шляхотські послы земель (становиско шляхти в сій справі автором майже не зачеплене); не врозуміле, як вони так скоро піддали ся королеви, котрій ціле життя сам так дуже улягав шляхотській масі⁸⁾ та ще в справі в користь молодого

1) Act. Tomiciiana XII. Nr. 408, стор. 388: „Ill. Prussiae dux est venturus... et tractatur bellum contra Walachum“.

2) Acta Tom. XII. Nr. 409, мова канцлера Альбрехтового.

3) ibid. Nr. 422, с. 405.

4) Akta Tomiciiana XII, с. 405, увага — Kod. Sapięz p. Nr. 172.

5) A. Tomiciiana XI, Nr. 429, с. 316.

6) ibid. Nr. 428, с. 316.

7) ibid. Nr. 426, с. 314.

8) Eleksua стор. 543: „ulegl (в справі Мазовша) pod dlugim naciskiem tych mas, ktorym cale zycie nie smial stawic oporu“.

Жигимонта. Преці як сам автор каже (с. 535), Жиг. Авг. був не симпатичний для шляхти за те, що віддано його виключно під ошкі Італійців-учителів, а ізольовано зовсім від польських впливів. Не могло подобати ся шляхті скріплюванне матеріального становиска короля та навантаження на нього вже з малечка титулів (півторарічний Жигимонт — глоговським князем, для нього заходи про Барі, він же дальше вел. князем литовським). Та найцікавіше, що шляхотські послы дали так згідно своє „placet“ в справі, в котрій двократно знасилено право і звичай: 1) неповідомленням шляхти про елекцію, ухиляючи тим самим від неї шляхту 2) вибором нового короля за життя старого.

Сю справу можна би витолкувати по трохи охотою Корони не допустити за всяку ціну до вірвання унії з Литвою, та більшим висвітленням закулісових ділань Бони, тої „хитрої Влошки“ як її називано. Вона так як спричинила винесенне свого сина на вел. княжий стіл литовський, послугуючи ся камецьким біскупом Модзелевським (стор. 536 Елексуа) як при помочи свого маршала каптувала родину Ласких — так і в сій справі мусіла різними інтригами, обіцянками, „вохотими ослами“ дінняти свого... Одначе се автор мало проясняє, не виявляючи виразно своєї гадки, подібно як висловляє лише своє здивованне (стор. 546) над скорим притихненням Мазовша (коли виринула у королеви гадка придати його Жигимонтови Августови), не стараючи ся хоч трохи дальше сю річ збагнути. Та справа так дуже скорого і однодушно згідного вибору королем Жигимонта Августа докіль докладно не прояснить ся, завсігди буде стояти вітвертим питапнем.

Докину ще кілька дрібних уваг:

Після всего того, що тут вже було сказане про подвійне знасилення права і звичаю підчас елекції королів польських в тій епоці справа правного ходу елекції — по гадці автора „елекція Жигимонта Августа причинила ся немало до правного пояснення поминених в ній норм і звичаїв“ (с. 554).

На ст. 542 каже автор: „Голос загалу приписував смерть його (мазовецького кн., Януша) польській королеві Боні“. В увазі 2 на т. с. сторони: „Всі погляди сучасних годять ся, що Януша стровно та вказують виразно на Бону, як на ту, що се спричинила“. Але два рядки низше читаємо таке опісля закінченне автора, без подання так сказати „відводних“ фактів: „...того доказати не можна. Ми судимо, що ні!“

На стор. 534 каже ся: „Не було досить певною річю (для Бони), що по смерті Жигимонта Старого Жигимонт Август вискає польську корону. Навпаки вона хотіла сього уникнути...“ Знов нема якихсь доказів, знов не знати, чому так твердить автор.

З дрібніших заміток: наведеного цитату автором на стор. 553 увага 1) не можна знайти на вказаному місці. Вкінці мова декуди трохи за тяжка. Але і при тих декількох недоглядах мушу в цілим притиском завзначити докладність і працю з якою шан. автор на підставі досить скупих і уривкових жерел зладив першу удатну розвідку на сьому полі.

Ів. Шпитковський.

Scriptores rerum polonicarum tomus XX — Dyayusze sejmowe r. 1597 wydal Dr. Eugeniusz Barwiński, Краків, 1907, стор. XXVIII+546.

Книжка має бути частиною збірного видання соймових діяріїв 1588—1600 р., яке задумує владити др. Е. Барвінський; містить в собі чотири діярії сойму 1597 р. і акти соймикові, що належать до тогож сойму. Один з тих діяріїв (с. 1—124) був вже в частині й в похибках друкований в аналяктах праці Голубова Петръ Могіла (т. II с. 46—60); тут подає ся в повнім тексті. Другий (с. 125—165) представляє не протокол лиш пробу історії сойму; третій (с. 166—184) — се лиш фрагмент про початки сойму. Найбільшу вартість має четвертий діярій (с. 423—527) писаний безіменним пруським агентом в Гданська, котрий подає найповніші звістки про соймові наради, а притім вміє освітлити відповідно соймову діяльність.

Нотуємо тут найважніші питання, що були дискутовані на соймі, а дотикають України.

На першій плян висувала ся козацька справа: козацьке повстання що йно було придавлене, а Наливайко ще був в живих, вижидав в Варшаві смерті (с. 487). Шляхта не могла стримати ся від сього, щоби не виявити свого тріумфу з причини побіди. Ще так недавно козаки брали здобичу „in centro regni“ (с. 97), недавно підносили чужу хоругву, не мали Й. Кор. Милости за короля, кого иншого іменували собі паном (с. 344). А тепер! „Огонь, котрого полумя почало дуже ширити ся в вітчині і заходити далеко пожаром — загашений!... Про се свідчать хоругви тому „лотроству“ відібрані, свідчать відібрані гармати, свідчать піймані і покарані проводирі!... (с. 17). Козаки побиті „щасливим панованнем В. Кор. Милости, мудрим поступованнем гетманів, сміливістю й мужеством усього лицарства“... Ніколи не мали такої побіди ті римські консулі, що двічі побивали невільників, як В. Кор. Милість над ними свовольними, военними людьми... Сьв. Отець, котрий збирив в еспанським королем кільканацять тисяч людей на бандитів, ніколи їх так не побивив, і більше мав в ними труду“... (с. 30). Тріюфувати тепер! І всі дякували королеви за побіду; дякував і кн. Острожський (с. 66).

По гарних фразах треба було приступити до діла. Король вже на

початку сойму вніс пропозицію, що „козаків треба в порядок вправити“ (с. 134); крім сього Татари жадали категорично, щоби козаків вигубити в коріннем (с. 97). Але дискусія над сею точкою пішла дуже мляво; послы не знали, як брати ся до справи й обмежили ся лиш загальниками. На татарський спосіб — винищити козаків до коріння — годив ся лиш краківський біскуп кардинал Радивил (с. 138); инші вважали се небезпечним (с. 168). Зрештою се неможливе, бо козаки йдуть не лиш в Польщі, але й від Татар і Турків (с. 152), се такі собі flüchtige leute (с. 183), котрим нічого не вдієш. „Хто зборонить вовку бути в лісі? хто зборонить сьому лотроству своволю?“ (с. 97). Всі годили ся на се, що козаків треба „утримати в порядку“, але таким способом, сього не міг ніхто показати. Козацьке питання лишило ся без розв'язки.

Друга справа, що дотикала України й була предложена соймови — се справа унії. Її обговорювано вже поперед на соймках і послы мали відповідні рішення в своїх інструкціях. За унією промовляло лиш площьке воеводство (с. 357, 511) й по части холмська земля (с. 394), против унії, а за „лишенням грецької віри при давних правах“ були воеводства познанське й калиське (с. 348), краківське (с. 378), виленське (с. 406, 412, 423), руське (с. 385, 392), волинське (с. 397); але заравом домагали ся українські воеводства зміни календара не в релігійних причин, а в утилітарних — бо се вигідніше для ярмарків (с. 385, 392, 510). На соймі промовляв в обороні православних князь Острожський, висловляючи жаль, що грецька релігія „ровірвана владиками“ (с. 67). Говорив про се й Дамян Гулевич, волинський посол, протестант; взагалі протестанти і православні йшли разом (с. 153, 424, 427, 476). Промова Гулевича була сказана пристрасно — acerbe (с. 101), hart und fast criminaliter (с. 471); не жалувала навіть короля, що він замість пильнувати стада порученого йому від патріарха, хоче його віддати римському папі (с. 154). Гулевичу відповів Лев Санига, а Острожський був на се „sehr stützigk“ (с. 471) боролячи унії. Против унії промовляв Криштоф Микола Радивил і знов за унією Замоїський. Справа паробила багато шуму; промовляючи стали сходити аж на приватні справи: Гулевичу пригадано, що він не повинен так дуже горіжити ся, бо він сам не зовсім чистий — його-ж син воював в Наливайком державу Й. Кор. Милости; Гулевич боронив ся, що він сипа в козацтво не посилав, лиш той сам утік зі школи, маючи що йно два пацять літ (с. 101). Інтересний причинок до історії козацького повстання, в котрим так співчувала навіть шляхотська Русь; в подібних фактів міг зробити грецький митрополит Пафнутий, що тоді пробував в Острозі такий висновок: „пси-Поляки забороняють нашу віру, примушуючи до своєї; о се побил ся Русь в Поляками і погибло їх в 20 тисяч в обох боків“ (с. 106).

Але й в справі православної віри сойм не порішив нічого.

Більше часу й інтересу присвячено иншій справі, що в представленню польського правительства була чисто політична, а в дійсности тісно вязалась зі змаганнями православних; се справа екзарха Никифора звісного предсідателя православного собора в Бересті 1596 р. Справа занадто звисна, щоб представляти її в цілости. Обмежимо ся показати се, що нового дають незвісні дотепер діярії — передовсім діярії сього Німця, про котрого ми згадували на початку.

Процес Никифора переповіджений тут дуже докладно (с. 475—487) і в незвісних до тепер подробицями; инр. є в цілости інтересне свідощтво якогось Волоха про побут екзарха в Константинополі (с. 482—3). Є ще і докладний протокол в візнаннєм Никифора, де він подає свою біографію, в дечім докладнійшу як де инша і зручно відпирає закиди, які йому роблено (с. 491—4). Але передовсім інтересні звістки про атмосферу, яка панувала в Варшаві підчас цілої справи.

Сього дня, коли мав зачати ся процес Никифора, королівський замок представляв инший вид як звичайно: цілий був обставлений гайдюками; сій сторожі видано наказ були все готовою й на знак хопити за стрільби, що були поховані в замку в ріжних місцях. Чому така обережність? Бо краківські альхемісти перестерегли короля, що повинен дуже берегти ся сього дня; і король дійсно не виходив з замку. Крім сього ходили чутки, що князь Острозький, з котрим приїхав Никифор до Варшави, стоїть також готовий з своїми людьми, з п'ятитисячним відділом; його козаки їдали против заборони по місті з довгими рушницями... (с. 477). Головними свідками против Никифора мали бути волоські послы; оден „guter man“ говорив автору діярія, що як сі послы були на авдієнції у соймового маршалка, сей наказав їм скаржити Никифора; і дійсно на соймі сі скарги йшли послам „etwas mit stammeln“ (с. 477—8).

Сі енуціяції дуже цінні особливо в устах Німця, чоловіка в другого кінця Річипосполитої, для котрого справа була рівнодушна так що міг бути об'єктивним, притім у чоловіка освіченого, блистроумного. Никифор був безперечно чоловік високо освічений, з культурою — на соймі представляв ся *eleganter* (с. 106), князя Острозького здобував собі своєю *wandelkunst* (с. 483). Мабуть без гріхів не був. Закидано йому, що в Італії, де проживав довгі літа пізнав ся не лиш в наукою, але й з ріжними ренесансовими екстраваганціями — і навіть під монашою рясою його моральне житє не було без хиб (ст. 122); що в Константинополі при змаганнях до осягнення патріярхату адеморалізував ся іще більше (с. 482). Може навіть на Україні (хоч сього не можна доказати) старав ся упекти на огні православя печеню

для себе чи для султана. Але при тім всім польське правительство не мало ніякого права поступати з ним так сторонничо, посувати ся аж до підставлювання ложних свідків. І хоч би Никифор не був взірцевим архідіяконом, то се несправедливе поступованне з ним польських кругів від самого початку аж до хвилини, коли він „вдох“ в Мальборґу, — мусить прихилити симпатії на його бік. Тим паче воно дратувало й доводило до розпуки православних на соймі: князь Острозький беріг Никифора сильним відділом війська (пор. ще с. 446), потім бачучи, що нічого не вдіє, „gar trawrig und verblast“ полишив сойм (с. 478) і виїхав з Варшави.

Се найважнійші українські справи записані в діярія сойму 1597 р. Самі діярії видані старанно; показчик дуже добрий. Ждемо діярів инших соймів.

І. Крип'якевич.

Др. В. Щурат — Переґринація или путъ до Іерусалиму Данила архимандриты Корьсуньского данная архимандриты корсуньского в Бѣлой Россіи. Середиовічна пам'ятка староруської літератури в редакції XVI в. по улюцькій рукописи, Жовква, 1906, стор. 42.

Яка властиво мета сеї публікації дра В. Щурата, не легко зрозуміти. Що се не популярна брошура, се певна річ, а для характеру наукової праці їй бракує всього того, що надає праці науковий характер. Текст „Переґринації“ очевидно залежний від староруського „Хожденія“ Данила Паломника, але о скільки залежний, сам др. Щурат не пояснює, говорячи навманя в своїй передмові раз про перерібку, то знов про плягіят. Автор у передмові згадує також, що сей самий твір „Переґринація“ міститься і в инших рукописах, між иншими в однім рукописі Сергієвої Троїцької Лаври біля Москви, і в однім, тзв. Поморянськім рукописі в бібліотеці Нар. Дому у Львові, але не зробив нічого для порівняня сих копій і поправлення тексту улюцького рукопису, повного помилок особливо задля перекрученя найбільшої частини географічних назв. В колекції Петрушевича, приступний тепер для загального вжитку, міг би був др. Щурат взайти ще пару копій того твору (рукоп. 111), що могли би придати ся для критичного виданя. Так само не зрозумів др. Щурат показу Петрушевича в його нотатці про сей твір (Литерат. Сборникъ Матицы 1871) на „переґринацію в р. 1590“, під якою треба розуміти відому переґринацію кн. Радивиля-Сиротки, опубліковану в разі по латині, а від р. 1607 кілька разів також по польськи. Не звернувши уваги на ті річи конче потрібні для зрозуміння і оцінки нашої переґринації, др. Щурат подав у передмові зовсім баламутні свої комбінації, поклавши в основу їх деякі записки про св'ященничу сімю Свидєнських

у XVII—XVIII в. З авторством Перегринадії ся сім'я не має нічого спільного, а для характеристики літературних інтересів тої сім'ї подає др. Щурат мало, не переглянувши тої багатой колекції їх рукописів, що містять ся в бібліотеці Нар. Дому. Видане, як бачимо, зовсім безцільне.

І. Франко.

В. И. Рѣзановъ — Памятники русской драматической литературы. Школьные дѣйства XVII—XVIII в. Приложение къ изслѣдованію „Изъ исторіи русской драмы“. Ніжин, 1907, стор. 327.

Важний причиною до історії шкільної драми, яка плекала ся при Могилянській школі в Києві в XVII—XVIII віці. Зміст отсих драм був уже по троха відомий із праць проф. Петрова, особливо з його книжечки „Исторія украинской литературы XVIII ст.“. Текст інтермедій Довгалевського був досить недбало виданий у додатку до „Кіевской Старини“. Д. Рязанов покористував ся рукописами в збірці ніжинського Інститута кн. Безбородка та київського Михайлівського монастиря і видав із них ось які київські шкільні драми: 1) Дѣйствіе на Рождество Христово, 2) Рождественская драма, 3) Торжество естества человеческого, пасхальна драма представлена в Києві 1706 р. 4) Пасхальна драма, 5) Царство натуры людской, пасхальна драма виставлена в Києві 1698 р. 6) Комическое дѣйствіе, різдвянська драма М. Довгалевського, виставлювана в Києві 1736 р., 7) Властоотворный образ человеклюбія божія М. Довгалевського, виставлена 1737 р., 8) Гисторія Кира, драмка написана на основі Геродотової повісти, також мабуть котримсь учителем київської академії, 9) Стефанотокос, драма з XVIII в., друкowana вже в Читеніях общ. Нестора лѣтописца з копії київського проф. Лободи, а тут критично видана з трьох копій. 10) Десять інтермедій Довгалевського, 11) Пять інтермедій із Стефанотокоса, 12) Варіанти до виданої В. Перегцем 1903 р. драми про єрусалимського царя Евехію.

Хоча „Стефанотокос“ був 1742 р. виставлений новгородськими семінаристами перед царицею Єлисаветою, то про те префект семінарії, що написав сю драму, єромонах Інокентій Одровонж Мигалевич, був Українцем, учеником Могилянської Академії і тому ся драма справедливо зачислюєть ся до циклю київської шкільної драми. Видане проф. В. Рязанова дуже старанне і гарне, являєть ся збагаченням дотеперішнього вазобу публікацій про нашу стару драму, яка не вважаючи на свою невисоку вартість все таки займає видне місце в історії української літератури XVII—XVIII в.

Ів. Франко.

И. Е. Евсѣевъ — Описание рукописей, хранящихся

въ Орловскихъ древнехранилищахъ, Выпускъ второй, Орел, 1906, стр. 125—262.

В сім випуску описані рукописи Свінського монастиря, заснованого по переказах в 1288 р. чернигівським і брянським князем Романом Михайловичем. Одначе старинних рукописей до наших часів заховало ся в монастирі дуже мало; при тім всі вони належать до того періоду, коли Свінський монастир переходить з литовського володіння під сильну руку московських володарів. Ті останні, почавши від Івана Грозного, давали надання рукописними книгами, що прослідити можна по „вкладной книгѣ“ монастиря: від 1544 до 1647 р. були дані 103 рукописи. В теперішні часи монастир має 93 рукописи — все, що заховало ся в давнього багатства. Користуючи ся записками, вкладними книгами, описами і реєстрами, автор у переднім слові до опису малює живу картину вандрівки, появи і затрати книг в монастирській бібліотеці. Інтересна в тім напрямі одна з старших рукописей збірки — Пролог 1506 р. N. 4, Толкове Євангеліє XVI в. N. 2, Нотний канонник з початку XVIII в. N. 18. До характеристики далі старинних рукописей важне Толкове Євангеліє: в 1564 р. передає його в монастир якийсь Антим Селівестров на спомин душі, одначе вже в 1648 р. воно носить латинську замітку про приналежність до острожської єзуїтської колегії — можлива річ, що було воно зрабоване литовським військом при збуренню монастиря в 1583 р. Єзуїти підчеркнули в рукописи всі спірні місця про походженє сьв. Духа, про ап. Петра і подали відповідні поясненія латинською мовою. В 1664 р. дістає рукопись слуга Сергіївського монастиря в місті Чигирині, Кир. Малюта і звертає її назад до Свінського монастиря в 1674 р. Канонник N. 18, присланий із Києво-печерської Лаври, перековує сліди сього, що був проміняний монастирськими послушниками на горівку і відданий в заклад якийсь Катюші за замовчані услуги. Страти бібліотеки Свінського монастиря спричинили передівсім пожежі, напади та опіка Києво-печерської Лаври і в її управі находив ся монастир від 1681 до 1786 р. Багато цінних старинних рукописей перенесено тоді в Лаврську бібліотеку, що там вже й остали ся.

Своїм змістом останки бібліотеки свінського монастиря представляють невелику збірку богослужбних, церковно-дидактичних, аскетичних, отеческих творів та житій сьвятих. Новіші рукописи, XVIII в., містять збір праць в душі Паїсія Величковського, відновителя аскетизму. Найстарша рукопись збірки, N. 1 походить з XV в. З XVI віку маємо тут 15 рукописей; між ними є датовані — одна 1506 р. з поданєм ціни „4 рубля сь гривною“. Історично-літературний інтерес і деяку вартість для старого українського письменства мають отсі нечисленні рукописи: N. 6, Сборникъ XVIII в. з виписками в Люцидарія, Великого Зерцала,

Звѣзды Пресвѣтлой, Зерцала Богословія Кир. Транквилиона; N. 7, Катихизис в кінця XVII в., в додатковими статтями: лист московського патр. Йоакима 1688 р. до архимандрита Печерської Лаври і з того самого року відповідь митрополита Гедеона в Києва патріархови. N. 18, вгаданий висше канонник, заховує сліди пробування в межах української культури (дописка 1578 р.) а в мові сліди українського походження писця. Так само N. 19, Октоихъ нотный XVIII в., в вінетах ростиного орнаменту та образом Йоана Дамаскина; N. 20, Нотный Ирмологій, коло 1730 р.; N. 21, Обиходъ нотный в початку XVIII в. до 1730 р.; N. 40, Молебень нов. года, XVIII в.; N. 75, — уривок з „Звѣзды Пресвѣтлой“ переклад „съ бѣлорусскаго“. До 1784 р. належить рукопис N. 78, Опись пантократорського монастиря архимандрита Товії — в видатними українськими відмінами в мові. До історії освіти та книжних справ цікаві головно витяги з вкладної книги N. 83, — реєстр наданих книг в 1544—1647 р. (Додат. I.): Списокъ письменныхъ книгъ Свѣнського монастиря, надрукований д. Евсеєвим по рукопису монастирської бібліотеки (Додат. III.).

В. Перетц.

И. С. Свѣнцицкій — Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. (Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ, 1906, Т. XI, кн. 3, ст. 259—367).

У 1906 р. видав др. І. Свѣнцицкій 1-шу частину „Матеріалів по історії возродження Карпатской Руси“ (обговорена в LXXII-ім т. Записок), в якій подав сирі тільки матеріали до історії зносин карпатської України в Росію в 1-шій пол. XIX ст.; окрему розвідку на сю тему приобіцяв тоді подати на иньшій місци. Обіцянку свою автор незабаром виконав, публікуючи в органі петербурської Академії Наук згадану вище статю, в якій побіч своїх „матеріалів“ використав також иньші, оголошені вже давнійше. Дещо опер просто на архівальних студіях.

По невеличкій замітці про термін „карпато-руський“ (= галицько-угорсько-буковинсько-український) переходить автор найперше до огляду думок про значінне впливу Росії на українські землі в Австро-Угорщині у дотеперішніх істориків карпато-українського відродження, з одного боку — українських (Я. Головацький, О. Огоновський, Ів. Франко, В. Коцовський, К. Студинський, М. Драгоманов, О. Барвінський, Ф. Свистун), в другого — російських (О. Пипін, М. Драгоманов, І. Филевич, М. Дашкевич). Порівнюючи між собою думки й погляди на сю справу обох сих груп, автор констатує більшу об'єктивність по стороні російських учених; закид односторонности прикладає як до Головацького, так і до Огоновського й до їх сторонників.

Історію безпосередних зносин карпато-українських земель із Росією (Московщиною) зачинає автор від 1-шої пол. XVII ст., коли то карпатська Україна стала посилати туди своїх прохачів і жалібників — від 1625 р. спорадично, а від 1650 р. що три роки пересічно. Зносини сі продовжали ся протягом цілого XVII і XVIII ст. й не йшли дальше свідомости про одновірство й в'язаної з ним матеріальної підмоги. Важну ролю відіграла тут також надія на могутність і силу північних одновірців, чого доказом скарги галицьких і угорських православних єпископів перед московськими царями на гніт і наруги „чинимы греко-россійской церкви людемъ католиками“¹⁾. Події в кінця XVIII й з 1-шої пол. XIX ст. сю надію й симпатію до Росії в карпато-українських народніх мас ще більш скрпіли. Упадок Польщі, якої значну частину забрала Росія, дальше погром Наполеона російськими військами, півнійше зломанне при російській підмозі мадярської революції — все те викликало між західно-українським народом живе вдоволення й симпатії до Росії. Крім сього західно-українським народнім масам приходило ся в протягу 1-шої пол. XIX ст. зустрічати нерав в російським чоловіком безпосередно, і в часі походів російських військ через Галичину й Угорщину 1799, 1813—1814 й 1846—1849 рр. і в часі російської управи в тернопільським окрузі 1809—1815 р. Деякий вплив мали тут також торговельні зносини Росії з карпатською Україною (одна торговельна дорога йшла на Люблин-Львів-Глиняни-Золочів-Теребовлю-Гусятин, друга на Радивилів-Броди-Золочів-Глиняни-Львів-Перемишль-Краків). Все се давало з одного боку добру нагоду карпатським Українцям познайомити своїх сусідів про свої потреби й інтереси, в другого розвідати про жите за австрійсько-російським кордоном (пор. численні народні пісні й оповідання про Москажів, також спомини російських офіцерів Глинки, Броневського, Глаголева, Суворовського Ратника й Ліхутина, які переходили в військом через Галичину й Угорщину). Зрештою українською частиною Галичини цікавив ся також в тім часі дуже живо навіть сам російський уряд (пор. J. Leszczyński — Rządy rosyjskie w kraju Tarnopolskim 1809—1815).

Визначні реформи в обсягу російського шкільництва в останніх двох століттях, XVIII і XIX, притягали до участі також карпатську Україну. Цілий ряд учителів-Українців, починаючи від 1-шої половини XVIII ст., перейшов в Галичини й Угорщини до Росії й заняв ви-

¹⁾ Автор подає цілий ряд прикладів таких зносин на підставі актів „Глав. Арх. Мин. Ин. дѣлтъ“ у Москві. Крім сих звісток можна знайти ще багато матеріалу до сього питання в „Сводній гал. рус. лѣтописи“ А. Петрушевича, Архівах львівського архієп. музею й перемиської еп. консисторії.

значні не раз місця в тамошніх середніх і вищих школах (пр. В. Ліщинський із Перемишля, професор вятського семінара в 1735—1738 рр., С. Зимницький із Золочева, професор чернігівської колегії (1737—8 рр.) а пізніше московської академії (1739), П. Захаржевський із Львова, професор чернігівської колегії (1537 р.), В. Кунашевич і М. Довгнавський — професори в Києві, пізніше в Нижгороді (1740) й ин.). Найвизначнішу одначе ролю в сій цивілізаторській місії відіграли три угорські Українці — М. Балудянський, перший ректор с.-петербурського університету (1819—1821 рр.), В. Кукольник, перший директор наукового інститута кн. Безбородка в Ніжині (1820 р.) і П. Лодій, аразу професор логіки й метафізики на львівському університеті на славяно-руській і латинській мові (1787—1801 рр.), пізніше проф. краківського університету, а вкінці проф. права й філософії на університеті в Петербурзі (1819—1829 рр.). Крім сих трьох живу діяльність на педагогічній і науковій полі розвивали ще угорські Українці — Ів. Орлай, директор ніжинської гімназії (1821—1826 рр.) й Ю. Гудца-Венелін, звісний історик і граматик Болгарів і кандидат на професора славистики на московським університеті. Науковій і педагогічній діяльності згаданих п'ятерох угро-руських емігрантів присвячує автор дещо більше уваги.

В 2-гій розділі своєї інтересної праці подає др. Свенціцький короткий огляд наукових зносин і знайомостей (кореспонденція, подорожі й ин.) російських учених з поодинокими галицькими Українцями. Ми бачимо тут зносини П. Коппена з ректором львівського університету й прокуратором галицьких Василіян д-ром М. Гринецьким, з перемиським ученим каноніком Ів. Лаврівським, М. Погодіна, Д. Княжевича, М. Надеждіна, П. Кирєвського й кн. Крапоткіна з ігуменом львівського василіянського монастиря Компаневичом, самого М. Погодіна з Вагилевичом, Зубрицьким, Я. й Ів. Головацькими, Бодяньського з Зубрицьким і Я. Головацьким, Срезневського з Головацькими, Вагилевичом, угіварським єпископом В. Поповичом, М. Лучкаєм, Зубрицьким, Й. Левицьким і ин. З інших російських славистів і учених подорожників відвідали карпатську Україну М. Кіряков 1835 р., А. Терещенко 1840 р. М. Надеждін вдруге 1845 р. бар. Шодуар 1842 р. І. Срезневський літом 1842 р. й історик М. Дунін 1844 р. Результатом тих зносин і знайомостей західно-українських і російських наукових дослідників була поява в тодішніх російських періодичних і неперіодичних виданнях цілого ряду статей, матеріалів і заміток про Карпатську Україну, що вийшли з під пера чи то самих російських учених авторів, чи то їх карпато-українських інформаторів і кореспондентів, що жили в Галичині й Угорщині, або виїмігрували до Росії. З другого боку — карпатські Українці вия-

вили до тодішнього культурного й літературного російського життя дуже мало інтересу; найліпше видко се на перших галицько-українських часописах в рр. 1848—50 (Зоря Галицька, Галичо-руський Вѣстникъ, Пчела й Новини), в яких нема буквально ніякої важнішої згадки про культурне й літературне життя в Росії. Навпаки, львівські Rozmaitości, починаючи від 1820 р. і Czasopism zakładu Ossolińskiego не пропускали ні одної визначнішої появи в обсягу літератури, науки й культурного життя Росії, щоби не поінформувати про неї своїх читачів. Карпатські Українці коли й читали дещо в російського письменства, то майже виключно старших авторів, в XVIII ст.

Взагалі зносини карпатської України в Росію в 1-ій пол. XIX ст. можна схарактеризувати інформаційно-науковими інтересами обох сторін. Угорські Українці емігрують з початком XIX ст. до Росії в характері професорів, що знають словено-російську мову. Російські учені подорожники відвідують карпатську Україну в тій цілі, щоби познайомитися з найдалше висуненою на захід частиною України, при чім знайомлють ся з її найвизначнішими науковими представниками. Завдяки російським працям по історії, етнографії, старинній літературі й філології карпатська Україна знайомить ся з минулою долею російської України й береть ся за аналогічну роботу над своєю бувальщиною. Карамзин—Погодін, Шішков—Востоков, Греч—Шевірьов грають не малу ролю в наукових роботах Головацького, Вагилевича, Левицького, Могильницького й ин. і стають для них учителями й взірцями в їх історичних, граматичних і етнографічних працях.

Рішучий вплив зробили сі зносини карпатської України в Росію в 1-шій половині XIX ст. також на сформованне й скристалізованне тутешнього москвофільства. „Государственное и культурно-литературное величіе Россіи, съ одной стороны, и смутное совнаніе племенного родства — съ другой, завважує вовсім справедливо автор, выывають у отдѣльныхъ карпаторусовъ мысль о необходимости единенія ихъ слабой родины — если не политическаго, такъ литературно-языкового — съ Россіей. Это и есть первое проявленіе подлиннаго панрусизма на Карпатской Руси. Тѣ же сношенія, однако, даютъ возможность карпаторусамъ глубже извучить и украинское умственное движеніе и впоследствии примкнуть къ нему“.

„Историкю сношеній Карпатской Руси съ Россіей во 2-ую половину XIX в., — кінчить автор свою працю, — придется говорить о совершенно другихъ предметахъ, чѣмъ до 1850 г. Мѣсто научныхъ вопросовъ заняли партійный интересъ съ его влобой дня — нареканіємъ на польско-іезуитській гнетъ и на непригожесть конституціи, обрядомъ, языкомъ, нравописаніємъ, гоненіями за патріотизмъ и т. п. Галичане не будутъ

интересоваться русской литературой, только славянофильской журналистикой Аксакова, Хомякова, Погодина, Каткова и Данилевского. Они не будут обращать внимания на русский народъ и его нужды, только станут заниматься интересами російскаго правительства и православной іерархіи съ ихъ сословно-бюрократическими стремленіями. Въ итогѣ получится то, что значительная часть карпаторусскаго общества выступитъ самымъ враждебнымъ образомъ противъ культурно-національнаго развитія родной страны, видя въ украинской и мѣстной литературѣ и южнорусскомъ умственномъ движеніи польскую интригу, направленную на раздробленіе и уничтоженіе понятія „одна великая и недѣлимая Русь“. Формализмъ славянофиловъ и ихъ карпаторусскихъ единомышленниковъ не могъ дать другого результата, какъ борьбу въ защитѣ формъ и понятій на мѣсто живого народнаго труда. — Итакъ это мировоззрѣніе и стремленіе одной части карпаторусскаго общества не только не увѣнчается какимъ-либо выдающимся успѣхомъ, но и не явится даже прочнымъ звеномъ, которое соединило бы культурно-національныя стремленія обѣихъ Русей. Мало того, оно выведетъ въ народной молодорусской, или такъ называемой украинофильской, партіи 60-тыхъ годовъ общую ненависть, какъ къ старорусамъ, такъ и къ Россіи вообще. Такимъ образомъ случится то, что „объединители“ на дѣлѣ явятся рьянѣйшими „разъединителями“ культурныхъ стремленій и интересовъ русскихъ племенъ“...

Вкінці декілька наших заміток і доповнень. Найперш що до самого заголовка праці: Обзоръ сношеній карпатской Руси съ Россіей. Під назвою „Россія“ ми розуміємо не тільки одних Великорусів чи „русских“, а громаду всіх народів, що входять у склад російської імперії — Росії (апальогічно: Австрія — не тільки одні австрійські Німці, а всі народи, що належать до австрійської держави). Тому, коли автор бажав подати огляд зносин карпатської України з Росією, а не виключно з рускими, повинен був передовсім звернути увагу на зносини й обосторонні впливи австрійської й російської України (нпр. вплив писань перших українських письменників новішого періоду на Галичину¹), відносини закордонних Українців до тодішнього карпато-українського письменства й ин.).

Найперші зносини карпатської України з Москвою автор датує 1625 р. (ст. 9); свідощтва одначе показують, що початок тих зносин треба пересунути до 2-ої половини XVI ст.²). Що тикаєть ся київської

¹) Пор. др. Ів. Франко, Писаня І. П. Котляревського в Галичині (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка т. XXVI).

²) Пор. W. Milkowicz, Monumenta Confraternitatis Stauro-pigianae Leopoliensis (1586—1600 pp.).

академії, в якій багато карпатських Українців знайшло місце учителів, то звязъ її з карпатською Україною на сѣм не кінчила ся. Також між учениками, що вчили ся в згаданій науковій інституції, було багато в Галичині й Угорщині¹).

Коли в рр. 1849—50 російські помічні полки переходили через Галичину (мадарська революція), галицько-українське духовенство витало й випроводжало їх з великою симпатією. Деякі священники виголошували при тій нагоді до російських полків навіть спеціальні промови²).

Згадуючи про рапорт Погодіна гр. Уварову в справі Галичини, др. Свєнціцький заперечує словам Погодіна, будьто би низше галицько-українське духовенство було прихильне православію. Факти одначе говорять що иньше. В 1844 р. видає львівський митрополит М. Левицький інтересну куренду до болехівського деканату в справі православної агітації між низшим духовенством і селянами (куренда згадує про людей, що старають ся „unionem cleri et populi cum sacra Sede Romana... suspectum reddere...“). Не згадує автор нічого про вплив російського письменства на буковинсько-українське письменство в 1-шій пол. XIX ст. Тимчасом вже перший літературний почин на Буковині взорував ся невільничо на одах представителя псевдокласичної лірики в Росії кінця XVIII ст. Державіна; маємо на думці вірші першого буковинсько-українського письменника — Гаврила Продана³). В розділі, в якій автор вчислює українські переклади з російської мови, що появили ся в Галичині в дотичнім періоді, пропущено між ин. переклад трагедії А. Хомякова п. з. Єрмак, виданий у Львові 1849 р. чистою народньою мовою й пів-фонетичною правописом⁴).

Вкінці кілька поправок: на ст. 13, 3-тя стріч. тексту в дол. має бути „...польські пань и ксендзы...“, бо инакше виходить думка не-

¹) Н. И. Петровъ, Акты и документы, относящіеся къ исторіи Кіевской Академіи. Т. I, отд. II, ч. 2; В. Серебренниковъ, Кіевская Академія съ половини XVIII вѣка до преобразования ея въ 1819 году; Д. Вишневскій, Кіевская Академія въ половинѣ XVIII столѣтія.

²) Начеркъ рѣчи говореной священникомъ галицкорускимъ Антоніємъ Назаревичомъ къ 21. полку Оулановъ рускихъ, въ мѣсяцѣ Іунію въ переходѣ его черезъ Коломью (див. А. Nazarewicz, Predigt... Lemberg, 1849, ст. 8); А. Крушельницький, З дивенника гр. кат. пароха 1848—1850 рр. (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка т. LI — де подана така сама промова о. Дуткевича).

³) Пор. др. Ст. Смаль-Стоцький — Буковинська Русь. стор. 82—84.

⁴) Єрмак, сумогляд в пяти дѣйствах мѣрою сочиненія Хомякова Алексея. Перевѣд на языкъ руській К. Долиняненька. Львів, 1849, ст. 170+2, 8°.

вірною; на стор. 14, стріч. 10 тек. з долини зам. Гродно має бути Броды; стор. 18, стріч. 4 тек. з долини зам. „о покореніи“ має бути „о положеніи“.

Не зважаючи на всі отсі наші доповнення й замітки, праця дра Свенціцкого служить важним причинком до вияснення й зрозуміння нашого національно-культурного, наукового й літературного життя в 1-шій пол. XIX ст. в прикарпатській Україні, наших зносин з репрезентантами великоруської науки й літератури, впливу великоруської літератури на перші проби українського белетристичного й наукового письменства в Галичині. Чекаємо аналогічної праці про 2-гу половину XIX ст....

Ів. Кривецький.

Южно-Русское церковное зодчество, Протоіерей Е. Сѣцинскаго, Каменьць, 1907, ст. 24.

Се невеличкий реферат читаний о. Сіцинським на зборах „Подольскаго Церковнаго Историко-Археологическаго Общества. О. Сіцинський добре відомий церковний археолог, від власного хисту і енергії котрого залежить обличчя й характер самого подільського церковного історично-археологічного товариства, головою котрого він став уже давно. Він уложив археологічну карту Подільської губ. і зібрав для свого товариства силу фотографій з церков і дзвіниць української архітектури. Де що ним було надруковано в виданнях Товариства, багато фотографій дано було для друку в „Древностях Украины“, але більшість матеріалу на превеликий жаль поки що вістасть ся не використаною. Са книжечка, що лежить перед нами, дає тільки коротенький критичний огляд тих праць про церковну українську архітектуру, які вийшли російською і польською мовою, і для ілюстрації передруковані в Древностях Украины фотографії подільських церков. В текстї шан. автор жалуєть ся на нехтування українською архітектурою з боку всяких архітекторів і вчених, на помилки академіка Суслова й інших. Вказує, що інтерес до української архітектури підняв ся тоді саме, коли політичні події одвертають увагу громадянства од науки і штуки, і через се відродження сього стилю одкладаєть ся на далі, тим часом як шаблонні архітектори дають такі вірці штуки, „что современная архитектура превосходит своимъ безобразіемъ все самое худшее, что было создано народомъ въ XVIII вѣкѣ“, — згожуєть ся він з Карновичем (див. стор. 20). Далі автор доказує самостійність української архітектури, незалежність її від інших стилів, хоч і показує на деякі подібні риси між візантійським і західним стилем та нашим українським. Він вважає сі подібні риси пізнішим впливом сусідніх стилів, а сам український стиль — самобутним. При кінці свого доклада подає такі бажання: 1) Треба на скільки се можна охоронити типові церкви від руїни і псування. 2) Коли при-

ходить ся будувати нові церкви, то будувати без переімени в українським стилі, який можна вважати народним і який після стількох праць повинен бути відомий архітекторам. „Тепер строятся у насъ церкви большею частью по великорусскому образцу, но этотъ образецъ превратился у нашихъ архитекторовъ въ неизящный шаблонный типъ: крыши упрощаются, на крышахъ насаживаются глухія луковичныя главки, впереди здания обязательно прилѣпливаются высокія колокольни, потолки дѣлаются низкіе, и вообще заботятся, чтобы церковь была шире, помѣстительнѣе, забывая о красотѣ и символикѣ дома Божія. Старый образецъ презирается, какъ униатскій, мужицкій, неприличный. Словомъ, въ этомъ случаѣ усвоено такое понятіе о церковномъ южно-русскомъ стилѣ, какое прилѣпляется иногда къ языку украинскому: это де языкъ неприличный, мужицкій, какаья-то тарбарщина... Между тѣмъ мы указывали мнѣнія специалистовъ о церквахъ южно-русского типа“. Автор вказує на добрий початок еп. Партенія, що на батьківщині своїй в с. Плішивці Гадяцького повіту Полтавськ. губ. збудував муровану девятибанну церкву на взір новомосковської запорожської церкви: коштує вона більш ста тисяч карбованців і скінчена тільки при кінці 1906 р. Крім того вказує автор теж і на ескіз трехбанної деревляної церкви, присланий архітектором Сердюком в подільську „Просвіту“. Він закінчує статю так: „Быть можетъ этотъ добрый починъ, какъ и постройка Плішивскаго храма, поведутъ и другихъ по тому же пути, указываемому любовью къ родинѣ и уваженіемъ ея особенностей, и найдутся такіе люди, которые свою любовь къ родному краю и народу осуществятъ въ возстановленіи забытаго и исчезающаго стиля южно-русскихъ церквей“.

Ми можемо тільки щиро привітати сі погляди, тим більше, що автором її являєть ся чоловік з чималим авторітетом на Поділю, і завдяки йому, а теж і доброму почину еп. Партенія може попівська братія трохи розворушити ся і подбає про відродження української архітектури хоч на Поділю. Нам здаєть ся, що і в Галичині єпархіальна власть повинна була б звернути увагу на сей стиль і використувати той матеріал, який уже опубліковано.

Додамо кілька уваг про церкву в с. Плішивці. Досить докладну статю про нього написав О. Левицький в останній книжці Київської Старини, що вийшла в 1907 р. в марті. Са чудова будівля має заввишки 21 сажень, дуже струнка, простора і світла і надзвичайної краси як знадвору так і в середині. Проект його був розроблений московським архітектором І. Кузнецовим; будова тягла ся 4 роки від 1902 р. до 1906 р. під доглядом самого Кузнецова. Перед нами лежить фотографія того храму, і нам здаєть ся, що треба було заложити зробити більше струмками, а восьмерики, що стоять на заламах, трохи тоньшими і ви-

щами — особливо се дотикаєть ся приробів. Пропорцію в середній центральній бані взято гарно, і вона вийшла дуже стружка, легка і неначе зриваєть ся летіти кудись в гору, тим часом як бані бокових приробів трошки тяжкі, більше тягнуть до землі. По деталях видно, що архітектор не знайомий з українською архітектурою і через те ввів деталі такі, що до смаку тільки для Московщини. Такою деталю вважаємо притвор важкий, низький і широкий, тим часом як Українці не любили притворів і не вживали їх. До українських церков личить скоріше готична система релефних одвірків, котру можна виробити на взірць дерев'яних одвірків, які теж можна знайти в „Древностях Украины“ і в „Записках“ Наук. Тов. ім. Ш. кн. VI 1906 р. Піддашки і деталі коло вікна, які самі вікна теж не українські. В українських церквах любили робити круглі вікна, або узенькі і довгі; при тім круглі вікна завше були у першому поверху, а також у вітварі і бабинці. Піддашки (гзімзи) були орнаментовані теж певним способом, як се показано в помянутих студіях. Тих, кого більше зацікавив сей храм, відсилаємо до статі О. Левицького. Але ми бажали б, щоб було видруковано не тільки загальну фотографію, але також і усі пляни і перекрої що до сього храму за для того, щоб сей тип скоріше ввійшов в житє.

В. Щербаковський.

А. Крымскій — Украинская грамматика для учениковъ высшихъ классовъ гимназій и семинарій Приднѣпровья. Научно-практический курсъ сознательнаго изученія центрально-украинской рѣчи, освѣщенный указаніями на важнѣйшіе моменты изъ исторіи развитія малорусскаго языка начиная съ XI вѣка, особенно изъ исторіи нарѣчія восточно-малорусскаго (лѣтописнаго кіево-чернигово-перемыславскаго). Томъ I, выпускъ 1-й. Москва 1907. Томъ II, выпускъ 1-й. Москва, 1907, 8°, (т. I чомусь починаєть ся від стор. 15—272, т. II стор. 1—144).

Отсе титул — не можна сказати, щоб надмірно короткий — найновішої праці відомого проф. А. Крымського. Хтоб надіав ся знайти в тій праці справжній учебник грамматики для молодіжи середніх шкіл, той очевидно помилить ся; грамматика д. Крымського для шкіл не надасть ся і автор без ніякої потреби призначає її ще й спеціально для учеників „Приднѣпровья“. Значінє праці д. Крымського далеко ширше, і можна її назвати першою пробою історичної граматики української мови від найдавніших часів, тоб то від XI віку, аж до наших, у всіх її діалектах. Як би не ота діби-педагогічна примха виставлена в титулі, як би проф. Крымський яснійше відчув сам властивий характер і завданє своєї книги, то певно був би зробив її систематичнійше і повнійшє і ми

мали би в його праці фундаментальний твір нашої фільології, якого доси не маємо.

Певно, се вакид чисто формальний; знаючи горячий темперамент д. Крымського, ми й не будемо вимагати від нього більше по над те, що він хоче нам дати. Поглянемож, як дивить ся автор на завданє своєї праці і який її плян та розклад. Цілість граматики по пляну автора — о скільки можна вирозуміти з принагідних уваг — обійме чотири томи, в яких перший міститимє науку про звуки, другий морфологію, третій синтаксис, четвертий фразеологію. Поки що з типографічних причин подано першу часть першого і першу часть другого тома. В першій вшитку першого тома на стор. 18—27 поміщено українською мовою ту передмову до граматики, що була надрукована в часописи „Зоря“ видаваній у Москві 1906 р. а далі йде сім розділів ось якого змісту: 1) про українську азбуку, 2) звідки можна нам пізнати історію української мови в найдавніших часів? 3) Консонантизм і 4) Вокалізм у староруських писаних пам'ятках, 5) Степень фонетичности или нефонетичности малорусскаго литературнаго правописанія, 6) Отношеніє малорусскаго литературнаго правописанія къ тому неударному звуку а, который слышится вмѣсто ожидаемаго или возможнаго звука о, і 7) О неокончателной установленности малорусскаго литературнаго правописанія. Плян, як бачимо, зовсім хаотичний, одна принагідна увага тягне за собою другу, там знов якась припадкова вставка перериває виклад, а скрізь під текстом маса поток, у яких звичайно більше ученого апарату, ніж у самім тексті. Що ті потки часто полемічні і що автор в особливим завязтем критикує погляди проф. Соболевського, се само собою розумієть ся для кожного, хто читав дотеперішні праці д. Крымського. Все те може собі знайти місце в спеціальних монографіях, але в систематичнім викладі воно зайве і відвертає увагу від самої течії викладу. По за всім тим зібрано в I томі велику силу інтересних спостережень про звукові форми нашого языка протягом століть, і се власне головна заслуга проф. Крымського. Найінтереснійші §§ сего тому 6—9 у другій главі, де подано огляд найстарших писаних пам'яток української мови, що мусять і в дальших дослідах служити жерелом нашої історичної граматики. Певна річ, сей матеріал потребує ще значної провѣрки; багато пам'яток повидавано з помилками, які легко взяти за правило, хоч се можуть бути зовсім ненормальні явища; не зовсім ясний для автора вплив польонізмів та білорусизмів на уформованє нашої фонології. Оттим то й висновки д. Крымського в остатніх главах першого тому спеціально що до правописи, якої треба уживати пишучи по українськи, в значній части досить наївні та казуїстичні і просто суперечні тому правилу, яке ставить сам автор на початку гл. 5, що „литературная

рѣчь бевъ этимологiи не обходится“. Як супроти того ставити (с. 254) друге правило: „Надо обязательно писать (съ а не съ о) богатiй, багáто, богатир, ганчар, горячий? Чому обязательно навіть для тих, що чують і говорять богатий, гончар, горячий? А чому знов „обязательно“ писати тільки о прим. в москаль, ногавиці, коли в многих сторонах чути маскаль, нагавиці (діял. ганавиці) і т. п.? Так само не зовсім вірно осуджує проф. Кримський такі форми, як писане *ся* окремо від дієслова як рутенство властиве тільки Галичанам. Треба б у таких разі засудити на ту саму назву всі західноєвропейські язики і всі язики, що в основу правописи кладуть окреме писане кожної часті мови. І даремно д. Кримський думає, що в наших старім письменстві скрізь писали слова з *ся* слитно; роздільна графіка попадаєть ся вже в найдавніших пам'ятках нашого письменства; найчастіше, коли й писано їх разом, то власне незлитно, а з *ъ-ом* або з паєрком над остатньою буквою, де чув ся розділ обох слів; нинішня російська слитна форма: кажесть, относится в наших старім письменстві майже невідома або введена в тексти російськими видавцями.

Ще хаотичніший виклад у початку другого тому, що містить у собі науку про деклінацію. Важне помішано тут з маловажним, маса зайвого, прим. усі скомпіювані проф. Кримським текстики ніби то для вправи, з словничками як для школярів азбучної школи і з доданими тутже в нотах науковими екскурсами та увагами про всяку всячину; як звичайно, ті екскурси цікавіші від самого викладу.

Хибою граматики заложеної на такій широкій основі треба признати також повну неввагу до результатів новітніх порівняних праць над індоєвропейською фонологією та морфологією; угляднене тих результатів охоронило би д. Кримського від неодного баламутного поясненя в його книжці.

І. Франко.

Berneker Erich, Der genetiv-accusativ bei belebten Wesen im Slavischen (Zeitschrift f. vrgl. Sprachforschung, hrg. v. Kuhn u. Schmidt, Gütersloh, 1904, XXXVII, N. F. XVII, st. 364—386).

Šurmin G., Ein zusatz zu Ztschr. XXXVII, 364 ff. (Ibid., 601—604).

Solmsen Felix, Slavische Etymologien (Ibid., с. 575—601).

Zupitza E., Miscellen (Ibid., 387—406).

Lorentz F., Slavische Miscellen (Ibid., 264 — 273, 324—351).

— Bemerkungen über die akzentqualitäten des Kaschubischen und Slovinzischen (Ibid., 351—364).

Nilsson Elof, Wackernagel's Gesetz im Slavischen (Ibid., 261—264).

Бернекер забирає голос в справі, яка від довшого часу займає учених філологів і викликала більшу дискусію. Розходить ся о се, як собі пояснити обставину, що в славянських мовах переважно заступлено четвертий відмінок другим відмінком. В російським і в українським уживаєть ся 2 відмінок місто четвертого і у мужеських і у середних іменників в обох числах, в польським заступлений 4 відмінок другим в числі одиничнім і многим осіб, тільки в одиничнім при іменах звірят, подібну появу констатує проф. Шурмін в сербській і хорватській мові. А. Meillet („Recherches sur l'emploi du génitif-accusatif en vieux slave“ в 115 т. „Bibl. de l' école des hautes études“, Paris 1897) шукав вихідної точки в заіменниках подібно як і Mühlenbach (в Извѣстіях отд. рус. яз. и слов. IV, 1899), що обмежував ся одначе тільки до особових заіменників. Мєє припускає істнованє наголошених форм в четвертім відмінку (прим. менѣ, тебѣ), що рівняли ся з формального боку другому відмінкови і були потім на основі аналогії перенесені і на іменники. Від заіменників виходив і Вондрак, але брав за взір заім. кѣто, де четвертий відмінок рівнаєть ся завжди другому, аби можна розпізнати, чи питаєть звернене до підмету, чи до предмету. Притім поклав він більший натиск на синтактичні обставини і звернув увагу на се, що і другий і четвертий відмінок міняють ся деколи в славянських мовах.

Подібне становище займає і Бернекер і підчеркує особливо мимовільну гадку Вондрака про ролю другого відмінка в заперечених реченях. Автор розвиває сю гадку докладніше і докажує, що дійсно в славянських мовах відчувала ся потреба мати окрему форму четвертого відмінка при переченях та що се викликало взагалі звичай, класти другий відмінок місто четвертого.

Розвідка Сольмзена подає 13 етимологій. В першій замітці автор виступає проти поглядів Бруґмана (Berich. d. sächs. Gesell. d. Wiss., 1897, 21), що заперечував залежність загальнослов. бървъ від лат. fortis. В дальших замітках наводить автор ряд цікавих спостережень про походженє поодиноких слів і корінїв. Загальносл. дрискати, дрискати виводить з коріня *dhreid і видить аналогію в північно германських мовах (староіс. drīta). Поль. grot, чеське hrot (Pfeilspitze) посвоячене в середногорнім. grāt (вістрє), вказує на корінь *gbrē (походне слово прим. тот. лат. granus = борода). Польс. łach, łachmana, укр. лах, лаха, лахман ровинуло ся з коріня *laksos, причім індогерм. кс далє в славянським х. На се вказують такі слова, як λακίς (лах, шмата), —

lacinia (ріг, кінчик, гуда). Великор. лягати (з старосл. *лагати) не має нічого спільного з сгн. lecken (копати, копирсати, в стрн. *lakjan) як думає Цупіца, а стоїть в ближшій звязи з литовським lingóti (колисати, кивати): звідси й походять слова лягава, лягуна, що означають звірята, які копають ногами. В замітці про загальносл. минџти, миновати і мѣлькѣ автор годить ся з гадкою Мікльосіча, що минџти не належить до коріня mei (меншіти), тільки до коріня ci (йти), що доховав ся в латинським meare (йти). Корінь mei доховав ся за те в формі *мѣлькѣ (укр. мілкий, лит. mailus). З загальносл. *мьнь (укр. мнюх, лит. menké) дасть ся порівняти грецьке *μαίνη, μαίνις, μαίνιδιον*, що означає рослину в родині gristipomatidae. Етимологія автора була-б, о скільки вона вірна, дуже цікава з культурно-історичного боку як третій примір схожості імен риб в північній і полудневій Європі, коли порівняти навви угор, лит. ungu-gys, грець. *ἰμθηρις*, лат. *anguilla* і *walfisch*, гн. *wels*, лат. *squalus*. Млѣть в староінд. *mlayami* (мякшити, слабіти) се старий дієприкметник основної форми *mle(i)*. Загальносл. ронити = грець. *ῥαίνω* (з *ῥανίω*). Руське пасербъ, польс. *pasierb* стоїть в звязи з назвою Сербів і Сербів. Коли порівняти укр. пасерб, пасербиця з рос. пасив, сербс. *posipak* і ц.слав. *падъети*, рос. *падочка*, то видно, що понятє „пасерб“ („прибрана дитина“) лежить в на, між тим як „серб“ відповідає понятю син, близький кривий. Се на стрічаємо вже в славян. лат. епосі: прусь. *rodusze*, *ramatre* (мачоха), лит. *ródukra*, *ramote* і т. д. Слово серб спочиває на праслав. *сърбъ, що одначе не має нічого спільного з загаль.-слав. сиръ (сирота), як догадував ся Шафарик, а переставлене в *сѣбръ, з чого маємо слова як старо-серб. *себръ* (вільний, хлібороб), ново-сербс. *себар* (хлібороб), рос. *себѣръ*, *сяберъ* (товариш) в значіню член сільської громади. *Сѣбръ значить отже „член громади, племені“, що годить ся вповні в значінем пасерб (неправдивий член племені) і дасть ся перенести і на Сербів (члени племені). До переставки автор управнений, бо 1) стрічають ся слова того самого коріня з переставкою, приміром новосл. *sreber* (хлоп), укр. присербити ся (пригорнути ся), 2) подібні появи досить звичайні в славянських мовах (приміром кропива) а навіть 3) графляють ся в праславянській епосі на приклад молити ся з **molditi*. Загальносл. слива = лат. *li* (синій). Загел. струпъ має паралелю в грецькім *ῥύπον* (бруд на одіжи). Польське *warch* походить мабуть з старосер. нім. *farah*, серед. гор. нім. *vargh*.

З п'ятох розвідок Цупіци має лише третя для нас більший інтерес, бо займаєть ся походженем славянського з. Славянське з можна спровадити до індогерм. *g, gh* (прим. знати) і індогерм. *z* в полученях *zd* (h), *zg* (h) (прим. мѣзда, мозгъ); переважно повстало воно в *g, gh* перед первісним *oi* (пр. бози, мовѣте і т. д.), але деякі прояви по-

лишили ся непоясненими як *sr* в словах поздри, мяздрá, а далі в суфіксі *снь і знь*, які міняють ся. Автор звертає на се ближшу увагу і доходить до висновку — хоч при помочи дуже невзначного матеріялу, що „*idg. s, das im slav. nach e, o, a, e (= e), e, a erhalten blieb, wurde weiterhin zu z, wenn der Ton folgte und n, m oder stimmhafter Verschlusslaut + r, l voranging*“.

В замітці *Zur Gutturalfrage* подана модифікація погляду Гірта (в *Schmidt, KZ, XXV, 124*).

Льоренц подає 14 дрібніших заміток, що дотикають переважно північно-західних славянських діалектів. Лише перша має загальніше значінє; автор заступає в ній гадку, що весь повстало в індогерм. **visos*.

Вакернагелъ доказав в 1 томі *Indog. Forsch.* (333—436), що енклітичні слова в індогерманських мовах стояли спершу в реченнях на другім місці і навів багато примірів в грецького, латинського і арийського та згадав про подібну появу в германським і кельтійським. Nilsson додає до того і славянські мови і доказує се на прикладах, особливо в церковно-славянського і польського.

З. Кузеля.

A. Weissbach, *Die Serbokroaten Kroatiens und Slawonien* (Mitteilungen der antropologischen Gesellschaft in Wien, XXXV, 1905, с. 99—117).

Звісний дослідник полуднево-словянської антропологии забирає ще раз голос в справі антропологичного типу Сербохорватів, навязуючи до попередніх праць про Сербохорватів адрийського побережа (1894) і про людність Боснії (1895) та доходить до результату, що в антропологичного погляду нема ніякої різниці між Сербами і Хорватами. Зростом стоять Сербохорвати низше людности Боснії і Герцоговини (1726 mm) та Далматії (1708 mm), бо мають пересічно (на 3190 мушин в віці між 21 а 25 роком) 1695 mm, але значно вище від людности північних далматійських островів (1671) і Істрії (1668) та дорівнюють людности в околиць Рагузи (1691) і Каттаро (1698). В Славонії можна запримітити трохи вищий вірст (1439 осіб в пересічнім зростом 1700 mm) ніж в Кроації (1674 осіб ві зростом 1692 mm). Найнивший чоловік мав 153 cm, найвиший 194 cm, найбільше осіб було великого зросту 170 cm (240), 171 (208), 172 (205), 168 (225), 167 (220). Загалом було низьких 76 (2·4%) (ниже 159 cm), середновисоких 1546 (48·5%) (160—169 cm), високих 1568 (49%), а дуже рослих 134 (4·2%) (вище 180 cm). Такий самий результат принесли і поміри в Далматії, Боснії і Герцоговині. Найбільше мушин має темне волосє (1319 = 41·3%), 27·9% припадає на блондинів (892), а лише 8·9% (286) на

брунетів: блондини трапляють ся тут частійше, ніж в Боснії, Герцеговині і в Далмації. Волосся нагадують угорські Сербохорвати Чехів і Словінців, а віддаляють ся від Поляків і Українців. Найбільше блондинів находимо в Хорватії (34·3%), найменше в Славонії (20·3%): взагалі різнять ся значно Серби від Хорватів барвою волосся; у перших припадає 62% на темне волосся, з того 13% на чорне, у других аж 32% на ясне волосся а лише 45·6% на темне. Ясне волосся, як можна здогадувати ся, подибуєть ся тим частійше, чим ближше до словінської границі. Замітити треба, що барва волосся не має впливу на зріст, бо так ясноволосі як і темноволосі виказують ту саму міру. Очі переважають темні (1143 = 35·8%), почім йдуть голубі (772 = 24·2%), сиві (564 = 17·7%), темносиві (389 = 12·2%) і зеленкуваті (282 = 8·8%); чорні і жовті стрічають ся рідше (39 = 1·2% і 1 = 0·03%). Загалом переважають ясні очі (1336 = 41·9%), на темні припадає 37% (1182), а на мішані 21% (672). З того боку зближують ся Сербохорвати до людности Істрії (46% ясних, 45% темних і 9% мішаних), а різнять ся значно від полудневих Сербів, де чорний тип в перевазі. Голубі очі подибують ся найчастійше у мушин з білим волоссям (51%), пайрідше у темноволосих (3%), сиві очі найчастійше у осіб з волоссям мішаної барви, темних очей у блондинів не знайдено. Скіру білої барви має 47·5% (1518) осіб, 40% виказує темну шкіру. Взагалі припадає на білявих 53·7% (1716), на темних 46% (1474). Що до типів, то належить найбільше мушин до темного типу (27·2% = 869), хоч і ясний тип заступлений досить сильно (20·7% = 663): мішані типи становлять 51% (1658). Коли порівнати сей результат з розслідами иньших сербохорватських територій, то показуєть ся, що людність Боснії і Герцеговини далеко темнійша і менше мішана (53% чистих типів, 46% мішаних), та що людність адриятицького побережа значно слабше підпала впливам північного ясного типу і взагалі найменше змішана (59% чистих типів). Висший зріст приходить частійше у осіб темного типу. Найбільша довжина голови виносить пересічно 183 mm, ширина 157 mm; з того одержуємо пересічний показчик 857, найбільше короткоголовий (Словінці 843, Чехи 854, гал. Поляки 844, російські Поляки 808, Русини 821—845, Москалі 828, Білоруси 832). Коли від того відтягнути 2%, остає 83 як пересічний показчик черепа (80—118, 81—161, 82—237, 83—301, 84—343, 85—381, 86—350, 87—301, 88—274, 89—178, 90—141, 91—107): взагалі хитаєть ся показчик між 70 і 100, однакє числа розділені так, що аж 85·9% припадає на числа від 82 в гору. При порівнаню даних що до Сербів і Хорватів показало ся, що між обома народами не можна вказати жадних важнійших ріжниць. Зріст однаковий з вліткою Сербів зеленкуватого мішаного типу, що висі в

Хорватів подібного типу. Довжина і ширина голови у обох народів майже покриваєть ся і виказує лише незначні відміни у мішаних типів. Загалом визначають ся Сербохорвати високим зростом (1695 mm), короткоголовістю і темним типом, хоч біла шкіра (54%) і ясні очі переважають (42%).

З. Кузеля.

J. Teutsch i K. Fuchs — Ethnographische Mitteilungen aus den Komitaten Kronstadt und Fogaras in Siebenbürgen (ibid.).

Маємо дуже гарний типологічний матеріал прикрашений 53 ілюстраціями. Автори беруть за вихідну точку румунський матеріал, але дуже часто користують ся і етнографічним матеріалом Німців, Мадяр і Славян, між иньшим і Українців. Зібраний матеріал дуже ріжнородний і виказує на неодній точці аналогії в матеріалом карпатських околиць. Розвідка займаєть ся описом домового начиння, хатніх та господарських знарядів. Одіж Румунів має дуже часто всілякі знаки власности в формі хрестиків, звідок і геометричних ліній. Тай сам звичай знаний в цілій території північної Угорщини, особливо у Словаків. Подібні знаки власности подибують ся і на деревляних та залізних знарядях, приміром на косах і на топірцях. З иньших знаків треба згадати вужа і жабу, які вирізують ся часто на дверех і на сокирках. Характеристичні для Румун топірці, уживані пастухами, нагадують в техніці гуцульські вироби. Румунські ploske себто плоскі фляшки, вироблювані з дерева подибують ся і в карпатських околицях Галичини, на приклад на Бойківщині. Вироби з сира а передовсім фігурки і ляльки, стрічаємо також на Буковині, де їх посвячують по церквах. Сиряні ляльки служать дуже часто за лік при всіляких болях тіла і жолудка. Блишчу увагу присвячує далі автор веретенам, приладам до звиваня питок, мискам, знарядови до товчення маку, приладам до вареня, музичним інструментам, між якими найбільше улюблені скрипка, флет, барабан і кобза, хрестам, приладови до обкурюваня, вкінци столам і ключам. Варті уваги дзвоник, які завішують ся на хрестах, аби відстрашувати злих духів і дідків від гробу. До тої самої ціли служать і дірковані начиня до обкурюваня, що наповнюють ся кадилом і ставлять ся довший час на гробах померших. Два розділи присвячує автор домовим і господарським знарядям, скриням, ліжкам, лавкам, коліскам, возам, санкам, плугам, саночкам, кошам на кукурузу, боронам і приладам до тканя та до випалюваня горців. Для нас цікаві різьблені скрині, які дуже часто подибують ся в Карпатах, і коліски, завішувані, подібно як і у нас, над ліжком на шнурах. Що до техніки звертає на себе увагу спосіб споквати дерево при помочи клинів і ділковитий брак заліза. Сей об'яв, знаний в части

і у нас, а дерев'яні колеса, уживані ще подекуди у семигородських Румунів, стрічають ся часом і у нас, особливо на Буковині.

Др. З. Кузеля.

Записки Имп. Одесскаго Общества Исторіи и Древностей, т. XXV, Одеса, 1904, ст. 161—557+16+19+129.

Між статтями уміщеними в с'ім томі треба занотувати розвідку Лонгінова про умови руські з Греками в X в. (обговорена окремо в Зап. Наук. Тов. ім. Ш. т. LXXXIII) та видану Мочульським збірку татарських народних переказів та вірувань (усього 13) з наведеними подекуди паралелями з етнографічних матеріалів інших народів. Шкода лише, що автор тримав ся чужої збірки і таким чином зміст його цінних приміток являеть ся безсистемним та припадковим. В відділі протоколів надруковано реферат П. Іванова „Къ исторіи запорожскихъ козаковъ послѣ уничтоженія Сѣчи“ (ст. 20—40). На підставі документів надрукованих вже Дубровіним та своїх знахідок в архіві Головного Штаба (в Петербурзі) автор застановляє ся на перших роках після руйнування Січи. Січовики так добре вміли тайтись зі своїми бажаннями та плянами, що якийсь час ні місцева адміністрація ні петербурські діячі не знали про справжні цілі січовиків, що ішли за російський кордон ніби задля рибальства. Далі переказує автор про заходи російського уряду вернути січовиків до Росії, або принаймні забезпечити собі їх нейтральність в російсько-турецьких війнах. Цілком природно російський уряд дуже цікавив ся сими запорожцями й через те в урядовім архіві знайшлося досить вказівок про перші часи перебування запорожців в границях Туреччини. На підставі сих архивних документів Іванов доповнює старі вказівки Скальковського й більш нові Кондратовича та Короленка.

В протоколах також надруковано і археологічні реферати Штерна. Тут треба зазначити замітки про давні атенські та італійські посудини (с. 56, 57), вказівки про знахідки в Петрені Бесараб. губ. (с. 72) і т. и. Занотуємо також побіжну звістку про новий зразок умілої фальсіфікати ольвійського статера (с. 62).

Ол. Грушевський.

Часописи (за р. 1905), книги й статі обговорені в с'ім томі:

Archiv für Anthropologie.

Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien.

Zeitschrift f. Morphologie und Anthropologie.

Zentralblatt für Anthropologie.

L'anthropologie.

Revue de l' école d' anthropologie de Paris.

Bulletins et Mémoires de la Société d' anthropologie de Paris.

Bulletin de la Société d' anthropologie de Lyon.
 Atti della società romana di antropologia.
 Beiträge zur Anthropologie und Urgeschichte Bayerns.
 Mitteilungen d. anthropologischen Vereins in Schleswig-Holstein.
 Jahreshefte d. Ges. f. Anthropologie u. Urgeschichte d. Oberlausitz.
 Mitteilungen der k. k. Zentralkommission f. Erforschung und Erhaltung d. Kunst.- u. histor. Denkmale.
 Prähistorische Blätter.
 Fundberichte aus Schwaben.
 Jahresbericht f. die Vorgeschichte der sächsisch-thüring. Länder.
 L' Homme préhistorique.
 Bullettino di paleontologia italiana.
 Atti della R. Accademia dei Lincei.
 Mitteilungen d. Kais. deut. Archäol. Instituts (Athenische Abth.).
 Mitteilungen d. Kai. deuts. Archäol. Instituts (Roemische Abth.).
 Jahresbericht über neue Funde u. Forschungen zur Topographie d. Stadt Rom.
 Jahrbuch d. Kais. deut. Archäol. Instituts.
 Archäologischer Anzeiger.
 Jahreshefte d. österreichischen archäologischen Institutes in Wien.
 Mitteilungen und Nachrichten d. deutschen Palästina-Vereines.
 Revue archéologique.
 Annales de la société d' archéologie de Bruxelles.
 Bulletin de l' institut archéologique Liegeois.
 Mémoires de la société nationale des Antiquaires de France.
 Bulletin de la soc. nat. des Antiquaires de France.
 Atti e memorie della Società Istriana di arch. e storia patria.
 Archivio Trentino.
 Anzeiger für Schweizerische Altertumskunde.
 Bonner Jahrbücher.
 Niederlausitzer Mitteilungen.
 Annalen des Vereines f. nassauische Altert. Geellsch.
 Zeitschrift für Ethnologie.

G. Simmel — Die Probleme der Geschichtsphilosophie, 1905.

Музей Одесскаго Общества Исторіи и Древностей I—III, 1897—1906.

A. Brückner — Próbki najnowszej krytyki historycznej, 1905.

Н. Никольскій — Матеріали для повременнаго списка русскихъ писателей и ихъ сочиненій, 1906.

W. Kucharski — Sanok i sanocka ziemia w dobie Piastów i Jagiellonów, 1905.

F. Jaworski — Królowie polscy we Lwowie, 1906.

Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch, XI, 1905.

L. Kolankowski — Elekcyя Zygmunta Augusta, 1905,

Scriptores rerum polonicarum, X, Dyaryusze sejmowe z r. 1597, 1907.

В. Щурат — Перегірнація или путь до Іерусалиму Данила архимандрита Корьсунського, 1906.

В. Рѣвановъ — Памятники русской драматической литературы, 1907.

И. Евсеѣвъ — Описание рукописей, хранящихся въ Орловскихъ древнехранилищахъ, II, 1906.

И. Свѣнцицкій — Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в., 1906.

Е. Сѣдинскій — Южно-русское церковное водчество, 1907.

А. Крымскій — Украинская грамматика, I—II, 1907.

Berneker E. — Der genitiv-accusativ bei belebten Wesen im Slavischen, 1904.

Surmin G., — Ein zusatz zu Ztschr. XXXVII, 364 ff., 1904.

Solmsen F. — Slavische Etymologien, 1904.

Zupitza E. — Miscellen, 1904.

Lorentz F. — Slavische Miscellen, 1904.

— Bemerkungen über die akzentqualitäten des Kaschubischen und Slovinzischen, 1904.

Nilsson E. — Wackernagel's Gesetz im Slavischen, 1904.

A. Weissbach — Die Serbokroaten Kroatiens und Slawonien, 1905.

J. Teutsch i K. Fuchs — Ethnographische Mitteilungen aus den Komitaten Kronstadt und Fogaras in Siebenbürgen, 1905.

Записки Имп. Одесскаго Общества Истории и Древностей, 1904.

КНИГАРНЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

у Львові, Театральна ч. 1

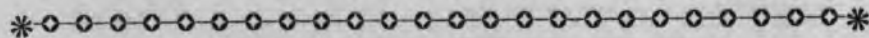
має на складі між иншими отсі книжки :

	Корон
Адріян. Аграрний процес у Добростанах	1—
Антонович В. Польсько-українські відносини XVII ст.	0-40
„ Чари на Україні	0-45
Барвінський В. Досліди в поля статистики	0-20
Бодявський О. Українські казки, зі вступом і поясненнями	0-50
Боровиковський Л. Маруся, теж	0-26
Брайтенбах В. Біологія в XIX в.	0-26
Будяновський В. Хлопська посілість в Галичині	2—
О. Вайсмаєр. Про туберкульозу	0-90
Верп М. Біблія, студія	0-40
„ Євангеліє, студія	0-40
Верхратський Ів. — Начерк соматології	3—
„ Звадоби для пізнання угро-руських говорів, т. 1—2 по	2—
„ Про говор долиський	1-30
Візнер Ю. Життя ростин у морі	0-10
Гнатюк Вол. Словацький опришок Яношиї в народній поезії	0-50
„ Русини Пряшівської єпархії і їх говори	0-70
„ Словаки чи Русини?	0-80
„ Hungarico Ruthenica	0-20
„ Пісенні новотвори в укр.-р. народ словесности	0-55
„ Угровські духовні вірші	2-50
Грушевський М. Історія України-Руси, т. I, II і III, вид. 2, по	7-50
„ т. IV—V див. Збірник іст.-філ. секції.	
„ Люстрації королівщин в руських землях XVI в., т. I—IV — див. Жерела.	
„ Віймки в жерел до історії України-Руси: ч. I, до пол. XI в.	2-00
„ Розвідки й матеріали до історії України-Руси, II—V	12-00
„ Останні романи Г. Сінкевича	0-40
„ Вступний виклад в історії давньої Руси	0-20
„ Хмельницький і Хмельницщина	0-20
„ Звенигород галицький	0-70
„ Пожоронне поле в с. Чехах	0-60
„ Описи Ратенського староства	0-60
„ Хронологія подій Галицько-волинської літописи	1-00
„ Чи маємо автентичні грамоти кн. Льва?	0-50
„ Економічний стан селян в Львівській королівщині XVI в.	0-50
„ Звичайна схема „руської“ історії й справа раціонального укладу історії східнього словянства	0-20
„ Етнографічні категорії й культурно-археологічні типи в сучасних студіях східньої Європи	0-30
„ Спирні питання староруської етнографії	0-50
„ Справа українсько-руського університету у Львові	0-50
„ Справа українських кафедр і наукові потреби українства	0-45
„ Про давні часи на Україні (коротка історія України в ілюстр.)	0-60
„ Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин на Україні	3-00
З. Інтер. Історія географічних відкриттів у XV—XVI ст.	2-20
Драгоманів М. — Листочки до вінка на могилу Шевченка	0-20
„ Рай і поступ 2 вид.	1-00
„ Микола Ів. Костомарів	0-16
„ Літературно-суспільні партії в Галичині	1-80
„ Козаки	0-30

	Корон
Драгоманів М. Листи до Ів. Франка і інших, т. I	3:40
Шевченко, українофілія й соціалізм	2:00
Етан Е. Економічне положення руських селян на Угорщині	0:26
Енгельс Ф. Людвік Фаєрбах	0:50
Енгельс Ф. Початки родини, приватної власності і держави	1:50
Етнографічний збірник т. I—IV, VII—X і XII по 3—кор., т. V, VI XIII—XV по 4:00 кор., т. XI	6:00
Бфремов С. Національне питання в Норвегії	0:30
Жерела до історії України-Руси, т. I. — Люстрації королівщин в землях Галицькій і Перемишльській	4:00
" т. II: Люстрації королівщин в землях Перемишльській і Сяноцькій	4:00
" т. III: теж — в землях Холмській, Львівській і Беззській	5:00
" т. IV: Галицькі акти з р. 1648—9	4:00
" т. V: теж — з р. 1649—51	4:00
" т. VII: — Люстрації королівщин в р. 1670	4:00
Життя і Слово, вісник літератури історії і фольклору, рік 1 і 2 по 10, рік 3 по	5:00
Замлинський Ром. — Чи можна Федьковича Косованом звати?	0:40
Заневич — Знесення панщини в Галичині	1:00
Записки Наукового Товариства імені Шевченка т. I—XXII, XXV—XXX, XXXIII, XXXIV, XXXVII—LXXVII по 3:00, т. XXIII—IV, XXXI—II, XXXV—XXXVI по 5:00, комплекти I—XX по 48:00, I—L по	120:00
Збірник філологічної секції т. I: Т. Шевченко, хроніка його життя, т. I., нап. О. Кониський, 3—, на ліпшій папері 4:00, в оправі	5:00
" т. II: Розвідки М. Драгоманова, про українську народню словес- ність і письменство, т. I. 3:00, на ліпшій папері	4:00
" т. III: Розвідки М. Драгоманова т. II. 3:00, на ліпшій папері	4:00
" т. IV: Т. Шевченко, хроніка його життя, т. II., нап. О. Кониський	4:00
" т. V: Про говор галицьких Лемків, нап. І. Верхратський	5:00
" т. VI: Посмертні праці М. Дикарева	4:00
" т. VII: Розвідки М. Драгоманова про українську народню сло- весність і письменство, т. III.	4:00
" т. VIII—IX: Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850—1862	7:00
Збірник історично-філософської секції т. I—IV розійшлися (Історія Укра- їни-Руси, нап. М. Грушевський, вид. друге, див. М. Грушевський) т. V: Матеріали до історії духового життя Галицької Русі XVIII— XIX віку	4:00
" т. VI і VII: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. IV. 4:50, на ліпшій папері	5:50
" т. VIII і IX: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. V	7:50
Збірник математично-природописно-лікарської секції, т. I, II, III і IX по 3—, т. IV—VIII (кождей в двох окремих випусках) і IX—X по 2:00, т. XI	5:00
"Зоря", письмо літературно-наукове, р. II і V по 6:00, р. VI і IX по літерат.-наук. ілюстроване, річ. XIII, XV, XVI, XVII і XVIII по	10:00
Історична бібліотека:	12:00
т. I. С. Качала — Коротка історія Русі	2:40
т. II. М. Костомаров — Дві рус. народности й ин. статі	4:00
т. III. і IV. Д. Іловайський — Близький період України-Руси	6:80
т. V. М. Смирнов, М. Дашкевич, І. Шараневич — Гал. Русь	3:00
т. VI. Антонович Вол. і Іловайський Д. — Історія вел. кн. ли- товського	3:20
т. VII. Іван Диниченко: Суспільні верстви Галицької Русі XIV—XV вв.	3:20
т. VIII. Розвідки про церковні відносини на Україні-Руси XVI— XVIII вв.	2:00
IX—XII. М. Костомаров — Богдан Хмельницький	12:80
XIII. М. Костомаров — Гетьмановане Виговського і Ю. Хмель- ницького	3:20

	Корон
XIV—XVI. М. Костомаров — Руїна	8:40
XVII—XVIII. М. Костомаров — Мазепа і Мазепинці, В. Анто- нович. Останні часи козацчини на Правобережжі	6:60
XIX. Розвідки про народні рухи на Україні-Руси в XVIII в	3:60
XX. Шульгин — Начерк Колятивщини	3:00
XXI і XXII. Розвідки про селянство на Україні-Руси в XV— XVIII ст.	5:00
XXIII і XXIV. Розвідки про міста і міщанство	5:00
Інтрем Дж. Історія політичної економії	4:00
Кавці Кароль, Народність і її початки	0:60
Калитовський Ом. Др. — Матеріали до літератури апокрифичної	0:70
Кельнер Л. Др. — Історія педагогії	1:20
Карєв М. Філософія історії	0:25
" Філософія культурної й соціальної історії	2:80
Колесса Ол. Др. — Юрий Косован-Федькович	0:60
Кониський О. Листи про Ірландію	0:45
Конрад и. Національна економія	2:30
Костомарів М. — Руська історія в життєписх ч. II і III по	1:00
" Письмо до ред. Колокола	2:00
Кримський А. Мусулманство і його будучність	1:70
Левицький Нечуй І. — Сьвітгляд українського народу	0:60
Левицький К. Др. — Німецько-руський правничий словар	7:00
" Руська Правда	1:00
Літературно-науковий Вісник, річна передплата 16:00, повні річніки 1899—1906 по 16:00, книжки V—XII за 1898, в додатком розпо- чатих у попередніх книжках статей	12:00
Лясаль Ф. Про суть конституції	0:30
Масарія Т. Ідеали гуманности	0:36
Ж. Масперо. Старинна історія східних народів, т. I	2:80
Л. Маягонець. Про шлюб на Україні-Руси в XVI—XVII ст.	0:30
Матеріали до українсько-руської етнології т. I, III і VI	17:00
" т. II, IV—V і VII (містять монографію проф. Шухевича про Гуцулів)	22:00
" т. VIII.	4:00
Миколаєвич Я. — Опис каменецького повіту	2:00
Міцкевич А. До галицьких приятелів, зі вступом і поясненнями	0:46
Огоновський Ом. Др. Історія руської літератури, т. III. 8:00, т. IV.	2:00
" Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache	3:00
Олехнович В. Раси Європи	0:70
Опишевич Г. — Руська бібліотека т. III	3:00
Пам'ятки українсько-руської мови і літератури, т. I. Апокріфи старозавітні	4:00
" т. II і III. Апокріфи по- возавітні по " " " " т. II і III. Апокріфи по- т. IV. Апокріфи і легенди з українських рукописів	5:00
" т. V. Пам'ятки полемічного письменства кінця XVI і поч. XVII в.	8:00
Павлик М. — Про читальні	6:00
" М. П. Драгоманов, его ювілей, похорон, автобіографія і спис творів Якуб Іватович	1:00
Партицький О. — Старинна історія Галичини	4:00
" Словянська держава перед двома тисячами літ	6:00
" Провідні ідеї в письмах Т. Шевченка	0:20
" Скалдипавщина в давній Русі	0:70
" Слово о полку Ігоревім	0:40
" Слово о полку Ігоревім	1:60
Партицький О. Темні місця в Слові о полку Ігоревім	2:80
Правнича часопись, річник IV—V по 6:00, VI, VII — X по	2:00
Правнича бібліотека т. I вип. 1, т. II вип. 1 і 2	—
Правнича і екопомічна часопись, т. I—III по 3:00, т. IV—V і VI—VII по 4:00, т. VIII—IX по	5:00
"Правда" письмо літературно-наукове з 1873, 76, 77, 79, 89—96 по	4:00
" з р. 1878 2:00, річн. XIII в доповненням	3:00

	Корон
Пулхуй І., Непропаца сила	0-20
„ Нові і перемінні звіди	0-16
Раковський І., Віг нашої землі	0-10
„ Вудьяни	0-30
Рудницький С. — Українські лозаки в 1625—1630 р.	1-00
„ Руські землі Польської Корони при кінці XV в.	0-80
Сеньобб Ш., Австрія в XIX ст.	0-80
„ Міжнародні революційні партії	0-40
„ Церква й католицькі партії в XIX ст.	0-45
Ф. Сірко. Тарас Шевченко і його думки про громадське життя	0-60
Спис творів Ів. Франка за 25 літ його літературної діяльності	1-00
П. Сторожепко. Історія західно-європейських літератур до кінця XVIII ст.	4-40
Стоцький С. — Буковинська Русь	2-40
Студийський К. Др. — Лірники, студія	0-40
„ Пересторога, історично-літературна студія	2-00
Тен Г., Філософія штуки	1-00
„ Нариси із старинного світа	0-65
Терлецький О. Москвофіли й народовці	0-30
Томашівський С. Народні рухи в Галицькій Русі 1648 р.	2-00
„ Податкові ухвали за Казимира Ягайловича в Польщі	3-00
„ Київська Козачина 1855 р.	0-10
„ Маруся Богуславка в українській літературі	2-00
Уайт Д. А., Розвій географічних поглядів	0-30
„ Розвій астрономічних поглядів	0-46
„ Розвій поглядів на лихву	0-30
„ Розвій поглядів на вселенну	0-90
„ Розмови в Л. Толстим	0-30
Українсько-руський Архів. Т. I: Др. Іл. Свєнціцький, Опис рукописів Народного Дому	4-00
Т. II: Др. І. Франко, Громадські шпихлірі в Галичині 1784—1840 р.	4-00
Українсько-руська бібліотека т. I, 6 00, II, 4 00, IV, 3 00, опрaвні о 1 20 дорожші. Уманець і Спілка — Словар російсько-український т. I—IV	12 00
Фер Л. Будда і Буддизм	0-80
Феррієр Е. Дарвінізм	1-30
Финмаріон К. Про небо	2-00
Франко Ів. Нарис історії фільмофії	0-60
„ Наші коляди	0-40
„ Іван Вишенський	2-00
„ Про панцину і її знесенє 1848 р.	0-60
„ Хмельницина 1648—9 р. в сучасних віршах	2-00
„ Слово о Лазарєві воскресіи	0-50
„ Апокріфічне євангеліє Псевдо-Матвія	0-30
„ Шевченко героєм польської революційної легенди	0-40
Др. А. Форель. Гігієна нервового і духового життя	2-40
Е. Фрас. Нарис теології	1-60
Е. Цевлар. Свзуги	0-75
Целевич Ю. Др. — Історія Скиту Манявського	2-40
Целевич О. Причини до зносин П. Дорошенка в Польщею	0-40
„ Участь козаків в Смоленській війні 1633—4 рр.	1-00
Е. Шірер. Політична історія Палестини	3-50
Шурат Чернеча республіка на Афоні	0-20
„ „Чернець“ Т. Шевченка, студія	0-20

РАДА

Газета політична, економічна і літературна

виходить у Києві що дня, окрім понеділків.

Рік видання другий.

„РАДА“ має широку програму, як звичайні великі політичні газети: дає щоденний огляд життя політичного, громадського, економічного і літературного на Україні, в Росії й по чужих землях; звістки про всякі світові події; поезії та оповідання; фелетони: політичні, наукові і белетристичні.

„РАДА“ має власних кореспондентів у Петербурзі, Москві, Харкові, Одесі, Полтаві, Чернигові, Херсоні, Житомирі, Кам'янці-Подільському і по інших містах України та Росії, а також і за кордоном: у Львові, Чернівцях, Відні, Парижі і Берліні.

Особливу увагу звертає „РАДА“ на місцеве життя провінції.

Умови передплати: 3 приставкою і пересилкою: на рік 6 карб., на півроку 3 карб. 25 коп., на 3 міс. 1 карб. 75 коп., на міс. 65 коп. За границю: на рік 11 карб., на півроку 5 карб. 50 к., на 3 міс. 2 карб. 75 к., на 1 міс. 1 карб.

Ціна окремого № 4 коп. За зміну адреси 30 коп.

Хто передплатив газету на цілий 1907 р., тому висилатиметься „Словарик чужих та не дуже зрозумілих слів“ В. Доманицького і Стійний календар на 1907 р. Адрес редакції і головної контори у Києві, Велика Підвальна вул., д. 6 біля Золотих Воріт. Телефон 1458.

Передплачувати й купувати на роздріб „РАДУ“, окрім контори (Вел. Підвальна б), можна ще по сіх місцях: у КИЇВІ: в книгарні „Кієвской Старини“, Безаківська ул., ч. 8. У НІЖИНІ в книгарні п-ні Чекарарової. у ЛЬВОВІ (Галичина) в книгарні Наук. Тов. ім. Шевченка, ул. Театральна, ч. 1.

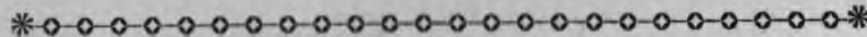
Редактор М. Павловський. Видавець Е. Чикаленко.

ВІДКРИТА ПЕРЕДПЛАТА НА

РІДНИЙ КРАЙ

Тижнева українська часопись політична, економічна, літературна і наукова.

У часописі заведені ось які відділи: 1. Що потрібно для нашого народу, особливо для селян хліборобів і всіх трудящих людей. 2. Що діється на Україні, також в Галичині й на Буковині. 3. Що діється в цілій Росії. Звістки зі столиць. 4. Що діється по чужих землях, що єсть там доброго, що й нам би годилося. 5. Звістки й листи з різних городів і сел (про земства, товариства, про все що діється доброго й лихого). 6. Наукові статі і звістки (історія, література, медицина, ветеринарія, сільське хазяйство, промисли й т. д.). 7. Оповідання, вірші, фельетон. 8. Дрібні звістки (про заробітки, торги, ціни і т. д.). 9. Бібліографія. — Запитання читачів і відповіді редакції про всякі діла: судові, хазяйські та інші. 10. Оповідки усякі. — Хто підпишеться на цілий рік, той получить такі безплатні додатки: 1. Дві картини звісного українського художника П. Ю. Сластіона: „Кобзарь“, „Гайдамаки“. 2. Український календар „Рідний Край“ на 1907 р. — Передплата за часопись на рік 3 карб., на пів року 1 руб. 80 к., на 3 міс. 1 руб., на міс. 35 к. з пересилкою, окремі числа по 8 коп. За кордон на рік 4 карб. — Просьвітним, народним і шкільним читальням, товариствам: Січ, Сокол і різним народним просьвітним товариствам на рік 3 карб. 25 коп. — Книгарям комісійних за передплату на рік 5%. За продаж окремих чисел 25%. — Листи і гроші засылати треба на адресу: ПОЛТАВА, Протопоповська ул., ч. 41, редакції часописі „РІДНИЙ КРАЙ“. — Редактор-видавець М. Дмитрієв.

НБ ПНУС

249158

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, НАУКИ Й СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ

в році 1907 виходить в двох виданнях,
лвівським і київським.

Містить белетристику оригінальну й переклади — повісті, оповідання, драми, поезії, статі з української історії, літератури, суспільної економії й інших областей знання; огляди літератури, науки й суспільно-політичного життя; критику й бібліографію.

За редакцію лвівську відповідає Володимир Гнатюк.

Редакція й адміністрація у Львові, ул. Чарнецького, ч. 26.

(Lemberg, Czarnecy-Str. 26, Anzeiger für Litteratur und Wissenschaft.)

За видання київське відповідають як видавець Мих. Грушевський, як редактор Фотій Красицький.

Редакція й адміністрація в Києві, ул. Прорізна, ч. 20

Передплата на видання лвівське, платна у Львові, вносить:

В Австрії в пересилкою на чверть року: 5 корон (на першу чверть року передплата не приймає ся), на пів року 10 кор., на цілий рік 16 кор.

В інших державах по обчисленню пересилки.

Річна передплата може бути оплачена в трьох ратах: 3 січня п. ст. 6 кор., 3 квітня п. ст. 6 кор., 3 серпня п. ст. 4 кор.

Нові передплатники на 1899—1906 р. дістають усі книжки, почавши від 1-ої за ціну 16 кор. 1-ого річника (1898) перші чотири книжки вичерпані; за ціну 12 корон (6 руб.) можна дістати нн. 5—12, з додатком початків статей; що їх продовження містять ся в сих книжках.

Поодинокі книжки коштують 2 кор.

3 двох перших здекомплетованих річників продають ся поодинокі книжки по 40 сот.

Книжки висилають ся раз на місяць; хто надсилає передплату по виході книжки, дістає належні книжки при найближшій розсилці.

На зміну адреси треба присилати 50 сотиків.

ПОЧИНАЮЧИ З 1907 Р., БУДЕ ВИДАВАТИ СЯ У КИЇВІ ЖУРНАЛ

„У К Р А І Н А“

Замість „К І Е В С К О Й С Т А Р И Н Ї“.

Журнал цей буде складатись з двох частин, які будуть входити у кожну шомісячну книжку: 1) наукова, де знайдуть собі місце статі, присвячені розділам історичним, літературним, етнографічним, економічним і соціальним; 2) літературно-публіцистична, яка буде давати, крім української белетристики, статі про сучасні питання, особливо-ж про ті, що мають звязок з життям України. Статі друкувати-муть ся переважно на українській мові. Журнал буде виходити щомісяця книжками аркушів в 10—12. Передплата на рік з доставкою 7 карб., а без доставки 6 карб., за границю 9 карб. Адреса редакції: Київ, Тронц. площ. Народний Дом.

В 1907 р. редакція „Україна“ буде видавати „Словарь українського языка“, зібраний редакцією журналу „Кіевская Старина“. Сей „Словарь“ під редакцією Б. Грінченка, заслужив 2-у Костомаровську премію від Російської Академії Наук. Весь „Словарь“ буде уміщатись на 150 друківаних аркушах середнього октава. Поділений він буде на 4 томи. Ціна за всі томи 7 карб., а для передплатників журналу „Україна“ 5 карб., коли гроші сї будуть вислані разом з передплатою на журнал. Кожний том висилати-муть ся передплатникам зараз після виходу його з друку. Перший том вийде в місяці марті 1907 р. — Редактор-видавець В. Науменко.

НБ ПНУС

249158